

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

130003

AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI
VE
TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EC TİCARETİ KURULU
DOKÜMANLARI MERKEZİ

Sedef EYLEMER

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nilüfer KARACASULU

İZMİR

2003

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

30/07/2003

Sedef EYLEMER

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü' nün/...../..... tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'ninmaddesine göre Avrupa Birliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Sedef EYLEMER'in "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi" konulu tezi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat ' da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 30 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ...başarılı.....olduğuna oy ile karar verildi.

ÜYE
Yrd. Doç. Dr.
Mehmet Karacasulu

BAŞKAN
Prof. Dr. Ali Rıza Savaş

ÜYE
Yrd. Doç. Dr.
Oğuz Zengin

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No: Konu Kodu: Üniv. Kodu

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez Yazarının
Soyadı: EYLEMER

Adı: Sedef

Tezin Türkçe Adı:

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Türkiye Açısından
Değerlendirilmesi

Tezin Yabancı Dildeki Adı:

Euro-Mediterranean Partnership and its
Evaluation with Respect to Turkey

Tezin Yapıldığı

Üniversitesi: Dokuz Eylül

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yıl:2003

Diğer Kuruluşlar:

Tezin Türü:

Yüksek Lisans:

☒

Dili: Türkçe

Doktora:

☐

Sayfa Sayısı: 216

Tıpta Uzmanlık:

☐

Referans Sayısı: 201

Sanatta Yeterlilik:

☐

Tez Danışmanının

Ünvanı: Yrd. Doç. Dr.

Adı: Nilüfer

Soyadı: KARACASULU

Türkçe Anahtar Kelimeler:

1. Avrupa Birliği
2. Türkiye
3. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı
4. Barselona Süreci
5. Akdeniz Politikası

İngilizce Anahtar Kelimeler:

1. European Union
2. Turkey
3. Euro-Mediterranean Partnership
4. Barcelona Process
5. Mediterranean Policy

Tarih: 30.07.2003

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum

Evet ☐

Hayır ☒

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ÖZET

Farklı medeniyet ve kültürlerin beşiği olan Akdeniz Havzası dış etkilere, değişimlere, çatışma ve gerilimlere açık bir kavşak noktasıdır. Akdeniz gerek coğrafi konumu gerekse bölgesel özellikleri nedeniyle Avrupa Birliği'nin istikrar ve güvenliğini doğrudan etkileyen stratejik bir alan olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda Akdeniz, uzun yıllardır Birliğin dış ilişkileri kapsamında öncelik tanıdığı önemli bölgelerden birisi olmuştur.

Avrupa Birliği, Akdenizli komşularıyla ilişkilerini 1960'lı yıllarda ikili antlaşmalarla başlatmıştır. Birlik, Akdeniz politikasını 1972-1989 yılları arasında "Global Akdeniz Politikası", 1989-1994 yılları arasında ise "Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası" çerçevesinde şekillendirmiştir. Barselona Konferansı ile 1995 yılında başlatılan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile Avrupa Birliği ile oniki Akdenizli ortağı arasındaki ilişkiler yepyeni bir sürece girmiştir.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, "siyasi diyalog ve güvenlik alanlarında ortaklık", "ekonomik ve mali ortaklık", "sosyal, kültürel ve insani boyutlarda ortaklık" olmak üzere üç temel unsura dayalı olarak kurulmuştur. Ortaklık, Birliğin önceki politikalarından farklı olarak bütüncül bir yaklaşımı benimsemiştir. Ancak Ortaklığın oldukça iddialı hedefleri bulunmasına rağmen birtakım etkenler gelişimini zorlaştırmaktadır.

1999 yılından bu yana Avrupa Birliği üyeliğine aday ülke olan Türkiye, aynı zamanda Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın da bir parçası konumundadır. Bu nedenle Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile ilgili gelişmeler Türkiye açısından da önem taşımaktadır. Diğer taraftan, 1963 yılından bu yana Avrupa ile bütünleşme amacı taşıyan Türkiye'nin Ortaklığa yaklaşımının büyük oranda bu amaç ile bağlantılı olarak şekillendiği söylenebilir.

ABSTRACT

Mediterranean Basin which is the cradle of different civilizations and cultures is crossroads of external influence, exchanges, conflicts and tensions. Mediterranean is evaluated as a strategic area directly affecting the stability and security of the European Union due to its geographic location and regional characteristics. So Mediterranean has been one of the regions to which the Union gives priority in the context of its external relations for long years.

The European Union launched its relations with its Mediterranean neighbours in the 1960s with bilateral agreements. The Union directed its Mediterranean policy in the framework of “Global Mediterranean Policy” between 1972 and 1989 and “Renovated Mediterranean Policy” between 1989 and 1994. The relations between the Union and its twelve Mediterranean partners have entered into a new phase with the “Euro-Mediterranean Partnership” initiated by the Barcelona Conference in 1995.

Euro-Mediterranean Partnership is based upon three main elements which are “political and security partnership”, “economic and financial partnership”, “partnership in social, cultural and human affairs”. Euro-Mediterranean Partnership has adopted a comprehensive approach differently from the Union’s previous policies. However despite its ambitious goals, improvement of the Partnership is constrained because of some factors.

Turkey which has been a candidate country for the European Union membership since 1999 is also part of the Euro-Mediterranean Partnership. Therefore, developments regarding the Partnership are important for Turkey. On the other hand, it can be said that Turkey’s approach to the Partnership as a country having the goal of integrating with Europe since 1963 is largely directed in line with this goal.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TUTANAK.....	iii
Y.Ö.K. DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	xi

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AKDENİZ POLİTİKASI KAPSAMINDA AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI'NI HAZIRLAYAN SÜREÇ

1.1 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DIŞ İLİŞKİLERİ VE AKDENİZ.....	1
1.2 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AKDENİZ BÖLGESİNE YAKLAŞIMI.....	5
1.3 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AKDENİZ POLİTİKASININ HUKUKİ DAYANAKLARI.....	14
1.4 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AKDENİZ POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	15
1.4.1 İkili Antlaşmalar Dönemi (1961-1972).....	15
1.4.2 Global Akdeniz Politikası (1972-1989).....	19
1.4.3 Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası (1989-1994).....	25

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI

2.1 AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI'NIN KURULUŞU VE BARSELONA KONFERANSI.....	36
---	----

2.2 AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI'NIN HEDEFLERİ.....	43
2.3 AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI'NIN UNSURLARI.....	46
2.3.1 Siyasi Diyalog ve Güvenlik Alanlarında Ortaklık.....	46
2.3.2 Ekonomik ve Mali Ortaklık.....	56
2.3.2.1 Serbest Ticaret Bölgesi Kurulması.....	57
2.3.2.2 Ekonomik İşbirliği ve Diyalog.....	76
2.3.2.3 Mali İşbirliği: MEDA.....	81
2.3.3 Sosyal, Kültürel ve İnsani Boyutlarda Ortaklık.....	94
2.4 BARSELONA KONFERANSI'NDAN GÜNÜMÜZE AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI'NIN GELİŞİMİ.....	100
2.5 AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI'NIN GELİŞİMİNİ ZORLAŞTIRAN ETKENLER.....	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI'NA YAKLAŞIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1 TÜRKİYE- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ.....	118
3.1.1 Birinci Dönem (1963-1995).....	118
3.1.2 İkinci Dönem (1996-1999).....	123
3.1.3 Üçüncü Dönem (2000-2003).....	127
3.2 AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI'NIN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	131
3.2.1 Türkiye'nin Akdeniz Bölgesine Yaklaşımı.....	131
3.2.2 Türkiye ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı.....	132
3.2.2.1 Siyasi Değerlendirmeler.....	134
3.2.2.2 Güvenlik Alanındaki Değerlendirmeler.....	138
3.2.2.3 Ekonomik Değerlendirmeler.....	141
3.2.3 Türkiye ve MEDA.....	148
SONUÇ.....	155
KAYNAKÇA.....	163
EKLER.....	189

KISALTMALAR

AAOA	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Antlaşmaları
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AOÜ	Akdenizli Ortak Ülkeler
AP	Avrupa Parlamentosu
AT	Avrupa Topluluğu
AYB	Avrupa Yatırım Bankası
BAB	Batı Avrupa Birliği
DG-I	Birinci Genel Müdürlük
DG-VIII	Sekizinci Genel Müdürlük
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
FEMISE	Avrupa-Akdeniz Ekonomik Enstitüler Ağı
GAP	Global Akdeniz Politikası
GATT	Ticaret ve Tarifeler Genel Antlaşması
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
NATO	Kuzey Atlantik İttifakı
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OECD	İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OTP	Ortak Tarım Politikası
MEDA	Akdeniz Ekonomik Kalkınma Alanı
SMAP	Kısa ve Orta Vadeli Çevre Eylem Planı
TDP	Türk Dış Politikası
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
UP	Ulusal Program
YAP	Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası
€	Euro
\$	Amerikan Doları

TABLÖLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ

TABLÖLAR

TABLÖ 1: AB'nin Akdeniz Ülkelerine Sağladığı Mali Yardım ve Krediler (milyon ecu)	22
TABLÖ 2: 1992-1996 Döneminde Akdeniz Ülkeleri ile Yapılan 4. Mali Protokoller	28
TABLÖ 3: Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası Kapsamında Kredi Sağlanan Projeler	30
TABLÖ 4: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın Araçları, Mekanizmaları ve Olası Sonuçları	45
TABLÖ 5: Ekonomik ve Mali Ortaklığın Amaçları ve Araçları	57
TABLÖ 6: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (mevcut fiyatlarda, milyon euro olarak)	59
TABLÖ 7: Karşılaştırmalı Büyüme Oranları	60
TABLÖ 8: AB'nin AOÜ ile Ticareti (milyar euro)	66
TABLÖ 9: Tek tek AOÜ Bakımından AB-AOÜ Ticareti (milyar euro)	66
TABLÖ 10: Avrupa-Akdeniz Ortaklık Antlaşmalarının Gerçekleştirilmesi Bakımından Sağlanan İlerleme	75
TABLÖ 11: AB'den AOÜ'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Akışı	77
TABLÖ 12: AOÜ'deki Doğrudan Avrupa Yabancı Sermaye Yatırımlarının GSYİH'lerine Oranı	78
TABLÖ 13: MEDA I- İki Taraflı ve Bölgesel İşbirliği- Ülkelere Göre Taahhüt ve Ödemeler Dağılımı (€ milyon)	86
TABLÖ 14 : 1995-2002 Döneminde Gerçekleşen İki Taraflı ve Bölgesel İşbirliği Ülkelere Göre Taahhüt ve Ödemeler Dağılımı *(€ milyon)	93
TABLÖ 15: Türkiye'nin Akdeniz Bölgesinden Yaptığı İthalat (Milyon Dolar Olarak)	144
TABLÖ 16: Türkiye'nin Akdeniz Bölgesine İhracatı (Milyon Dolar Olarak)	145

ŞEKİLLER

ŞEKİL 1: Satınalma Paritesine Göre Kişi Başına GSYİH (Standart Amerikan Doları Olarak)	61
ŞEKİL 2 : AB-AOÜ İlişkileri Kapsamında Göç Olgusuna Yaklaşımlar	98

GİRİŞ

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile başlayan, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ile devam eden Avrupa bütünleşme hareketi, zaman içerisinde ileri aşamalara ulaşmış ve günümüzün en önemli bütünleşme oluşumlarından birisi olan Avrupa Birliği'nin kurulması ile ivme kazanmıştır. Kendine özgü yapısı ile özellikle ekonomik alanda önemli bir güç haline gelen Avrupa Birliği, uluslararası düzeyde etkinliğini arttırabilmek amacıyla çeşitli ülke gruplarına ve bölgelere yönelik politikalar geliştirmektedir. Bu doğrultuda son derece stratejik bir bölge olarak nitelendirilen Akdeniz'e, Avrupa Birliği'nin dış ilişkileri çerçevesinde özel bir önem verilmektedir. Akdeniz ülkeleri ile 1960'lı yıllarda ikili antlaşmalar temelinde başlatılan ilişkiler, 27-28 Kasım 1995 tarihinde gerçekleştirilen Barselona Konferansı sonucunda oluşturulan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile bütüncül ve çok boyutlu bir nitelik kazanmıştır.

Avrupa Birliği'nin onbeş üye ülkesi ile Fas, Cezayir, Tunus, Suriye, Mısır, Ürdün, Lübnan, Malta, Güney Kıbrıs, İsrail, Filistin Yönetimi, Türkiye arasında kurulan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, "Akdeniz'de bir barış, güvenlik ve istikrar alanı" oluşturmayı amaçlayan son derece iddialı bir girişim olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede çalışmamızda; nedenleri, hedefleri, unsurları ve gelişimi ile Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın etkinliğinin ve Avrupa Birliği'nin Ortaklık yoluyla Akdeniz'de üstlendiği rolün incelenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Ortaklığa yaklaşımı da değerlendirilmektedir.

Bu çalışma, konu ile ilgili Türkçe ve İngilizce literatür taraması yöntemi ile hazırlanmıştır. Çalışma kapsamında öncelikle konuya ilişkin mevcut durum Avrupa Birliği açısından ortaya konulmuş, daha sonra konuya Türkiye açısından yaklaşmıştır. Hem Avrupa Birliği üyeliği için aday bir ülke hem de Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın üyesi konumunda olan Türkiye'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na yaklaşımı, Avrupa Birliği ile bütünleşme hedefi dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası kapsamında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nı hazırlayan süreç incelenmektedir. Bu çerçevede Avrupa Birliği'nin dış ilişkileri bağlamında Akdeniz bölgesine yaklaşımı, Akdeniz politikasının hukuki dayanakları ve tarihsel gelişimi üzerinde durulmaktadır. Avrupa Birliği'nin Akdeniz politikasının tarihsel gelişimi İkili Antlaşmalar Dönemi, Global Akdeniz Politikası, Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası çerçevesinde ele alınmaktadır.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na ayrılmış olan ikinci bölümde Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın kuruluşu, hedefleri, unsurları ve gelişimi incelenmektedir. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın unsurları başlığı altında Ortaklığın öngördüğü siyasi diyalog ve güvenlik alanlarında ortaklık, ekonomik ve mali ortaklık ve sosyal, kültürel ve insani boyutlarda ortaklık konuları ayrıntılı bir şekilde irdelenmektedir. Bu bölümde ayrıca Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın Barselona Konferansı'ndan günümüze gelişimi ve Ortaklığın gelişimini zorlaştıran etkenler de ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde ise Türkiye'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na yaklaşımı değerlendirilmektedir. Bu bölümde öncelikle uzun bir geçmişe dayanan Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri üç dönem çerçevesinde genel olarak özetlenmektedir. Türkiye-Avrupa ilişkilerinin genel gelişimi incelendikten sonra üçüncü bölümde Türkiye'nin Akdeniz Bölgesine, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na ve MEDA programına yaklaşımı incelenmektedir. Türkiye'nin Ortaklığa ilişkin yaklaşımı siyasi, ekonomik ve güvenlik alanındaki değerlendirmeler kapsamında irdelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AKDENİZ POLİTİKASI KAPSAMINDA AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI'NI HAZIRLAYAN SÜREÇ

1.1 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DIŞ İLİŞKİLERİ VE AKDENİZ

Sürekli olarak gelişen ve değişen dünyada Avrupa Birliği (AB), kendi içinde olduğu kadar, çeşitli bölgeler ve ülkeler ile olan dış ilişkileri bakımından da etkinliğini artırma çabası göstermektedir. Genişleme hedefine 16 Nisan 2003'te Atina'da on aday ülke¹ ile imzalanan Katılım Antlaşmaları ile bir adım daha yaklaşan AB, uluslararası alanda gerek ekonomik gerekse siyasi anlamda daha güçlü bir yere sahip olabilmek ve uluslararası olayların gelişiminde daha etkin bir rol oynayabilmek amacıyla hareket etmektedir. Bu doğrultuda Birlik, dış politikalarını ve önceliklerini dünyanın devamlı olarak değişen siyasi ve ekonomik koşullarına uyumlu hale getirmeye ve uluslararası ortakları ile ilişkilerini, bu ilişkilere kattığı ekonomik, ticari, siyasi ve sosyal boyutlar ile geliştirmeye ve derinleştirmeye çalışmaktadır.

AB'nin dış ilişkiler alanındaki yetkileri ve bu yetkilerin genişletilmesi, Birlik kapsamında uzun yıllar önemli bir tartışma konusu olmuştur. Söz konusu tartışmaların temel itici gücünün, Birliğe ekonomik gücüyle orantılı bir uluslararası etkinlik kazandırma hedefi olduğu söylenebilir. Başlangıçta Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) dış ilişkileri çerçevesinde üçüncü ülkeler ile yaptığı uluslararası antlaşmalara dahil edebileceği konular, son derece sınırlı bir şekilde yorumlanmış ve uygulanmıştır. Ancak daha sonraları, Kurucu Antlaşmalara getirilen yenilikler yoluyla AB'nin söz konusu alandaki yetkileri genişletilmeye çalışılmıştır. AB, bu şekilde, üçüncü ülkelerle yaptığı antlaşmalara ticari konular dışında çevre,

¹ Polonya, Macaristan, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Malta, Güney Kıbrıs.

ekonomik ve mali konular, teknolojik araştırma, kalkınmaya yönelik işbirliği yapılması gibi alanlarda da hüküm ekleme yetkisine sahip olmuştur².

AB'nin dış ilişkileri, çoğunlukla Birliğin birinci ve "uluslarüstü"³ sütununu oluşturan Avrupa Topluluğu (AT) adına yürütülmekte ve imzalanan antlaşmaların tarafını da bu Topluluk oluşturmaktadır.⁴ Avrupa'da 1951 Paris (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma) ve 1957 Roma Antlaşmaları (Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu Kuran Antlaşma) ile başlayan bütünleşme süreci kapsamındaki kurumsal yapı, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması (Maastricht Antlaşması) ile önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Söz konusu Antlaşma ile getirilen kurumsal yapı, üç sütuna dayanmaktadır. Birinci sütunu, Paris ve Roma Antlaşmaları ile kurulan Topluluklar temeline dayalı ve uluslarüstü nitelikte olan Avrupa Topluluğu oluşturmaktadır. İkinci sütun, Ortak Dış ve Güvenlik Politikasına (ODGP); üçüncü sütun ise Adalet ve İçişlerinde İşbirliğine dayanmaktadır. Bu iki sütun, uluslarüstü nitelikte olmayıp "hükümetlerarası" niteliktedir. Diğer bir ifade ile, üye devletlerin siyasi ağırlığı altındadır⁵.

AB, dünyanın en büyük ticari güçlerinden birisi olarak nitelendirilmektedir⁶. Bu nedenle Birliğin dış dünyada varlığını en etkin şekilde hissettirdiği alanlardan birisinin ticari ilişkiler olduğu söylenebilir⁷. Bu bağlamda bazı yazarlar, AB'nin dış ilişkilerini ticari ilişkiler olarak adlandırmaktadırlar. Ancak Birliğin dış ilişkilerinin tümünü ticari olarak nitelendirmek veya ticari olanların da sadece ticari amaç taşıdığını ifade etmek pek doğru olmayacağından, genel bir çerçevede değerlendirme yapılması daha doğru görünmektedir. Afrika, Karaip ve Pasifik ülkeleri ile imzalanan

² Alessandra Mignolli, "The EU's Powers of External Relations", *International Spectator*, Vol. 3, 2002, ss. 101-103.

³ Avrupa Topluluğu'nun uluslarüstü niteliğini ortaya koyan unsurlar; karar alma sürecinde ilk girişim hakkına ulusal bağları olmayan bir kurum olan AB Komisyonu'nun sahip olması, Topluluk Hukukunun Üye Ülkelerin Hukuklarından (ilgili hukuklar arasında çatışma olması halinde) üstün durumda kabul edilmesi ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın Topluluk sınırları içinde en üst yargı makamı olarak faaliyette bulunmasıdır.

⁴ Ünal Tekinalp, *Avrupa Birliği Hukuku*, 2. b., Beta Yayınları, İstanbul, 2000, s.57.

⁵ S. Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Beta Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 71-76.

⁶ John Peterson ve Elizabeth Bomberg, *Decision-Making in the European Union*, Macmillian Press, London, 1999, s. 90.

⁷ Ben Rosamond, *Theories of European Integration*, Macmillian Press, London, 2000, s. 175.

Lome ve Cotonou Antlaşmaları'nı, Topluluk olarak katılınan Uruguay Toplantıları'nı, GATT (Ticaret ve Tarifeler Genel Antlaşması) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) çerçevesindeki ilişkileri ve özellikle de Akdeniz ülkeleri ile olan ilişkileri sadece "ticari" olarak nitelendirmek ve bu ilişkilerin siyasi, ekonomik ve mali yönlerini görmezden gelmenin doğru olmadığı düşünülmektedir⁸.

AB'nin dış ilişkilerinin yürütülmesinde temel aktör, AB Komisyonu'dur. 1958 yılında Komisyon bünyesinde kurulan Genel Müdürlüklerin ikisinin görevlerinin kapsamı doğrudan dış ilişkiler olarak belirlenmiş ve bu çerçevede Birinci Genel Müdürlük (DG-I) genel dış ilişkiler, Sekizinci Genel Müdürlük ise (DG-VIII) denizaşırı bölgeler üzerinde odaklanmıştır⁹. Birliğin, son dönemde dış ilişkilere verdiği önem, AB Komisyonu çerçevesindeki gelişmelerden de açıkça anlaşılabilmektedir. Onyediyıl öncesine kadar dış ilişkilerin tümü, AB Komisyonu'nun sadece sözü edilen iki birimi tarafından yürütülürken, günümüzde dört komisyonerin idare ettiği altı birim sorumluluk taşımaktadır.

Dış ilişkilerle ilgili faaliyetlerde bulunan altı birim; Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, üye olmayan ülkelere yardımları düzenleyen EuropeAid İşbirliği Ofisi, Birliğin ticaret politikasının yürütülmesinden sorumlu Ticaret Genel Müdürlüğü, Genişleme Genel Müdürlüğü, Kalkınma Genel Müdürlüğü ve İnsani Yardım Ofisi'dir¹⁰. Söz konusu altı birim arasında uyum sağlanabilmesi için gerekli eşgüdüm, "Dış İlişkiler Komisyoneri" Chris Patten tarafından sağlanmaktadır. Bu doğrultuda Patten, meslektaşları Poul Nielson, Günter Verheugen ve Pascal Lamy ile sıkı bir işbirliği içerisinde çalışmaktadır. Ayrıca ODGP Birinci Yüksek Temsilcisi Javier Solana ile sürekli olarak yakın temas halindedir¹¹. AB'nin dış dünyaya ilişkin

⁸ Tekinalp, a.g.e., s.57.

⁹ İrfan Kaya Ülger, *Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme (Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının Oluşumu)*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 75.

¹⁰ European Commission, "About EU External Relations", http://www.europa.eu.int/comm/world/dgs_en.htm, (22.11.2002).

¹¹ European Commission, *The European Union and the World*, Office for the Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2001, s. 5.

girişimlerinin tutarlılık ve bütünlük göstermesi ve bu açıdan Birliğin kurumları ve birimleri arasında eşgüdüm sağlanması büyük önem taşımaktadır¹².

AB için stratejik önem taşıyan Akdeniz bölgesinin güney ve doğu kısımları, gerek AB'nin en üst seviyede yetkili siyasi organı olan AB Konseyi gerekse AB Komisyonu tarafından, AB için dış ilişkiler alanında temel önceliklerden birisi olarak belirlenmiştir¹³. AB'nin bu bölgeye yönelik politikası, günümüzde esasen 1995 Barselona Konferansı ile başlatılan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı yoluyla şekillendirilmektedir. Dış İlişkiler Komisyoneri Patten, AB'nin Akdeniz'e yönelik dış politikasının tek eksen olmamasına rağmen, en önemli aracının Avrupa-Akdeniz Ortaklığı olduğunu ifade etmiştir. Patten'e göre; AB ile Akdeniz arasında ticaret, turizm, göç ve uluslararası eğitim gibi alanlarda giderek yoğunlaşan ilişkiler ve etkileşim, taraflar arasındaki ortaklığın farklı yönlerinin geliştirilmesi bakımından önemli olanaklar ve sorumluluklar getirmektedir¹⁴.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Kalkınma Genel Müdürlüğü tarafından değil, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Bu durum, AB'nin bölgeye yönelik politikasının "kapsamlı" niteliğini yansıtmaktadır. Ticaret ve mali yardım, AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı antlaşmalarda, kalkınmaya destek amaçlı işbirliği yaklaşımının geleneksel araçları olmuştur. Afrika Karayip ülkeleri ile yapılan Lome ve Cotonou Antlaşmaları bu kapsamda değerlendirilebilir. Diğer taraftan, AB'nin Akdeniz'e yönelik politikasında aynı araçlar önemli bir yer tutsa da Akdenizli Ortak Ülkelerin (AOÜ) coğrafi yakınlığı nedeniyle AB, güneyli ortaklarına yönelik olarak biraz daha hırslı hedefler içeren bir politika geliştirme gereği duymuştur. Bu bağlamda AB, söz konusu politikası kapsamına sadece ekonomik ve mali hedefleri değil birtakım siyasi, insani, sosyal, kültürel ve güvenliğe ilişkin hedefleri de dahil

¹² Neill Nugent, *The Government and Politics of the European Union*, Macmillian Press, London, 1995, ss. 408-409.

¹³ European Commission, "Creating an Area of Dialogue, Cooperation and Exchange", http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/med_mideast/intro/index.htm, (10.09.2002).

¹⁴ Rt Hon Chris Patten, "The European Union's External Policy and the Mediterranean", *Egypt*, April 2000, http://europa.eu.int/comm/external_relations/news/patten/speech, (18.03.2003).

etmiştir. Bu çerçevede alınan önlemler, AB'nin dış ilişkileri kapsamındaki diğer bölgelere yönelik önlemlerinden farklı nitelik taşımaktadır¹⁵.

1.2 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AKDENİZ BÖLGESİNE YAKLAŞIMI

Medeniyetlerin ve tek tanrılı üç din olan Musevilik, Hristiyanlık ve İslam'ın doğduğu önemli bir alan olarak nitelendirilen Akdeniz, yüzyıllar boyunca hem çatışmaların hem de kültürel ve ekonomik değişimlerin beşiği olmuştur. Bu bağlamda kilit bir kavşak noktası olarak değerlendirilen Akdeniz'e özellikle soğuk savaş yılları boyunca büyük önem verilmiştir¹⁶. Stratejik önemi dolayısıyla soğuk savaş yıllarında her iki süper gücün odaklandığı bölgelerden bir tanesi olan Akdeniz Havzası'nın uluslararası siyasetteki konumu, 1989 yılından sonra önemli değişikliklere uğramıştır.

Soğuk savaşın küresel düzeydeki çatışmasında sahip olduğu siyasi ve stratejik işlevi son bulan Akdeniz ülkeleri, bu sefer de Avrupa Birliği üye ülkelerinin, özellikle de Akdeniz'e kıyısı olan üye ülkelerin, güvenlik endişelerinin merkezine oturmuştur. Akdeniz'in kuzey ve güney kıyılarındaki istikrarın birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğunun farkına varan Avrupalılar, Akdeniz ülkeleri ile 1960'lı yıllardan bu yana devam etmekte olan ilişkilerine daha farklı bir bakış açısıyla yaklaşmaya başlamışlardır. Bu doğrultuda, Akdeniz bölgesine yönelik politikalarını daha bütüncül ve işlevsel bir hale getirmeyi hedeflemişlerdir.

Avrupa Birliği'nin Akdeniz'e yönelik politikalarında özellikle 1990'lardan itibaren askeri olmayan güvenlik meseleleri (soft security issues) olarak adlandırılan konuların ağırlık kazandığı gözlenmektedir. Temelleri İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg arasında imzalanan 17 Mart 1948 tarihli Brüksel Antlaşması ile atılan, 23 Ekim 1954 yılında Almanya ve İtalya'nın da katılımı ile imzalanan Paris Antlaşması ile kurulan ve Avrupa'da savunma alanında işbirliği çabalarının ilk

¹⁵ Clara Mira Salama, "The Political and Economic Aspects of the Euro-Mediterranean Partnership", <http://www.edpsg.org/dp23f.htm>, (19.07.2002).

¹⁶ Hans Günter Brauch, Antonio Marquina ve Abdelwahap Biad, "Euro-Mediterranean Partnership for the 21st Century", (ed.) Hans Günter Brauch, Antonio Marquina, Abdelwahap Biad ve Peter H. Liotta, *Euro-Mediterranean Partnership for the 21st Century*, Macmillan Press, London, 2000, s. 11.

adımı olarak değerlendirilen Batı Avrupa Birliği'nin (BAB), Akdeniz'de güvenliğe ilişkin birtakım çalışmaları olmuştur. BAB, bu doğrultuda hazırladığı 1991 tarihli bir raporda Avrupa'nın güvenliğinin sadece Avrupa kıtasında barışın sağlanması çerçevesinde değerlendirilemeyeceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda BAB rapora, AB'nin güney komşuları ile ilişkilerinin ilk etapta askeri olarak nitelendirilemeyen ancak Birliğin iç güvenliğini ve ekonomik durumunu etkileyen boyutlar taşıdığı ve bu boyutların yarattığı risklerin uzun vadede Avrupa'nın barış ve istikrarına zarar verebileceği görüşünü eklemiştir¹⁷.

Akdeniz bölgesindeki ilişkilerin niteliği, hem kuzey kıyılarda AB ülkelerinin bütünleşme çabalarını hem de bölgede gerek kuzey-güney ilişkilerinde gerekse güney kıyıların kendi aralarındaki ilişkilerde ön plana çıkan bölünmeyi vurgulayan “böltünleşme” (Fragmegration)¹⁸ kavramı ile ortaya konulabilir. AB'nin hemen güney sınırında yer alan ve çıkarlarını büyük ölçüde etkileyen bölgesel dinamiklere karşı duyarsız kalması mümkün görünmemektedir. Bu açıdan bölgedeki bölünme sürecinin tersine döndürülmesi ve bölgenin kuzeyi ile güneyi arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi, Akdenizli Ortak Ülkelerin olduğu kadar AB'nin de çıkarları doğrultusundadır. Bu görüş çerçevesinde caydırıcı yönü ağır basan bir politika yerine yapıcı destek sağlama yönü ağır basan bir politika izlenmesi Akdeniz'in her iki yakasında istikrarın korunmasının en etkili yolu olarak değerlendirilebilir¹⁹.

Akdeniz bölgesinin Avrupa Birliği ülkeleri karşısındaki konumunu ise, “Yakın Uzaklık” (Near Abroad) kavramı ile nitelendirmek mümkündür. Bu kavramda yer alan “yakın” ifadesi Akdeniz'in, Avrupa Birliği'nin görmezden gelemeyeceği kadar yakınında olduğunu vurgulamaktadır. Diğer taraftan “uzaklık” ifadesi ise, Akdeniz'in kuzey ve güney kıyıları, diğer bir ifade ile Akdenizli Ortak

¹⁷ Sarah Collinson, *Share to Share The Politics of Migration in Euro-Maghreb Relations*, The Royal Institute of International Affairs, London, 1996, s. 39.

¹⁸ “Fragmegration” kavramı İngilizce “fragmentation” (bölünme) ve “integration” (bütünleşme) kavramlarının birleştirilmesinden oluşmuştur. Bu kavram, yazar tarafından Türkçe'ye “böltünleşme” şeklinde çevrilmiştir.

¹⁹ Filippas Pierros, Jacob Meunier ve Stan Abrams, *Bridges and Barriers The European Union's Mediterranean Policy*, Ashgate Publishing Company, Aldershot, 1999, s. 41.

Ülkeler ile AB üyesi ülkeler arasındaki farklılıklara ve ayrımlara işaret etmektedir²⁰. Söz konusu farklılıklar, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel olmak üzere çok farklı boyutlarda kendini hissettirmektedir. Ayrıca Akdeniz'in kuzeyi ile güneyi arasındaki gelişmişlik ve gelir farkı AB ile AOÜ arasındaki ayrımları güçlendirir niteliktedir.

Avrupa Birliği'nin Akdeniz politikasını açıklamaya yönelik olarak küresel ve gerçekçi olmak üzere iki farklı bakış açısından bahsedilebilir. Küresel bakış açısı, Avrupa Birliği'nin Akdeniz politikasının AOÜ'nün yaşam standartlarını yükseltmeye yönelik gerekliliğini vurgularken; gerçekçi bakış açısı ise AOÜ ile AB arasındaki çok taraflı işbirliğinin, sadece AB üye ülkelerinin ulusal çıkarlarını ve dış politika hedeflerini gerçekleştirmeye hizmet ettiğini ifade etmektedir. Diğer taraftan Akdeniz bölgesinin yaşadığı işsizlik, terör, göç, kirlilik gibi sorunların çoğunun Akdeniz'in güneyindeki üçüncü ülkeleri olduğu kadar kuzeyindeki Avrupalı ülkeleri de tehdit ettiği dikkate alındığında, yukarıda belirtilen her iki bakış açısının bir sentezinin yapılmasının daha doğru olduğu düşünülmektedir. Çünkü söz konusu durum sorunların ortak çözümünü gerekli kılmaktadır²¹.

Dış etkilerin, değişimlerin, çatışma ve gerilimlerin etki alanı içerisinde bir kavşak noktası²² olarak nitelendirilebilecek Akdeniz'in güneyinde yer alan ülkelerin karşı karşıya olduğu sorunlar çok çeşitlidir. Nüfus artışı, işsizlik, kötü ekonomik koşullar, ticari alışverişteki dengesizlik, ihracatta bir ya da iki ürüne bağımlılık, siyasi istikrarsızlıklar, radikal İslami hareketler, terör, demokrasi ve insan haklarına ilişkin sorunlar, yasadışı silahlanma, uyuşturucu kaçakçılığı, çevre kirliliği gibi sorunlar Akdeniz bölgesinde güven ve istikrarı tehdit etmektedir. Ayrıca Ortadoğu sorunu, bölünmüş Kıbrıs'ın durumu, Cezayir'deki iç çatışmalar bölgede istikrarsızlık yaratan belli başlı diğer bazı olaylardır. Bölge kaynaklı ekonomik, sosyal ve siyasi sorunların göç, uyuşturucu kaçakçılığı, uluslararası terör gibi yollarla AB'ye taşınması nedeniyle, bu sorunlar AB ülkelerinin istikrar ve güvenliğini de

²⁰ G. Richard Whitman, "Five Years of the EU's Euro-Mediterranean Partnership: Progress without Partnership?", Panel TC18: The European Union's Mediterranean Enlargement, ISA, Chicago, 20-24 February 2001, <http://www.isanet.org/archive/whitman.html>, (07.08.2002).

²¹ Pierros, a.g.e., ss. 9-10.

²² Abdelwahap Biad, "Security and Cooperation in the Mediterranean: A Souther Viewpoint", (ed.) Roberto Aliboni, George Joffe ve Tim Niblock, *Security Challenges in the Mediterranean Region*, Frank Cass Publishers, London, 1996, s. 41.

ilgilendirmektedir. Bu durumun AB'nin bölgeye yönelik politikalarını önemli ölçüde etkilediği söylenebilir.

Avrupa Birliği'nin AOÜ'ye yaklaşımının temelinde ekonomik kaynaklı konular da önemli yer tutmaktadır. Avrupa Birliği, Akdenizli 12 ortak ülkenin çoğunun gerek mal gerekse hizmet ticareti bakımından en önemli ortağı durumundadır. Bu ülkeler, ticaretlerinin yaklaşık yarısını AB ülkeleri ile gerçekleştirmektedirler. Ayrıca 2000 yılında hizmet değişimi bakımından, AOÜ'nün AB'nin toplam işlemleri içindeki payı %16,4 oranında gerçekleşmiştir. Bu oran içerisinde yansıtılan turizm, Avrupa Birliği ile Akdenizli ortakları arasındaki ilişkilerde önemli bir işbirliği alanını oluşturmaktadır²³. Bu açıdan AOÜ, hem ticari açıdan önemli oranda AB ülkelerine bağımlıdır hem de bu ülkeler AB ülkeleri için önemli bir pazar oluşturmaktadır. Bu nedenle AB ile Akdenizli ortakları arasındaki ticari ilişkiler büyük önem taşımaktadır.

Söz konusu ticari ilişkiler, AB ülkeleri ile AB üyesi olmayan Akdeniz ülkeleri arasındaki gelişmişlik farkını vurgular niteliktedir. Toplam ihracat ve ithalat arasındaki farkın AB ülkeleri lehine artması, AOÜ bakımından dış ticarete dengesizliğe yol açmaktadır. 2001 yılının dördüncü yarısında AB'nin 12 ortak ülkeye yaptığı ihracat yaklaşık 19,469 milyar Euro tutarındayken; bu ülkelerden yaptığı ithalat ise yaklaşık 15,985 milyar Euro tutarında gerçekleşmiştir²⁴. Ayrıca AOÜ'de ihraç ürünleri bakımından sektörel çeşitlendirmenin yeterli düzeyde olmayıp kısıtlı bir alana sıkışması da, dış ticaretteki AB lehine olan dengesizliği destekler bir tablo çizmektedir. Petrol kaynakları bulunan bölge ülkelerinin AB ülkelerine yaptıkları ihracat, daha çok enerji ihracatı üzerinde odaklanırken diğer ortakların ihracatları ise tekstil ve giyim endüstrisinde yoğunlaşmıştır²⁵.

²³Stephane Quefelec, "The Mediterranean countries in 2001: selected indicators", Eurostat, Theme 1-5/2002, 2002, http://www.eu-datashop.de/download/EN/sta_kurz/thema1/dn_02_05.pdf, (13.04.2003), s. 5.

²⁴ Quefelec, y.a.g.e., s.7.

²⁵Directorate General Trade, "Mediterranean Countries", Brussels, March 2002, http://europa.eu.int/comm/trade/pdf/bilsta/econo_med12.xls, (25.03.2003).

AB ile AOÜ arasındaki ekonomik ilişkilerin bir diğer önemli boyutunu ise AB'nin Akdeniz Havzası'ndan ithal ettiği enerji oluşturmaktadır. AB, ağırlıklı olarak doğal gaz ve petrole dayanan enerji ithalatının yaklaşık olarak dörtte birini Akdeniz Havzası'ndan gerçekleştirmektedir²⁶. Ancak AB için Akdeniz bölgesinin enerji açısından önemi, sadece bölgenin sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervlerinden değil, aynı zamanda Avrupa'nın güney sınırına coğrafi yakınlığı nedeniyle bölgenin Körfez gibi diğer komşu bölgelerden enerji aktarılması için önemli bir transit yol olmasından da kaynaklanmaktadır. Bu açıdan, bölgede istikrarsızlık yaratan her olayın AB'nin enerji arzını ve sektörünü etkileme olasılığı çok yüksektir²⁷.

AOÜ'nün nüfusu 1940'lı yıllardan bu yana bölgedeki ekonomik ve sosyal yapıyı zorlayacak şekilde artış göstermiştir. 1950 yılında Akdeniz havzasının toplam nüfusunun 2/3'ü kuzey kıyılarda yaşamakta iken; 2025 yılında bu durumun tamamıyla tersine döneceği tahmin edilmektedir. Akdeniz bölgesinin toplam nüfusunun %40'ını barındıran güney kıyılar bölgenin toplam Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının (GSYİH) yalnızca %6'sını üretmektedir²⁸. Nüfusu 2000 yılı itibariyle 232 milyon olan²⁹ ve gelişme düzeyi bakımından orta-düşük gelirli ülkeler sınıfına giren 12 Akdeniz ülkesinde kişi başına düşen GSYİH ortalama olarak 2100 Amerikan Doları (\$) iken AB için ise 20800 \$'dır. Bölgede ortalama yoksulluk oranı %27'dir³⁰. Dünya Bankası tahminlerine göre AB üyesi olmayan Akdeniz ülkelerinde 1990 ile 2010 yılları arasında nüfus artış oranı %58 civarında olacaktır. Bu tahminin gerçekleşmesi durumunda, söz konusu zaman dilimi içerisinde AOÜ'nün GSYİH'si ikiye katlansa bile, AB ile AOÜ arasında 1990'larda AB'nin lehine bir şekilde bire on olan kişi başına milli gelir farkı, 2010 yılında bire yirmiye yükselecektir³¹.

²⁶ Mustafa Yaşar Tınar, "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Türkiye", Marmara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt:7, Sayı:6, 1999, s.235.

²⁷ Eser Canalıoğlu, "The Euro-Mediterranean Partnership: Analysis of Past, Present, Future Relations", Dış Politika-Foreign Policy- A Quarterly of Foreign Policy Institute, No. 3-4, 2001, s.56.

²⁸ Pierros, a.g.e., ss.11-12.

²⁹ Directorate General Trade, a.g.e.

³⁰ European Investment Bank, "The Economic Situation of the Mediterranean Countries", http://www.eib.org/Attachments/femip_paper_en.pdf, (27.01.2003).

³¹ G. Richard Whitman, "The European Union's Southern Flank: Euro- Mediterranean Partnership or new-found pacifier?", The European Union in International Perspective, <http://www.psa.ac.uk/cps/1996/rhwi.pdf>, (23.01.2003).

Akdeniz ülkeleri oldukça genç bir nüfusa sahiptir. 2001 yılında Akdeniz ülkelerinin çoğunda kadın başına düşen çocuk sayısı, Filistin Yönetiminde gerçekleşen 5,9 oranı istisna kabul edilirse, 1,8 ile 3,6 arasında iken, yıllık nüfus artışı ise %0,6 ile %2,8 arasında seyretmiştir. Aslında bu veriler, 1980 yılında AOÜ’de %5 ile %7 arasında gerçekleşen doğum oranı ile karşılaştırıldığında Akdenizli Ortak Ülkelerin çoğunun demografik bir değişim sürecine girdiği sonucuna varılabilir. Ancak bu genel gözlemler, nüfusun değişik yaş grupları bakımından gerçekleşen değişik büyüme oranlarını gizler niteliktedir. Örneğin geçmiş yılların yüksek doğum oranları günümüzde, çalışma yaşındaki nüfusta (15-64 yaş arası nüfus) görülen hızlı ve yüksek büyüme oranlarında yansıtılmaktadır. Diğer taraftan, 2001 yılında AOÜ’de 15 yaşın altındaki nüfus grubu %34 dolaylarında iken (%47 oranıyla Filistin Yönetimi istisna olarak değerlendirildiğinde); AB’de ise %17 dolaylarında olduğu görülmektedir³².

AOÜ’lerdeki hızlı nüfus artışı sorunu, Avrupa ülkeleri üzerinde oluşturduğu göç baskısı ile AB’ye yönelik bir meydan okumaya da sebebiyet vermektedir. 1950’lerde ve 1960’larda yaşanan işgücü gereksinimini, özellikle Akdeniz’in doğu ve güney kıyılarından aldıkları göçlerle karşılama politikası izleyen AET’nin, 1970’lere gelindiğinde petrol krizinin yarattığı ekonomik durgunluk ve artan işsizlik sebebiyle işçi göçü alma konusundaki isteğini kaybettiği ve göçü sınırlamaya yönelik önlemler almaya başladığı görülmektedir³³.

Diğer taraftan, Avrupa ülkelerinde, özellikle Fransa ve İtalya gibi güney Avrupa ülkelerinde, gittikçe artan Müslüman göçmen sayısı ve işsizlik karşısında yabancı düşmanlığı ve ırkçı eğilimler artmaya başlamıştır. Ayrıca bu ortamda 1980 sonlarına gelindiğinde göç meselesinin, Avrupa’da gerek ulusal gerekse yerel seçimlerde önemli bir unsur olarak ön plana çıkmaya başladığı ve aşırı sağ partilerin ve liderlerin yükselişinde rol oynadığı düşünülmektedir. Örneğin; Fransa’da Ulusal Cephe Partisi’nin lideri Jean-Marie Le Pen, 1974 başkanlık seçimleri kampanyasında

³² Stephane Quefelec, “Active Population and Labour Market in the Mediterranean Countries”, Eurostat, Theme 3-24/2002, 2002, http://www.eu-datashop.de/download/EN/sta_kurz/thema3/nk_02_24.pdf, (12.01.2003).

³³ Pierros, a.g.e., s. 31.

göç meselesine değinmezken 1980 sonlarından itibaren bu meseleyi, oy oranını arttırmada birincil kampanya unsurlarından biri haline getirmiştir³⁴. Son olarak Le Pen'in, Fransa'nın Nisan 2002'de gerçekleştirilen başkanlık seçimlerinin ilk turunda aldığı % 17,06'lık oy oranı ile kazandığı başarıda, göç meselesine olan yaklaşımının önemli bir yeri olduğu ileri sürülmüştür³⁵.

Göçün yarattığı baskı, Avrupa'da bir taraftan göçü sınırlamaya yönelik politikalara başvurulmasına ve aşırı sağ ile ırkçı vahşetin yeniden canlanmasına yol açmaktadır. Diğer taraftan ise söz konusu baskı, göç veren Akdeniz ülkelerinde yarattığı dışlanma ve reddedilme duygusu ile birlikte, batı karşıtı bir tutumun gelişmesine sebep olmakta ve bu tutumu ön plana çıkaran radikal İslami hareketleri beslemektedir³⁶. Avrupa Birliği ülkeleri, bu ortamda, güney Akdeniz'den gelen göçü kontrol altında tutmanın sadece idari önlemlerle mümkün olmayacağını, bu önlemlerin yanında bölgedeki ekonomik durumun iyileşmesinin ve yeni iş olanakları yaratılmasının gerekli olduğunu anlamışlardır. Bu doğrultuda, Birliğe, Akdeniz'e yönelik politikası çerçevesinde, önemli bir sorumluluk düştüğünün bilincine varmışlardır.

Akdeniz Havzası'ndaki siyasi istikrarsızlıklar ve radikal İslami hareketler, bölgedeki istikrarı tehdit eden diğer bir unsurdur. Bölgede özellikle 1990'lardan itibaren radikal İslami hareketlerin yükselişi, iktidardaki yönetimlerin işsizliği ve yoksulluğu ortadan kaldırmadaki ve refahı arttırmadaki başarısızlıkları ile yakından ilgilidir. İlk başlarda batılı ülkelerde, söz konusu İslami hareketlerin kendileri için ortaya çıkaracağı tehlikenin boyutlarıyla ilgili olarak farklı görüşler bulunmakla birlikte herhangi bir İslami rejimin iktidara gelmesinin bölgede "domino etkisi"³⁷ yaratacağı ve bu şekilde bölgede yaygın olarak laik yönetimlerin yerini batıya karşı

³⁴ Collinson, a.g.e., s. 42.

³⁵ "Le Pen to take France out of EU", 23.04.2002, <http://www.cnn.com/2002/WORLD/europe/04/22/france.election/>, (05.01.2003).

³⁶ Collinson, a.g.e., s.43.

³⁷ Bir olayın, domino taşlarının teker teker yıkılmasına benzer bir şekilde, bir dizi benzer olayın meydana gelmesine yol açarak yarattığı etkidir.

tepkili İslami rejimlerin alacağı endişesi hakim olmuştur³⁸. Bu endişeyi taşıyan Avrupa'nın, AOÜ'deki laik yönetimlerine verdiği destek ise, bölgede batıya karşı oluşan tepkinin güçlenmesine yol açmıştır.

Bu doğrultuda, güney Akdeniz'deki siyasi istikrarsızlıkların ve radikal İslami hareketlerin Avrupa ülkeleri için doğuracağı tehlikelere ilişkin güvenlik endişeleri giderek artmıştır. Artan endişelerin temelinde Akdeniz Havzası'nın güneyindeki İslami oluşumların batıya karşı uluslararası terörizmin sponsorları haline geleceği korkusu da önemli bir yer tutmuştur. İslami oluşumların zaman zaman batıya karşı gerçekleştirdikleri terörist saldırılar, Avrupa devletlerinin endişelerinin yersiz olmadığını bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Lockerbie'deki Pan Am felaketi, New York Dünya Ticaret Merkezi'nin bombalanması, Paris metrosundaki bir dizi terörist saldırı ve yakın zamanda Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) gerçekleşen ve 11 Eylül saldırıları olarak adlandırılan terörist saldırılar, farklı bölgelerdeki radikal İslami hareketlerin yaratabileceği tehlikenin ne kadar büyük olabileceğini ve sınır ötesi bir özellik taşıyabileceğini gözler önüne sermiştir. Ayrıca Akdeniz bölgesindeki bazı ülkelerin silahlanması ve terörist saldırılarda kimyasal ve biyolojik silahlar kullanılabileceği endişesi, bölge kaynaklı güvenlik kaygılarının tırmandırmaktadır.

Samuel Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" adlı makalesinde; soğuk savaş sonrasındaki yeni dünyada çatışmaların ideolojik veya ekonomik kaynaklı değil daha çok kültürel kaynaklı olacağı, dünyanın büyük oranda yedi ya da sekiz temel medeniyet arasındaki etkileşimler sonucunda şekilleneceği ve geleceğin en önemli çatışmalarının bu medeniyetleri birbirinden ayıran sınır hatlarında ortaya çıkacağı iddiası³⁹, zaman zaman Akdeniz'in de Batı ile İslam medeniyetlerinin karşı karşıya kaldığı bir hat olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Diğer taraftan, bu bölgedeki İslami hareketlerin Birlik için güvenlik alanında bazı etkilerinin olduğu

³⁸ Michael Willis, "The Islamist Movements of North Africa", (ed.) Roberto Aliboni, George Joffe ve Tim Niblock, *Security Challenges in the Mediterranean Region*, Frank Cass Publishers, London, 1996, s.20.

³⁹ Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations", *Foreign Affairs*, Summer 1993, ss.22-49.

kabul edilmesinin, doğrudan “Medeniyetler Çatışması” hipotezi ile eşleştirilemeyeceği de ortaya konulmuştur⁴⁰.

Güney Akdeniz’de yeralan AOÜ’nün sınır anlaşmazlıkları, demokrasi ve insan hakları konularındaki sorunları da Avrupa Birliği’nin Akdenizli ortaklarına olan yaklaşımını büyük oranda etkilemiştir. İnsan haklarının dış politika oluşturmadaki yeri ve önemine dair farklı iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Gerçekçi yaklaşım, ahlaki konuların siyasi karar alma sürecine karıştırılmaması gerektiğini ve insanlarla devletlerin aynı değerlere sahip olmasının gerekli olmadığını savunurken; liberal yaklaşım gerçekçi yaklaşıma karşı çıkarak bireysel ahlak ile kamu ahlakı arasında ayrım yapmayı reddetmektedir. Avrupa Birliği’nin ise dış ilişkilerinde genellikle liberal yaklaşıma daha yakın durduğu ve Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerini de bu çerçevede şekillendirdiği söylenebilir. Bu doğrultuda özellikle Avrupa Parlamentosu (AP) üyeleri, AOÜ’de demokratik kurum ve insan haklarına saygı eksiklikleri nedeniyle bu ülkelere eleştirel bir şekilde yaklaşmışlar ve hatta zaman zaman bu ülkelere yapılan mali yardımları engellemişlerdir⁴¹.

Uzmanlar, Akdeniz Havzası’nın çevresel özellikler bakımından, biyo-çeşitliliğini vurgulayarak, Akdeniz’i bir taraftan dünyanın en zengin diğer taraftan ise tehlikeye en açık alanlarından biri olarak değerlendirmektedir⁴². Akdeniz Havzası’nda yoğun bir şekilde yaşanan şehirleşme, kirlilik, toprak erozyonu, çölleşme, küresel hava değişimleri çevre sorunlarının temel nedenlerini oluşturmaktadır⁴³. Bu doğrultuda, Akdeniz Havzası’ndaki ciddi boyuttaki çevre sorunları, güney kıyıları olduğu kadar kuzey kıyıları da ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Bu nedenle Akdeniz’deki çevre sorunlarının tüm kıyı ülkelerini kapsayacak çok taraflı girişimler doğrultusunda çözülmesi gerektiği görüşü yaygındır. Ekonomik sorunlarla boğuşan AOÜ’nün Birlik tarafından geliştirilen ve

⁴⁰ G. Richard Whitman, “The European Union’s Southern Flank: Euro-Mediterranean Partnership or new-found pacifier?”, a.g.e.

⁴¹ Pierros, a.g.e., s.17.

⁴² European Commission, “Cooperation With Mediterranean Countries”, <http://europa.eu.int/comm/environment/med/index.htm>, (16.01.2003).

⁴³ Hans Günter Brauch, “Partnership Building Measures for Long-Term Non-Military Challenges Affecting North-South Relations”, (ed.) Hans Günter Brauch, Antonio Marquina, Abdelwahap Biad ve Peter H. Liotta, **Euro-Mediterranean Partnership for the 21st Century**, Macmillan Press, London, 2000, s. 262.

finanse edilen bir ortak çerçeve olmaksızın çevrenin korunmasına yönelik çalışmaların maliyetini tek başlarına karşılaması beklenemeyeceği düşünülmektedir⁴⁴.

Bu açıdan Avrupa Birliği, Akdeniz’e kıyısı olan üye ülkeler vasıtasıyla Akdeniz’deki çevre sorunlarının Birlik içine taşınabileceğinin bilincinde olarak, çeşitli programlar kanalıyla bu meseleyi ele almaktadır. Örneğin çevrenin korunmasına yönelik eylemler için Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında gerek politika gerekse finansman açısından ortak bir temel sunan Kısa ve Orta Vadeli Çevre Eylem Planı (SMAP), bu yönde oluşturulmuş bir programdır.

1.3 AVRUPA BİRLİĞİ’NİN AKDENİZ POLİTİKASININ HUKUKİ DAYANAKLARI

AB'nin Akdeniz ülkeleri ile olan ilişkilerinin hukuki temelleri, ilişkilerin başladığı 1960’lı yıllardan bu yana Topluluğun diğer ülke grupları ile olan dış ilişkilerinde olduğu gibi AET’yi kuran 1957 tarihli Roma Antlaşması hükümlerine dayanmaktadır. Ayrıca Antlaşma’nın III. Ekinde üye ülkelerin Fas ve Tunus gibi bölge ülkeleriyle geçmişte sömürge bağlarıyla başlamış ilişkilerini yeniden düzenleyebilmelerine ve Topluluk ile birtakım özel ilişkiler içine girebilmelerine imkan tanınmıştır⁴⁵.

Bu çerçevede Topluluk, Akdeniz ülkeleri ile ilişkilerine 1960’lı yıllardan itibaren başlamıştır. Bununla birlikte, 1960’lı yıllarda Topluluk Akdeniz ülkeleri ile ikili antlaşmalar temelinde yürüttüğü ilişkilerde, duruma göre farklı hükümlere dayanmıştır. Bazı Akdeniz ülkeleri ile ilişkilerinde “ortaklık antlaşması” yapılmasını öngören 238. maddeyi; daha sınırlı ticari antlaşmalara (karşılıklı tarife indirimleri, kota artışları gibi düzenlemeler içeren antlaşmalar) girmek istediği Akdeniz ülkeleri ile olan ilişkilerinde ise Topluluğun “ortak ticaret politikası” izlemesini öngören 113. maddeyi temel almıştır. Diğer taraftan, 237. maddeye dayanarak yapılan tam üyelik başvuruları çerçevesinde ilgili ülkelere ilişkin çeşitli değerlendirmeler de

⁴⁴ Dario Velo, “Europe’s Mediterranean Policy Between Variable Geometry and Single Market”, <http://www.ecsanet.org/conferences/velo.htm>, (16.07.2002).

⁴⁵ Tınar, a.g.e., ss. 236-237.

yapılmıştır⁴⁶. Ayrıca Topluluğu'nun 238. maddeye dayalı olarak Akdeniz ülkeleri ile yaptığı antlaşmaların kapsamı da birbirlerinden farklı olabilmekteydi. Örneğin Topluluk, Türkiye ve Yunanistan ile üyelik hedefini de içeren Ortaklık Antlaşmaları yaparken, üyelik için düşünülmeyen Akdeniz ülkeleri ile daha sınırlı ortaklık antlaşmaları imzalamıştır⁴⁷.

Bu doğrultuda, Roma Antlaşması'nın 1957 yılından itibaren uğradığı değişiklikleri de dikkate alacak şekilde; Avrupa Birliği'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde Akdenizli Ortakları ile ilişkilerinin hukuki temeli, Avrupa Toplulukları Antlaşması'nın 133. (eski 113) ve 310. (eski 238) maddelerine dayanmaktadır⁴⁸. Antlaşma'nın 133. maddesinin 1. fıkrası, AT'nin gümrük ve ticarete ilişkin antlaşmalar yapmasına olanak tanımaktadır. Diğer taraftan, Antlaşma'nın özel bir konuyu düzenleyen ama genel nitelik taşıyan 310. maddesine göre ise, Topluluk bir veya daha fazla üçüncü ülke ya da bir veya daha fazla uluslararası örgüt ile karşılıklı haklar ve borçlar öngören antlaşmalar imzalayabilmektedir. Bu madde uyarınca kurulan ortaklık ilişkileri devamlı niteliktedir⁴⁹.

1.4 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AKDENİZ POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİMİ

1.4.1 İkili Antlaşmalar Dönemi (1961-1972)

1961-1972 yılları arasında geçen dönemde AT, Akdeniz ülkeleri ile ilişkilerini ikili antlaşmalar temelinde yürütmüştür. Bu dönemde Topluluk, "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikasının Hukuki Dayanakları" adlı başlık altında da açıklandığı gibi Akdeniz ülkeleri ile olan ilişkilerinde Roma Antlaşması'nın farklı hükümlerine dayanarak farklı türde antlaşmalar yapmıştır. Yunanistan (1961), Türkiye (1963), Malta (1970) ve Kıbrıs (1972) ile ortaklık antlaşmaları imzalanırken

⁴⁶ Roma Antlaşması'nda yapılan değişikliklerle 237. madde kaldırılmıştır.

⁴⁷ Pierros, a.g.e., ss. 50-52

⁴⁸ European Parliament, "European Parliament Factsheets", http://www.europarl.eu.int/factsheets/6_3_6_en.htm, (10.02.2003).

⁴⁹ Tekinalp, a.g.e., ss.57-58.

Fas ve Tunus (1969) ile beş yıllık bir süreyi kapsayan tercihli ticaret antlaşmaları, İsrail ile ise önce tercihsiz ticaret antlaşması⁵⁰ (1964) daha sonra tercihli ticaret antlaşması (1970) imzalamıştır.

İkili antlaşmaların imzalandığı bu dönemde, Topluluk üye ülkelerinin ulusal çıkar ve kaygıları Akdeniz ülkeleri ile ilişkilerde önemli bir baskı unsuru olmuştur. Bu nedenle söz konusu dönemde AT'nin Akdeniz ülkelerine yönelik politikasının uyumlu bir stratejiden çok, üye ülkelerin özel çıkarlarını yansıtan siyasi pazarlıkların rastlantısal bir sonucu olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, Avrupa tarım sektörünü korumaya yönelik olarak düzenlenmiş olan Ortak Tarım Politikası, Akdeniz ülkeleri ile ticaretle bu ülkelere çeşitli tavizler veren ikili antlaşmalar üzerinde tarım ürünleri bakımından sınırlayıcı bir etki yaratmıştır. Bu doğrultuda, Akdeniz ülkelerine tarımsal ürünlerde taviz sağlamaya yönelik her girişim Ortak Tarım Politikasının yarattığı sınırlamalar ile karşılaşmıştır⁵¹.

Topluluk, 9 Temmuz 1961 tarihinde Yunanistan ile, Yunanistan'ın 8 Haziran 1959'da yaptığı üyelik başvurusu doğrultusunda, Atina'da Ortaklık Antlaşması imzalamıştır. Yunanistan'ın başvurusunun hem ilk olması hem de Topluluk için dünyaya, özellikle gelişmekte olan ülkelere, bütünleşmiş bir Avrupa'nın faydalarını göstermek için bir şans olarak değerlendirilmesi nedeniyle Topluluk, bu Ortaklık Antlaşması'nda oldukça cömert davranmıştır. Taraflar arasında daha yakın ilişki kurulmasını, Yunanistan ekonomisinin ve hayat standardının geliştirilmesini amaçlayan ve son aşamada Yunanistan'ın Topluluğa üye olma hedefini de ifade eden Ortaklık Antlaşması, belirlenen süreç sonunda taraflar arasında gümrük birliği kurulmasını öngörmüştür. Bu doğrultuda sanayi mallarında Yunanistan'a uygulanan gümrük tarifelerinin kaldırılması, mali yardımda bulunulması, oniki yıl içinde Yunanistan'ın AT'nin üçüncü ülkelere uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesine (OGT) uyması ve bunun sonucunda da Yunanistan'ın zeytin, kuru üzüm, tütün gibi bazı ürünlerdeki OGT değişikliklerinde veto hakkı tanınması öngörülmüştür.

⁵⁰ Ayrıcalıklar içeren özel bir rejim olmaksızın taraflar arasında ticaretin geliştirilmesini amaçlayan antlaşmalardır.

⁵¹ Pierros, a.g.e., ss. 54-55

Yunanistan'a OGT ile ilgili olarak tanınan bu hak bir daha hiçbir ülkeye tanınmamıştır⁵².

Türkiye ile Topluluk arasındaki, Ankara Antlaşması olarak da adlandırılan, Ortaklık Antlaşması ise Ankara'da 12 Eylül 1963'te imzalanmıştır. Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesi ile yaşam standartlarının yükseltilmesi gereğini göz önünde bulundurarak taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi ve teşvik etmeyi amaçlayan Ankara Antlaşması; üç aşamalı bir takvim sonucunda taraflar arasında gümrük birliği kurulmasını öngörmüştür. Bu süreçte Türkiye'nin mali protokoller çerçevesinde mali yardım alması da düzenlenmiştir. Ayrıca, Antlaşma'nın işleyişı Topluluğu Kuran Antlaşma'dan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından stlenilebileceğini gösterdiğinde, Türkiye'nin Topluluğa katılma olanağının akit taraflarca inceleneceği de Ankara Antlaşması'nın yirmisekizinci maddesinde hükme bağlanarak nihai hedefin Türkiye'nin Topluluğa tam yeliği olduğu ortaya konulmuştur⁵³.

AT, İsrail ile başlangıçta üç yıllık bir tercihsiz ticaret antlaşması yapmayı tercih etmiştir. Söz konusu bu antlaşma, taraflar arasında 4 Haziran 1964 tarihinde Brüksel'de imzalanmıştır. İsrail'in kuruluşundan bu yana çatışma halinde olduğu Suriye ve Lübnan gibi Arap lkelerinin bazı Topluluk lkeleri ile tarihi bağlarının olması ve İsrail'in turunęgiller gibi başlıca ihracat rnlerinin Avrupa'daki yerli üretim ile rekabet içerisinde olması, İsrail ile yapılan antlaşmanın tercihsiz ticaret antlaşması ile sınırlandırılmasında rol oynamıştır⁵⁴. Daha sonra 1970 yılında Topluluk, İsrail ile bir tercihli ticaret antlaşması yapmıştır.

Roma Antlaşması imzalandığında sadece bir yıldır bağımsız olan iki Kuzey Afrika lkesi, Fas ve Tunus, Fransa ile ilişkilerine halen büyük lde bağımlıydılar. Bu nedenle bu iki lke, Topluluk ile antlaşma imzalamadan önce dahi Topluluk tarafından özel muameleye tabi tutulmuşlardır. Geçici bir nlem olarak Fransa ile

⁵² Pierros, y.a.g.e., ss. 585-62.

⁵³ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 310-312.

⁵⁴ Pierros, a.g.e., ss. 66-67.

ilişkilerinde önceden yararlandıkları gümrük rejimi korunmuştur.⁵⁵ 1969 yılında ise Topluluk, Fas ve Tunus ile tercihli ticaret antlaşmaları imzalanmıştır. Ayrıca AT, bu antlaşmaları takiben, 1970 yılında Malta ile ve 1972 yılında da Kıbrıs ile birer ortaklık antlaşması imzalamıştır.

1960'lı yıllarda Topluluğun Akdeniz ülkeleri ile yaptığı antlaşmaların sayısı hızla artmıştır. Ancak tek tek birbirinden bağımsız olarak yapılan bu ikili antlaşmalar iyi planlanmış bir temele oturtulmamıştır ve sonuçta düzensiz bir durum ortaya çıkmıştır⁵⁶. Bu durum, antlaşmalara yönelik eleştirilerin artmasına yol açmıştır. Söz konusu eleştiriler sadece Topluluğun dışından değil, Topluluğun içinden de gelmiştir. Örneğin 1970 yılında AP'nun Dış Ekonomik İlişkiler Komitesi, hazırladığı bir raporda Topluluğun düzensiz politikasını ciddi bir şekilde eleştirmiş ve Akdeniz ülkeleri ile yapılan antlaşmaları, “à la carte antlaşmalar menüsü” olarak nitelendirmiştir⁵⁷.

Bu dönemde yapılan antlaşmaların, birbirinden kopuk ve daha çok dış ticarete yönelik olmaları bazı sorunlara sebep olmuştur. AT'nin sağladığı tercih hiyerarşisi iki yönden sorun ve rekabet yaratmıştır. Bir yandan Akdeniz ülkeleri arasında tercihlerin paylaşılması açısından rekabet yaşanırken, diğer yandan Topluluk, Akdeniz dışındaki ülkelerin “ticarete ayrımcılık” yapıldığı nedeniyle eleştirilerine hedef olmuştur⁵⁸. Diğer bir deyişle, yapılan antlaşmalar birbirinden kopuk olarak farklı oranda ticari tavizler içerdiği için Akdeniz ülkeleri arasında huzursuzluğa ve rekabete sebep olmuştur. Diğer taraftan, Akdeniz bölgesi dışındaki ülkeler, aynı tavizlerden yararlanamadıkları için kendilerine karşı ayrımcılık yapıldığını ileri sürmüşlerdir. Tüm bu eleştiriler, Topluluğu Akdeniz ülkelerine yönelik politikasını yeniden şekillendirme arayışlarına yöneltmiştir.

⁵⁵ Pierros, y.a.g.e., s. 69.

⁵⁶ Canalıoğlu., a.g.e., s. 51.

⁵⁷ Pierros, a.g.e., s.76.

⁵⁸ Tınar, a.g.e., s. 237.

1.4.2 Global Akdeniz Politikası (1972-1989)

AT Komisyonu, 1971 yılında Topluluğun Akdeniz politikasına ilişkin olarak yaptığı değerlendirmede, Akdeniz ülkeleri ile Topluluğun ortak çıkarlarını dikkate alarak, Akdeniz'in kalkınmasının Avrupa bütünleşmesi için önemine dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda, 19-20 Ekim 1972 tarihli Paris Zirvesi'nde biraraya gelen üye devletlerin hükümet ve devlet başkanları, Akdeniz bölgesine ve bölge ülkelerine verdikleri önemi ifade etmişler, antlaşma yaptıkları veya yapacakları bölge ülkelerine karşı olan yükümlülüklerini gerçekleştirecekleri taahhüdünde bulunmuşlardır. Bununla birlikte, Akdeniz bölgesine yönelik olarak dengeli ve global bir yaklaşım benimseyeceklerini açıklamışlardır. Devamlılık, eşitlik, GATT kurallarına uygunluk, daha az gelişmiş ülkelerin kalkınmasında işbirliği konularının yeni yaklaşımın ana unsurları olması kararlaştırılmıştır⁵⁹.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın temellerinin, Paris Zirvesi'nde, Topluluğun ilk kez Akdeniz bölgesindeki ülkelere verilen taahhütlerin yerine getirilmesinin önemini vurgulamasıyla atıldığı söylenebilir⁶⁰. Paris Zirvesi'nde alınan kararlar doğrultusunda şekillenmeye başlanan Global Akdeniz Politikasının (GAP) kapsamına; Cezayir, Fas, Tunus, Mısır, Ürdün, İsrail, Lübnan, Suriye, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, İspanya, Portekiz, Malta ve Güney Kıbrıs alınırken Libya ve Arnavutluk ile ilişki kurulması öngörülmemiştir.

GAP'ın yeni bir yaklaşım olarak geliştirilmesinin ardında: Akdeniz ülkeleri ile ilişkilerin ortak bir temele dayandırılması gereğinin farkına varılmasının yanı sıra 1960'larda yapılan ve daha çok denemeye yönelik olan süreli ikili antlaşmaların çoğunun süresinin dolması; AT ile Akdeniz ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerin Topluluğa İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılımıyla gerçekleşen ilk genişlemeyle meydana gelen yapısal değişikliklere uyum sağlaması gereğinin doğması ve o dönemde ortaya çıkan petrol krizinin etkileri de önemli bir rol

⁵⁹ Melahat Kutlu, *Avrupa-Akdeniz Ortaklığı*, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara, 1997, s.2.

⁶⁰ Selda Paydak, *Akdeniz'de Barış ve İstikrar Yatırım: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı*, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayınları, Ankara, 1999, s.4.

oynamıştır. GAP'ın dört temel amacının olduğu söylenebilir. Bu amaçlar aşağıdaki şekildedir⁶¹:

-AT ile Akdeniz ülkeleri arasındaki sanayi ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi

-Tarımsal ürün ticaretinde Akdeniz ülkelerine sınırlı tavizler tanınması

-Akdeniz ülkeleri ile teknik ve endüstriyel işbirliği yapılması

-Gelişmekte olan Akdeniz ülkelerine mali yardımda bulunulması

GAP çerçevesinde AT, Akdeniz ülkeleriyle ticari düzenlemeler yanında mali ve teknik işbirliğini de kapsayan süresiz işbirliği antlaşmaları yapmayı hedeflemiştir. Topluluk ilişkilerinde Cezayir, Fas ve Tunus'u Magrep ülkeleri olarak; Suriye, Lübnan, Ürdün ve Mısır'ı ise Maşrek ülkeleri olarak iki ayrı grup ülke şeklinde ele almıştır. AT, bu ülke gruplarıyla yaptığı müzakereler sonucunda 1976 yılında Cezayir, Fas ve Tunus ile, 1977 yılında ise Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan ile ticaret ve işbirliği antlaşmaları imzalamıştır. Bu antlaşmaların kapsamında, ticari düzenlemelerin yanısıra ekonomik, mali ve teknik işbirliği de yer almıştır.

AT, İsrail ile 1975 yılında bir "serbest ticaret antlaşması" yapmıştır. Bu antlaşma ile İsrail'in sanayi ürünleri Topluluk pazarına gümrüksüz girmeye başlarken, sadece bazı tarım ürünlerinin ihracatında tarife indirimleri tanınmıştır. Topluluk menşeli sanayi ürünleri de, antlaşma doğrultusunda, 1989 yılından itibaren İsrail pazarına gümrüksüz giriş hakkı elde etmiştir⁶². Türkiye, Malta, Güney Kıbrıs ve Yunanistan ile ilişkiler ise daha önceden imzalanmış olan ortaklık antlaşmaları çerçevesinde devam ettirilmiştir. Yunanistan, 1981 yılında Topluluğa katılarak üye ülke olmuştur. Yugoslavya ile de 1980 yılında ekonomik ve mali işbirliği öngören süresiz bir işbirliği antlaşması yapılmıştır.

GAP çerçevesinde Topluluğun Akdeniz ülkeleri ile yaptığı antlaşmalar, daha önce Yunanistan, Türkiye, Güney Kıbrıs ve Malta ile imzalanan ortaklık antlaşmaları ve İsrail ile imzalanan serbest ticaret antlaşması dışında, temelde ticaret ve işbirliğine dayanan antlaşmalardır. Burada ana hedef, GATT kurallarına uygun bir şekilde

⁶¹ Pierros, a.g.e., ss.83- 86.

⁶² Karluk, a.g.e., s.150.

Akdeniz ülkeleriyle gerçekleştirilen ticarete mümkün olduğunca az ayrımcı ve tek tip bir tercihlî sistem çerçevesinde gelişimin sağlanmasıdır. Ayrıca imzalanan antlaşmalar, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında dengeli bir ilişkiler sistemi oluşturmayı amaçlamıştır. Bu nedenle, taraflar arasındaki kalkınmışlık farklarının işbirliğine engel oluşturmasını önlemek ve ilgili Akdeniz ülkelerinin kalkınmalarına ve ekonomik gelişimlerine yardımcı olmak için antlaşmalar, söz konusu ülkelere yapılacak olan mali yardımları düzenleyen bir dizi mali protokollerle desteklenmiştir⁶³.

GAP çerçevesinde izlenen yaklaşımın, genellikle sadece ticari düzenlemelere yönelik olan 1960'lı yılların antlaşmalarından temel farkı, "kalkınma politikasına" verdiği önemdir. Avrupa'nın ekonomik olarak karşı karşıya olduğu kriz ortamından çıkabilmesi ile yaşanan ekonomik durgunluktan büyük zarar gören Akdeniz ülkelerinin kalkınması arasındaki bağlantının farkına varan Topluluk, kalkınma politikasına GAP içinde önemli bir yer vermiştir, kalkınma politikalarının temeline ise mali yardımlar ve ekonomik işbirliğini yerleştirmiştir. Topluluk bütçesine ve Avrupa Yatırım Bankası (AYB) kredilerine dayanan mali yardımlar, bu dönemde kalkınma projelerine odaklanmıştır. Diğer taraftan, ekonomik işbirliği kapsamında ise Akdeniz'in sorunlarına ve bölgeye özel yatırım çekmeye yönelik bölgesel planlar üzerinde çalışılmıştır⁶⁴.

⁶³ Şebnem Oğuz Karauçak, *Avrupa Topluluğu'nun Akdeniz Politikası*, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No. 100, İstanbul, 1991, s.38.

⁶⁴ Pierros, a.g.e., ss. 91-93.

TABLO 1: AB'nin Akdeniz Ülkelerine Sağladığı Mali Yardım ve Krediler (milyon ecu)

ÜLKELER	MALİ PROTOKOLLER	AYB KAYNAKLARI	BÜTÇE KAYNAKLARI	TOPLAM
Türkiye	1. Mali Protokol (1964-69) 2. Mali Protokol (1973-76) Tamamlayıcı Protokol 3. Mali Protokol (1979-81) Özel İşbirliği Fonu 4. Mali Protokol(Gerçekleşmedi) TOPLAM	- 25 - 90 - 225	175 195 47 220 75 375	175 220 47 310 75 (-600) 827
Cezayir	1. Mali Protokol (1978-81) 2. Mali Protokol (1983-86) 3. Mali Protokol (1988-93) TOPLAM	70 107 183	44 44 56	114 151 239 504
Güney Kıbrıs	1. Mali Protokol (1978-81) 2. Mali Protokol (1984-88) 3. Mali Protokol (1988-93) TOPLAM	20 28 44	10 16 18	30 44 62 136
Malta	1. Mali Protokol (1978-83) 2. Mali Protokol (1986-88) 3. Mali Protokol (1988-93) TOPLAM	16 16 23	10 13,5 15	26 29,5 38 93,5
Mısır	1. Mali Protokol (1978-81) 2. Mali Protokol (1983-86) 3. Mali Protokol (1988-91) TOPLAM	93 150 249	77 126 200	170 276 449 895
İsrail	1. Mali Protokol (1978-81) 2. Mali Protokol (1984-86) 3. Mali Protokol (1988-91) TOPLAM	30 40 63		30 40 63 113
Ürdün	1. Mali Protokol (1978-81) 2. Mali Protokol (1983-86) 3. Mali Protokol (1988-91) TOPLAM	18 37 63	22 26 37	40 63 100 203
Lübnan	1. Mali Protokol (1978-81)	20	10	30

	1. Acil Yardım (1977-78)	20		20
	2. Mali Protokol (1983-86)	34	16	50
	2. Acil Yardım (1982)	50		50
	3. Mali Protokol (1988-91)	53	20	73
	TOPLAM			223
Fas	1. Mali Protokol (1978-83)	56	74	130
	2. Mali Protokol (1983-86)	90	109	199
	3. Mali Protokol (1988-91)	151	173	324
	TOPLAM			653
Suriye	1. Mali Protokol (1978-81)	34	26	60
	2. Mali Protokol (1983-86)	64	33	97
	3. Mali Protokol (1988-91)	110	36	146
	TOPLAM			303
Tunus	1. Mali Protokol (1978-81)	41	54	95
	2. Mali Protokol (1983-86)	78	61	139
	3. Mali Protokol (1988-91)	131	93	224
	TOPLAM			458
Yugoslavya	Özel Borç Anlaşmaları (1976-78)	50		50
		200		200
	1. Mali Protokol (1983-86)	550		550
	2. Mali Protokol (1988-93)			800
	TOPLAM			

Kaynak: Melahat Kutlu, **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı**, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara, 1997, s 5.

Ekonomik durgunluk Akdeniz ülkelerini, özellikle petrol ihracatçısı olmayanları, çok kötü bir şekilde etkilemiştir. Bölgedeki hızlı nüfus artışı ve hızla artan borçlar karşısında Topluluğun mali yardımındaki ılımlı artışlar, son derece yetersiz kalmıştır. Komisyon'un 1989 yılında hazırladığı "Topluluğun Akdeniz Politikası (1975-1988)" adlı raporda, Topluluğun yaptığı dış yardımların sadece %11,5'ini Akdeniz bölgesine yönlendirdiği, buna karşılık yardımlarının %67'sinin Afrika Karayip ülkelerine, %21,5'inin ise Latin Amerika ve Asya'nın gelişmekte olan ülkelere yönlendirdiği ifade edilmiştir. Aynı raporda, ekonomik işbirliğine

yönelik uygulamaların ve bölgeye özel yatırım çekme çabalarının sonuçlarının da beklentilerin oldukça gerisinde kaldığı belirtilmiştir⁶⁵.

Bu dönemde, Akdeniz ülkelerinin Topluluğa yaptığı sanayi ürünleri ihracatında artış görülmüştür. Topluluğa ihraç edilen Akdeniz menşeli sanayi ürünleri 1977 yılında 2.587 milyon ECU tutarında iken, bu tutar 1988 yılında 13.444 milyon ECU'ya yükselmiştir. Ancak Topluluğun tekstil ürünleri ithalatına getirdiği sınırlamaların, AT ile Akdeniz ülkeleri arasındaki ticaretin gelişimi üzerinde engelleyici bir etkisinin olduğu da gözden kaçırılmamalıdır⁶⁶. GAP, AT ile Akdeniz ülkeleri arasındaki sanayi malları ticaretinin serbestleştirilmesi amacını taşıırken Topluluk 1970 sonlarından itibaren tekstil ürünleri ithalatında miktar kısıtlamaları uygulamaya başlamıştır. Bu kısıtlayıcı uygulamaların, GAP'ın başarısını olumsuz etkilediği görülmüştür⁶⁷.

Diğer taraftan, AT'nin Ortak Tarım Politikası çerçevesinde, Akdeniz ülkelerinin Topluluğa tarım ürünleri ihracatına getirdiği kısıtlamalar nedeniyle AT ile Akdeniz ülkeleri arasındaki tarım ürünleri ticareti son derece sınırlı bir gelişme gösterebilmiştir. Bu nedenle, Topluluğun Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerinde tekstil ve tarımsal ürünler bakımından gerçekleştirdiği uygulamalar, Akdeniz ülkeleri bakımından hoşnutsuzluk yaratan iki önemli konu olmuştur. İspanya ve Portekiz, 1986 yılında Topluluğa üye olunca, Topluluğun bazı tarım ürünlerinde kendi kendine yeterli duruma gelmesi, söz konusu bu ürünlerin ticareti bakımından büyük ölçüde Topluluğa bağımlı olan Akdeniz ülkeleri için durum iyice ağırlaşmıştır. Diğer bir deyişle, Akdeniz ülkeleri genişleme nedeniyle, Topluluğa yaptığı bazı tarım ürünleri ihracatı bakımından önemli ölçüde pazar payı kaybına uğramıştır. Başlıca ürünleri turunçgiller, taze üzüm, şarap, zeytinyağı, patates ve domates olan Akdeniz ülkelerinin bu sorunun üstesinden gelebilmek için ürünlerini çeşitlendirme çalışmaları yapması gereği doğmuştur⁶⁸.

⁶⁵ Pierros, a.g.e., ss. 95-96.

⁶⁶ Kutlu, a.g.e., s.6.

⁶⁷ Pierros, a.g.e., s. 100.

⁶⁸ Kutlu, a.g.e., s.6.

GAP, iyi niyetlerle başlatılmasına rağmen sonuçları, ikili antlaşmalar döneminden pek de farklı olamamıştır⁶⁹. 1973-1974 petrol krizinin, ekonomik durgunluğun, AT'nin tekstil ürünleri ithalatındaki kısıtlayıcı uygulamalarının, Ortak Tarım Politikası doğrultusundaki geleneksel korumacı tutumunun ve genişlemenin yarattığı zorluklar, GAP'ın başarısını olumsuz yönde etkilemiştir. 1980 sonlarında Tek Pazar'ın tamamlanmasına yönelik çalışmaların yoğunlaşmasıyla birlikte, Topluluğun Akdeniz ülkelerine karşı ilgisi iyice arka planda kalmıştır. Tüm bu gelişmeler ve Akdeniz ülkelerinin giderek artan hoşnutsuzluğu, GAP'ın sonunu hazırlamıştır.

1.4.3 Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası (1989-1994)

AT, 1980'li yılların sonlarına gelindiğinde, uluslararası alandaki gelişmelerin etkisinde kalmıştır. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Doğu Bloku'nda gerçekleşen büyük değişiklikler sonucunda Topluluk, iki kutuplu sistemden çok kutuplu sisteme geçen dünyada ve Avrupa'nın geleceğinin belirlenmesi sürecinde daha etkin bir rol oynaması gerektiğinin bilincine varmıştır. Bu doğrultuda Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle yoğun ilişkiler içerisine girmiştir. Başlangıçta sadece Polonya ve Macaristan'a yönelik olup daha sonra Doğu Avrupa'nın büyük bir kısmını kapsayacak şekilde genişletilen ve PHARE olarak adlandırılan bir yardım paketi oluşturmuştur. Ayrıca Avrupa Ekonomik Alanı'nın kurulmasına yönelik işbirliği çerçevesinde Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) ülkeleriyle olan ilişkilerini de yoğunlaştırmıştır.

Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve EFTA ülkeleri ile giderek gelişen ilişkiler, Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerin ihmal edildiği endişesi yaratmıştır. Çünkü Akdeniz Havzası'nın güneyinde nüfus, yoksulluk, ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlar, bölgenin kuzeyi ile güneyi arasındaki gelişmişlik farkını giderek büyütecek şekilde artış göstermiştir. Diğer taraftan, Topluluğun güney Akdeniz'e komşu olan üye ülkeleri, özellikle İtalya ve İspanya, kendilerini doğrudan etkileyebilecek olan Akdeniz'in güvenlik sorunları ile ilgili ciddi endişeler taşımaktadır. İtalya ve

⁶⁹ Canalıoğlu, a.g.e., s.52.

İspanya'nın, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) gösterdiği başarıdan esinlenerek güvenlik, işbirliği ve insan hakları konularına odaklanacak bir "Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Konferansı" oluşturulmasına yönelik önerilerin, bu güvenlik endişeleriyle yakından ilgili olduğu düşünülmektedir⁷⁰.

"Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Konferansı" projesinin hayata geçirilmesi, kendi içinde taşıdığı birtakım zorluklardan dolayı mümkün olamamıştır. Avrupa'nın gelişim düzeyi ile tarihsel bağlar AGİK'in başarısında rol oynayan önemli unsurlar iken, Akdeniz'in kuzey ve güney kıyılarını birbirinden ayıran ekonomik, sosyal ve kültürel farklar Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği projesinin önünde önemli bir engel oluşturmuştur. Ayrıca Filistin sorununda olduğu gibi Akdeniz'deki çatışma ve anlaşmazlıkların kendine özgü ve karmaşık yapısı bu tür bir proje için zorluk yaratmıştır. Konferansa hangi ülkelerin dahil olacağının belirlenmesi de birtakım güçlüklerle sebep olmuştur. Konferansa Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerin yanında Akdeniz'e yakın bölge ülkeleri ve bölgede çıkarı olan diğer ülkelerin de katılması gündemde yer almıştır. Ancak, katılımcıların artmasının, Konferansta anlaşmaya varılmasını güçleştirmesinden endişe duyulmuştur⁷¹.

Akdeniz bölgesine ilişkin olarak giderek artan endişeler, Topluluğun Akdeniz bölgesine yönelik politikasını yeniden değerlendirmesine yol açmıştır. Komisyon, Kasım 1989'da, Konsey'e sunduğu bildiride Topluluğun Akdeniz'e yönelik politikasının yeniden yönlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır ve bu şekilde, Yenileştirilmiş Akdeniz Politikasının (YAP) temelleri atılmıştır. YAP'ın Avrupa Birliği ile Akdeniz ülkeleri arasında gerçek bir ortaklık ilişkisinin yolunu açtığı söylenebilir⁷².

Aralık 1990'da Roma'da yapılan devlet ve hükümet başkanları zirvesinde YAP çalışmalarının sonuçlandırılmasının istenmesi üzerine, 18-19 Aralık 1990 tarihlerindeki Bakanlar Konseyi toplantısında YAP'ın genel çerçevesi hakkında görüş birliği sağlanmıştır. Söz konusu karar, 4. mali protokoller, yatay mali işbirliği,

⁷⁰ Biad, a.g.e., ss. 44-45.

⁷¹ Biad, y.a.g.e., ss. 44-45.

⁷² Paydak, a.g.e., s. 4.

ticaret, insan hakları ve çevre koruma olmak üzere başlıca beş konuyu kapsamıştır⁷³. Konuya ilişkin EEC/1763/92 sayılı Yönetmelik, 1.7.1992 tarih ve L 181 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi'nde yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Topluluğun Akdeniz ülkeleri ile önceden yaptığı antlaşmalara herhangi bir kurumsal yenilik getirmeyen YAP'ın temel hedefi, Topluluk ile Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkilerin geliştirilip işbirliğinin artırılması olmuştur. Bu çerçevede YAP şu hususları kapsamaktadır: ⁷⁴

- Akdeniz ülkelerindeki ekonomik reformların desteklenmesi,
- Bu ülkelerde özel yatırımların teşviki,
- Yatırımların daha geniş bir ölçek içinde gerçekleştirilmesi,
- Bu ülke ürünlerine Topluluk pazarlarının açık tutulması,
- Bu ülkelerin Topluluğun gelişme süreci ile daha yakın şekilde ilişkilendirilmesi,
- Ekonomik diyalogun güçlendirilmesi.

Topluluk, YAP'ı yürürlüğe geçirirken, demokrasi ve insan haklarına bağlılığına ve bu değerlere verdiği öneme ilişkin bir bildiride bulunmuştur. Ayrıca çevreye ilişkin olarak, zararlı maddelerin taşınmasına ve işlenmesine yönelik kaygılarını dile getiren bir başka bildiri ile Akdeniz ülkelerinin dikkatini çevre konusuna çekmek istemiştir⁷⁵. AT'nin demokrasi ve insan haklarına ilişkin bildirisi, YAP'ın yürürlüğe girdiği yıllarda, Topluluğun üçüncü ülkelerle ilişkilerinde demokrasi ve insan haklarının korunmasına yönelik duyarlılığının arttığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu duyarlılık, Topluluğun Akdeniz politikası çerçevesinde, Akdeniz ülkelerinde demokratikleşme sürecini harekete geçirme ya da destekleme girişimleri ile örtüşmektedir. Diğer taraftan, Topluluğun, YAP'ta çevre koruma konusuna, Akdeniz'e yönelik daha önceki politikalarında göstermediği bir önemle yaklaşması dikkat çekicidir.

YAP'ın, Topluluğun Akdeniz'e yönelik önceki politikalarından farklılık gösterdiği bazı temel noktalardan sözedilebilir. Bu noktalar: bölgesel işbirliğine

⁷³ Kutlu, a.g.e., s. 7.

⁷⁴ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e., s. 154.

⁷⁵ Kutlu, a.g.e., s. 9.

yaptığı vurguya; mali protokollerin ötesinde taşıma, görsel-işitsel, enerji, çevre, ortak yatırımlar, insan hakları gibi çeşitli alanlarda yatay işbirliği projelerine de fon sağlama amacına; ve Akdeniz ülkelerinde gerçekleştirilen ekonomik reformların olumsuz anlamdaki sosyal etkilerini hafifletmeye yönelik destek sağlanmasına ilişkindir⁷⁶. Bu dönemin en belirgin özelliği, mevcut işbirliği araçlarının genişletilmesidir. Bu doğrultuda, mali protokollerdeki kaynaklar 1992-1996 dönemi için önemli ölçüde arttırılmış ve işbirliği yeni alanlara yayılmıştır. Bir dizi ademi merkeziyetçi program ile sivil topluma yönelen işbirliği programları teşvik edilmeye çalışılmıştır⁷⁷.

TABLO 2: 1992-1996 Döneminde Akdeniz Ülkeleri ile Yapılan 4. Mali Protokoller

ÜLKELER	AYB KAYNAKLARI (MİLYON ECU)	AB BÜTÇE KAYNAKLARI (MİLYON ECU)	TOPLAM (MİLYON ECU)
Mısır	310	258	568
Fas	220	218	438
Cezayir	280	70	350
Tunus	168	116	284
Suriye	115	43	158
Ürdün	80	46	126
İsrail	82		82
Lübnan	45	24	69
TOPLAM	1,300	775	2,075

Kaynak: Melahat Kutlu, *Avrupa-Akdeniz Ortaklığı*, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara, 1997, s.8.

Tunus, Fas, Cezayir, Mısır, Ürdün, Lübnan ve İsrail ile 4. Mali Protokoller imzalanmıştır. Türkiye ile Topluluk arasındaki mali işbirliği, esasen ortaklık rejimi kapsamında gerçekleştirilen mali protokoller çerçevesinde işlediğinden ve Türkiye

⁷⁶ Pierros, a.g.e., s.126.

⁷⁷ Tınar, a.g.e., s. 238.

ile AT arasında 1980 yapılan 4. Mali Protokol yürürlüğe girmediğinden, diğer Akdeniz ülkeleri ile imzalanan yeni mali protokoller Türkiye'yi ilgilendirmemiştir⁷⁸.

Topluluk, YAP için toplam olarak 4 405 milyon ECU tahsil etmiştir. Bu toplam tutar içinde; mali protokoller için 2 075 milyon ECU, ekonomik reform amaçlı krediler için 300 milyon ECU ve Akdeniz bölgesinde ortak ya da bölgesel çıkarlara hizmet edecek yatay işbirliği projeleri için de 2 030 milyon ECU ayrılmıştır. YAP ilkeleri çerçevesinde, yatay işbirliği projeleri için ayrılan mali yardımın bölgesel nitelikteki projelerin finansmanında kullanılması gerekli kılınmıştır. Bunun anlamı, teklif edilen projeler değerlendirilirken, seçim kriteri olarak söz konusu projelerin birden fazla ülkenin veya tüm bölgenin ihtiyaçlarına yönelik olmasının gerektiğidir. Ayrıca, bu kapsamdaki mali yardımların tümünün işlerlik kazanabilmesi, tüm üye ülkelerin oybirliği ile karar almasına bağlanmıştır⁷⁹.

Topluluk, Akdeniz ülkelerine YAP kapsamında daha fazla kaynak aktarabilmek amacıyla Avrupa Yatırım Bankası'nın bölge ülkelerine sağlayabileceği finansman yetkisini arttırmıştır. Bu doğrultuda Avrupa Yatırım Bankası, Akdeniz ülkelerine 1992-1996 döneminde 1,3 milyar Euro'luk tutarı devam etmekte olan mali protokoller kapsamında olmak üzere toplam 3,1 milyar Euro kredi sağlamıştır⁸⁰.

Konsey kararınca, YAP kapsamındaki mali işbirliğinden Topluluk ile ortaklık veya mali işbirliği antlaşması bulunan tüm Akdeniz ülkelerinin faydalanması mümkün kılınmıştır. Bu doğrultuda yapılan değerlendirme sonucunda Topluluğa tam üye olmayı hedefleyen Türkiye'nin de aynı zamanda bir Akdeniz ülkesi olarak yatay işbirliğine yönelik bazı projelerden ve bu projelerin mali kaynaklarından faydalandırılması öngörülmüştür. YAP'ın Türkiye'nin faydalanabildiği yatay mali işbirliğine yönelik kısmının 230 milyon ECU tutarındaki bölümünün Topluluk bütçesinden, 1,8 milyar ECU tutarındaki bölümünün ise Avrupa Yatırım Bankası kaynaklarından karşılanması kararına varılmıştır⁸¹. Bu doğrultuda, 1992-1996

⁷⁸ Kutlu, a.g.e., s.10.

⁷⁹ Karluk, a.g.e., s.15.

⁸⁰ Can Köstepen, *Avrupa Yatırım Bankası ve Türkiye'ye Sağlanan Kredi İmkanları*, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No. 166, İstanbul, 2001, s.36.

⁸¹ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e., s.93.

döneminde Türkiye tarafından, yatay mali işbirliği kapsamında, Avrupa Yatırım Bankası'na sunulan ve kabul edilen projeler Tablo 3'te gösterilmektedir⁸².

TABLO 3: Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası Kapsamında Türkiye'de Kredi Sağlanan Projeler

YIL	PROJE	KREDİ TUTARI (EURO)
1995	Antalya Belediye Başkanlığı Kanalizasyon Projesi	35.000.000
1995	TEAŞ Ege Bölgesi Hava Kirliliğini Önleme Projesi	40.000.000
1995	PTT Telekomünikasyon Modernizasyonu Projesi	40.000.000
1996	TEAŞ Türkiye-Suriye Enterkonneksiyon Projesi	13.500.000
1996	ASKİ Ankara Kanalizasyon Projesi	45.000.000
1996	Konteyner Terminalleri Ekipman Alımı Projesi (TCDD)	36.000.000
1996	Endüstriyel Atık Projesi (İzmit Büyükşehir Belediyesi)	50.000.000
1996	CS2B ve CS3 Kompresör İstasyonları ve Marmara Ereğli LNG Terminal Ekipman Alımı Projesi (BOTAŞ)	80.000.000
1995-1996	Genel Toplam	339.500.000

Kaynak: Can Köstepen, Avrupa Yatırım Bankası ve Türkiye'ye Sağlanan Kredi İmkanları, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No.166, İstanbul, 2001, s.36.

AT Komisyonu, YAP çerçevesinde, Topluluk ile Akdeniz ülkeleri arasında, MED programları olarak adlandırılan bir dizi ademi merkeziyetçi ya da diğer bir ifade ile yatay işbirliği programı geliştirmiştir. 1992-1995 tarihleri arasında deneme

⁸² Köstepen, a.g.e., s.36.

temelli olarak başlatılan MED programları, 1998 yılında yeniden işlerlik kazanmıştır. MED programlarının amacı; sivil toplumlardaki yerel yönetimler, üniversiteler, iş dünyası ve medya gibi en önemli grupları harekete geçirme ve bu gruplar arasındaki iletişim, anlayış ve işbirliğini geliştirmek olmuştur. Diğer bir ifade ile programların temel hedefinin, Topluluktaki ve Akdeniz ülkelerindeki insanlar, gruplar ve örgütler arasında doğrudan bağlantı kurmaya yönelik olduğu söylenebilir⁸³.

AT ile Akdeniz ülkeleri arasında yeni işbirliği olanakları yaratan YAP, MED programlarıyla, halklar arasındaki karşılıklı güvenin oluşturulmasına ve ortak sorunlara ortak yanıtlar üretilmesine odaklanmıştır. Çok taraflı ademi merkeziyetçi işbirliğine yönelik olan MED programları, ulusal hükümetlere açık olmayıp bölgesel ve yerel düzeyde yürütülmüştür. Ademi Merkeziyetçilik, ortak çıkarları ve amaçları paylaşan kişiler, gruplar ya da kuruluşlar arasında hükümetler gibi siyasi bir merkezin aracılığı olmaksızın doğrudan ilişkiler oluşturulması (işbirliği ağları) anlamına gelmektedir. Bu sayede bilgi-beceri ve deneyimlerin doğrudan ve etkin alışverişi sağlanır ve kişisel ilişkiler teşvik edilmektedir⁸⁴.

Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesinde yayınlanan teklif çağrıları yoluyla yürütülen ve zaman içerisinde aşamalı olara Komisyon tarafından geliştirilen MED programlarının başlıcaları aşağıda belirtilmektedir.

- **Med-Campus:**

Bu program, üniversitelerarası işbirliğini sağlama ve ülkeler arasında kültürel alışverişi destekleme amacıyla 1992 yılında oluşturulmuştur. Med-Campus, Akdeniz ülkelerinde kamu ve özel sektördeki memurların, yöneticilerin ve profesyonellerin etkinliğini eğitim yoluyla geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede program, eğitimcilerin eğitimine, yöneticilerin eğitimine ve yüksek lisans eğitimine odaklanmıştır⁸⁵.

⁸³ Pierros, a.g.e., s.133.

⁸⁴ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "MED Programları El Kitabı- Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Rehberi", <http://www.deltur.cec.eu.int/kitap/kmeda.rtf>, (17.09.2002).

⁸⁵ Karluk, a.g.e., s.152.

- **Med-Urbs:**

Öncelikli alanları kent yönetimi, kentsel toplumsal ve ekonomik gelişme ve kentsel çevre olan Med-Urbs, yaşam kalitesini yükseltme, merkez dışı demokratik sistemleri ve toplumsal istikrarı güçlendirme ve toplumsal istikrarı geliştirme konularında yerel yönetimlerin kapasitelerini arttırmaya katkı sağlamak amacıyla 1992 yılında başlatılmıştır⁸⁶. Med-Urbs, kent yönetimi ve geliştirilmesi alanında deneyim, bilgi ve beceri alışverişini sağlamak amacıyla ademi merkeziyetçi işbirliğine yönelik Akdeniz ötesi işbirliği ağları kurmaya yönelik bir programdır⁸⁷.

- **Med-Media:**

Avrupalı ve Akdenizli medya profesyonelleri arasında işbirliğini ve Birliğe üye olmayan Akdeniz ülkelerindeki medya standartlarını ve koşullarını geliştirme amacıyla 1993 yılında oluşturulmuş bir programdır. Med-Media kapsamında eğitim ve değişim programları, dağıtım projeleri, seminerler ve çalışma grupları, medya ortak yapımları gibi faaliyetler desteklenmiştir⁸⁸.

- **Med-Migration:**

1994 yılında oluşturulan bu program, Avrupa Birliği ve Akdeniz ülkelerindeki göç ve göçmenlerle ilgili yerel toplumlar ve kurumlar arasında işbirliği sağlama ve göçmenlerin çeşitli sorunlarını çözüme kavuşturma amacına yöneliktir. Türkiye, bu programın ilk uygulama yılı olan 1995'te, şirket kurulması, göçmenlerin tasarrufu, gençlerin topluma entegrasyonu, ana ve çocuk sağlığı, konut ve günlük yaşam çevresini iyileştirme ve istihdam yaratma konularını kapsayan altı projeye katılmıştır⁸⁹.

- **Med-Invest:**

Akdeniz ülkelerindeki Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeleri (KOBİ) desteklemek ve bu işletmelerin birbirleriyle işbirliği yapabilmesine yardımcı olmak

⁸⁶ Karluk, y.a.g.e., ss.152-153.

⁸⁷ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "MED Programları El Kitabı- Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Rehberi", a.g.e.

⁸⁸ Kutlu, a.g.e., ss. 12-13.

⁸⁹ Karluk, a.g.e., ss. 155-156.

amacıyla 1992 yılında oluşturulmuştur. KOBİ'ler arası iş geliştirme programı olan Med-Invest, iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki, KOBİ'ler arası sınırötesi ilişkilerin geliştirilmesini amaçlayan programları kapsamaktadır. İkinci bölümü ise, KOBİ'ler için kalkınma ajansları kurulması, danışmanlık hizmet merkezleri oluşturulması, bilgi ve eğitim konularında KOBİ'lerin desteklenmesi ve bu nitelikteki, pilot projelerin geliştirilmesi hususları oluşturmaktadır⁹⁰. Birinci bölümün altında, firmalar arasında işbirliğini ve ortaklığı teşvik etmek amacıyla toplantılar düzenlenmesi üzere “Med Partenariat”, yerel, bölgesel, ve ulusal etkinliklere katkıda bulunmak üzere “Med Interprise” ve yine KOBİ'ler arasında ortaklık kurulmasına imkan yaratmak hedefiyle bilgi ağları kurulmasına yönelik olarak “BC-Net ve BRE programları” oluşturulmuştur. Türkiye’de 1993 yılında etkin kılınmış olan BC-Net ile BRE’nin idaresi görevi, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı’na (KOSGEB) ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’ne (TOBB) verilmiştir⁹¹.

- **Med-Techno:**

Med-Techno, Akdeniz ülkeleri ile Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki işbirliğini ve uzmanlık alışverişini destekleyerek Akdeniz ülkelerinde etkin teknoloji uygulamalarını geliştirme ve ortak yaklaşımlar geliştirmelerini teşvik ederek, benzer sorunlarla karşı karşıya olan farklı Akdeniz ülkeleri arasındaki işbirliğine katkıda bulunma amacıyla oluşturulmuş bir programdır⁹².

- **Med-Ecos Ouverture:**

AB ile Akdeniz ülkelerindeki yerel ve bölgesel otoriteler ve ilgili kalkınma örgütleri arasında işbirliği ağlarının geliştirilmesi amacıyla oluşturulan bu programın temel önceliği, Avrupa’nın özellikle az gelişmiş bölgelerindeki otoritelerin Akdeniz ülkelerindeki meslektaşları ile kurumsal ve ekonomik ilişkiler kurmasını teşvik etmek olmuştur. Bu program kapsamındaki proje konuları, yerel ve bölgesel

⁹⁰ “AB’nin Yeni Akdeniz Politikasında KOBİ’ler ve Türkiye”, KOSGEB Avrupa Birliği Bülteni, No. 1, Kasım 1995, <http://www.kobinet.org.tr/kosgebabm/hizmetler/dokumantasyon/AB1.html>, (01.09.2002).

⁹¹ Kutlu, a.g.e., s.11.

⁹² Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “MED Programları El Kitabı- Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Rehberi”, a.g.e.

otoriteler arasında kurumsal işbirliğinin desteklenmesine yönelik projeler ve KOBİ'lere sağlanacak hizmetlerin düzenlenmesiyle ilgili projeler olmak üzere iki ana bölüme ayrılmıştır. Ayrıca, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu tarafından karşılanacak program çerçevesindeki her projenin en az 300000 ECU mali destek alması öngörülmüştür⁹³.

YAP bazı yönleri ile eleştirilmiştir. YAP'a yöneltilen eleştirilerden ilki; YAP çerçevesinde Akdeniz ülkelerine yöneltilen fonların, gerçekleştirilen tüm artışlara rağmen, halen yetersiz olmasına ilişkindir. YAP kapsamında Akdeniz ülkelerine sağlanan mali desteğin, önceki dönemlere kıyasla %50 oranında arttırılmış olmasına⁹⁴ rağmen diğer bölgeler, özellikle Doğu Avrupa'ya sağlanan mali destek ile karşılaştırıldığında tatmin edici bir düzeye erişmediği gözlenmektedir. Örneğin 1990 yılında, AT'nin yıllık harcaması Doğu Avrupa için kişi başına 10 ECU, 69 Afrika Karayip ülkesi için kişi başına 6 ECU iken Akdeniz ülkeleri için ise kişi başına 4 ECU tutarında gerçekleşmiştir⁹⁵.

YAP'ın Akdeniz ülkelerine mali destek sağlamada karşılaştığı zorluğun temel nedenini, Topluluğun kuzeyli ve güneyli üye ülkeleri arasındaki görüş ayrılığı oluşturmuştur. İngiltere, Almanya, Danimarka ve Hollanda'nın başını çektiği kuzeyli üye ülkeler, Akdeniz ülkelerine yönelik daha fazla yardım yerine Topluluk pazarının bu ülkelere daha fazla açılması taraftarıydılar. Fransa, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in başını çektiği güneyli üye ülkeler ise, artan mali yardım ve işbirliğinden yana bir tavır sergilemekteydiler. Güneyli üye ülkeleri bu tavra yönlendiren temel neden, tarım sektörlerini Topluluk pazarının Akdeniz ülkelerine daha fazla oranda açılması sonucunda artacak rekabetten koruyabilmek kaygısı ile ilgili olduğu söylenebilir⁹⁶. Diğer taraftan, kuzeyli üye ülkelerin tavrının ise, artan mali yardımların faturasının büyük oranda, Topluluğa net katkıları fazla olan bu ülkelere

⁹³Karluk, a.g.e., s.156.

⁹⁴Paydak, a.g.e., s.4 .

⁹⁵Pierros, a.g.e., s.140.

⁹⁶ Pierros, y.a.g.e., ss. 140-141.

çıkmasından kaynaklandığı düşünülebilir⁹⁷. Topluluğun kuzeyli ve güneyli üye ülkeleri arasındaki görüş farklılıkları, YAP çerçevesinde koordinasyon eksikliğine yol açmıştır⁹⁸.

YAP'a yöneltilen diğer bir eleştiri ise, YAP'ın mali açıdan iyi bir şekilde yönetilememesine ilişkindir. Sayıştay, hazırladığı raporlarda, gerek Topluluğun Akdeniz ülkelerine ayrılan fonları gerektiği şekilde idare edememesi gerekse Akdeniz ülkelerinin sağlanan mali desteği iyi bir şekilde yönlendirememesi nedeni ile söz konusu fonların etkin bir şekilde kullanılamadığını dile getirmiştir. Topluluğun, fonların kullanımını takip etmek üzere yeterli oranda bir takip mekanizması oluşturmamasının, birçok projede para ve zaman kaybına yol açtığına dikkat çekilmiştir⁹⁹.

Fonların kötü yönetimine ilişkin eleştiriler doğrultusunda Komisyon, 1995 yılı sonunda, yönetim sistemlerini ve mekanizmalarını gözden geçirmek ve iyileştirmek üzere MED programlarını geçici olarak askıya almaya karar vermiştir. 1992-1995 yılları arasında Akdeniz ülkelerindeki sivil topluma hibe şeklinde 67 milyon ECU tutarında yardım aktarılmasını sağlayan bu programların askıda olduğu, 1998 yılına kadar geçen bu dönemde Komisyon, programlar hakkında ayrıntılı olarak teknik ve malî değerlendirmeler yapmış ve AP'nin yönetim ve kontrol önlemleri oluşturulmasına ilişkin tavsiyelerini dikkate almıştır¹⁰⁰.

⁹⁷ Jean Claude Gautron, "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Siyasi Dengeleri", (çev.) Durmuş Tezcan, Marmara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt:5, Sayı:1-2, 1997, s.136.

⁹⁸ Pierros, a.g.e., s.146.

⁹⁹ Pierros, y.a.g.e., s. 144.

¹⁰⁰ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Akdeniz'de Desantralize İşbirliği Programlarının Yeniden Başlatılması", Güncel Avrupa, Mayıs-Haziran 1998, <http://www.deltur.cec.eu.int/guncel/ga106.html>, (14.10.2002).

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI

2.1 AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI'NIN KURULUŞU VE BARCELONA KONFERANSI

Topluluk, YAP çerçevesinde Akdeniz bölgesine yönelik politikasında bazı önemli yenilikler oluşturmıştır. 1992-1996 dönemi için Akdeniz ülkelerine yönelik mali desteğin %50 oranında artırılması, bölgesel işbirliği politikasının, sivil topluma yönelik olarak ademi merkeziyetçi işbirliği programlarının ve ekonomik reform sürecindeki Akdeniz ülkelerine yönelik yapısal uyum desteğinin başlatılması esasen AT bakımından bir atılım niteliği taşımaktadır¹⁰¹. Ancak Körfez Savaşı'nın bölgeye sağlanan yardımların etkisini azaltması, Tek Pazar'ın tamamlanması, komünizmin çöküşünden sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine olan ilginin birinci plana gelişi, Topluluğun tekstil ve tarım sektörlerini serbestleştirmedeki isteksizliği gibi nedenlerle, YAP'tan beklenen sonuçlar elde edilememiştir. 1990'larda Akdeniz ülkelerinin kötü durumdaki ekonomileri iyileşme göstermemiş ve bu ülkelerden kaynaklanan göç akımının önüne geçilememiştir. Bu doğrultuda, Orta Doğu'da başlatılan barış süreci de dikkate alınarak, AB ile Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkilere yönelik yeni bir yaklaşım geliştirme arayışları ön plana çıkmıştır¹⁰².

AB ile Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkilere yönelik, yeni bir strateji geliştirme çabaları ilk aşamada bütüncül bir bakış açısıyla gerçekleştirilmemiştir. İspanya'nın Mart 1992'de bir Avrupa-Magrep serbest ticaret alanı oluşturulmasına ilişkin önerisi olumlu karşılanmıştır. Bu öneri, aynı yılın Haziran ayında Lizbon'da toplanan Avrupa Konseyi tarafından da onay görmüştür. Lizbon Zirvesi'nde Akdeniz ve Orta Doğu bölgeleri AB'nin istikrarı açısından önem taşıyan alanlar olarak tanımlanmıştır. Yine Akdeniz bölgesine yönelik olarak yapılan diğer bir öneri ise, bir Avrupa-Maşrek Ortaklığı'nın oluşturulmasına ilişkin olmuştur. Birlik, bu doğrultuda,

¹⁰¹ Bernard Delpuech, *Avrupa-Akdeniz Ortaklığı*, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayınları, Ankara, 1997, ss. 3-4.

¹⁰² Pierros, a.g.e., s.164.

Magrep ve Maşrek ülkeleri ile müzakereler yapmış ve çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Ancak bu girişimlerden başarılı bir sonuç elde edilememiştir. Söz konusu girişimler başarısızlıkla sonuçlansa da, “ortaklık” fikrinin doğmasına yol açmaları açısından önem taşımaktadırlar¹⁰³.

Çeşitli düzeylerdeki işbirliği çabalarını kapsayan “ortaklık” ifadesi, bu yönü ile, esasen belirsiz bir kavram olmasına rağmen uluslararası ilişkiler alanında önemli bir yer bulmuştur. AB Komisyonu, 24-25 Haziran 1994 tarihli Korfu Zirvesi’nden Birliğin Akdeniz politikasının değerlendirilmesi için gelen istek doğrultusunda hazırladığı 19 Ekim 1994 tarihli bildirisinde, Avrupa Birliği ile Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkilere yönelik olarak “ortaklık” kavramını kullanmıştır¹⁰⁴. Komisyon’un hazırladığı “Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikasının Güçlendirilmesi: bir Avrupa-Akdeniz Ortaklığının Kurulması” adını taşıyan bu bildiri,¹⁰⁵ Aralık 1994’te gerçekleşen Essen Zirvesi’nde değerlendirilmiş ve bu doğrultuda, Akdeniz Havzası’nda işbirliğine yönelik sürekli ve kurumsal bir diyalogun oluşturulabilmesi için 27-28 Kasım 1995 tarihlerinde Barselona’da bir konferans düzenlenmesi kararına varılmıştır.

AB Komisyonu’nun Barselona’da gerçekleşecek konferansa yönelik olarak hazırladığı, 8 Mart 1995 tarihli yeni bildirinin, Haziran 1995’te yapılan Cannes Zirvesi’nde kabul edilmesi ile birlikte, Barselona Konferansı’nın toplanması için gerekli ortam hazır hale gelmiştir. Birliğin Akdeniz Politikasının çok yönlü olması gereği üzerinde duran Komisyon, Akdeniz’de sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı mümkün kılacak güvenli ve istikrarlı bir bölgenin oluşturulabilmesi için Avrupa-Akdeniz Ekonomik Alanı’nın kurulmasını önermiştir. Bu doğrultuda, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı’nın gerektireceği düzenlemelere destek olmak amacıyla, AB’nin Akdeniz ülkelerine yardımda bulunması ve Birliğin Akdeniz ülkeleri ile siyasi,

¹⁰³ Pierros, y.a.g.e., s. 165.

¹⁰⁴ Gautron, a.g.e., s.138.

¹⁰⁵ European Commission, Strengthening the Mediterranean Policy of the European Union: Establishing a Euro-Mediterranean Partnership-Bulletin of the European Union Supplement 2/95, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1995.

sosyal ve güvenlik alanlarında daha yakın işbirliğine gitmesi gereğini vurgulamıştır¹⁰⁶.

Komisyon, ayrıca, Akdeniz'in stratejik önemi ve bölgede barış ve istikrarın sağlanmasının Birlik açısından önemi üzerinde durmuştur. Akdeniz Havzası'nda barış ve istikrarın sağlanabilmesi için, aşırı eğilimleri denetim altında tutmaya yönelik olarak, bölgede siyasi reformların, insan haklarına saygının ve ifade özgürlüğünün gelişimine destek sağlanması ve Akdeniz'de sürdürülebilir büyüme ve yaşam koşullarında iyileşme sağlayacak şekilde ekonomik reformların teşvik edilmesi gereğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda Komisyon tarafından önerilen yaklaşım, bölge ülkeleri ile daha önce yapılmış olan ikili antlaşmaların güncellenmesine yönelik olmuştur. Ancak eski Yugoslavya ülkeleri Komisyon'un önerilerinin dışında tutulmuş ve Fas, Tunus, Cezayir, Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Filistin Yönetimi, Türkiye, Malta ve Güney Kıbrıs üzerinde odaklanılmıştır¹⁰⁷.

Barselona Konferansı'nın toplanması ve Barselona Bildirgesi'nin kabulü, Komisyon'un ve bazı Birlik üyelerinin, Avrupa Birliği'nin politika oluşturma süreci üzerinde yaptığı etkinin sonucu olarak da değerlendirilebilir. Barselona Konferansı'nın toplanmasında İspanya, İtalya ve Fransa'nın bu yöndeki çabalarının önemli rolü olmuştur. Bu üye ülkeler, Avrupa Birliği'nde, Orta ve Doğu Avrupa'ya yönelik uygulamalarla Akdeniz'e yönelik uygulamalar arasında bir ölçüde paralellik oluşturulması için lobi faaliyetlerinde bulunmuşlardır. İspanya, İtalya ve Fransa'nın ileri sürdüğü paralelliğin, genişleme hedefi ile ilgili olmayıp her iki bölge için mali yardım gibi, kullanılan araçların dengelenmesine ilişkin olduğu görülmektedir¹⁰⁸.

İspanya, İtalya ve Fransa, Haziran 1995'te gerçekleşen Cannes Zirvesi'nde Komisyon'un, bölgeye aktarılacak kaynağın 5,5 milyar ECU'ya çıkarılmasına ilişkin önerisi etrafında, bu öneriyi kabul etmek istemeyen kuzeyli üye ülkeler ile ciddi

¹⁰⁶ Kutlu, a.g.e., s. 15.

¹⁰⁷ European Commission, *Strengthening the Mediterranean Policy of the European Union: Establishing a Euro-Mediterranean Partnership*, a.g.e., ss. 16-18.

¹⁰⁸ Esther Barbe, "Balancing Europe's Eastern and Southern Dimensions", (ed.) Jan Zielonka, *Paradoxes of European Foreign Policy*, Kluwer Law, La Haye, 1998, <http://ieie.itam.mx/docs/zielonka.doc>, (02.03.2003).

pazarlıklar yapmıştır. Almanya, İngiltere, Hollanda ve Danimarka gibi kuzeyli üye ülkeler, 1992-1996 döneminde Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Akdeniz ülkeleri arasında, kaynak dağılımı bakımından Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri lehine olan 5:1'lik oranı değiştirmek istememiştir. Ancak güneyli üye ülkeler, Birliğin doğuya genişlemesine karşı olmamalarına rağmen, Cannes Zirvesi'nde Akdeniz ülkeleri lehine birtakım tavizler koparabilmek için kuzeyli üye ülkelerle başarılı bir pazarlık yürütmüşlerdir. Sonuçta Akdeniz için ayrılacak kaynakların önceki döneme göre %22 oranında arttırılarak 4,685 milyar ECU'ya çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu şekilde, Akdeniz ülkeleri ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında, AB'nin sağladığı kaynaklar bakımından gerçekleşen oranlama, 3:5'lik bir orana çekilmiştir. Bu çerçevede, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine verilecek “cömert evlilik sözü” karşılığında, güney Akdeniz ülkelerine “yarı-gönüllü bir hediye” sunulması mümkün kılınmıştır¹⁰⁹.

Bu çalışmalar ve hazırlıklar doğrultusunda, 27-28 Kasım 1995 tarihlerinde, Avrupa Birliği'nin 15 üye devleti ve 12 Akdenizli ortağın (Fas, Cezayir, Tunus, Suriye, Mısır, Ürdün, Lübnan, Malta, Güney Kıbrıs, İsrail, Filistin Yönetimi ve Türkiye) katılımıyla, Barselona'da Avrupa-Akdeniz Konferansı gerçekleşmiştir. Libya, Konferans'a davet edilmemiştir. Avrupa-Akdeniz ilişkileri bakımından bir dönüm noktası niteliği taşıyan Konferans, bir taraftan yeni bir bölgesel gruplaşmanın temellerini atarken diğer taraftan küresel bir işbirliği süreci başlatmaya yönelik olarak ilk adımı atmıştır¹¹⁰.

Söz konusu işbirliğini gerçekleştirmek üzere katılımcılar, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın temel ilkelerini ortaya koyan Barselona Bildirgesi'ni ve işbirliği kapsamındaki hedefleri somutlaştırabilmek amacıyla, bu hedeflerin nasıl gerçekleştirileceğini açıklığa kavuşturan bir çalışma programını kabul etmişlerdir¹¹¹. Barselona Bildirgesi ve Çalışma Programı, Barselona Süreci olarak da adlandırılan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın kurucu belgeleridir. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, ortak ülkelerin Akdeniz Havzası'nda ortak bir barış, zenginlik ve istikrar alanı

¹⁰⁹ Barbe, y.a.g.e.

¹¹⁰ Delpeuch, a.g.e., s.4.

¹¹¹ Barselona Bildirgesi ve Çalışma Programı EK-1'de sunulmuştur.

oluşturabilmeleri için başlatılmış AB kaynaklı bir girişimdir. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında AB'nin Güney ve Doğu Akdeniz ülkeleri ile ilişkileri, ortak sorunların çözümü için eşgüdüm içinde ve ortaklık ilkesine dayalı bir “yakınlık politikası” (proximity policy) çerçevesinde hareket edilmesini öngörmektedir¹¹².

Barselona Konferansı ve Bildirgesi ile başlatılan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, hem iki taraflı hem de tamamlayıcı nitelikte çok taraflı bir yaklaşım ortaya koyarken siyasi alanda ve güvenlik alanında, ekonomik ve mali alanda ve sosyal, kültürel ve insani konularda olmak üzere üç temel alanda işbirliği yapılmasını öngörmüştür. Müzakere masasında, Arap Akdeniz ülkelerinin ve en önemlisi İsrail ile Filistin Yönetimi adına Filistin Kurtuluş Örgütü'nün birarada bulunması, Barselona Konferansı'nın ve Konferansta imzalanan Barselona Bildirgesi'nin önemini ilk planda vurgulayan olgulardır¹¹³.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın “iki taraflı” boyutunu, AB ile AOÜ arasında yapılan ikili Avrupa-Akdeniz Ortaklık Antlaşmaları (AAOA) oluşmaktadır. AB, birbirinden çok farklı ekonomik koşullara sahip olan ortak ülkeler ile, 1970'li yıllarda yapılan antlaşmaları yenileyecek şekilde AAOA imzalamıştır. Sonradan AB'ye aday ülke konumuna gelen ve AB ile ilişkileri Genişleme Genel Müdürlüğü tarafından idare edilmeye başlanan Güney Kıbrıs, Malta ve Türkiye'nin önceden Avrupa Birliği ile yapmış oldukları ortaklık antlaşmaları ise geçerliliğini korumuştur. Söz konusu antlaşmaların iki taraflı oluşunun, kendi içinde birbirinden çok farklı olan bu grubun değişik gereksinimlerini karşılamaya yönelik bir esneklik sağlayacağı düşünülmüştür¹¹⁴.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın iki taraflı boyutunun en önemli aracını oluşturan AAOA'nın işleyişini sağlamak için, Antlaşmalar çerçevesinde, bakanlık düzeyindeki “Ortaklık Konseyi” ve üst düzey yetkililerden oluşan “Ortaklık Komitesi” olmak üzere iki ortak kurum oluşturulmuştur. AAOA, hem Avrupa

¹¹²European Commission, “Euro-Med Partnership Regional Strategy Paper 2002-2006 & Regional Indicative Programme 2002-2004”, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/rsp/index.htm, (15.07.2002), s.4.

¹¹³Salama, a.g.e.

¹¹⁴Salama, y.a.g.e.

Birliği'nin hem de üye devletlerin yetkisine dayanan “karma nitelikli antlaşmalar” olduğu için üye devletlerin ulusal parlamentolarında uzun onaylama süreçlerine tabi olmuşlardır.

AAOA, ilgili AOÜ'ye göre farklılık göstermekle birlikte, birtakım ortak özellikler taşımaktadır. Bu ortak özellikler, aşağıdaki şekilde sıralanabilir:¹¹⁵

- Düzenli aralıklarla ve çeşitli seviyelerde siyasi diyalog kurulması
- Antlaşmaların “esaslı şartı” olarak demokratik ilkelere ve insan haklarına saygının vurgulanması
- En fazla oniki yıllık bir geçiş dönemi içinde aşamalı olarak, DTÖ kuralları ile uyumlu bir şekilde serbest ticaret uygulamasına geçilmesi
- Geniş bir sektörel yelpaze çerçevesinde ekonomik işbirliği yapılması
- Fikri mülkiyet hakları, hizmetler, kamu alımları, rekabet kuralları, devlet yardımları ve tekeller ile ilgili birtakım düzenlemelere gidilmesi
- Sosyal ve göçe ilişkin konularda işbirliği yapılması
- Kültürel alanda işbirliği yapılması

Avrupa-Akdeniz Ortaklığının “çok taraflı” diğeri bir ifade ile “bölgesel” boyutu, Akdeniz bölgesini bir bütün olarak dikkate almakta ve endüstriyel işbirliği, su kaynaklarının kullanımı, enerji, çevre, ulaşım ve bilgi toplumu gibi alanları kapsamaktadır. Barselona Konferansı'nda kabul edilen ve siyasi, ekonomik ve kültürel konularla ilgili öncelik ve eylemleri gösteren Çalışma Programı, Ortaklığın yenilikçi yönlerinden birisini oluşturan bölgesel boyutun gerçekleştirilmesine hizmet etmek üzere tasarlanmıştır. Bu şekilde, AB ve AOÜ arasında sürekli bir diyalog kurulması amaçlanmıştır. Özellikle bazı konularda, AB üye ülkeleri ile Akdenizli ortakları arasında sürekli diyalog sağlanmasının büyük önem taşıdığı saptanmıştır. Söz konusu bu konular: ¹¹⁶

- ortak ilgi alanı oluşturan noktaların ele alınmasına ve ortak projeler üzerinde karar verilmesine;

¹¹⁵ Jose Javier Fernandez, “The Mediterranean Policy of the European Union From the Point of View of the European Parliament”, Brussels, 2000, http://www.medac.diplomacy.edu/itchair/THE_MEDITERRANEAN_POLICY_OF_THE_EU-PE-MALTA-2000.htm (25.09.2002).

¹¹⁶ Delpuech, a.g.e., s. 8.

- gerek hükümetler gerekse özel sektör temelinde, ortaklar arasında birlikte çalışma alışkanlıklarının güçlendirilmesine ve
- yardım sağlayan-yardım alan ilişkisi temeli yerine eşitlik ilişkisi temelinde, bütünüyle gerçekçi, bir ortaklık geliştirilmesine olanak sağlayan konulardır.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın "bölgesel boyutu", Akdeniz bölgesine özgü ulus-ötesi nitelikteki konuların ortak bir şekilde ele alınmasını ve AOÜ arasında işbirliğinin güçlendirilmesini sağlama hedefleri etrafında şekillenmiştir. Ayrıca bu doğrultuda oluşturulan bölgesel yaklaşımın, çarpan etkisi yaratarak, Ortaklığın iki taraflı boyutu çerçevesinde geliştirilen bilgi, fikir ve iyi uygulamaların bölge içinde değişimini sağlayıp işbirliği faaliyetlerinin etkisini arttıracak da düşünülmektedir. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında, her AOÜ'nün komşularıyla iyi ilişkiler geliştirmeye yönelik istek taşıması ve çaba göstermesi, AB ile daha yakın bir işbirliği ilişkisi içerisine girmeye hazır olduğunun bir göstergesi olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle AOÜ'den, Barselona Bildirgesi'ne uygun bir şekilde birbirleri ile çalışmaları ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın bütüncül özelliğini koruyacak şekilde, bölgesel işbirliği kadar alt-bölgesel işbirliği olanaklarından da faydalanmaları beklenmektedir¹¹⁷.

Barselona Bildirgesi'nin üç bölümünü oluşturan; "Siyasi Diyalog ve Güvenlik Alanlarında Ortaklık", "Ekonomik ve Mali Ortaklık" ve "Sosyal, Kültürel ve İnsani Boyutlarda Ortaklık", farklı alanlarda işbirliği yapılmasına yönelik olmasına rağmen, birbiriyle ilgili olup birbirlerinden tamamen ayrı tutularak değerlendirilmeleri mümkün görünmemektedir. AOÜ'nün ekonomik ve sosyal durumunun siyasi istikrarlarını da doğrudan etkilediği ve bölgenin güvenliği açısından da önem taşıdığı açıktır. AB'nin Akdeniz bölgesine yaklaşımı sonucunda "Akdeniz kaynaklı tehditler" olarak algıladığı konular, "sınır yayılmacılığının" doğurduğu tehlikelerden çok, bölgenin sosyo-ekonomik sorunlarıyla ilgilidir. Bu açıdan, serbest ticaretin ekonomik büyüme ve istihdam yaratıcı etkilerinin Akdeniz'den Avrupa'ya yönelik göç dalgasının azaltılması ve bölgede istikrarın

¹¹⁷European Commission, "Euro-Med Partnership Regional Strategy Paper 2002-2006 & Regional Indicative Programme 2002-2004", s.7.

sağlanması için gerekli olduğu düşünülmektedir. Fakat bu düşüncenin gerçekleşebilmesi için, kısa dönemde ortaya çıkacak yapısal uyum zorluklarının aşılması ve serbest ticaretin olumlu etkilerinin hissedilmeye başlanması gerekmektedir. Bu olumlu durumun gerçekleşmesinin ancak, orta ya da uzun vadede mümkün olacağı düşünülmektedir¹¹⁸.

Barselona Konferansı'na AB Komisyonu'nu temsilen katılan Manuel Marin, AB'nin Akdeniz bölgesine yönelik çabalarının Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın oluşumunu hızlandıran bir etki yaptığını, ancak yeni kurulan Ortaklık çerçevesinde öngörülen tüm hedeflerin kolayca gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Marin ayrıca, bu hedefler Akdenizli ortaklar tarafından da desteklenmediği ve somut eylemlere dönüştürülemediği takdirde beklenen etkinin oluşmayacağını vurgulamıştır. Ortaklığı bir "meydan okuma" olarak nitelendiren Marin, bu meydan okumayı göze alanlara yardım etmek üzere Komisyon'un elinden gelen herşeyi yapacağı taahhüdünde bulunmuştur. Konferans'ın kapanış konuşmasını yapan İspanyol Başbakan Felipe Gonzalez ise, Barselona Konferansı'nı uzun zamandır duyulan isteklerin ve bu yöndeki çabaların bir sonucu ve 800 milyon kişiye fayda sağlayacak yeni bir ortaklık için çıkış noktası olarak nitelendirmiştir¹¹⁹.

2.2 AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞININ HEDEFLERİ

Barselona Bildirgesi'nde, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın genel amacı, "Akdeniz Havzası'nı barış, istikrar ve refahı güvence altına alacak bir diyalog, mübadele ve işbirliği alanına dönüştürmek" olarak belirlenmiştir. Bu genel amaç çerçevesinde Ortaklığın, karşılıklı ilişkilerde açıklığın ve önceden diyalogun hakim olduğu ve ülke çıkarlarının eşitlik ilkesine dayandığı bir temelde yürütülmesi öngörülmüştür¹²⁰. Bu şekilde Avrupa ve Akdenizli ülkeler arasındaki ilişkilere yeni bir ortaklık ruhu katmaya odaklanan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, taraflar arasındaki

¹¹⁸Salama, a.g.e.

¹¹⁹Debra Percival, "Mediterranean Europe: a New Era", *The Courier ACP-EU*, No. 156, March-April 1996, http://www.euforic.org/courier/156e_n3.htm, (09.01.2003).

¹²⁰Mustafa Yaşar Tınar (haz.), "Friedrich Ebert Vakfı Ekonomi Forumu Toplantısı Sonuç Raporu" *Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye*, İstanbul, 15 Kasım 1997, Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul, 1998, s. 37.

etkileşimlerin, tüm düzeylerde yoğunlaştırılmasını hedefleyen yüksek profilli bir sürecin yolunu açmıştır¹²¹.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile birlikte AB'nin Akdeniz'e yönelik politikaları, karşılıklı bağımlılık ilişkilerini dikkate alan daha bütüncül hedefler çerçevesinde önemli değişikliklere uğramıştır. Ekonomik hedefler, AB'nin bölgeye yönelik önceki politikalarında olduğu gibi, Avrupa-Akdeniz Ortaklığının temel odak noktalarından birisini oluşturmaya devam etmektedir. Ancak Ortaklığın, bölge ile AB arasında bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması yoluyla Akdeniz'in dünya ticareti ile daha fazla bütünleşmesini sağlama hedefi, AB'nin "Akdeniz'de bir barış, güvenlik ve istikrar alanı" oluşturmaya yönelik yeni bütüncül yaklaşımının sadece bir yönünü oluşturmaktadır. Barselona Bildirgesi'nde ekonomik hedefler kadar, bölgede demokrasi anlayışının ve insan haklarına saygının geliştirilmesi, hukukun üstünlüğü prensibinin benimsenmesi, silah denetimine ilişkin süreçlere uyum sağlanması ve anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi gibi siyasi ve güvenlik konularına ve ayrıca sosyal, kültürel ve insani konulara da vurgu yapılması AB'nin yeni yaklaşımının, önceki politikalarından farkını açıkça ortaya koymaktadır¹²².

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Akdeniz bölgesindeki ülkelerin nüfusunun 2010 yılında 300 milyondan fazla olacağını ve ekonomik kalkınma sağlanamaması durumunda, gelir düzeyindeki farkların daha da artacağını gözönünde bulunduran AB'nin, doğrudan Akdeniz'de, dolaylı olarak da Avrupa'da kalıcı barış, refah ve istikrara yaptığı uzun vadeli bir yatırım olarak değerlendirilmektedir¹²³. Bu doğrultuda, Akdeniz'in kuzeyi ve güneyi arasındaki dengesizliği gidermek ana amacı etrafında şekillenen Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, bu amacı gerçekleştirmeye yönelik üç "iddialı" hedef ortaya koymuştur. Bu hedefler:¹²⁴

¹²¹Delpuech, a.g.e., s. 7.

¹²²Ulla Holm, "The EU and the Mediterranean", Paper for Danish Society for European Studies, Copenhagen Peace Reserach Institute, 21 September 2000, <http://www.dse.ruc.dk/forskningbos/holm.pdf>, (05.10.2002).

¹²³Paydak, a.g.e., s. 4.

¹²⁴Halis Akder, "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası: Nedenleri, Hedefleri, Araçları ve Türkiye'nin AB'nin Akdeniz Politikasındaki Yeri-Friedrich Ebert Vakfı Ekonomi Forumu Toplantısına Sunulan Tebliğ", Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye, İstanbul, 15 Kasım 1997, Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul, 1998, s. 10.

- Akdeniz'in diyalog ve güvenle güçlendirilmiş bir barış ve istikrar alanına dönüştürülmesi;
- AB ile Akdenizli ortakları arasında tedricen bir serbest ticaret bölgesi oluşturularak, Akdenizli ortakların AB'nin ekonomik sistemi ile bütünleşmesi ve bu doğrultuda yürütülecek bir ekonomik ve mali ortaklık ile gelişmenin ve artan refahın nimetlerinin paylaşıldığı bir alanın oluşturulması ve;
- Halklar arasında sosyal, kültürel ve insani konularda yakınlaşma yoluyla halkların karşılıklı olarak birbirlerinin kültürlerini anlamasının ve sivil toplumlar arasındaki alışverişlerin özendirilmesinin sağlanmasıdır.

Bu hedeflere dayalı olarak Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, aşağıdaki şekildeki gibi bir sistematığe oturtulabilir:¹²⁵

TABLO 4: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın Araçları, Mekanizmaları ve Olası Sonuçları

SONUÇLAR	ARAÇLAR	MEKANİZMALAR
Barış	Demokrasi	Diyalog
İstikrar	Ekonomik gelişme	Alışveriş
Paylaşılan Refah	Sosyal, insani, kültürel gelişme	İşbirliği

Kaynak: Hafezh Zaafrane ve Azzem Mahjour, "The Euro-Mediterranean Free Trade Zone: Economic Challenges and Social Impacts on the Countries of South and East Mediterranean", **The Barcelona Process Building a Euro-Mediterranean Regional Community**, Ed.Alvaro Vasconcelos ve George Joffe, Frank Cass Publishers, London, 2000, s.10.

Barselona Bildirgesi, öngörülen hedef ve ilkelerin gerçekleştirilebilmesi için dörtlü bir yapı oluşturmuştur. Bu yapı aşağıdaki unsurlardan oluşmaktadır:¹²⁶

- *Avrupa-Akdeniz Konferansları – 27 ortak ülkenin dışişleri bakanlarının biraraya geldiği düzenli toplantılar.* Bu toplantıların temel işlevi, Barselona Süreci'nin uygulanmasını takip etmek ve öngörülen hedefleri gerçekleştirmek

¹²⁵ Hafezh Zaafrane ve Azzem Mahjour, "The Euro-Mediterranean Free Trade Zone: Economic Challenges and Social Impacts on the Countries of South and East Mediterranean", (ed.) Alvaro Vasconcelos ve George Joffe, **The Barcelona Process Building a Euro-Mediterranean Regional Community**, Frank Cass Publishers, London, 2000, s.10.

¹²⁶ "The Barcelona Process", http://www.euromesco.org/euromesco/publi_artigo.asp, (14.03.2003).

için gerekli olan eylemleri tanımlamaktır. Bu doğrultuda ortak ülkelerin dışişleri bakanları Malta, Palermo, Stuttgart, Lizbon, Marsilya, Brüksel, Valensiya ve Girit Adası'nda biraraya gelmişlerdir. (Palermo ve Lizbon'da gerçekleşenler, gayri resmi toplantılardır.)

- “*Barselona Süreci için Avrupa-Akdeniz Komitesi*”/Euro-Med Komitesi. Bu Komite, Avrupa Birliği Troykası¹²⁷ ile ortak ülkelerin üst düzey resmi görevlilerinden oluşmaktadır. Görevleri arasında dışişleri bakanlarının toplantıları için gerekli hazırlıkların gerçekleştirilmesi, bu toplantıların sonuçlarının ve Barselona Süreci'nin tüm yönlerinin takip edilmesi ve Çalışma Programı'nın güncellenmesi yer almaktadır.
- *AB Komisyonu*. Esasen Komisyon'un “Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü”, gerek Komite'nin gerekse dışişleri bakanlarının toplantılarının kapsamlı hazırlık ve izleme çalışmalarından sorumlu kılınmıştır. Ortaklığın mali yönetimi ise, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'nce oluşturulan strateji ile uyumlu olacak şekilde, “EuropAid İşbirliği Ofisi” tarafından yürütülmektedir.
- *Özel Amaçlı Toplantılar*. Dışişleri bakanları tarafından tanımlanan eylemler diğer bakanların, üst düzey yetkililerin ve diğer resmi görevlilerin özel amaçlı toplantıları yoluyla gerçekleştirilmektedir.

2.3 AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞININ UNSURLARI

Barselona Bildirgesi, siyasi diyalog ve güvenlik alanlarında ortaklık; ekonomik ve mali ortaklık ve sosyal, kültürel ve insani alanlarda ortaklık olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümleri, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın dayandığı üç temel unsur olarak nitelendirmek mümkündür.

2.3.1 Siyasi Diyalog ve Güvenlik Alanlarında Ortaklık

Barselona Bildirgesi'nin ilk bölümünü oluşturan “Siyasi Diyalog ve Güvenlik Alanlarında Ortaklık” kurulması, “Akdeniz'de bir barış ve istikrar alanı oluşturulması” ana hedefi etrafında şekillenen bir unsurdur. Bir taraftan, Akdeniz'de güven ve istikrarın sağlanması bölgeye yatırım çekilebilmesi, ekonomik büyümenin

¹²⁷AB dönem başkanı üye devlet, bir sonraki dönem başkanı üye devlet, AB Komisyonu ve ODGP Yüksek Temsilcisinden oluşur.

sağlanabilmesi ve istihdamın artırılabilmesi için bir önkoşul olarak görülmektedir. Bu noktada Akdeniz bölgesinde siyasi ve ekonomik unsurlar iç içe geçmiştir. Diğer taraftan, özellikle Soğuk Savaş'ın bitişinden bu yana AB'nin, güney komşularını kendi istikrar ve güvenliği açısından bir tehdit olarak algılamaya başlaması dikkat çekicidir. Burada sözedilen tehdit, askeri nitelikte bir tehlike olmayıp, daha çok bölgenin ekonomik olarak içinde bulunduğu kötü koşulların, Avrupa ülkelerine yönelik olarak yarattığı göç baskısının ve bölge ülkelerinin yaşadığı siyasi istikrarsızlıkların bir sonucudur. Farklı bir ifadeyle, AB'nin Akdeniz'e ilişkin kaygıları, geleneksel güvenlik meselelerinden çok, siyasi konulardan sosyo-ekonomik ve kültürel konulara uzanan çok yönlü bir güvenlik anlayışına dayanmaktadır¹²⁸.

Bu doğrultuda, Akdeniz kaynaklı güvenlik endişelerini en fazla hisseden AB'nin güneyli üye ülkeleri, Birliğin Orta ve Doğu Avrupa'ya yönelik uygulamaları ile Akdeniz'e yönelik uygulamaları arasında denge kurulmasına yönelik çaba harcamışlardır. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken temel husus, AB'nin Orta ve Doğu Avrupa ile ilişkilerinin, Akdeniz ülkeleri ile ilişkilerinden farklı temellere dayandığı gerçeğidir. Avrupa'nın ortak değerlerini paylaşan bir parçası olarak nitelendirilen Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile AB arasındaki ilişkiler, karşılıklı güvene dayanmaktadır. Oysa AB'nin Akdeniz ülkeleri ile olan ilişkileri, çoğu zaman bir grup devletin güvenlik kaygılarının birbiri ile yakından ilgili olduğu bir güvenlik kompleksi (complex of security) olarak kavramsallaştırılmaktadır¹²⁹.

AB'nin Akdeniz'e ilişkin güvenlik kaygılarıyla bağlantılı olarak Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın bir yönü, bölgedeki güven ve istikrar sorununun çözülebilmesi amacıyla, siyasi diyalog ve güvenlik alanında ortaklık kurulmasına odaklanmıştır. Bu kapsamda, öncelikle ortakların birtakım ilkelere uygun şekilde hareket etmesi öngörülmüştür. Bu açıdan Barselona Bildirgesi'nin siyasi ve güvenlik alanlarında ortaklık kurulmasına ilişkin bölümü, bir "ilkeler bildirgesi" niteliği taşımaktadır. Bu "ilkeler bildirgesi", tarafların tek tek uyması gereken siyasi ilkelerin, ortaklararası

¹²⁸ Salama, a.g.e.

¹²⁹ Barbe, a.g.e.

ilişkilerde izlenmesi gereken temel kuralların ve güvenlik konularına ilişkin birtakım yönlendirici ilkelerin bir listesini içermektedir¹³⁰.

İnsan haklarına ve temel özgürlüklere saygı; toplumlarda çoğulculuk ve çeşitliliğin önemi; hoşgörüsüzlük, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele; demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insanlar arasında ırk, milliyet, din, dil ve cinsiyet ayrımı gözetilmemesi gibi ilkeler, ortak ülkelerin tek tek uyması gereken siyasi ilkelerin başında gelmektedir. Bildirge’de, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve bu hak ve özgürlüklerin meşru yollarla etkin kullanımının garanti edilmesi çerçevesinde anlatım özgürlüğü, barışçıl amaçlarla örgütlenme özgürlüğü, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü vurgulanmıştır. Ayrıca tarafların “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine” uygun bir şekilde hareket etmesinin gerekliliği üzerinde de durulmuştur. (Bkz. Barselona Bildirgesi)

AB, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde AOÜ’de insan haklarına saygı ilkesinin gelişimine olduğu kadar, demokratikleşmeye de önem vermektedir. Ortaklık, “demokratik devletler arasında serbest ticaretin barış sağladığı” anlayışına dayandırılmıştır¹³¹. Avrupa, tarihinden çıkardığı dersler doğrultusunda demokratik devletlerin, demokratik olmayan devletlere nazaran daha barışçıl komşular olduğu sonucuna varmıştır. Bu bağlamda, Barselona Bildirgesi’nin “siyasi diyalog ve güvenlik alanlarında ortaklık” kurulmasına ilişkin bölümü, bir anlamda AB’nin demokrasi ile güvenlik ve barış arasında kurduğu karşılıklı bağımlılık ilişkisini ön plana çıkarmaktadır¹³².

Barselona Bildirgesi’nde vurgulanan ilkeler olan insan haklarına ve demokratik ilkelere saygı, Birliğin Akdenizli ortakları ile yaptığı AAOA’da,

¹³⁰Erwan Lannon, Kirstyn M. Inglis ve Tom Haenebalcke, “The Many Faces of EU Conditionality in Pan-Euro-Mediterranean Relations”, (ed.) Marc Maresceau ve Erwan Lannon, **The EU’s Enlargement and Mediterranean Strategies A Comparative Analysis**, Palgrave Publishers, New York, 2001, s.118.

¹³¹Claire Spencer, “The Euro-Mediterranean Partnership: Changing Context in 2000, **Mediterranean Politics**, Vol. 6, No.1, 2001, s. 86.

¹³²Dominic Fenech, “The Relevance of European Security Structures to the Mediterranean and Vice Versa”, (ed.) Richard Gillespie, **The Euro-Mediterranean Partnership: Political and Economic Perspectives**, Frank Cass Publishers, London, 1997, s. 155.

antlaşmaların “esaslı şartı” olarak belirlenmiştir¹³³. Ayrıca taraflardan birinin antlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirmediği saptanırsa, uygun önlemlerin alınmasını öngörülmüştür. Sözedilen önlemlerin, neler olabileceği tam olarak ortaya konulmamıştır. Ancak “antlaşmanın işleyişine en az zarar verecek nitelikte olan önlemlerin tercih edilmesi gerektiği” ifade edilmiştir¹³⁴. İlaveten, uygun önlemler alınmadan önce AAOA’ya dayanarak oluşturulan “Ortaklık Konseyi’nin” bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bu gereklilik, ancak, “özel bir önemli durumun” varlığı halinde ortadan kalkmaktadır. İnsan hakları ve demokratik ilkelerin ihlali, “esaslı şartların” ihlali sayıldığından, “özel bir önemli durumun” bulunduğu kabul edilmektedir¹³⁵.

AAOA’da, esaslı şartlar olan insan hakları ve demokratik ilkelerin ciddi bir şekilde ihlal edilmesi halinde, alınacak önlemlerin neler olduğu açıkça ortaya konulmamakla birlikte, AB Komisyonu’nun 23 Mayıs 1995 tarihli ve COM(95)216 sayılı Bildirisi, bu konuya ışık tutar niteliktedir. Komisyon, söz konusu Bildiride, ciddi ihlaller durumunda üçüncü ülkelerle ilişkiler bakımından alınabilecek önlemleri, işbirliği programlarının ya da araçlarının kapsamında değişikliğe gidilmesi; kültürel, bilimsel ve teknik işbirliği programlarının azaltılması; Ortak Komite toplantısının ertelenmesi; yüksek seviyeli ikili ilişkilerin askıya alınması; yeni projelerin ertelenmesi; ortakların girişimlerinin izlenmesinin reddedilmesi; ticari ambargo uygulanması; silah satışlarının ve askeri işbirliğinin askıya alınması ve genel olarak işbirliğinin askıya alınması şeklinde özetlemiştir¹³⁶.

Ortaklar, tek tek uymaları gereken bu siyasi ilkeler doğrultusunda, Birleşmiş Milletler Şartı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve başta taraf oldukları bölgesel ve uluslararası belgelerden kaynaklanan yükümlülükler olmak üzere uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerine uygun hareket etmeyi kabul etmişlerdir.

¹³³Tunus, Fas, Ürdün, Filistin Yönetimi, İsrail ile yapılan antlaşmalar örnek olarak gösterilebilir.

¹³⁴Tunus ve Fas ile yapılan antlaşmaların 90(2). maddesi, Filistin Yönetimi ile yapılan geçici antlaşmanın 70(2). maddesi, İsrail ile yapılan antlaşmanın 79(2). maddesi örnek olarak gösterilebilir.

¹³⁵Salama, a.g.e.

¹³⁶European Commission, “Commission Communication COM(95)216 of 23 May 1995 on the Inclusion of Respect for Democratic Principles and Human Rights in the Agreements between the Community and Third Countries”, http://europ.eu.int/comm/external_relations/human_rights/doc/com95_216_en.pdf, (05.02.2003).

Ortaklararası ilişkilerde izlenmesi gereken temel kurallar kapsamında ise; tarafların birbirlerinin içişlerine müdahale etmemesi, birbirlerinin egemenlik haklarına, toprak bütünlüğüne ve birliğine saygı göstermesi, herhangi bir ortağın toprak bütünlüğüne karşı kuvvet kullanmaması, anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümlenmesi ve iyi komşuluk ilişkilerine zarar verecek oluşumların desteklenmemesi konuları yer almaktadır. (Bkz. Barselona Bildirgesi)

Güvenlik alanında ortaklık kapsamında ise, örgütlü suçlara, uyuşturucu ticaretine, terörizme ve kitle imha silahlarıyla silahlanmaya karşı işbirliği yapılması; Orta Doğu'yu toplu imha silahlarından arındırmaya yönelik gerekli önlemlerin alınması; meşru savunma gerekliliklerinin ötesinde askeri kapasitenin arttırılarak silahlanılmaması üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Ortaklar Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT), Kimyasal Silahlar Sözleşmesi (CWC), Biyolojik Silahlar Sözleşmesi (BWC) ve Kapsamlı Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması (CTBT) gibi düzenlemelerin oluşturduğu uluslararası ve bölgesel rejimlere uymayı kabul etmişlerdir. Ayrıca tabi oldukları söz konusu düzenlemeler çerçevesindeki sorumluluklarını iyi niyetle yerine getirerek nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasını önlemeyi ve bu şekilde bölgesel güvenliği geliştirmeyi taahhüt etmişlerdir. (Bkz. Barselona Bildirgesi)

Dahası uzun dönemde bir Avrupa-Akdeniz Barış ve İstikrar Şartı'nın oluşturulması ve Akdeniz'in bir barış ve istikrar alanı haline getirilmesine yönelik olarak taraflar arasında güven ve istikrar artırıcı önlemlerin alınması öngörülmüştür. Göç konusu ise, siyasi ve güvenlik alanlarında ortaklık başlığı altında ele alınmamış, bunun yerine sosyal, kültürel ve insani konularda ortaklık kapsamında yer almıştır. (Bkz. Barselona Bildirgesi)

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın güvenlik boyutu, askeri unsurlardan çok değişik nitelikteki birçok unsura dayalı olup "bütüncül" bir özellik taşımaktadır. Ortaklığın bütüncül özelliği, barış ve istikrar ile paylaşılan ortak bir zenginlik alanının oluşturulması ve sosyal, kültürel ve insani konularda işbirliği yapılmasına ilişkin bölümlerin birbiriyle bağlantılı olarak ele alındığı Barselona Bildirgesi'nde,

açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Güvenlik alanında askeri konulara ilişkin uygulanabilir bir işbirliği mekanizması oluşturmanın zorlukları, Ortaklığı bu alanda askeri olmayan unsurlara yönlendirerek Barselona Süreci kapsamında güvenliğe çok boyutlu bir nitelik kazandırmıştır¹³⁷. Ayrıca, bu durum, AB'nin Akdeniz ülkeleri ile ilişkilerinde, güvenlik konularının ve endişelerinin klasik askeri meselelerden ziyade yeni güvenlik kavramları (soft security issues) denilen meseleler üzerinde odaklanmasının bir sonucu olarak da değerlendirilebilir.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Akdeniz Havzası'nda istikrarı sağlamaya yönelik tek girişim değildir. Kuzey Atlantik İttifakı'nın (NATO) Şubat 1995 yılında başlattığı "Akdeniz Girişimi"; Batı Avrupa Birliği'nin 1992 yılında başlattığı "Akdeniz Girişimi" ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü'nün Aralık 1994'te başlattığı "Akdeniz Diyalogu" gibi girişimler de Akdeniz'de istikrar sağlama hedefiyle şekillenmiştir. Bu girişimlerin ortak özelliği, girişimlerin tüm Akdeniz bölgesi için işbirliğine dayalı bir plan ya da bütüncül bir yaklaşım oluşturmaktan ziyade, bazı Akdeniz ülkeleri ile tek tek kurulan ikili ilişkileri geliştirme amacı taşımasıdır. Ayrıca söz konusu girişimler, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın aksine, Akdeniz'in kuzeyi ile güneyi arasındaki güvenlik sorunlarının özünü oluşturan istikrarsızlığın sosyo-ekonomik temellerine eğilmemektedirler. Bu nedenle, Akdeniz bölgesinin istikrar ve güvenliğini bütüncül bir bakış açısıyla ele alan ve sorunların sosyo-ekonomik temellerine önemli ölçüde vurgu yapan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın Akdeniz'de uzun süreli istikrarı sağlamaya yönelik en uygun girişim olduğu ileri sürülmektedir¹³⁸.

Barselona Bildirgesi'ne eklenen Çalışma Programı'nda, öngörülen siyasi diyalogu destekleyici bir unsur olarak bölgedeki dış politika enstitüleri arasında bir işbirliği ağının oluşturulması öngörülmüştür. Bu doğrultuda Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na yönelik araştırmaları teşvik etmek üzere 1996 yılında "EuroMesCo" Dış Politika Enstitüleri Ağı kurulmuştur. EuroMesCo çerçevesinde faaliyet gösteren dış politika enstitüleri, karşılıklı güvenin artırılması, çatışmaların önlenmesi ve

¹³⁷ Roberto Aliboni, "The Eastern Mediterranean in the Context of Euro-Mediterranean Cooperation", <http://www.euromesco.org>, (03.03.2003).

¹³⁸ Fenech, a.g.e., s. 152.

silahların denetimi gibi konuların yanısıra, serbest ticaret bölgesini, insan haklarını, demokrasiyi, sivil toplumu, yatırımları, güven artırıcı önlemler alınmasını ve Barış ve İstikrar Şartı'nın kabul edilmesini teşvik etmeye yönelik çalışma ve araştırmalarda bulunmaktadır¹³⁹.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın öngördüğü siyasi diyalog, hem ikili hem de bölgesel boyut taşımaktadır. Bölgesel seviyede bakanlar ve üst düzey yetkililer arasında düzenli toplantılar gerçekleşmektedir. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesindeki siyasi diyalog, iki farklı bakış açısıyla değerlendirilebilmektedir. Bir taraftan siyasi diyalog, taraflara bilgilerini ve kaygılarını paylaşma olanağı sağlayarak Akdenizli ortak ülkelere seslerini duyurma fırsatı tanıyan bir süreç olarak ele alınmaktadır¹⁴⁰. Diğer taraftan, Ortaklığın çelişkilerle dolu olduğu ve bölgenin sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlarını çözme bakımından çok az umut taşıdığı ileri sürülerek ortaklık kapsamında gerçekleşen diyalog, baba-evlat ilişkisine¹⁴¹ benzetilmekte ve Akdenizli ortak ülkeler tarafından, sadece sunulan mali yardım olanaklarından faydalanabilmek için kabul edildiği ileri sürülmektedir¹⁴².

Barselona Süreci kapsamındaki siyasi diyalogun, gerçekte iki yönlü olmaması diğer bir deyişle diyalog çerçevesinde “konuşan tek tarafın” AB olması tehlikesinden zaman zaman söz edilmektedir. Diğer yandan, diyalog çerçevesinde güçlü olan ve sesini daha çok duyuran taraf AB olmasına rağmen, esasen iki yönlü bir diyalogun gerçekleştiği de ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, AOÜ'nün Ortaklık kapsamında oluşturulan diyalog mekanizmasını kullanabilme derecelerinin birbirinden önemli oranda farklı olduğu açıktır¹⁴³.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde AB'nin, Akdeniz Havzası'nda “siyasi olarak yapılandırılmış bir bölge” oluşturma hedefi taşıdığı ileri sürülmektedir.

¹³⁹ Paydak, a.g.e., ss. 7-8

¹⁴⁰ Salama, a.g.e.

¹⁴¹ Bu benzetme ekonomik açıdan yapılmakta ve AB ile AOÜ arasındaki diyalogun sadece söz konusu ekonomik ilişkinin bir sonucu olduğu iddia edilmektedir.

¹⁴² George Joffe, “Southern Attitudes towards an Integrated Mediterranean Region”, (ed.) Richard Gillespie, *The Euro-Mediterranean Partnership: Political and Economic Perspectives*, Frank Cass Publishers, London, 1997, s. 12.

¹⁴³ Salama, a.g.e.

Burada bahsedilen siyasi olarak yapılandırılmış bölge, “bölge ülkelerinin, uyumlu bir bölgesel birim oluşturmaya yönelik olarak, birbirleriyle ve dünyanın geri kalanı ile ilişkilerini belirleyecek şekilde oluşturduğu ortak politikalara dayalı bir bölgedir”. Siyasi olarak yapılandırılmış bölgenin temel özelliği, bölgeselleşmenin oluşumunda coğrafya, dil, kültür gibi doğal unsurlardan çok uygulanan politikaların önem taşımasıdır. Ortaklığın, söylem temelinde, bu şekilde bir bölge oluşturmaya yönelik bir süreç olduğuna dair görüşler bulunmaktadır¹⁴⁴. Ayrıca bu durum, Ortaklık kapsamında bölgeselleşmeye ve alt-bölgeselleşmeye yapılan vurgu ile bağdaştırılmaktadır. Etkili bir bölgeselleşme ve alt-bölgeselleşmenin AOÜ arasında karşılıklı anlayışı geliştirerek, ortak sorunların ele alınmasını ve zenginlik artırıcı koşulların oluşumunu kolaylaştıracağı ve güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir¹⁴⁵.

Diğer taraftan, AOÜ’nün ortak politikalar izleme bakımından gösterdiği başarısızlığın, “siyasi olarak yapılandırılmış bir Akdeniz bölgesi” oluşturulması hedefini olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir. Bu nedenle, Akdeniz bölgesinin AOÜ’nün değil, AB’nin politikaları temelinde yapılandırılmaya çalışıldığı ifade edilmektedir. Sonuç olarak da, Barselona Süreci için ortaklık ifadesi kullanılmasına rağmen AOÜ ile gerek siyasi gerekse güvenlik alanında işbirliğinin koşullarını ortaya koyan tarafın Avrupa olduğu ileri sürülmektedir¹⁴⁶.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Barselona Bildirgesi’nin birinci başlığı olan “siyasi diyalog ve güvenlik alanlarında ortaklık” unsuru açısından değerlendirildiğinde, Ortaklığın bu çerçevede son derece kısıtlı ilerlemeler gösterdiği söylenebilir. Siyasi alanda Barselona Süreci’nin gösterdiği en büyük başarının, AOÜ kapsamındaki Arap ülkelerini ve İsrail’i aynı platformda buluşturmak olduğu sık sık ifade edilmektedir¹⁴⁷. Avrupa-Akdeniz Konferansları, bu platformun temel aracı olmuştur. Bu bağlamda Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, en azından AB ile AOÜ’nün

¹⁴⁴ Holm, a.g.e., s. 4

¹⁴⁵ G. Richard Whitman, “Sub-Regional Cooperation Across the Mediterranean”, **Paper Prepared for the EuroMesCo Working Group on Sub-Regional Cooperation within the EMP**, January 2002, <http://www.euromesco.org>, (19.12.2002).

¹⁴⁶ Holm, a.g.e., s. 4.

¹⁴⁷ Eric Philippart, “The Euro-Mediterranean Partnership: A Critical Evaluation of an Ambitious Scheme”, **European Foreign Affairs Review**, Vol.8, 2003, s. 216.

siyasi ilişkilerini sistematik bir temelde yürütmesini sağlayan bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir¹⁴⁸.

Ortaklık çerçevesinde gerçekleştirilen Avrupa-Akdeniz Konferansları, Avrupa-Akdeniz bölgesinin tam ölçekli silah denetimine ve askeri nitelikteki güven ve güvenlik kurucu önlemlere henüz hazır olmadığına anlaşıldığını sağlamıştır. Orta Doğu'da tırmanan şiddet, gelişmelerin beklenenin çok gerisinde kalmasına yol açmıştır. Bazı Arap ülkelerinin güvenlik alanında anlaşmaya varılabilmesi için mutlaka Orta Doğu sorununun çözülmesi gerektiği yönündeki eğilimleri, Barselona Süreci'nde çok iddialı olmayan güvenlik önlemlerini bile sorunlu hale getirmektedir¹⁴⁹. Ayrıca İsrail'in bulundurduğu nükleer silah başlıklarının ve Suriye gibi bazı AOÜ'nün ise kimyasal silahlara sahip olduğuna ilişkin iddiaların güvenlik alanında işbirliğine önemli kısıtlamalar getirdiği ifade edilmektedir¹⁵⁰. Barselona Bildirgesi kapsamında yer almasına rağmen İsrail Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na; Mısır ve Suriye ise Kimyasal Silahlar Sözleşmesi ile Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'ne katılmamışlardır. İsrail dışındaki hiçbir AOÜ, Kapsamlı Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması'na dahil olmamıştır¹⁵¹.

Akdeniz Havzası'nda güvenlik meseleleriyle ilgili temel sorunun, bölgesel güvenliğe ilişkin ortak bir tanımın yapılamamasından kaynaklandığı söylenebilir¹⁵². Barselona Süreci kapsamında geçirilen sekiz yıl ortak ülkelerin güvenliğe ilişkin düşüncelerinin ve isteklerinin birbirinden çok farklı olduğunu göstermiştir. Ortakların güvenlik konusuna bakış açılarının birbirinden çok farklı olması, ortak bir zeminde buluşulmasını engellemiştir. Bu nedenle, bölgesel olaylara kolektif

¹⁴⁸Stephen Calleya, "The Euro-Mediterranean Partnership Process An Evaluation", Mediterranean Academy of Diplomatic Studies, 2001, <http://www.euromed-seminars.org/mt/seminar11/papers/emppap31.pdf>, (27.11.2002), s. 8.

¹⁴⁹Fred Tanner, "The Euro-Mediterranean Security Partnership: Prospects for Arms Limitation and Confidence-Building", *Mediterranean Politics*, Vol. 5, No.1, 2000, s.204.

¹⁵⁰Tanner, y.a.g.e., s.196.

¹⁵¹Mohammed El-Sayed Selim, "Towards a New WMD Agenda in the Euro-Mediterranean Partnership: An Arab Perspective", (ed.) Alvaro Vasconcelos ve George Joffe, *The Barcelona Process-Building a Euro-Mediterranean Regional Community*, Frank Cass Publishers, London, 2000, s. 134.

¹⁵²Siret Dinç, "An Analysis of the Security Aspect of Euro-Mediterranean Relations in the Barcelona Process", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üni. Sos. Bil. Enstitüsü, Ankara, 1999, s. 89.

güvenlik kavramı çerçevesinde bir yaklaşım geliştirilememiş ve tüm çalışmalara rağmen, Barış ve İstikrar Şartı hayata geçirilememiştir¹⁵³. Ortak ülkelerin güvenliğe ilişkin farklı bakış açılarının yarattığı sorunun çözülebilmesi ve ortak bir zeminde buluşulabilmesi için her şeyden önce ortakların Akdeniz'deki tehlikeleri algılama şekillerinin tam olarak belirlenmesi ve karşılıklı olarak anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, Avrupa-Akdeniz ülkeleri için ortak bir gözlem ve analiz merkezinin kurulmasının faydalı olabileceği belirtilmektedir¹⁵⁴.

AB ile AOÜ'nün Ortaklığın birinci unsuru bakımından anlaşmazlığa düştüğü bir diğer temel nokta ise, demokrasi ve insan haklarına ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır. Birlik, demokrasi ve insan haklarını Akdeniz'de oluşturulacak istikrar ortamının temel taşları olarak değerlendirmekte ve demokratik uygulamaların ortak ülkelerin birbirleriyle ve kendi içlerinde olan çatışmalarının sona erdirilmesinde etkili olacağını düşünmektedir. AB Komisyonu; sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın, demokrasinin, insan haklarına saygının, sağlıklı bir siyasi ve sosyal yapının ve reformları çatışmaya başvurmaksızın gerçekleştirme kapasitesinin Akdeniz bölgesinde yapısal istikrarın sağlanabilmesi için vazgeçilmez koşullar olduğunu açıklamıştır¹⁵⁵. Bu doğrultuda AB, Akdeniz'de gerekli siyasi ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesi amacı etrafında şekillenen uzun vadeli aktif politikalar uygulanmasını istemektedir.

Diğer taraftan AOÜ ise, AB ile olumlu siyasi ilişkiler ve sosyo-ekonomik işbirliği içerisinde olmak istese de, AB'nin siyasi ve ekonomik reformlar arasında kurduğu sistematik bağı kabul etmeme eğilimi göstermektedir. Özellikle Arap ülkeleri, bu durumu kendi siyasi ve kültürel yapılarına müdahale olarak algılamakta ve hedeflenenin aksine ulusal anlamda istikrar sorununa yol açma riski taşıdığını ileri sürmektedir. AOÜ, bölgesel düzenlemelerin getireceği dış müdahale riskine oldukça

¹⁵³ "Security and Common Ground in the Euro-Med Partnership", **EuroMesCo First Working Group Report**, No. 17, June 2002, <http://www.euromesco.org>, (03.09.2002).

¹⁵⁴ Pascal Boniface, "Arms Control in the Mediterranean Area: A European Perspective", **Mediterranean Politics**, Vol.5, No.1, 2000, s. 186.

¹⁵⁵ Roberto Aliboni, "Upgrading Political Responses in the Mediterranean", **The International Spectator**, Vol.2, 2002, s. 106.

hassas yaklaşmaktadır¹⁵⁶. Bu nedenle AOÜ'nün birçoğu AB'nin kendilerine ekonomik ve sosyal alandaki yapısal dengesizliklerini gidermede yardımcı olmasına taraftarken siyasal alanda Birliğin, AOÜ'yü siyasi istikrara ve reforma giden yolu kendilerinin bulması için serbest bırakması gerektiğini düşünmektedir¹⁵⁷. Bu görüş ayrılığı sonucunda, AOÜ'nün büyük çoğunluğunda siyasi reformların istenilen düzeyde ve hızda gerçekleştirilemediği ifade edilmektedir¹⁵⁸.

2.3.2 Ekonomik ve Mali Ortaklık

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın ikinci temel unsuru olan ekonomik ve mali ortaklık, Akdeniz bölgesinde serbest ticaretin geliştirilmesinin ve ekonomik kalkınma sağlanmasının, Barselona Süreci'nden beklenen olumlu gelişmelere hız kazandıracağı inancına dayanmaktadır. Bu doğrultuda AB ve AOÜ, Barselona Bildirgesi'nde sürdürülebilir sosyo-ekonomik gelişmenin hızlandırılmasını; halkların yaşama koşullarının iyileştirilmesini, istihdam düzeyinin yükseltilmesini ve Avrupa-Akdeniz bölgesindeki gelişmişlik farkının azaltılmasını; bölgesel işbirliği ile bütünleşmenin teşvik edilmesini uzun dönemli hedefler olarak belirlemişlerdir. (Bkz. Barselona Bildirgesi)

Ekonomik ve mali ortaklık çerçevesinde, Avrupa-Akdeniz serbest ticaret bölgesinin kurulması; AB'nin Akdeniz bölgesindeki ekonomik geçiş ve AOÜ'nün ekonomik serbestleşme sonucunda karşılaştığı zorlukların aşılmasına yardımcı olması ve serbest ticaret ile ekonomik serbestleşmenin de etkisiyle Akdeniz bölgesine yönelik yatırım akışlarının artırılması temel öncelik alanlarını oluşturmaktadır. Bu öncelikler, Akdeniz'de sürdürülebilir sosyo-ekonomik gelişmenin vazgeçilmez şartları olarak değerlendirilmekte ve söz konusu önceliklerin gerçekleştirilebilmesi için AB'nin, ekonomik işbirliği ve mali yardım yoluyla, AOÜ'nün serbest ticaret bölgesine hazırlanmasına destek olması öngörülmektedir.

¹⁵⁶ Abdelwahap Biad, "Code of Conduct for Good-Neighbourly Relations in the Euro-Mediterranean Partnership", (ed.) Hans Günter Brauch, Antonio Marquina, Abdelwahap Biad ve Peter H. Liotta, *Euro-Mediterranean Partnership for the 21st Century*, Macmillan Press, London, 2000, s. 267.

¹⁵⁷ "Security and Common Ground in the Euro-Med Partnership", a.g.e.

¹⁵⁸ European Commission, "Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours", COM (2003), Brussels, 11.03.2003, http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2003/com2003_0104en01.pdf, (02.04.2003).

Bu destek, AAOA ve MEDA (Mediterranean Economic Development Area)¹⁵⁹ çerçevesinde sağlanmaktadır¹⁶⁰.

Ekonomik ve mali ortaklık kapsamındaki amaçları ve araçları, genel olarak aşağıdaki şekilde şemalaştırmak mümkündür: ¹⁶¹

TABLO 5: Ekonomik ve Mali Ortaklığın Amaçları ve Araçları

AMAÇLAR	ARAÇLAR
Sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınma hızının artırılması	Serbest ticaret bölgesi kurulması
Avrupa-Akdeniz bölgesinde yaşam koşullarının iyileştirilmesi, istihdamın artırılması, kalkınma farklarının azaltılması	Belirlenen alanlarda ekonomik işbirliğinin teşvik edilmesi
Bölgesel işbirliği ve bütünleşmenin geliştirilmesi	AB'nin ortaklarına sağladığı finansal yardımın esaslı bir şekilde artırılması

Kaynak: Hafezh Zaafrane ve Azzem Mahjour, "The Euro-Mediterranean Free Trade Zone: Economic Challenges and Social Impacts on the Countries of South and East Mediterranean", **The Barcelona Process Building a Euro-Mediterranean Regional Community**, Ed. Alvaro Vasconcelos ve George Joffe, Frank Cass Publishers, London, 2000, s.12.

2.3.2.1 Serbest Ticaret Bölgesi Kurulması

Serbest ticaret bölgesi, "bir grup ülke arasında kendi ürettikleri mallar, daha doğru bir ifade ile, belli kriterler çerçevesinde kendi orijinlerinden kabul edilen mallar itibariyle ticaretin serbestleştirildiği, yani aralarındaki ticarete gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve diğer her türlü kısıtlamaların kaldırıldığı bir

¹⁵⁹ Akdeniz Ekonomik Kalkınma Alanı.

¹⁶⁰ European Commission. "The Barcelona Process, Five Years On: 1995-2000", Luxembourg, 2000, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/brochures/barcelona-5yrs_en.pdf, (07.08.2002), s.11.

¹⁶¹ Zaafrane ve Mahjour, a.g.e., s.12.

bütünleşme türüdür”¹⁶². Serbest ticaret bölgesinde, ilgili ülkelerin üçüncü ülkelere yönelik olarak ortak gümrük tarifesi uygulaması veya üretim faktörlerinin serbest dolaşımı söz konusu değildir. Son yıllarda uluslararası ticaret ilişkilerinde, işbirliği yapılmasına yönelik olarak serbest ticaret bölgesi uygulamalarının önemi artmıştır.

Esasen 1970’li yıllardan bu yana, AOÜ’ye karşılıklılık ilkesi olmaksızın, birçok sanayi malı bakımından Avrupa pazarına girme hakkı tanınmıştır. Ancak 1970’ler ve 1980’ler boyunca ekonomileri ithalat ikamesine ve yüksek oranda koruyucu engellere dayanan Akdeniz ülkelerinin ürettiği mallar ticari rekabete uygun değildi. Ayrıca bu ülkelerdeki girişimci sınıf çok güçlü olmayıp sanayiye yatırım yapma yönünde istek taşımamaktaydı. Aşırı oranda hükümet müdahalesine tabi olan Akdeniz ekonomileri, yabancı yatırımcıları çekme bakımından da cazip durumda değildi. Tüm bu nedenlerle 1970’ler ve 1980’ler boyunca AOÜ’nün, kendilerine tanınan olanaklardan beklenen oranda yarar sağlayamadığı söylenebilir¹⁶³.

Barselona Süreci’nin temel noktalarından birisini oluşturan serbest ticaret bölgesi hedefi, önceki düzenlemelerden farklı olarak karşılıklılık esasına dayanmaktadır. Diğer bir deyişle AOÜ’nün, önceki dönemlerde olduğu gibi kendi sanayi dallarını koruyarak AB’den birtakım ticari tavizler elde etmesi değil, AB ile olan sanayi malları ticaretinde kendi malları bakımından da serbest ticaret koşullarını sağlaması söz konusudur. Bu doğrultuda, AB ile AOÜ arasında gerçekleştirilen ve en fazla oniki senelik bir geçiş dönemi öngören AAOA yoluyla, sanayi malları ticaretinde karşılıklı olarak miktar kısıtlamaları ve tarife engelleri gibi ticari kısıtlamaların kaldırılması sağlanacaktır. Bu açıdan AAOA’nın, uzun yıllar korumacı politikalar uygulayan AOÜ’nün, ticari serbestleşmeye yönelik iradesini ve kararlılığını ortaya koyan önemli bir araç olduğu düşünülmektedir¹⁶⁴.

¹⁶² Nevzat Güran, *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1999, s.8.

¹⁶³ Eberhard Rhein, “Euro-Med Free Trade Area For 2010: Whom Will It Benefit?”, (ed.) George Joffe, *Perspectives on Development-The Euro-Mediterranean Partnership*, Frank Cass Publications, London, 1999, s. 5.

¹⁶⁴ Sebastien Dessus ve Akiko Suwa, *Regional Integration and Internal Reforms in the Mediterranean Area*, OECD, Paris, 2000, ss. 20-24.

AB ile AOÜ arasında 2010 yılında bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması hedefi, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın ekonomik boyutunun temelini oluşturmaktadır. Bu hedef, ekonomik durumları birbirinden çok farklı olan ülkeleri kapsamı bakımından farklı ve önemli bir girişim özelliği taşımaktadır. AOÜ'nün ve AB'nin GSYİH'leri karşılaştırıldığında, söz konusu farklılık açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

TABLO 6: GAYRİSAFİ YURTİÇİ HASILA
(mevcut fiyatlarda, milyon euro olarak)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
G.Kıbrıs	-	-	5 636	6 273	6 772	7 027	7 506	8 136	8 690	9 603p	10 210
Cezayir	37 663	37 914	43 520	42 426	32 161	36 970	42 483	42 673	45 313	58 677	61 052
Mısır	-	-	39 829	43 377	46 007	53 329	66 708	73 377	83 342	98 734	90 735
İsrail	48 344	51 568	57 455	64 564	68 875	77 783	90 733	91 712	96 745	12 3328	12 4818
Ürdün	-	4 096	4 786	5 242	5 142	5 457	6 390	7 058	7 632	9 166	9 859
Lübnan	-	-	-	-	-	10235	13110	14421	15446	17823	18655
Fas	22 464	21 918	22 888	25 516	25 218	28 855	29 465	31 949	33 073	36 078	37 823
Malta	2 018	2 118	2 103	2 291	2 483	2 622	2 945	3 132	3 420	3 855	4 049
Filistin Yön.	-	-	-	2 591	2 688	2 886	3 534	3 798	4 221	4 799	-
Suriye	22 399	25 504	31 477	37 903	38 888	48 471	58 570	62 812	68 467	87 190	94 277
Tunus	10 499	11 938	12 475	13 143	13 784	15 426	16 663	17 673	19 515	21 052	22 345
Türkiye	122 275	122 425	153 880	108 862	129 564	143 121	167 799	177 796	173 097	216 736	161 836
AB-15	5 779 191	6 023 484	6 048 639	6 341 888	6 594 450	6 926 608	7 295 028	7 638 076	8 038 037	8 564 503	8 837 139

Kaynak: Stephane Quefelec, "The GDP of the Mediterranean Partner Countries", Eurostat, Theme1-4/2003, 2003, <http://europa.eu.int/comm/eurostat>, (30.04.2003).

Tablo 6'da görüldüğü üzere; AB'nin Akdenizli ortakları arasında sırasıyla, Türkiye, İsrail ve Mısır ekonomik büyüklük bakımından ilk üç ülke konumundadırlar. Türkiye, AOÜ'nün toplam kümülatif GSYİH'nin (Filistin Yönetimi hariç) %31'ini temsil etmektedir. Filistin Yönetimi hariç tutulduğunda, Akdenizli ortakların 2001 yılında GSYİH toplamı, 679 milyar euro tutarında olup, AB-15'in GSYİH'sinin %8'ine karşılık gelmektedir. Akdeniz ülkelerinde toplam

AB SERBESTİCİLİK BÖLGESİ
AKDENİZLİ ORTAKLIĞI

nüfusunun yaklaşık olarak 235 milyon, AB-15'te ise 377 milyon olduğu da dikkate alındığında AOÜ ile AB arasındaki ekonomik farklılık, açıkça görülmektedir¹⁶⁵.

TABLO 7: Karşılaştırmalı Büyüme Oranları

GSYİH ARTIŞI	ORTALAMA 1990-1995	ORTALAMA 1996-2001
Akdeniz Ülkeleri	%2,8	%3,1
AB	%1,5	%2,5
KİŞİ BAŞINA GSYİH ARTIŞI	ORTALAMA 1990-1995	ORTALAMA 1996-2001
Akdeniz Ülkeleri	%0,2	%1,4
AB	%1,1	%2,2

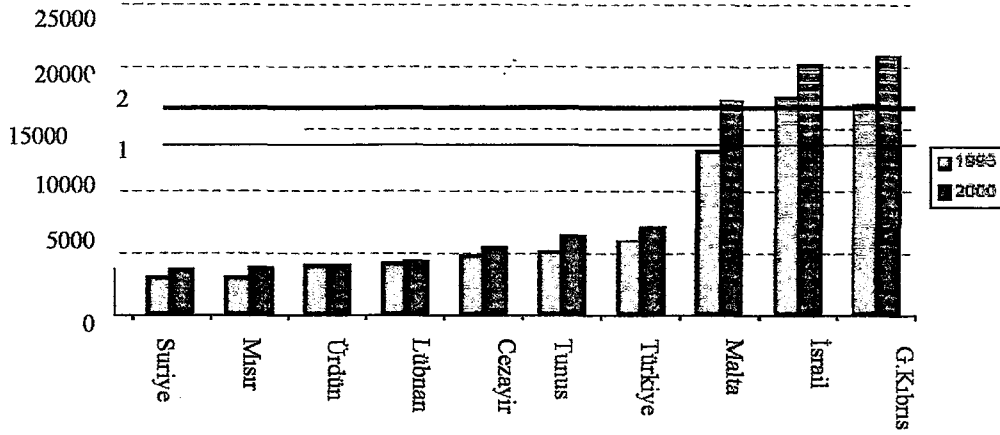
Kaynak: European Investment Bank, "The Economic Situation of the Mediterranean Countries", http://www.eib.org/Attachments/femip_paper_en.pdf, (27.01.2003).

Tablo 7'de, "1990-1995" ve "1996-2001" dönemlerinde, Akdeniz ülkelerinde ve AB'de gerçekleşen kişi başına GSYİH artış oranları incelendiğinde; Akdeniz ülkelerinde "1990-1995" döneminde GSYİH artış oranının %0,2 olduğu, ancak "1996-2001" döneminde ise %1,4'e yükseldiği görülmektedir. Ancak "1996-2001" döneminde Akdeniz ülkelerinde gerçekleşen kişi başına GSYİH artış oranı (%1,4) halen, AB'de gerçekleşen oranın (%2,2) oldukça gerisinde kalmaktadır. Bu oran, AOÜ'de yaşam koşullarının önemli bir ölçüde geliştirilebilmesi için yeterli gelmemektedir¹⁶⁶.

¹⁶⁵Stephane Quefelec, "The GDP of the Mediterranean Partner Countries", Eurostat, Theme1-4/2003, 2003, <http://europa.eu.int/comm/eurostat>, (30.04.2003).

¹⁶⁶European Investment Bank, a.g.e.

**Şekil 1- Satınalma paritesine göre Kişi Başına GSYİH
(Standart Amerikan Doları Olarak)**

1. AB içinde kişi başına GSYİH'sı en düşük üye ülke Yunanistan (2000)
2. AB içinde kişi başına GSYİH'sı en düşük üye ülke Yunanistan (1995)

Kaynak: Stephane Quefelec, "The GDP of the Mediterranean Partner Countries, Eurostat, Theme1-4/2003, 2003, <http://europa.eu.int/comm/eurostat>, (30.04.2003).

AOÜ'nün ekonomik durumları, AB'den oldukça farklı olduğu gibi, kendi içlerinde de bir tutarlılık göstermemektedir. Şekil 1'de Suriye, Mısır, Ürdün, Lübnan, Cezayir, Tunus, Türkiye, Malta, İsrail ve Güney Kıbrıs'da, 1995 ve 2000 yıllarında gerçekleşen kişi başına GSYİH miktarları görülmektedir. Tablo incelendiğinde; on ortak ülke arasında kişi başına GSYİH'si en fazla olan üç ülkenin sırasıyla Güney Kıbrıs, İsrail ve Malta olduğu ve bu ülkelerden sonra gelen ortak ülkelerin kişi başına GSYİH'sinin önemli oranda düşüş gösterdiği izlenmektedir. Söz konusu üç ortak ülkeden sonra, dördüncü sırada yer alan Türkiye'nin kişi başına GSYİH miktarı, Güney Kıbrıs, İsrail ve Malta için geçerli olan miktarların oldukça altında kalmaktadır. On ortak ülke arasında kişi başına düşen en düşük GSYİH ise Suriye ve Mısır'da görülmektedir.

Serbest ticaret bölgesi hedefi, AOÜ'nün öncelikle pazar ekonomisi ilkelerine dayalı politikalar izlemesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, söz konusu hedefe başarı ile ulaşılabilmesi için AOÜ'nün ekonomik, sosyal ve kurumsal açıdan da birtakım ayarlamalar yapması gerekmektedir. Bu kapsamda ekonomik ve sosyal yapıların çağdaşlaştırılması, özel sektörün geliştirilmesi, üretimin kalitesinin artırılması, çok

zor durumdaki nüfus kitlelerine yönelik programlar yoluyla olumsuz sosyal etkilerin hafifletilmesi ve pazar ekonomisi koşullarına uygun bir kurumsal çerçevenin oluşturulması büyük önem taşımaktadır¹⁶⁷. AOÜ'nün ticari serbestleşmeden tam olarak faydalanabilmesi için gerekli olan bir diğer unsur ise, taşımacılık ve iletişim gibi ihracatçıları doğrudan etkileyen işlem maliyetlerini azaltmaya yönelik etkili önlemlerin alınmasıdır¹⁶⁸.

AB ile AOÜ arasında serbest ticaret bölgesi kurulmasına ilişkin hedef Barselona Bildirgesi'nde yer almasına rağmen, bölge oluşturmaya ilişkin koşullar benzer hükümler taşıyan ikili AAOA kapsamında ayrıntılı olarak müzakere edilmektedir. AAOA kapsamında, sanayi malları bakımından yeni gümrük vergilerinin ya da eş etkili önlemlerin başlatılması yasaklanmıştır. Yürürlükte olan ticari koruma önlemlerinin ise, AB tarafından hemen, AOÜ tarafından ise değişik mallar için tesis edilen değişik dönemler çerçevesinde aşamalı olarak kaldırılması öngörülmüştür. AAOA'da tarım ürünleri için de karşılıklı serbestleştirmelere ilişkin birtakım hükümler yer almaktadır. Ancak AB'nin Ortak Tarım Politikasının getirdiği kısıtlamalar nedeniyle, tarım ürünleri bakımından nihai hedef serbest ticaretin sağlanması değildir.

Barselona Bildirgesi'ne ve AAOA'ya göre, AB ile AOÜ arasında tesis edilecek olan serbest ticaretin, Dünya Ticaret Örgütü ilkelerine uygun olması şarttır. Ancak Dünya Ticaret Örgütü ilkelerine göre bir serbest ticaret bölgesi uygulamasının, ilgili ülkeler arasındaki tüm ticari ilişkileri esaslı bir şekilde kapsamaması gerekmektedir. Bu nedenle, AB ile AOÜ arasındaki ticari alışveriş içerisinde önemli bir yere sahip olan tarımın, söz konusu serbest ticaret bölgesi hedefine dahil edilmemiş olması, Dünya Ticaret Örgütü ilkeleri ile uyum bakımından önemli bir sorun oluşturmaktadır¹⁶⁹. İlaveten, insan haklarına ve demokratik ilkelere saygı, AB'nin Akdenizli ortaklarıyla yaptığı AAOA'da, antlaşmaların esaslı şartı olarak belirlenirken, "pazar ekonomisi ilkelerinin" aynı kapsamda ifade edilmemesi,

¹⁶⁷ Zaafrane ve Mahjour, a.g.e., s.12.

¹⁶⁸ Ahmed Galal, "The World Trade Organization, The European Mediterranean Agreements and the Arab Common Markets: Complements or Substitutes?", <http://www.worldbank.org/mdf/mdf1/euromed.htm>, (01.05.2003).

¹⁶⁹ Salama, a.g.e.

Ortaklığın önemli bir amacının Dünya Ticaret Örgütü'nün kurallarına uyumlu bir serbest ticaret bölgesi kurulması olduğu düşünüldüğünde ilginç bir durum ortaya çıkarmaktadır¹⁷⁰.

Ayrıca, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında oluşturulması hedeflenen serbest ticaret bölgesinin yapısı “iki-çok taraflı” (bi-multilateral) bir sisteme dayandırıldığı için de eleştirilere maruz kalmaktadır. Oluşturulan sistemde, serbest ticaret bölgesine ilişkin koşullar, AAOA bağlamında, çok taraflı bir yapı olan AB ile tek tek ortak ülkeler arasında müzakere edilmektedir. Bu durumun, Akdeniz’de bölünmeyi teşvik ettiği ve AOÜ’nün kendi içinde bütünleşmesi bakımından olumsuz etkilerinin olduğu ileri sürülmektedir. Bu doğrultuda, serbest ticaret bölgesi hedefine yönelik olarak, gerçek anlamda çok taraflı pazarlıkların ve müzakerelerin teşvik edilmesi gerektiği ve bu konuda en önemli sorumluluğun da AB’ye düştüğü ifade edilmektedir¹⁷¹.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Akdeniz ülkelerinin en önemli sorunlarından birisini oluşturan dış borç sorununa da bir çözüm getirememektedir. Borç konusunda belirsiz bir ifadenin yer aldığı Barselona Bildirgesi’nde, “ortakların, borç sorununun Akdeniz bölgesindeki ülkelerin ekonomik gelişmesi bakımından doğurabileceği güçlüklerin farkında olduğu ve ilişkilerin önemini dikkate alarak yetkili forumlarda ilerleme sağlamak amacıyla aralarındaki diyalogu sürdüreceği” belirtilmektedir. Barselona Süreci, borç konusunun ele alınışı ile ilgili olarak yeni bir durum getirememektedir. Sonuçta, borçlarına ilişkin müzakerede bulunmak isteyen ülkeler, AB’yi aşarak borçların idaresinde önemli bir pazarlık gücüne sahip olan ilgili üye ülkeler ile tek tek görüşme yoluna sevk edilmektedir. Bu durum, Ortaklığın çok taraflı yönüne zarar verdiği ve, Barselona Süreci’nin önemli yönlerinden birisini üye devletlerin ulusal iradesine bıraktığı gerekçesiyle eleştirilmektedir¹⁷².

Avrupa’nın bakış açısına göre, serbest ticaret bölgesinin anlamı sadece aşamalı ve karşılıklı olarak AB ile Akdenizli ortakları arasındaki sanayi malları

¹⁷⁰ Lannon, Inglis ve Haenebalcke, a.g.e., s.121.

¹⁷¹ Nicola Minasi, “The Euro-Mediterranean Free Trade Area and its Impact on the Economies Involved”, 1998, <http://www.fscpo.unict.it/EuroMed/jmwp16.htm>, (18.09.2002).

¹⁷² Minasi, y.a.g.e.

ticaretinde ithalat engellerinin ortadan kaldırılması değildir. AOÜ’de, serbest ticaretin ekonomik reform sürecini teşvik ederken rekabet gücünü de arttırması beklenmektedir. Bu çerçevede AB ile AOÜ arasında kurulacak olan serbest ticaret bölgesi, sadece ticari engellerin kaldırılmasını değil taraflar arasında ticaret ve iş ilişkilerinin geliştirilebilmesi için gümrükler, rekabet, devlet yardımları, fikri haklar, standartlar, ulusal paraların dönüştürülebilirliği, menşe kuralları gibi alanlarda ortak uygulamaları da gerekli kılacak olması bakımından AB için önem taşımaktadır. Bu nedenle, AOÜ’nün kendi aralarındaki ticaretin serbestleşmesinin ve benzer düzenlemelerin ele alınmasının, menşe kümülasyon kurallarının¹⁷³ gerçekleşmesi açısından da önemli olduğu ifade edilmektedir¹⁷⁴. Söz konusu alanlarda uyum sağlanması bir taraftan AOÜ’yü, dünya ticaretinin gerektirdiği şartlara daha uygun hale getirirken, diğer taraftan kısa vadede uyum sorunları yaşanması mümkün görünmektedir.

AB ile ticari serbestleşme sürecine girerek pazar ekonomisi ilkelerini de kabullenmiş olan AOÜ’nün bakış açısına göre, Ortaklık kapsamında kurulması öngörülen serbest ticaret bölgesinin temel eksikliği, tarımsal ürün ticaretini içermemesidir. AB, AOÜ’nin tarımsal ürünlerinin kendi tarımsal ürünlerini karşı karşıya bırakacağı rekabet baskısından korunma ihtiyacı duymuş ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde de ortak tarım politikasının klasik korumacılığını ve tarımsal üreticilerinin bu yöndeki baskısını aşamamıştır. AB, tarımı da, sanayi ve hizmetler gibi, birtakım rekabet kurallarına tabi olması gereken bir ekonomik sektör olarak değerlendirmeye başlayınca kadar tarımsal ürün ticaretinin, Ortaklık kapsamına dahil edilmesinin mümkün olmadığı ifade edilmektedir.¹⁷⁵

AB’nin tarımsal ürün ticaretini Ortaklığın dışında tutarak, Akdeniz’e yönelik politikalarında geçmişte yaptığı hataları tekrarladığı ileri sürülmektedir. Ortaklık öncesinde AB’nin OTP doğrultusunda Akdenizli ülkelere uyguladığı ithalat

¹⁷³ AB, EFTA üyesi ülkeler ve Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri arasında 1997 yılında Pan-Avrupa Menşe Kümülayon Sistemi başlatılmıştır. Sistem taraf ülkeler menşeli mamul ve yarı mamul ürünlerin menşe engeli olmaksızın daha fazla işlenmek üzere bölge içeridindeki ülkelere gönderilmesini ve bu şekilde mevcut üretim imkanlarının birleştirilmesini amaçlamaktadır. Türkiye de bu sisteme 01.01.1999 tarihinden itibaren dahil olmuştur.

¹⁷⁴ Rhein, a.g.e., s.5.

¹⁷⁵ Rhein, y.a.g.e., s. 6.

sınırlamaları, Akdenizli üreticileri üretimlerini değiştirmeye zorlamıştır. Bu durum, Akdenizli ülkelerin kendi iç pazarları için temel ürünler olan yiyecek maddelerinin ve buğday üretiminin düşmesine yol açmıştır. Sonuçta zor durumda kalan birçok çiftçi, şehirlere göç etmiş, böylece işsizlik artmış, düzensiz şehirleşme ve ekolojik dengesizlik ortaya çıkmış ve uluslararası göç körüklenmiştir. Ayrıca bol su gerektiren pahalı meyvelerin ve ürünlerin yetiştirilmesi yönündeki eğilim, söz konusu ihracatçı ülkelerde su kaynaklarını da yetersiz hale getirmeye başlamıştır. Tarımsal ürün ticaretine getirilen kısıtlamalarla bağlantılı olan bu sorunların, Ortaklık kapsamında da önlenememesi geçmişteki hataların tekrarı olarak değerlendirilmektedir¹⁷⁶.

Barselona Süreci'nde, su arzının yönetimi ve yeni tür gübrelerin geliştirilmesine yönelik olarak taraflar arasında işbirliği öngörülmesi olumlu bir gelişmedir. Ancak, OTP çerçevesindeki uygulamalar, Barselona Bildirgesi'nin tarımsal işbirliğinin amacını kırsal gelişimin desteklenmesi ve gıda bakımından bağımlılığın azaltılması şeklinde belirleyen şartına aykırı düşmektedir. Çünkü AOÜ'nün tarımsal üretimlerini dış talebe göre şekillendirmesini zorunlu kılan bir ortamda gıda bakımından kendi kendine yeterli hale gelmesi pek de mümkün görünmemektedir¹⁷⁷.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde kurulması hedeflenen serbest ticaret bölgesi, taraflar açısından sağlayacağı kazançlar ve getireceği maliyetler bakımından iki yönlü sonuçlar doğuracaktır. Ancak serbest ticaret bölgesi hedefi değerlendirilirken AB'nin, birçok sanayi malı bakımından, pazarını AOÜ menşeli ürünlere zaten açmış olduğu ve Avrupa'nın AOÜ karşısında dış ticaret fazlasının olduğu dikkate alınmalıdır. Bu nedenlerle uyum sorunu yaşayacak olan taraf AB değil, AOÜ'dür.

¹⁷⁶ Minasi, a.g.e.

¹⁷⁷ Minasi, y.a.g.e.

TABLO 8: AB'nin AOÜ ile Ticareti (milyar euro)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İthalat	26.6	27.8	28.2	28.0	30.5	32.1	35.3	41.3	42.5	47.2	64.8	68.1	66.8
İhracat	33.5	35.0	36.6	43.5	43.9	50.6	56.9	65.3	68.0	69.4	87.0	77.0	79.9
Ticari Denge	6.9	7.2	8.4	15.5	13.4	18.5	21.6	23.9	25.5	22.2	22.2	8.9	13.1

Kaynak: "EU Trade Relations with the 12 Mediterranean Partner Countries-Meeting of Euro-Mediterranean trade ministers in Palermo on 7 July 2003", Eurostat News Release, No. 78/2003, 4 July 2003, <http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop>, (10.07.2003).

TABLO 9: Tek Tek AOÜ Bakımından AB-AOÜ Ticareti (milyar euro)

	AB'NİN İTHALATI			BÜYÜME ORANI (%)		AB'NİN İHRACATI			BÜYÜME ORANI (%)		AB TİCARET DENGESİ	
	1995	2001	2002	02/95	02/01	1995	2001	2002	02/95	02/01	2001	2002
Türkiye	9.2	20.2	22.0	138	9	13.4	20.3	24.3	81	20	0.0	2.3
Cezayir	4.8	16.0	14.4	196	-10	4.7	7.5	8.1	71	8	-8.5	-6.3
İsrail	4.7	9.6	8.5	84	-11	9.7	14.4	13.4	39	-7	4.9	4.9
Fas	4.0	6.2	6.3	56	1	4.7	7.5	7.7	62	3	1.2	1.4
Tunus	3.4	6.2	6.0	80	-2	4.2	8.0	7.6	82	-5	1.8	1.5
Mısır	2.2	3.1	3.2	48	4	5.0	6.9	6.3	26	-8	3.8	3.1
Suriye	1.7	4.1	4.0	133	-3	1.4	2.1	2.1	52	0	-2.0	-1.9
Malta	1.1	1.2	1.1	4	-4	2.0	2.5	2.7	33	8	1.3	1.6
G.Kıbrıs	0.7	1.0	0.7	-3	-25	2.0	3.0	2.9	44	-2	2.0	2.2
Lübnan	0.1	0.3	0.2	67	-39	2.5	3.1	3.0	20	-3	2.8	2.8
Ürdün	0.1	0.2	0.3	117	94	1.0	1.8	2.0	87	7	1.7	1.7
Filistin Yön.	0.0	0.0	0.0	-	-	0.0	0.0	0.0	-	-	0.0	0.0
Toplam	32.1	68.1	66.8	108	-2	50.6	77.0	79.9	58	4	8.9	13.1

Kaynak: "EU Trade Relations with the 12 Mediterranean Partner Countries-Meeting of Euro-Mediterranean trade ministers in Palermo on 7 July 2003", Eurostat News Release, No. 78/2003, 4 July 2003, <http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop>, (10.07.2003).

Tablo 8'de; AB'nin, 1990-2002 yılları arasında, AOÜ ile yaptığı yıllık ithalat ve ihracatın miktarı ve yıllık olarak ticaret dengesi durumu gösterilmektedir. AB'nin, AOÜ'den yaptığı ithalat 1990 yılında 26.6 milyar euro tutarında iken, bu miktar 2002 yılında 66.8 milyar euroya yükselmiştir. Diğer taraftan, AB'nin AOÜ'ye

yaptığı ihracat, 1990 yılında 33.5 milyar euro tutarında iken, 2002 yılında 79.9 milyar euroya yükselmiştir. Sonuç itibariyle, AB ile AOÜ arasındaki ticaret 1990-2002 yılları arasında önemli ölçüde artış göstermiştir. Ancak, söz konusu yıllarda AB'nin ihracatı her zaman ithalatının üzerinde görünmektedir. Diğer bir ifade ile, AB AOÜ'ye karşı dış ticaret fazlası vermektedir. AB'nin 2002 yılında AOÜ'ye karşı dış ticaret fazlası 13.1 milyar euro olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 9'da ise; AB'nin 1995-2001-2002 yıllarında tek tek AOÜ ile gerçekleştirdiği ithalat ve ihracat miktarları milyar euro olarak gösterilirken, aynı zamanda bu miktarların 1995/2002 döneminde ve 2001/2002 döneminde gösterdiği artış/azalma oranları da izlenebilmektedir. Tablo incelendiğinde AB'nin 2001 yılında Cezayir ve Suriye hariç tüm AOÜ'ye karşı dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. 2002 yılında Birliğin yine Cezayir ve Suriye hariç tüm AOÜ'ye karşı dış ticaret fazlası bulunmaktadır. 2001-2002 döneminde AB'nin AOÜ'ye ihracatı toplam olarak %4 oranında artış gösterirken, AOÜ'den yaptığı ithalatta %2 oranında düşüş görülmüştür. AB'nin Türkiye'ye yaptığı ihracat 2001/2002 döneminde %20 oranında artarken, Türkiye'den yaptığı ithalat %9 oranında artış göstermiştir. Bu dönemde AB'nin, Türkiye'ye 2.3 milyar euro tutarında dış ticaret fazlası bulunmaktadır. Oysa tablodan 2001 yılında Türkiye ile AB arasında dış ticaret dengesi olduğu görülmektedir. Tablo 8 ve 9 AB ile AOÜ arasındaki ticari ilişkilerde mevcut olan dengesizliği açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Oluşturulacak serbest ticaret bölgesinin, Akdeniz bölgesi bakımından uzun vadede önemli yararlar sağlayacağı sık sık ifade edilmektedir. Üretim faktörlerinin, her AOÜ'nün karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörlerle kaymasını sağlayacağı belirtilen ticari serbestleşmenin, AOÜ bakımından refah kazançlarını arttırması beklenmektedir. Ticari serbestleşme sonucunda AOÜ'de ulusal üretimin karşılaşacağı Avrupa ülkeleri kaynaklı rekabetçi baskının, uzun vadede üretimde verimliliği teşvik edeceği vurgulanmaktadır. Serbest ticaret bölgesinin kurulması ile beraber, AOÜ'de devlet yardımları, rekabet politikası, kamu alımları gibi alanlarda standart ve düzenlemelerin AB ile uyumlaştırılması gereğinin doğacak olması ise, söz konusu ülkelerde etkinlik oranının artmasını sağlayacak bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca ticari serbestleşmenin, Akdeniz bölgesini yabancı

yatırımcılar için cazip hale getireceği ve bölgede endüstriyel yeniden yapılanmaya yönelik isteği arttıracak beklentileri üzerinde de durulmaktadır¹⁷⁸.

AB-AOÜ ekonomileri arasında, kurulacak olan serbest ticaret bölgesi yoluyla sağlanacak bütünleşmenin, uzun vadede AOÜ'de büyümeyi teşvik edici dinamik kazançlar doğuracağı ifade edilmektedir. Ticari serbestleşme ile birlikte AOÜ için artan rekabet, AB ülkelerinden sağlanacak teknoloji transferi ve doğrudan yabancı yatırımlar ile birlikte verimliliğin ve büyüme oranlarının artacağı düşünülmektedir. AOÜ'nün çoğu, son onbeş yıldır verimlilik bakımından sorunlar yaşamaktadır. Avrupa'da ise tersine, aynı dönemde verimlilik, düşen üretim maliyetleri ile aşağı yukarı yılda %1.5 oranında artış göstermiştir. Bu durum bir yarışta, geriye doğru giden bir koşucu ile devamlı ileriye doğru giden diğer bir koşucu arasındaki farkın sürekli olarak artmasına benzetilmekte ve kurulması amaçlanan serbest ticaret bölgesinin, geriye giden koşucuyu tekrar ileriye yönelteceği ve bu şekilde diğer koşucu ile arasındaki farkın azaltılmasına yardımcı olacağı ileri sürülmektedir¹⁷⁹.

Diğer taraftan, bu düzenlemenin AOÜ için kısa vadede, özellikle geçiş dönemi içerisinde, önemli maliyetlerinin olması da kaçınılmaz görünmektedir. AB ile gerçekleşecek olan ticari serbestleşmenin beraberinde getireceği rekabet artışının, AOÜ'de koruma altında tutulan ve yeterli teknoloji ve sermayeden yoksun sanayi dalları için baskı yaratacağı kuşkusuzdur. Bu baskıya uyum sağlama çabası içine girecek olan sanayi dallarında, işgücü maliyetlerini azaltma arayışlarının ortaya çıkması ve bu durumun da istihdamı olumsuz etkilemesi olasılığı söz konusudur. Ayrıca artan rekabetçi baskı karşısında, kısa vadede, birçok küçük ve orta ölçekli işletmenin zarar göreceği de açıktır¹⁸⁰. Ekonomist Bachir Hamdouch, serbest ticaret uygulamasının ilk beş yılında Fas işletmelerinin %30 ila %40'ının artan rekabet dolayısıyla iflas edeceği tahmininde bulunmuştur¹⁸¹.

¹⁷⁸ Saleh M. Nsouli, Amer Bisat ve Oussama Kanan, "The European Union's New Mediterranean Strategy", <http://www.worldbank.org/fandd/englis/pdfs>, (18.07.2002).

¹⁷⁹ John Page, "Costs and Benefits of the European-Mediterranean Agreements", <http://www.worldbank.org/mdf/mdf1/costs.htm>, (01.05.2003).

¹⁸⁰ Nsouli, Bisat ve Kanan, a.g.e.

¹⁸¹ Salama, a.g.e.

Serbest ticaret bölgesi uygulaması, AOÜ'nün AB'ye yönelik olarak sanayi malları bakımından uyguladığı miktar kısıtlamalarını ve tarifeleri kaldıracağından, daha düşük fiyatlar yoluyla tüketiciye fayda sağlayarak tüketim oranlarını arttıracaktır. Ancak tüketicileri, ulusal ürünler yerine ucuzlayan ithal ürünleri almaya yönlendirerek ulusal ürünleri ve geliri olumsuz etkilemesi durumu da beklentiler arasındadır. Ayrıca tarifelerin kaldırılması, ithalat vergi gelirleri kaybına da yol açacağından ödemeler dengesi hesaplarında ciddi kötüleşmeler ile karşı karşıya kalınacağı düşünülmektedir¹⁸².

İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkelerinde, gümrük vergileri gelirler içerisinde GSYİH'nın sadece %0,8'ini oluştururken, Akdeniz ülkelerinin çoğunda ithalat tarife gelirlerine dayalı gümrük vergileri, GSYİH içerisinde önemli bir yere sahiptir. Gümrük vergilerinin GSYİH içerisindeki payı Cezayir'de %2,0; Fas'ta %4,7; Tunus'ta %2,8; Mısır'da %2,8; Ürdün'de %4,7; Lübnan'da %7,5; Suriye'de %2,0; Batı Şeria ve Gazze'de ise %7,1'dir¹⁸³. AOÜ'nün birçoğu için, AB ile serbest ticaret bölgesi kurulması ile bağlantılı olarak ortaya çıkacak olan vergi gelirleri kaybının, toplam vergi gelirlerinin %10'u ile %20'si arasında olması beklenmektedir. Böyle bir durumda, hükümetlerin harcamaları kısma ya da doğrudan ve dolaylı vergilerin yükseltilmesi arasında bir ikilem içinde kalması kaçınılmaz görünmektedir. Harcamaların kısılması halinde, ilgili ülkelerin genel durgunluk yaşaması olasılığı yüksektir. Diğer taraftan, dolaylı vergilerin yükseltilmesi durumunda ise, talepte ve bağlantılı olarak üretimde, iç yatırımlarda ve istihdamda düşüş yaşanması olasılığı ortaya çıkmaktadır¹⁸⁴.

AOÜ'de tarife gelirlerindeki azalmaları telafi etmek üzere, başka kaynaklardan sağlanan gelirleri arttırmaya yönelik olarak mali sistemlerde reformlar yapılmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda, vergi tabanının genişletilmesi, vergi oranlarının basitleştirilmesi ve makul seviyelerde tutulması önem taşımaktadır. Ayrıca, vergilerin idaresinde, kurumsal kapasitenin ve vergilerin

¹⁸² Nsouli, Bisat ve Kanan, a.g.e.

¹⁸³ Karim Nashashibi, "Fiscal Revenues in South Mediterranean Arab Countries: Vulnerabilities and Growth Potential", IMF Working Paper, April 2002, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002> (28.04.2003).

¹⁸⁴ Zaafrane ve Mahjour, a.g.e., ss.21-22.

toplanmasında etkinliğin artırılması yoluyla iyileştirmeler yapılması gerekmektedir. Vergilerin idaresinde %10'luk bir iyileşmenin, GSYİH'da %1'lik bir iyileşmeye karşılık geldiği ifade edilmektedir¹⁸⁵.

Barselona Süreci'nin serbest ticaret bölgesi hedefine yönelik eleştirilerin temel noktasını, sanayi malları ile tarım malları ve hizmetlerin farklı koşullar çerçevesinde ele alınması oluşturmaktadır. AOÜ'nün karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu temel alan olan tarımın, serbest ticaret hedefinin dışında tutulması, AOÜ'nün aleyhine bir durumdur. AOÜ'nün birçok sanayi malı için 1970'lerden bu yana AB pazarına zaten serbest giriş hakkının bulunduğu gerçeği de gözönünde bulundurulduğunda, oluşturulacak serbest ticaret bölgesi AB ürünlerinin AOÜ pazarlarına serbestçe girişini sağlamaya yönelik bir "asimetrik serbestleşme" olarak değerlendirilmektedir¹⁸⁶. Bu koşullar altında ve Türkiye'nin AB ile gerçekleştirdiği gümrük birliğinden edinilen deneyimler de dikkate alındığında, kısa vadede ihracat oranı artacak olan tarafın AOÜ değil, AB olacağı açıktır. Bu durumda kısa vadede AOÜ'nün, AB karşısındaki mevcut dış ticaret açığının daha da artması beklenmektedir.

AB ile AOÜ arasında kurulacak serbest ticaret bölgesinin başarılı olabilmesi, AOÜ'nün kendi arasında da serbest ticaret koşullarını gerçekleştirmesine bağlıdır. AOÜ'nün gelişmekte olan ülkelere yönelen yabancı yatırımlardan daha fazla pay alabilmeleri için, yatırımcılara geniş pazar olanakları sağlayarak, Akdeniz bölgesini cazip hale getirmesi şarttır. Bunun anlamı, bir Akdenizli ortak ülkede üretilen bir malın hiçbir ticari engel olmaksızın, sadece AB'de değil diğer AOÜ'de de serbest dolaşımının mümkün olmasıdır. Bu şekilde Akdeniz bölgesi, yabancı yatırımcılar için büyük tek bir pazar olarak cazip hale gelecektir¹⁸⁷.

AOÜ ile AB arasında ticari serbestleşme sağlanırken, AOÜ'nün kendi içlerinde yüksek ticari engellerin devam etmesi durumunda ise, AOÜ-AB arasında kurulacak olan serbest ticaret bölgesinin, yabancı yatırım çekme bakımından

¹⁸⁵ George Abed, "The European Union Agreement and Tax Reform in the Middle East and Mediterranean Region", <http://www.worldbank.org>, (01.05.2003).

¹⁸⁶ Salama, a.g.e.

¹⁸⁷ Rhein, a.g.e., s. 12.

sağlaması beklenen faydalarının gerçekleşmesi güçleşecektir. Böyle bir durumda, yabancı yatırımcılar AOÜ'ye yatırım yapmak yerine, AOÜ ile serbest ticaret antlaşmaları bulunan AB'ye yatırım yapmayı tercih edeceklerdir. Çünkü bu şekilde herhangi bir Akdenizli ortak ülkeye yatırım yapınca elde edemeyecekleri bir hakka yani sanayi malları bakımından tüm AOÜ'ye serbest giriş hakkına sahip olacaklardır¹⁸⁸.

Üzerinde durulan diğer bir potansiyel risk unsuru ise, AOÜ'nün uyum sürecinin getireceği olumsuz etkileri olabildiğince bertaraf edebilmek için, yabancı yatırımcılara vergi muafiyeti gibi özel faydalar sunma yoluna gideceğine ilişkindir. Böyle bir durumda, yabancı yatırımların ilgili ülkedeki ekonomik yaşamdan soyutlanacağı, umulan teknoloji transferlerinin gerçekleşmeyeceği ve ekonomideki diğer sektörlerle önemli oranda gelişmişlik farkının ortaya çıkacağı ileri sürülmektedir. Ayrıca, bu koşullarda yabancı yatırımcıların Akdeniz'de kendilerine sunulan faydalardan yararlanarak, yarı mamul ürünler üretme ve bu ürünleri işlem için tekrar Avrupa'ya ihraç etme eğilimi göstereceği de belirtilmektedir. Diğer bir deyişle, geçiş döneminin olumsuz etkilerini azaltabilmek için AOÜ'nün alacağı birtakım kısa vadeli önlemlerle, Avrupalı firmaları Akdeniz ekonomisiyle bütünleşme yerine, sadece üretimlerinin aşamalarının yerlerini değiştirmeye yönelteceği vurgulanmaktadır. Hatta bir nokta daha ileri gidilerek, söz konusu koşullar altında yeni tür bir sömürgecilik düzeninin ortaya çıkacağı iddia edilmektedir¹⁸⁹.

AOÜ'nün AB ile gerçekleştirilmesi öngörülen serbest ticaret bölgesinden uzun vadede sağlanması beklenen kazançları elde edebilmesi için ekonomik, sosyal ve siyasi alanda gerekli olan uyum çalışmalarını gerçekleştirmesi ve bu şekilde kısa vadede karşı karşıya kalacağı maliyetlerin üstesinden gelmesi gerekmektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi, tarım ürünlerinin ticari serbestleşme hedefine dahil edilmemiş olması, AOÜ'nün uyum sürecini zorlaştıracak önemli bir unsur olacaktır. Bu doğrultuda, Barselona Süreci'nin ekonomik boyutu bakımından, tüm yapısal uyum yükünün, çoğunluğunun gelişmekte olan ülkeler olduğu AOÜ üzerine

¹⁸⁸ Nsouli, Bisat ve Kanan, a.g.e.

¹⁸⁹ Minasi, a.g.e.

odaklanması ve gelişmiş ülkelerin oluşturduğu bir Birlik olan AB'nin, tarım sektörü bakımından, söz konusu uyum sürecinden istisna edilmesi AB'ye yöneltilebilecek haklı eleştirilerin temelini oluşturmaktadır¹⁹⁰.

Serbest ticaret bölgesi, özellikle kısa vadede, AOÜ için önemli riskler taşımaktadır. Bu açıdan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın kilit noktasını oluşturan serbest ticaret bölgesi hedefi incelenirken, AB'nin Akdenizli ortaklarını söz konusu riskleri almaya yönlendiren temel unsurlar da dikkate alınmalıdır. Herşeyden önce AB, AOÜ'nün en büyük ticaret ortağı ve temel ekonomik yardım kaynağıdır. Akdenizli ortakları karşısındaki bu önemli konumunun verdiği manevra kabiliyeti ile hareket eden AB, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı girişimini geliştiren taraf olarak bir anlamda, AOÜ'nün gelecekte mali yardım olanaklarından yararlanabilmesinin büyük ölçüde Barselona Bildirgesi kapsamındaki şartların kabulüne bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, kuşkusuz AOÜ üzerinde büyük bir etkiye yol açmıştır. Ayrıca Avrupa ile ekonomik bütünleşmeyi, çoğu Akdeniz ülkesinin yaşadığı ekonomik durgunluk ve sürdürülemez hale gelen dış borç sorunlarının çözümü için yegane yol olarak değerlendiren çevrelerin de etkisi olmuştur¹⁹¹.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamındaki ekonomik unsurların, özellikle ilk yıllarda, AB ülkelerinin lehine "asimetrik" bir nitelikte gelişeceği düşünülmektedir. Avrupalı ihracatçılar yüksek kazançlar elde ederken AOÜ'nün ciddi kayıplarla ve sorunlarla karşılaşmasının ve serbest ticaret bölgesi kurulması için geliştirilen politikaların başarısızlıkla sonuçlanmasının, Akdeniz'in kuzeyi ile güneyi arasındaki gelişmişlik farkını daha da arttırarak mevcut sorunların tırmanmasına yol açacağı yolundaki endişeler yersiz görünmemektedir.

Ayrıca, olası bir başarısızlığın, Akdeniz ülkelerinde sadece ekonomik değil, aynı zamanda birtakım siyasi sonuçları da beraberinde getirebileceği endişesinden söz edilmektedir. Başarısızlıkla sonuçlanan girişimin, Ortaklığın Akdeniz'de barış ve

¹⁹⁰ Salama, a.g.e.

¹⁹¹ Diana Hunt, "Development Economics, the Washington Consensus and the Euro-Mediterranean Partnership Initiative", *Perspectives on Development-The Euro-Mediterranean Partnership*, (ed.) George Joffe, Frank Cass Publishers, London, 1999, s. 1.

istikrar sağlamaya yönelik temel hedefinin tamamen tersine bir durum ortaya çıkarabileceği de ifade edilmektedir. Bu şartlar altında, Akdeniz’de batı dünyasının ve özellikle AB’nin, AOÜ’nün yaşadığı sorunların tek sorumlusu olarak suçlanması olasılığı yüksektir¹⁹².

Başarısızlığın ve koşulların ağırlaşmasının getireceği sorunları önleme konusunda Ortaklığın taraflarına önemli görevler düşmektedir. Bu çerçevede AB’nin, Akdenizli ortaklarının karşı karşıya olduğu uyum sorununu aşabilmesine yardımcı olmak amacıyla bazı önemli sorumluluklar taşıdığı gözden kaçırılmamalıdır. AB’nin Akdenizli ortaklarına, serbest ticaretin başarılı bir şekilde işleyebilmesi için gerekli olan çeşitli politikaların tanımlanması ve uygulanmasında yardımcı olması gerekmektedir. Bu doğrultuda AB, ortaklarının işlerine karışmaksızın, sürekli bir diyalog çerçevesinde tecrübelerini aktarmalıdır. Ayrıca AB, ortaklarına mali olarak da destek olma sorumluluğu altındadır. AB, bu sorumluluğuna özenle riayet etmelidir. Ek olarak, Avrupa iş çevrelerinin, Akdenizli iş çevreleri ile kuracakları ortaklıklar yoluyla sağlayacağı katkılar da Avrupa-Akdeniz Ortaklığı’nın başarısı üzerinde birinci derecede etkilidir. Bu nedenle Avrupa ve Akdeniz ticaret odaları, endüstriyel ve diğer ticari birlikler arasında geliştirilecek yoğun işbirliği ilişkileri büyük önem taşımaktadır¹⁹³.

AB ile AOÜ arasındaki ticarete mevcut olan dengesizlik gözönünde alındığında, AOÜ’nün serbest ticaret bölgesi uygulamasından tam olarak fayda sağlaması için sadece ekonomisini geliştirmesi ve olabildiğince AB ile uyum sağlaması değil, aynı zamanda AB dışındaki ticari ortaklarını çeşitlendirmesi de yararlı olacaktır. Bu şekilde, AOÜ dış ticarete sadece AB’ye bağımlı olmayacaktır. Ticari serbestleşme, AOÜ’nün ekonomik sistemini geliştirmesi ve sadece AB ile değil dünya ekonomisi ile bütünleşmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan, AB ile kurulacak serbest ticaret bölgesi, AOÜ için serbestleşme yönünde atılan bir adımdır. Bu adımın, dar bir bakış açısından ziyade, büyüme ve dünya ekonomisinden daha fazla pay alabilmek için bir başlangıç olarak değerlendirilmesi

¹⁹²Jon Marks, “The European Challenge to North African Economies: The Downside to the Euro-Med Policy”, *Perspectives on Development-The Euro-Mediterranean Partnership*, (ed.) George Joffe, Frank Cass Publishers, London, 1999, ss. 47-48.

¹⁹³Rhein, a.g.e., ss. 7-8.

ve bu yönde başlatılan girişimin, tüm taraflar bakımından olumlu sonuçlar doğurması için çalışılması yerinde olacaktır¹⁹⁴. Bu doğrultuda, Dış İlişkiler Komisyoneri Chris Patten, AOÜ'nün Avrupa-Akdeniz Ortaklığı olsa da olmasa da ticari serbestleşme ve modernleşme sürecinden geçmesi gerektiğini, Ortaklığın ise bu süreçte AOÜ'nün AB ile işbirliği yapmasına olanak sağladığını belirtmiştir¹⁹⁵.

Ortaklığın ekonomik hedeflerine ulaşılabilmesinde, siyasi hedeflerin başarısında olduğu gibi, AB'nin yaklaşım ve tutumlarının belirleyici rol oynayacağı bir gerçektir. AB'nin serbest ticaret bölgesine ilişkin tutumu, Avrupa'nın Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında serbest ticaretten beklentilerinin neler olduğu konusuna ışık tutacaktır. Bu doğrultuda, AB'nin tutum ve yaklaşımları ile Ortaklıktan beklentisinin gerçek, verimli ve uzun vadede tüm taraflara fayda sağlayan bir bütünleşme sağlanması olduğuna ilişkin inancı güçlendirebilmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu inancın güçlenmesi, serbest ticaret bölgesinin uzun vadeli kazançlarını elde etme isteği taşıyan AOÜ'nün, Ortaklığın ekonomik boyutunun kısa vadede getirdiği kaçınılmaz maliyetlere katlanmaya yönelik kararlılığını büyük ihtimalle arttıracaktır.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın ikinci temel unsuru olan “ekonomik ve mali ortaklık”, özellikle serbest ticaret bölgesi hedefine yönelik olarak, siyasi ve güvenlik alanındaki ortaklığa nazaran daha somut gelişmeler göstermiştir. Barselona Süreci'nde ticari serbestleşmenin mal ticareti yanında hizmet ticaretini de kapsayacak şekilde genişletilmesi kararının alınmış olması olumlu bir gelişmedir. Tunus, İsrail, Fas, Filistin Yönetimi ile imzalanan AAOA yürürlüğe girmiştir. Mısır, Lübnan ve Cezayir ile imzalanan AAOA'nın yürürlüğe girmesi içinse onay sürecinin tamamlanması gerekmektedir. Suriye ile yapılacak olan AAOA ise hala müzakere aşamasındadır.

¹⁹⁴ Minasi, a.g.e.

¹⁹⁵ Michael Hindley, “The MEDA Programme- A Strategic Evaluation”, <http://www.poptel.org.uk/michael.hindley/medaupdate.htm>, (05.02.2003).

TABLO 10: Avrupa-Akdeniz Ortaklık Antlaşmalarının Gerçekleştirilmesi Bakımından Sağlanan İlerleme

AOÜ	MÜZAKERELERİN TAMAMLANMASI	ANTLAŞMANIN İMZALANMASI	ANTLAŞMANIN YÜRÜRLÜĞE GİRİŞİ
Tunus	Haziran 1995	Temmuz 1995	Mart 1998
İsrail	Eylül 1995	Kasım 1995	Haziran 2000
Fas	Kasım 1995	Şubat 1996	Mart 2000
Filistin Yönetimi*	Aralık 1996	Şubat 1997	Temmuz 1997
Ürdün	Nisan 1997	Kasım 1997	Mayıs 2002
Mısır	Ocak 2001	Haziran 2001	Büyük olasılıkla 2004'te
Cezayir	Aralık 2001	Nisan 2002	-
Lübnan	Ocak 2002	Haziran 2002	-
Suriye	Müzakereler devam etmektedir.	-	-

Kaynak: World Bank, "Progress of Negotiations on Euro-Mediterranean Association Agreements", <http://wb/n0018.worldbank.org/eurup/web.nsf>, (20.04.2003).

*Bu AAOA geçici statü taşımaktadır. Filistin Yönetimi adına Filistin Kurtuluş Örgütü ile yapılmıştır.

Tablo 10'da AOÜ ile AAOA'nın gerçekleştirilme aşamaları gösterilmektedir. Tablodan görüldüğü üzere AAOA için Tunus, Fas ve İsrail ile hızlı bir başlangıç yapılmış, müzakerelere 1995 yılı içerisinde hemen başlanmış ve antlaşmalar kısa süre içerisinde imzalanmıştır. Filistin Yönetimi ile olan AAOA da kısa süre içerisinde müzakere edilmiş, onaylanmış ve Temmuz 1997 itibarıyla yürürlüğe girmiştir. AAOA'nın yapılması bakımından bu hızlı başlangıca rağmen, antlaşmaların yürürlüğe girmesinde önemli gecikmelerin olduğu görülmektedir. Bu durum antlaşmaların onaylanma sürecinin uzun zaman aldığını göstermektedir. Ayrıca Mısır, Cezayir ve Lübnan açısından antlaşmaların imzalanması da uzun zaman almıştır. Suriye ile henüz müzakerelerin devam ediyor olması ise, aşırı bir gecikmeye yol açmaktadır.

AAOA kapsamındaki gecikmeler, ticari serbestleşme bakımından AOÜ arasındaki farklılıkları artırma riski taşıması endişe verici bulunmaktadır¹⁹⁶. Ayrıca söz konusu gecikmeler dikkate alındığında ve AB ile AOÜ arasında kurulacak serbest ticaret bölgesi için AAOA'nın yürürlüğe girmesinden itibaren oniki yıllık bir geçiş döneminin gerekli olduğu gözönünde bulundurulduğunda AB'nin 2010 yılında tüm AOÜ ile serbest ticaret bölgesi kurma hedefini zamanında gerçekleştiremeyeceği anlaşılmaktadır. Serbest ticaret bölgesi hedefi bakımından en fazla gecikme ise Suriye için olacaktır. AAOA'daki ve buna bağlı olarak serbest ticaret bölgesi hedefi bakımından söz konusu olan gecikmeler dışında, AOÜ'de ekonomik, sosyal ve düzenleyici düzeydeki reformların da beklenen düzeyde ve hızda gerçekleştirilmediği belirtilmektedir¹⁹⁷.

2.3.2.2 Ekonomik İşbirliği ve Diyalog

Serbest ticaret bölgesi hedefi, Akdeniz'de ortak bir zenginlik alanı oluşturulması amacının önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Ancak serbest ticaret bölgesi unsurunun, söz konusu iddialı amacı gerçekleştirme bakımından tek başına yeterli olmayacağı ve bu nedenle desteklenmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu doğrultuda, Akdeniz bölgesinde yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve kuzey ile güney arasındaki kalkınma farklarının azaltılmasını desteklemeye yönelik olarak, ekonomik ortaklık kapsamında belirlenen bazı alanlarda diyalog halinde bulunulması ve işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır.

Ekonomik işbirliği ve diyalog kapsamında: AOÜ'nün gereksinim duyduğu teknoloji transferini ve üretim ile ihracat artışını sağlamaya yönelik olarak doğrudan yabancı yatırımların desteklenmesi; bölgesel işbirliğine önem verilmesi; işletmelerin kendi aralarında anlaşmalar yapmaya teşvik edilmesi ve özellikle KOBİ'lerin teknik olarak desteklenmesi; ekonomik gelişmenin çevrenin korunmasıyla bağdaştırılması; kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımı ile istihdamı; su arzı ve kaynaklarının uygun kullanımı, enerji politikaları ve balıkçılık alanlarında işbirliği yapılması;

¹⁹⁶ Jamel Zarrouk ve Franco Zallio, "Integrating Free Trade Agreements", World Bank, 2000, <http://wb/n0018.worldbank.org/eurup/web/nsf>, (11.11.2002).

¹⁹⁷ Philippart, a.g.e., s. 216.

tarımda ve sanayide modernizasyon sağlanması; altyapıların geliştirilmesi ve taşımacılık sistemi ile telekomünikasyonun geliştirilmesi; yerel yönetimler arasında işbirliğinin teşvik edilmesi; bilimsel ve teknolojik gelişim sağlanmasına yönelik işbirliği yapılması gibi konular üzerinde durulmuştur. (Bkz. Barselona Bildirgesi)

Doğrudan yabancı yatırım, bir ülkeye ya da bölgeye teknoloji ve sermaye aktarmanın önemli yollarından bir tanesidir. Ancak AOÜ, ekonomik gelişimleri açısından büyük önem taşıyan bir unsur olan yabancı yatırım çekme konusunda pek de başarılı olamamışlardır. Akdeniz bölgesine ilişkin ekonomik gerçeklerden birisi, bu bölgenin dünyada genel olarak yapılan doğrudan yabancı yatırımların ortalama olarak sadece %1'ini, Avrupa kaynaklı doğrudan yabancı yatırımların ise %2'sini çekebildiğidir¹⁹⁸. Ancak AB'den AOÜ'ye giden yabancı doğrudan sermaye, bazı yıllarda önemli oranda ortalamanın altında da kalabilmektedir. Örneğin, 2001 yılında AOÜ, AB kaynaklı doğrudan yabancı yatırımların sadece %1.2'sini çekebilmiştir. Oysa aynı yıl, AB'ye aday ülkeler Birlik kaynaklı doğrudan yabancı yatırımların %7'sini almışlardır¹⁹⁹. Bu oranlar, AOÜ'nün AB'den yatırım çekme bakımından, diğer ülke gruplarının oldukça gerisinde kaldığını göstermektedir.

TABLO 11: AB'den AOÜ'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Akışı

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Magrep ülkeleri	32	157	264	119	218	614	496	-103	540	490
Fas	74	150	229	25	176	442	108	8	196	212
Maşrek ülkeleri	22	90	164	203	57	129	595	332	1550	35
Mısır	-17	32	53	113	52	66	354	365	1157	88
İsrail	23	35	46	108	181	146	225	-199	805	285
Güney Kıbrıs	-	-	-	-	-	-	-	-	-	250
Malta	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18
Türkiye	367	279	389	320	416	469	879	725	754	1271
Toplam*	444	561	863	750	872	1358	2195	755	3649	2350

Kaynak: Stephane Quefelec, "European Direct Investment in the Mediterranean Countries", Eurostat, Theme 2-13/2003, 2003, <http://www.europa.eu.int/comm/eurostat>,

¹⁹⁸ European Commission, "The Barcelona Process, Five Years On: 1995-2000", a.g.e., s.14.

¹⁹⁹ Stephane Quefelec, "European Direct Investment in the Mediterranean Countries", Eurostat, Theme 1-4/2003, 2003, <http://www.europa.eu.int/comm/eurostat>, (30.04.2003), s.2.

(30.04.2003), s.2. *G.Kıbrıs ve Malta'ya 2001 öncesinde giden doğrudan yabancı sermaye dahil değildir.

Tablo 11'de 1992-2001 yılları arasında AB'den AOÜ'ye yönelen doğrudan sermaye yatırım akışı görülmektedir. Tablo incelendiğinde, AB'den AOÜ'ye giden doğrudan yabancı sermaye miktarının, yıldan yıla ilgili ülkeye ve bölgeye göre önemli farklılıklar gösterdiği izlenmektedir. Bu farklılıkların, bazı yıllarda ilgili ortak ülkelerdeki özelleştirme faaliyetlerine paralel olarak doğan yatırım imkanları ile ilgili olduğu değerlendirmesi yapılabilir. 2001 yılında AB'den Akdeniz bölgesine yönelen yabancı yatırımların miktar olarak %60'ı Türkiye, Fas ve Mısır'a gitmiştir. Ancak AOÜ'de bulunan AB kaynaklı doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ortak ülkelerin ekonomilerinin büyüklüğü ile birlikte dikkate alındığında (GSYİH'ye oranı), Avrupa kökenli firmalar Güney Kıbrıs, Malta ve Fas'ta daha kaydadeğer orandadır²⁰⁰.

TABLO 12: AOÜ'deki Doğrudan Avrupa Yabancı Sermaye Yatırımlarının GSYİH'lerine Oranı

		Magrep ülkeleri	Fas	Maşrek ülkeleri	Mısır	İsrail	Güney Kıbrıs	Malta	Türkiye	Toplam **
Mevcut	1996	81.3	28.9	120.5	53.3	77.8	7.0	2.6	143.1	422.7
fiyatlarda	2000	115.8	36.1	218.1	98.7	123.3	9.6	3.9	216.7	687.4
GSYİH*										
(milyar euro)										
Milyar euro	1996	2.2	1.3	1.3	0.5	0.4	-	-	2.6	6.6
	2000	6.4	3.3	5.4	3.7	1.5	2.5	0.9	6.2	22.9
AB	1996	3	4	1	1	1	-	-	2	2
yatırımlarının	2000	6	9	2	4	1	26	23	3	3
GSYİH'ye										
oranı										

*Magrep ve Maşrek ülkeleri: sabit fiyatlarda ilgili ülke GSYİH'lerinin toplamı

**G. Kıbrıs ve Malta için 1996 değerleri dahil edilmemiştir.

²⁰⁰ Quefelec, "European Direct Investment in the Mediterranean Countries", y.a.g.e., s.2.

Kaynak: Stephane Quefelec, "European Direct Investment in the Mediterranean Countries", Eurostat, Theme 2-13/2003, 2003, <http://www.europa.eu.int/comm/eurostat>, (30.04.2003), s.2.

Tablo 12 incelendiğinde; AB doğrudan sermaye yatırımlarının ortak ülkelerin GSYİH'lerine oranı bakımından en yüksek oranların sırasıyla G.Kıbrıs, Malta ve Fas'ta gerçekleştiği görülmektedir. Söz konusu oranın en düşük olduğu ülke İsrail iken, Türkiye'deki doğrudan Avrupa sermaye yatırımlarının da %3 gibi oldukça düşük bir oranda olduğu izlenmektedir.

AB'den doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekme bakımından AOÜ'nün mevcut durumu dikkate alındığında, ortak ülkelerin ekonomik geleceği bakımından söz konusu yatırımların artırılmasının şart olduğu sonucuna varılabilir. Her ne kadar, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında kurulması hedeflenen serbest ticaret bölgesi yoluyla bölgede gerçekleşecek ticari serbestleşmenin, yabancı yatırım çekme bakımından olumlu etkileri olacağı düşünülse de, ticari serbestleşmenin, AOÜ'de yatırımların önünde bulunan engellerin aşamalı şekilde kaldırılması ile desteklenmesi gerektiği açıktır. Bu doğrultuda, AB ile AOÜ arasında işbirliği yapılması, büyük önem taşımaktadır. AOÜ hükümetleri, yabancı yatırım çekme bakımından önemli unsurlar olan etkin, bağımsız, şeffaf yasal ve idari yapıların oluşturulması, dünyada kabul gören uluslararası ticari standartlara uyum ve iyi yönetimin geliştirilmesi konularında AB tarafından teşvik edilmelidir. Ayrıca Avrupa devletlerinin, hem ilgili ülke hem de tüm bölge bakımından, uluslararası ilişkilerde ekonomik yaptırım uygulamanın yatırımcıların güveni üzerindeki olumsuz etkilerini gözönünde bulundurarak hareket etmeleri gerektiği düşünülmektedir²⁰¹.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın, Akdeniz bölgesine özgü ulus-ötesi nitelikteki konuların ortak bir şekilde ele alınmasını ve bu konularda AOÜ arasında işbirliğinin güçlendirilmesini öngören bölgesel boyutuna, siyasi ve sosyal açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da önem verilmektedir. Barselona Konferansı'ndan sonra, Ortaklık

²⁰¹ George Joffe, "Foreign Investment and the Rule of Law", (ed.) Alvaro Vasconcelos ve George Joffe, *The Barcelona Process Building a Euro-Mediterranean Regional Community*, Frank Cass Publishers, London, 2000, s. 47.

kapsamında endüstri, bilgi toplumu, enerji, balıkçılık su yönetimi gibi çeşitli konularda bakanlar düzeyinde konferanslar düzenlenmiştir. Bu toplantılar, ilgili sektörlerde ortak politika ilkeleri kabul edilmesini ve karşılıklı olarak düşünce ve deneyimlerin paylaşılmasını sağlaması açısından bölgesel işbirliği ve diyalogun geliştirilmesine katkı sağlamıştır²⁰².

Bölgesel işbirliğinin odaklandığı temel alanlar; sanayi, su, enerji, çevre, taşımacılık ve bilgi toplumu konularına ilişkin olmuştur. Söz konusu bu alanlarda araştırma ve geliştirmeye yönelik işbirliği teşvik edilmektedir²⁰³. Bölgesel düzeyde Avrupa-Akdeniz Ekonomik Enstitüler ağı (Femise), Su Bilgilendirme Sistemi (EMWIS), bilgi toplumu oluşturmaya yönelik bir girişim (Eumedis), İstatistik alanında işbirliği (Medstat), Kısa ve Orta Vadeli Çevre Eylem Planı (SMAP) ve deniz taşımacılığı alanına ilişkin programlar gibi birçok bölgesel program girişiminde bulunulmuştur²⁰⁴.

Akdeniz bölgesinde ekonomik gelişmenin desteklenmesi bakımından, iş çevrelerinin geliştirilmesi de amaçlar arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda özel sektörün geliştirilmesine, KOBİ'lerin desteklenmesine, şirketlerin rekabet gücünün iyileştirilmesine, ekonominin çeşitli alanlarında faaliyet gösteren birlik ve derneklerin ekonomide oynadıkları rolün geliştirilmesine ve altyapıların iyileştirilmesine yönelik olarak işbirliği yapılmaktadır. Ayrıca, AB'nin desteği ile çeşitli AOÜ'lerde kurulan iş merkezlerinden faydalanarak, Avrupa ve Akdeniz şirketleri arasında ortaklıkların ve işbirliğinin teşvik edilmesi amaçlanmıştır²⁰⁵. Ticaret odaları (Archimedes programı) ve işçi örgütleri (Unimed ağı) arasında fikir ve deneyimlerin paylaşılmasına ve daha yakın ilişkiler kurulmasına yönelik olarak başlatılan girişimler ise, Akdeniz Havzası'nda ekonomik aktörler arasındaki işbirliğini geliştirme amacına odaklanmıştır²⁰⁶.

²⁰² Delpuech, a.g.e., s.20.

²⁰³ European Commission, "Reinvigorating the Barcelona Process", COM(2000), 472 final, Brussels, 06.09.2000, http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/conf/Marseilles/, (08.03.2003).

²⁰⁴ European Commission, "The Barcelona Process, Five Years On: 1995-2000", a.g.e., ss. 14-15.

²⁰⁵ European Commission, **Euro-Mediterranean Partnership-Private Sector Development**, European Commission Directorate General IB External Relations, Brussels, 1997, ss.8-11.

²⁰⁶ European Commission, **The Barcelona Process- The Euro-Mediterranean Partnership 2001 Review**, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2001, s. 19.

KOBİ'ler, dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Akdeniz bölgesinde de ekonomik büyümenin ve dinamizmin temel unsurlarından birisi olarak girişimciliğin geliştirilmesinde kilit bir rol üstlenmektedirler. Ayrıca, istihdam yaratılması bakımından da kaydadeğer bir katkı sağlamaktadırlar. Bu açıdan, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde taraflar arasındaki ekonomik işbirliğinin temel yönlerinden bir tanesini de, KOBİ'lerin desteklenmesi oluşturmaktadır. AB, özellikle KOBİ'lerin teknik ve eğitimsel olarak desteklenmesi ve kredi imkanlarına erişimlerinin kolaylaştırılması kapsamında Akdeniz bölgesinde başlatılan girişimlere destek olmaktadır. AB, bu kapsamda başlatılan girişimlerde, kadın girişimcilere de yer verilmesine önem vermektedir²⁰⁷.

Akdeniz bölgesindeki altyapıların iyileştirilmesi de, AOÜ'nün ekonomik gelişmelerinin sağlanması bakımından gerekli olan temel noktalardandır. Elektrik, su, haberleşme gibi altyapı unsurları, şirketlerin rekabet gücünü etkileyen faktörlerdir. AOÜ'nün uluslararası ticaretten sağladığı payın artırılması için, sadece uluslararası ticaretin kolaylaştırılmasına ve ticareti düzenleyici çerçevelerin uyumlaştırılmasına yönelik önlemler alınması yeterli olmayıp altyapı sorunlarının da etkin bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle, AB ile yapılacak işbirliği yoluyla, Akdeniz'in genel itibarıyla ulus-ötesi nitelik taşıyan altyapı sorunlarının çözümü için gerekli olan bölgesel stratejilerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır²⁰⁸.

2.3.2.3 Mali İşbirliği: MEDA

AB'nin AOÜ'ye mali destek sağlaması, Barselona Süreci ile başlatılan bir yenilik değildir. Birlik, 1970'li yıllardan bu yana Akdeniz bölgesine, tek tek AOÜ ile yapılan mali protokoller çerçevesinde, mali kaynak sağlamıştır. Ayrıca, YAP çerçevesinde, AOÜ'ye yönelik olarak, MED programları olarak adlandırılan bir dizi ademi merkeziyetçi ya da diğer bir ifade ile yatay işbirliği programı geliştirilmiştir. Ancak 1992 yılında başlatılan bu programlar, yürütölmelerinde meydana gelen

²⁰⁷European Commission, *Euro-Mediterranean Partnership-Private Sector Development*, a.g.e., s.12.

²⁰⁸European Commission, "Euro-Med Partnership Regional Strategy Paper 2002-2006&Regional Indicative Programme 2002-2004", a.g.e., s.12.

sorunlar dolayısıyla 1995 yılında askıya alınmıştır. Bu programlardan üç tanesi (Med-Media, Med-Urbs, Med-Campus) daha sonra Barselona Süreci kapsamında gözden geçirilerek yeniden başlatılmıştır.

AB'nin Akdeniz bölgesine mali destek sağlaması Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na özgü bir durum olmamasına rağmen, Ortaklık çerçevesinde AB'nin Akdeniz politikasında sağlanan en önemli gelişmelerden birisinin, mali işbirliği alanında gerçekleştirildiği söylenebilir. Söz konusu bu gelişme, Ortaklığın hedefleri doğrultusunda, AOÜ'ye mali kaynak sağlamaya yönelik olarak, sadece bu amaca odaklanan bir program olan "MEDA" programının oluşturulmasına ilişkindir²⁰⁹. MEDA, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın uygulanması bakımından AB'nin temel mali aracı olup Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın her üç unsuruna (siyasi diyalog ve güvenlik alanlarında işbirliği, ekonomik ve mali ortaklık ve sosyal, kültürel ve insani boyutlarda ortaklık) ilişkin program ve projelere kaynak sağlamaktadır. Programa ortak ülke devletlerinin yanı sıra, bu ülkelerdeki yerel yönetimler, bölgesel kuruluşlar, kamu kurumları, işletmelere destek veren kuruluşlar, vakıflar, dernekler ve sivil toplum örgütleri de katılabilmektedir.

MEDA programının hukuki dayanağını, 1995-1999 dönemi için, 23 Temmuz 1996 tarihli ve EC/1488/96 sayılı Konsey tüzüğü oluşturmuştur. Ancak söz konusu dönemde karşılaşılan sorunlar dikkate alınarak ilgili tüzüğün değiştirilmesi gereği hissedilmiştir. AB Komisyonu, 1995-1999 döneminde elde edilen deneyimler ışığında, programın stratejik yönünün geliştirilmesi ve etkisinin arttırılabilmesi için programlama ve uygulama açısından geliştirilmesi gerektiği sonucuna varmış ve ilgili tüzükte değişiklik yapılması önerisinde bulunmuştur²¹⁰. Bu doğrultuda, 1996 tarihli tüzük, 27 Kasım 2000 tarihli ve EC/2698/2000 sayılı Konsey tüzüğü ile değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklik sebebiyle, 1995-1999 döneminde uygulanan program MEDA I olarak anılırken, 2000-2006 dönemi için uygulanması 2000 tarihli tüzük ile düzenlenen ve çeşitli değişikliklere uğramış olan yeni program ise, MEDA II olarak adlandırılmaktadır.

²⁰⁹ Maya Arakon, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Mali Aracı MEDA ve Türkiye, İKV Yayınları, No. 169, İstanbul, 2002, s.5.

²¹⁰ European Commission, "Reinvigorating the Barcelona Process", a.g.e., s.9.

MEDA programına yönelik olarak AB bütçesinden ayrılan kaynaklar, ikili ve bölgesel programlar yoluyla hibe olarak kullanılmaktadır. Ancak İsrail, Malta ve Güney Kıbrıs ekonomik gelişmişlik düzeylerinin diğer AOÜ'ye göre oldukça yüksek olması sebebiyle başlangıçtan itibaren, iki taraflı yardımların dışında tutulmuşlar, sadece ikili programları tamamlayıcı ve güçlendirici nitelikte olan bölgesel programlara katılabilmişlerdir. MEDA programı kapsamında, AB ile ortak ülkeler arasında ikili düzeyde gerçekleştirilen işbirliği programlarının temel öncelik alanlarını; AOÜ'de ekonomik geçişin ve rekabetçi piyasaların gelişiminin teşvik edilmesine, sosyo-ekonomik denge sağlanmasına, siyasi ve sosyal reformların güçlendirilmesine, ekonomik uyum çalışmalarının desteklenmesine ve ekonomik geçişin ortaya çıkardığı sosyal maliyetlerin hafifletilmesine yönelik faaliyetler oluşturmaktadır²¹¹.

MEDA programı kapsamında gerçekleştirilen iki taraflı projelerin yanısıra bölgesel düzeydeki işbirliği de büyük önem taşımaktadır. Bölgesel işbirliği çerçevesinde "EuroMesCo" Dış Politika Enstitüleri Ağının oluşturulması; beşeri ve doğal felaketlere karşı sivil koruma hareketleri arasında işbirliği kurulması; diplomatlar için eğitim seminerleri düzenlenmesi; istatistik enstitüleri arasında işbirliği programı olan MEDSTAT'ın başlatılması; bir İktisadi Bilimler Enstitüsü olan FEMISE ağının kurulması gibi çeşitli faaliyetlerde bulunulmuştur. Ayrıca Avrupa-Akdeniz kültürel miras programı EUROMED Heritage , görsel-işitsel bölgesel işbirliği programı MEDEA, Avrupa-Akdeniz bilgi toplumu projesi EUMEDIS, kısa ve orta vadeli öncelikli çevre eylem programı SMAP ve yine çevre alanında LIFE-Üçüncü Ülkeler programı, UNIMED iş ağı, EUROMED Gençlik gibi tüm ortak ülkelere açık bölgesel programlar geliştirilmiştir²¹².

MEDA çerçevesinde, AOÜ'ye Birlik bütçesinden sağlanan hibeler yanında, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın serbest ticaret bölgesi oluşturulması hedefi

²¹¹European Commission, "Euro-Mediterranean Partnership and MEDA Regional Activities", **Euromed Information Notes**, June 2002, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/brochures/infonotes_en.pdf, (01.05.2003), s. 8.

²¹² Arakon, a.g.e., ss. 13-15.

doğrultusunda Akdeniz'e daha çok yatırım aktarımının sağlanmasına yönelik olarak, AB'nin özerk mali kurumu olan AYB'ye Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na yatırım yetkisi verilmiştir. Bu bağlamda AYB, AOÜ tarafından sunulan projelerin ekonomik ve mali yönlerden değerlendirilmesinin ardından, söz konusu projelere kredi sağlamaktadır. AYB'nin 1997-1999 dönemini kapsayan ve toplam 2.3 milyar euro tutarında gerçekleşen ilk kredi yetkisi çerçevesinde 12 ülkede, 65 değişik proje desteklenmiştir. AYB kredileri ile özellikle büyük altyapı, sanayi ve çevre projelerine yatırım finansmanı ve AOÜ'de özel sektörün gelişmesini desteklemek amacıyla AB bütçesinden risk sermayesi sağlanmıştır. 2000-2006 döneminde ise AYB'nin, AOÜ'ye 6.4 milyar euro tutarında kredi sağlaması öngörülmüştür²¹³.

AYB tarafından sağlanan krediler yoluyla gerçekleştirilen projelere örnek olarak Mısır, Lübnan, Ürdün, Batı Şeria ile Gazze Şeridi'nde ve Fas'ta atık su müdahalesinin ve su kaynaklarının yönetiminin iyileştirilmesine yönelik olarak uygulanan projeler; Cezayir'de kirliliğin azaltılması ve trafik denetim sistemlerinin modernizasyonu amacıyla alınan önlemler; Tunus'ta demiryolu hatlarının yenilenmesi amaçlı proje ve 1999 depreminin ardından Türkiye'de altyapının yeniden yapılandırılmasına yönelik projeler gösterilebilir. 1995-2002 yılları arasında MEDA çerçevesinde, gerek ikili gerekse bölgesel programlar temelinde, AOÜ'ye yapılan toplam ödeme tutarı 1.959.8 milyon euro tutarında gerçekleşmiştir²¹⁴.

MEDA programının yürütülmesinden, esasen AB Komisyonu sorumludur. Ancak AB üye ülkelerinin, MEDA programının uygulanmasında AB Komisyonu'na önerilerde bulunabilmesini sağlamak amacıyla "Med Komitesi" oluşturulmuştur. Üye devlet ve Komisyon temsilcilerinden oluşan Med Komitesi'nin görevleri, yürürlükte bulunan MEDA tüzüğü tarafından belirlenmektedir. Med Komitesi, Komisyon'a çeşitli konularda görüş bildirmektedir²¹⁵.

²¹³ Arakon, y.a.g.e., s. 7.

²¹⁴ European Commission, "MEDA", http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/meda.htm, (6.02.2003).

²¹⁵ European Commission, "Euromed Glossary Documents, Committees, Terms and Concepts", http://europa.eu.int/comm/europeaid/projects/med/glossary_en.htm, (07.04.2003).

MEDA kapsamında sağlanan mali yardım, her ortak ülkenin “yapısal reformları, makroekonomik istikrarı, endüstriyel gelişimi, sosyal ilerlemeyi ve AAOA bağlamındaki işbirliğinin sonuçlarını” dikkate alacak şekilde şarta bağlı kılınmıştır. Ayrıca AB’nin AOÜ ile yaptığı AAOA’da esaslı şart olarak belirlenen insan haklarına saygı ilkesi, MEDA fonlarının ortak ülkelere kullandırılması bakımından önemli bir koşul işlevi görmektedir. Bu doğrultuda, yeni projelerin ve işbirliği faaliyetlerinin askıya alınması söz konusu olabilmektedir²¹⁶. Diğer bir ifadeyle MEDA çerçevesinde, insan hakları unsuru ve AOÜ’nün gerekli ulusal reformları gerçekleştirmedeki kararlılığı ve performansı belirleyici noktalar olarak önemli bir rol oynamaktadır²¹⁷.

MEDA fonlarını şarta, özellikle insan haklarına saygı şartına, bağlı kılma bakımından vurgulanması gereken konu, uygulamaları ilgili tüm ülkeler bakımından haklı ve eşit temellere dayalı olarak gerçekleştirmenin büyük önem taşıdığıdır. Diğer bir ifade ile, insan haklarına ilişkin değerlendirmelerin öznel ve ayrımcı uygulamalara olanak tanımayacak şekilde yapılması gerekmektedir²¹⁸. Aksi takdirde, ilgili ülkelerde AB’ye ve politikalarına karşı güvensizlik oluşması olasılığı oldukça yüksektir ve güvensiz koşullar altında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı’nın kendisinden beklenen olumlu sonuçları doğurması pek de mümkün görünmemektedir.

1995-1999 döneminde, AOÜ’ye 3 435 milyon eurosu MEDA I çerçevesinde, 424 milyon eurosu ise Filistin Yönetimi’ne yardım şeklinde toplam olarak 4 422 milyon euro taahhüt edilmiştir. Ancak MEDA I kapsamında sadece €890 milyon tutarında ödeme yapılırken, Filistin Yönetimi’ne yapılan yardım ise €256 milyon olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda MEDA I programı kapsamındaki ödemelerin, taahhütlerin oldukça altında kaldığı ve taahhütlerin ancak %26’sını oluşturduğu dikkat çekmektedir²¹⁹. Söz konusu dönemde MEDA’ya ayrılan kaynakların %86’sı ikili programlar temelinde AOÜ’ye aktarılırken, %12’si tüm ortak ülkelerin

²¹⁶ Salama, a.g.e.

²¹⁷ European Commission, “Annual Report on the Implementation of the European Commission’s External Assistance”, http://europa.eu.int/comm/europeaid/reports/aidco_2000_annual_report_meda_en.pdf, (10.03.2003).

²¹⁸ Salama, a.g.e.

²¹⁹ European Commission, “Reinvigorating the Barcelona Process”, a.g.e., ss. 16-17.

katılabildiği bölgesel programlar için kullanılmıştır. %2'lik bir oran ise teknik yardım için ayrılmıştır²²⁰.

1995-1999 yılları arasında MEDA I kapsamında yapılan ödemeler dört temel türde faaliyete gitmiştir:²²¹

- Yapısal uyumlaştırmaya destek (Toplam yardım miktarının %15'i gitmiştir.)
- Serbest piyasa ekonomisine geçiş ve özel sektörün gelişimine destek (Toplam yardım miktarının %30'u gitmiştir.)
- Eğitim, sağlık, çevre, kırsal kalkınma gibi alanlara yönelik klasik kalkınma projeleri (Toplam yardım miktarının %41'i gitmiştir)
- Bölgesel projeler (%2 oranında sağlanan teknik yardımı da kapsayacak şekilde toplam yardım miktarının %14'ü gitmiştir.)

TABLO 13: MEDA I- İki Taraflı ve Bölgesel İşbirliği- Ülkelere Göre Taahhüt ve Ödemeler Dağılımı (€ milyon)

	TAAHHÜTLER	ÖDEMELER	TAAHHÜT/ÖDEME ORANI %
Fas	656	127	19.4
Cezayir	154	30	18.2
Tunus	428	168	39.3
Mısır	686	157	22.9
Ürdün	254	108	42.5
Lübnan	182	1	0.5
Suriye	99	0	0.0
Türkiye	375	15	4.0
Batı Şeria/Gazze	111	54	48.6
Bölgesel İşbirliği*	480	230	48.0
TOPLAM	3.435	890	26

*teknik yardım dahil

Kaynak: European Commission, "Reinvigorating the Barcelona Process, COM(2000), 472 final, Brussels, 06.09.2000, http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/conf/Marseilles/ (08..3.2003), s.16.

²²⁰ European Commission, "Euro-Mediterranean Partnership and MEDA Regional Activities", a.g.e., s.7.

²²¹ European Commission, "MEDA", a.g.e.

Tablo 13 incelendiğinde, Lübnan ve Türkiye'den sonra en düşük oranın gerçekleştiği Cezayir'e yapılan ödemelerin taahhütlere oranının (%18.2), Lübnan ve Türkiye ile kıyaslandığında, söz konusu iki ülke için gerçekleşen oranların oldukça üzerinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum değerlendirildiğinde, MEDA I programı çerçevesinde AOÜ'ye toplam olarak yapılan ödemelerin başlangıçta taahhüt edilen miktardan genel anlamda düşük olmasının yanında, tek tek ortak ülkelere yapılan taahhütlerin gerçekleşme oranlarının da birbirinden oldukça farklı ve eşitsiz olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu koşullar altında, AOÜ'de MEDA yoluyla destek olunması arzu edilen reformların, ortak ülkelerde uyum içinde ve aralarında bölünmeye yol açacak bir rekabet olmaksızın gerçekleşmesi pek de mümkün görünmemektedir. Ayrıca 1995-1999 döneminde, genel olarak ikili işbirliği programlarını tamamlaması ve güçlendirmesi amaçlanan bölgesel işbirliği çerçevesinde yapılan ödemelerin de, taahhütte bulunulan miktarın yarısından az olduğu görülmektedir.

MEDA I programının temel eksiklikleri, MEDA I'e ilişkin idari prosedürlerin oldukça karmaşık olmasına, bu karmaşık prosedürlerle ilgilenecek yeteri kadar görevli olmamasına ve sonuçta da proje uygulamalarının yavaş ilerlemesine bağlanmıştır. AB ile AOÜ arasındaki mali işbirliğinin yasal dayanağı bakımından gerekli olan Çerçeve Antlaşmaların imzalanmasındaki gecikmeler ise, uygulamadaki yavaşlığı arttırmıştır. Ayrıca AB programı ile Akdeniz bölgesine sağlanan ulusal yardımlar arasında yeterli oranda eşgüdüm sağlanamaması, mevcut durumu daha da zorlaştırmıştır²²². İlaveten, AOÜ'de yapısal reformların uygulanışın yavaş ilerlemesi ve idari kapasitelerinin fonları kullanmada sınırlı kalmasının da ödemelerin düşük düzeyde kalmasında önemli rolünün olduğu sık sık ifade edilmektedir.

MEDA I döneminde elde edilen deneyimler doğrultusunda, yukarıda da değinildiği gibi, 2000-2006 dönemi için program, 27 Kasım 2000 tarihli ve EC/2698/2000 sayılı Konsey tüzüğü ile MEDA II adıyla yenileştirilmiştir. Bu yeni dönemde AB, AOÜ'ye 5 350 milyon euro tutarında fon tahsis etme taahhüdünde bulunmuştur. Aynı dönem için AYB'nin Ortaklık kredi yetkisi ise, 6.4 milyar euro

²²² Salama, a.g.e.

olarak belirlenmiştir. AYB, ayrıca bölgeye kendi kaynaklarından ve riski tamamen kendisi üstlenerek ulusötesi projeler için 1 milyar euro tutarında ek kredi sağlayacağını da taahhüt etmiştir. Sonuç olarak 2000-2006 yılları arasındaki yedi yıllık dönemde, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamındaki faaliyetlere toplam olarak 12,75 milyar euro ayrılmıştır²²³.

MEDA II programının hukuki temelini oluşturan 2000 tarihli yeni tüzük, 1996 tarihli tüzüğe göre daha stratejik ve program odaklı bir düzenleme olarak nitelendirilmektedir. MEDA I, Birlik yardımlarının temel hedeflerini, yönlendirici ilkelerini ve öncelikli sektörlerini tespit eden üç yıllık belirleyici programlar ve MED Komitesi'ne tek tek sunulan çok sayıdaki projelere dayalı olarak yürütülürken, MEDA II ile programın işleyiş prosedüründe değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişikliklerle, birçok bireysel proje ile tek tek boğuşulması nedeniyle uygulamada ortaya çıkan yavaşlamaların engellenmesi ve programın işleyiş prosedürünün daha etkin kılınması amaçlanmıştır²²⁴.

MEDA II ile getirilen sistem çerçevesinde yeni bir programlama geliştirilmiştir. Bu programlama doğrultusunda uzun vadeli hedefler, 2000-2006 yıllarını kapsayan ulusal ve bölgesel düzeydeki strateji belgeleri ile ortaya konulmaktadır. Üç yıllık bir dönem için öncelikleri belirleyen ulusal ve bölgesel belirleyici programlar ise, strateji belgelerine dayalı olarak oluşturulmaktadır. Yeni programlamanın son halkasını oluşturan yıllık finansman planları da, ulusal ve bölgesel belirleyici programlardan hareketle yine ulusal ve bölgesel düzeyde hazırlanmakta ve finanse edilecek projelerin bir listesini içermektedir. Strateji belgeleri, belirleyici programlar ve finansman planları Komisyon tarafından, AYB ile işbirliği içerisinde oluşturulmakta ve daha sonra görüşlerini bildirebilmesi için Med Komitesi'ne sunulmaktadır²²⁵.

²²³ European Commission, "Annual Report of the MEDA Programme 2000", COM(2001), Brussels, http://europa.eu.int/comm/europeaid/reports/meda_2000_en.pdf, (09.04.2003), s.4.

²²⁴ European Commission, "From MEDA I to MEDA II: What's New?", *Euromed Special Feature*, No.21, 3May2001, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/publication/special_feature21_en.pdf, (06.03.2003), ss. 1-2.

²²⁵ European Commission, "MEDA", a.g.e.

Geliştirilen yeni programlama sistemi ile hem bireysel projelerin tek tek değerlendirilmesi sonucunda uygulamada ortaya çıkan yavaşlamanın önüne geçilmesi, hem de aynı zamanda programların ve finanse edilen projelerin etkinlik kalitesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Yeni sistemin kısa sürede uygulanmaya başlanabilecek olgunlukta projelerin ön plana çıkarılmasına yardımcı olacağı düşünülmüştür. Bu şekilde, yeni dönemde önüne gelen farklı olgunlukta birçok projeyi değerlendirmek zorunda olmayan MED Komitesi'nin, projelere ulusal ve bölgesel yıllık finansal planlar yoluyla daha stratejik ve etkinlik artırıcı bir şekilde eğilmesinin sağlanması hedeflenmiştir²²⁶.

2000-2006 dönemi için getirilen yeni programlama mekanizmalarının, iki taraflı işbirliği ile bölgesel işbirliği arasındaki sinerjiyi de artırması amaçlanmaktadır. Ortaklar arasında bölgesel ve alt-bölgesel işbirliğinin geliştirilmesinin önemi, bölgede gerek ulusötesi boyutları olan sorunların ele alınması bakımından gerekse AOÜ'nün kendi içlerindeki bütünleşme oranının artırılması bakımından vurgulanmaktadır. Ayrıca söz konusu bölgesel ve alt-bölgesel işbirliği, ortakların ticari serbestleşmeden mümkün olduğunca yararlanabilmeleri ve kendilerine yönelen yatırımları arttırabilmeleri açısından da büyük önem taşımaktadır²²⁷.

MEDA II çerçevesinde AYB'nin, üye ülkelerin ve öncelikle Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu olmak üzere diğer uluslararası mali kuruluşların faaliyetleri ile eşgüdüm sağlanmasına da önem verilmektedir. Bu eşgüdümün sağlanmasına yönelik görev ise, Komisyon'a yüklenmiştir²²⁸. Bu doğrultuda yeni dönemde, Dünya Bankası ile öngörülen eşgüdümün büyük oranda sağlandığı ve birçok durumda AB ile Dünya Bankası tarafından yürütülen faaliyetlerin birbirine paralel olduğu ancak diğer uluslararası finansal kuruluşlar ile olan eşgüdümün daha alt seviyelerde gerçekleştiği ifade edilmektedir. AB ile üye ülkeler arasında da, Akdeniz bölgesine sağlanan fonlara ilişkin olarak, belli oranda bilgi alışverişinin

²²⁶ European Commission, "From MEDA I to MEDA II: What's New?", a.g.e., s.3.

²²⁷ Arakon, a.g.e., s. 15.

²²⁸ Salama, a.g.e.

sağlanmasına rağmen eşgüdümün daha çok geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır²²⁹.

2000-2006 dönemi için gerçekleştirilen önemli gelişmelerden bir tanesi de, 1 Ocak 2001 itibariyle Komisyon bünyesinde “EuropeAid İşbirliği Ofisi” adıyla yeni bir genel müdürlüğün oluşturulmasıdır. EuropeAid İşbirliği Ofisi’nin kuruluş amacı, AB’nin sağladığı dış yardımları düzenleyerek kalitesini arttırmak ve kabul edilen projelerin en verimli ve hızlı şekilde uygulanmasına katkıda bulunmaktır. Strateji belgeleri ve üç yıllık belirleyici programlar Komisyon bünyesindeki Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulurken, bu belgelere dayalı olarak yıllık finansman planları ise, EuropeAid İşbirliği Ofisi tarafından hazırlanmaktadır. Ayrıca EuropeAid İşbirliği Ofisi, projelerin belirlenmesinden değerlendirilmesi aşamasına kadar tüm süreç itibariyle projelerin ve programların yönetilmesinden de sorumlu kılınmıştır²³⁰. Ofis, AB’nin resmi sitesinde düzenli olarak proje çağrıları, bu çağrılara yönelik tahmin ve ödüllere ilişkin bilgiler yayınlamaktadır.

MEDA II çerçevesinde getirilen önemli bir diğer yenilik ise, dış yardım yönetiminin çok fazla Brüksel merkezli olduğu eleştirilerine cevaben, daha adem-i merkeziyetçi bir yaklaşıma yönelinmesidir. Bu yaklaşımın temelindeki ilke, herşeyi Brüksel’de gerçekleştirmek yerine, yerinde daha iyi kararlar alınabileceği ve yönetim sağlanabileceği noktalarda mali kaynakların merkezi değil yerinden yönetiminin tercih edilmesidir. Bu yaklaşım doğrultusunda, AOÜ’deki delegasyonların fonlar konusundaki sorumluluklarını arttıracak şekilde, adem-i merkeziyetçi bir yapıya geçilmesi EuropeAid Ofisi’nin temel önceliklerinden birisi olup bu konuda çalışmalara başlanılmıştır. Söz konusu bu yapının oluşturulmasının, pek çok mali araç ve personeli kapsayan yüksek miktarda yatırım gerektirdiği ve bu açıdan da kolay bir süreç olmadığı²³¹, ancak gerçekleştirilebilirse AOÜ’nün yerel ihtiyaçlarına daha iyi bir şekilde cevap verilmesinde büyük rol oynayacağı unutulmamalıdır.

²²⁹ European Commission, “A First Assessment of MEDA Economic Coopération”, **Euromed Special Feature**, No.36, 23.04.2003, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/publication/special_feature36_en.pdf, (02.05.2003), s. 223.

²³⁰ Arakon, a.g.e., s. 16.

²³¹ Arakon,y.a.g.e., s. 17.

Ayrıca adem-i merkeziyetçi bir yaklaşım çerçevesinde, AB ile AOÜ arasındaki diyalogun geliştirilmesi için gerekli ortama da katkıda bulunulmuş olacaktır²³².

2000 tarihli yeni MEDA tüzüğü ile, AP'nin MEDA programı bakımından oynadığı rolde yapılan değişiklik de, şaşırtıcı ve önemli görünmektedir. MEDA I kapsamında, AP'nin ilgili tüzüğün uygulanması ile ilgili olarak düzenli şekilde bilgilendirilmesi gerekli kılınmıştı. MEDA II tüzüğüne ilişkin görüşmeler sırasında ise AP, programa ilişkin rolünün daha da kuvvetlendirilmesi için öneride bulunmuştur. Ancak AP'nin bu önerisi hem reddedilmiştir hem de 1996 tarihli tüzükte yer alan AP'nin düzenli olarak bilgilendirilmesine ilişkin madde, yeni tüzükte kaldırılmıştır. MEDA II çerçevesindeki bu yeni düzenleme AP'nin program bakımından yetkilerinin daraltılması anlamına gelip, son dönemde AB'ye ilişkin değişik konularda AP'nin yetkilerinin artırılması genel eğilimi ile bağdaşmamaktadır²³³.

MEDA'ya yöneltilen önemli eleştirilerden biri, AOÜ'nün mali protokoller döneminde, protokoller ortak ülkelerle yapılan görüşmeler sonucunda gerçekleştirildiği için mali kaynakların tahsisi aşamasına daha etkin bir şekilde katılabilirken, MEDA sisteminde söz konusu aşamaya aynı oranda katılamadığına ilişkindir. Yeni sistemde de, fon tahsisi aşamasında AOÜ'ye danışılması öngörülmekle birlikte, kararların daha çok AB tarafından tek taraflı olarak alındığı ve bu durumun da AOÜ'de Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na ilişkin aidiyet ve sahiplenme duygusunu kötü yönde etkilediği ileri sürülmektedir. Bu noktada, AOÜ'nün MEDA fonlarının yönetimi aşamasına daha aktif bir şekilde katılımının sağlanmasına yönelik olarak alınacak önlemler yoluyla, aidiyet eksikliği sorununun aşılmasına katkı sağlanacağı ifade edilmektedir²³⁴.

²³² Alain Guggenbühl ve Margareta Theelen, "The Financial Assistance of the European Union to its Eastern and Southern Neighbours: a Comparative Analysis", *The EU's Enlargement and Mediterranean Strategies A Comparative Analysis*, (ed.) Marc Maresceau ve Erwan Lannon, Palgrave Publishers, New York, 2001, s.232.

²³³ Salama, a.g.e.

²³⁴ Salama, y.a.g.e.

AB Komisyonu Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü bünyesinde Orta Doğu ve Akdeniz bölgesine yönelik olarak görevli olan Patrick Laurent ile yapılan bir rapor, AOÜ'nün MEDA programı kapsamında fonların belirlenmesi ve yönetimi aşamasına yeterli oranda katılamadığına ilişkin eleştirilere Komisyon tarafından da önem verildiğini gösterir niteliktedir. Bu raporda Laurent, zaman zaman Komisyon ile AOÜ arasında fonlara ilişkin olarak gerçekleştirilen diyalogların yeterli düzeyde canlı olmadığını kabul etmektedir. Bu sorunu aşmaya yönelik olarak da 2000-2006 döneminde, her ortak ülke ile fonların programlanması aşamasında diyalogların canlandırılmasını ve yoğunlaştırılmasını hedeflediklerini belirtmiştir. Bu tür diyalogların, hem fonların tahsisinde ortak ülkelerin kendine özgü özelliklerinin daha çok dikkate alınmasına hem de AOÜ'de programlara ve projelere ilişkin daha güçlü bir sahiplenme duygusunun gelişmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir²³⁵.

MEDA II ile AOÜ'ye sağlanması taahhüt edilen mali destek (5 350 milyon euro), bir önceki 1995-1999 döneminin taahhüdüne (3 435 milyon euro) göre artış göstermiştir. Ancak bu artışın yeterli ve esaslı bir artış olmadığı eleştirileri mevcuttur. Bu doğrultuda AB'nin, bölgedeki istikrar sorununu daha da tırmandırma yerine gerçekten çözüme isteği taşıyorsa Akdenizli ortaklarına karşı daha cömert olması gerektiği ifade edilmektedir²³⁶. AOÜ'ye taahhüt edilen mali yardım miktarı önemlidir. Ancak MEDA I uygulamasının sonuçları gözönünde bulundurulduğunda, MEDA II'nin başarısı ve etkinliği bakımından sadece taahhüt edilen fon miktarındaki artış oranının değil, aynı zamanda taahhüt edilen fonlarla yapılan ödemeler arasında önemli farkların olmamasının da belirleyici bir unsur olduğu ifade edilebilir.

MEDA II çerçevesinde gerçekleştirilen değişiklikler ve yeniliklerin de etkisiyle, AOÜ'ye yapılan ödemelerin taahhüt edilen fonlara oranı bakımından birtakım iyileşmeler olmuştur. 1995-1999 yılları arasında ödemelerin taahhütlere oranı %26 iken, bu oran 2000 yılında %37.5'a, 2001 yılında %53.2'ye, 2002 yılında

²³⁵ European Commission, "From MEDA I to MEDA II: What's New?", a.g.e., s.3.

²³⁶ Hindley, a.g.e.

ise %72'ye ulaşmıştır²³⁷. Bu iyileşme doğrultusunda 1995-2002 döneminde taahhütlerin gerçekleşme oranı (Türkiye bu orana dahil edilmemiştir) %40.46'ya yükselmiştir²³⁸. Bu durum olumlu bir gelişmeye işaret etmektedir. Ancak taahhütlerin gerçekleşme oranı halen %50'nin altında kalmaktadır. MEDA programının amacına gerçek anlamda ulaşabilmesi için söz konusu bu oranın yükseltilmesi ve sağlanan fonların etkin kullanımı büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda gerek AOÜ'ye gerekse AB'ye önemli sorumluluklar düştüğü açıktır. Tarafların bu noktada üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmesinin, MEDA II programının başarısı açısından belirleyici olacağı söylenebilir.

TABLO 14 : 1995-2002 Döneminde Gerçekleşen İki Taraflı ve Bölgesel İşbirliği/ Ülkelere Göre Taahhüt ve Ödemeler Dağılımı *(€ milyon)

1995-2002			
	Taahhütler	Ödemeler	Taahhüt/Ödeme Oranı %
Cezayir	304.2	47.0	15.46
Batı Şeria/Gazze	307.7	228.0	74.10
Mısır	776.7	309.7	39.88
Ürdün	381.0	253.5	66.53
Lübnan	194.0	39.6	20.42
Fas	1038.6	310.5	29.90
Suriye	181.0	10.7	5.90
Tunus	685.9	342.4	49.92
Toplam (ikili)	3 869.1	1 541.5	39.84
Bölgesel İşbirliği	974.5	418.3	42.93
TOPLAM	4 843.6	1 959.6	40.46

*Türkiye dahil edilmemiştir.

Kaynak:“Engagements et paiements par pays et par annee (1995-2002)-Ratio paiements/engagements sur la periode (Mio €)”, http://europa.eu.int/comm/europeaid/projects/med/financial/1995_2002.pdf, (02.04.2002).

²³⁷European Commission, “Bilan de l'Execution Budgetaire 2002 Pour La Mediterranée”, http://europa.eu.int/comm/europeaid/projects/med/financial/bilan_2002.pdf, (02.04.2003).

²³⁸European Commission, “Engagements et paiements par pays et par annee (1995-2002)-Ratio paiements/engagements sur la periode (Mio €)”, http://europa.eu.int/comm/europeaid/projects/med/financial/1995_2002.pdf, (02.04.2002).

Tablo 14’de 1995-2002 yılları arasında AOÜ’ye ikili ve bölgesel işbirliği çerçevesinde ayrı ayrı ve toplam olarak yapılan taahhüt miktarları ile ödeme miktarları ve bu miktarların birbirine oranı gösterilmektedir. Tablo 14, Tablo 13 ile karşılaştırıldığında, 1995-2002 döneminde ortak ülkelere toplam olarak yapılan ödemelerin (1 959,6 milyon euro) 1995-1999 döneminde yapılan ödemelere (890 milyon euro) oranla oldukça artmış olduğu görülmektedir. 1999-2002 yılları arasında AOÜ’ye, MEDA yoluyla, 1 069.6 milyon tutarında bir fon aktarımı gerçekleşmiştir. Ayrıca 2002 yılı başında, “uyuyan taahhütlerin”²³⁹ miktarı, 394 milyon euro iken yıl sonunda 283 milyon euro olmuştur²⁴⁰. Tüm bu gelişmeler, MEDA II çerçevesinde, programın işleyişinin MEDA I’e göre gelişme gösterdiği şeklinde yorumlanabilir.

MEDA programının 1995-1999 yılları arasındaki birinci uygulama döneminde, başlangıçta belirlenen hedeflere ulaşamamıştır. Bu nedenle 2000-2006 dönemi için yenilenen MEDA II kapsamında, programın ve programın işleyişinin iyileştirilmesine yönelik önemli değişiklikler yapılmıştır. MEDA programının ikinci döneminde başarılı olabilmesi, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı’nın başarısı açısından da büyük önem taşımaktadır. Çünkü AB ile AOÜ arasında MEDA yoluyla kurulmaya çalışılan mali ortaklık, Ortaklığın temel unsurlarından olan ekonomik ortaklık ve serbest ticaret bölgesi kurulması hedefi bakımından gerekli olan koşulların oluşması için vazgeçilmez bir yapı taşıdır.

2.3.3 Sosyal, Kültürel ve İnsani Boyutlarda Ortaklık

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, AB ile Akdenizli ortakları arasında sadece siyasi-güvenlik ve ekonomik-mali alanlarda işbirliği ve ortaklık kurulmasını öngörmekle kalmamış, ortaklığın kapsamına sosyal, kültürel ve insani boyutları da dahil etmiştir. Bu çerçevede Avrupalı ve Akdenizli ortak ülkeler, Barselona Süreci’nin üçüncü temel unsuru olarak, insanları arasında daha yakın ilişkilerin ve karşılıklı anlayışın geliştirilmesi ve önyargıların giderilmesi amacıyla bir ortaklık kurulması üzerinde anlaşmışlardır. Bu ortaklığın Akdeniz’in her iki yakasında bulunan farklı medeniyet,

²³⁹ Kabul edildiği halde iki yıl boyunca hiçbir ödeme alamayan projelere ilişkin taahhütlerdir.

²⁴⁰ European Commission, “Bilan de l’Execution Budgetaire 2002 pour la Mediterranee”, a.g.e.

kültür ve geleneklerin varlığının tanınmasına, karşılıklı saygıya ve diyaloga dayanması kararlaştırılmıştır²⁴¹.

Ortaklar, Barselona Bildirgesi'nde kültürler ve dinler arasında diyalogun ve kültürel kimliklere saygının önemi; kültürel anlayışın geliştirilmesinde medyanın rolü; kültürel değişim, dil eğitimi, kültür ve eğitim programları yoluyla kültürel alanda insan kaynaklarının geliştirilmesi konuları üzerinde özellikle durmuşlardır²⁴². Ekonomik gelişmeyle birarada gitmesi gereken sosyal gelişmenin ve temel sosyal hakların önemi; sivil toplumun desteklenmesi; mevcut nüfus eğilimlerinin dengelenmesi ihtiyacı; göç olgusunun AB ve AOÜ arası ilişkilerde oynadığı önemli rol; yasadışı göç, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, uluslararası suçlar, yolsuzluk ve ırkçılık ile mücadele konularında işbirliği yapılması gereği ise vurgulanan diğer bazı konulardır. (Bkz. Barselona Bildirgesi)

Ortaklık çerçevesinde sivil topluma, insana ve kültüre verilen önem, AB ve AOÜ halklarının tüm farklılıklarına rağmen, karşılıklı saygı ve hoşgörü yoluyla barış ve istikrar içerisinde yaşayabileceklerinin bilincine varmalarını sağlamayı hedeflemektedir. Akdeniz, değişik kültürlerin birarada olduğu bir mozaik görünümündedir. Bu mozaik içerisindeki değişik kültürlerin birbirinden çok farklı hatta birbirine zıt özellikleri bulunabilmekte ve bu özellikler, zaman zaman toplumlar arasında önyargılara ve sorunlara yol açabilmektedir. Sonuç olarak kültürel önyargılar, çoğu zaman Akdeniz'in kuzeyi ile güneyi arasında hatta güneyin kendi içinde iyi ilişkiler geliştirilmesini engelleyen bir etken olarak değerlendirilmektedir²⁴³.

Ortak ülkeler arasındaki ilişki, duygusal yönü ağır basan hassas dengeler üzerine kurulu bir ilişkidir. Bu nedenle ortaklar arasında yanlış anlamaların oluşması riski her zaman çok yüksektir. Söz konusu riskin bertaraf edilebilmesi için tüm ortak

²⁴¹ Paydak, a.g.e., s. 25.

²⁴² Paydak, y.a.g.e., s.25.

²⁴³ "Is the Barcelona Process Working? EU Policy in the Eastern Mediterranean, Conference Proceedings, Athens, 2-3 April 1998, The Philip Morris Institute for Public Policy Research, 1999, s. 26.

ülkelere önemli sorumluluklar düşmektedir²⁴⁴. Akdeniz'in hedeflendiği gibi bir barış, refah ve istikrar havzası haline getirilebilmesi için kültürel ve toplumsal önyargıların diyalog yoluyla aşılması şarttır. Ortaklar arasında iyi ilişkilerin sadece ekonomik ve ticari temellere dayalı olarak kurulması beklenmemelidir²⁴⁵. Ayrıca küreselleşmenin de etkisiyle, kültürler arasındaki değişim ve etkileşimlerin giderek arttığı dünyamızda, farklı özellikler taşıyan kültürlerle ait toplumların birbirinden soyutlanarak yaşaması da mümkün değildir²⁴⁶. Bu nedenle Akdeniz Havzası'nda, toplumlararası kültürel anlayış ve saygının gelişmesi barış, refah ve istikrarın sağlanması açısından kuşkusuz büyük önem taşımaktadır.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın sosyal, kültürel ve insani konulara ilişkin boyutu, gerek AB ile AOÜ gerekse AOÜ'nün kendi içlerindeki ilişkilerin sadece hükümetler arasındaki ilişkiler ve anlaşmalar yoluyla geliştirilemeyeceği, Ortaklığa gerçek anlamda hayat kazandırabilmek için insanların da aktif katılımının gerekli olduğu anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayıştan hareketle ortak ülkeler, sivil toplumun Ortaklığın gelişim sürecine, insanlar arasındaki karşılıklı anlayış ve yakınlığı geliştirerek yapabileceği katkıyı kabul etmişlerdir²⁴⁷. Bu durum, AB ile güney komşuları arasındaki ilişkilerde önemli bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Çünkü Barselona Süreci'nde sivil toplumun önemine yapılan vurgu, Ortaklığı genel olarak devletler temelinde gelişen geleneksel dış politika yaklaşımlarından farklı kılmaktadır²⁴⁸.

Sivil toplum, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na değişik şekillerde dahil edilmektedir. İlk olarak Komisyon, finanse ettiği projeler yoluyla sivil toplumu desteklemektedir. Bu programlar yerel yönetimler, üniversiteler, araştırma çevreleri, medya kuruluşları gibi sivil toplumdaki önemli gruplar tarafından girişimler

²⁴⁴ Allan Ramsay, "The European Union and North Africa", *Contemporary Review*, Vol. 278, No.1624, 2001, s. 268.

²⁴⁵ *Mediterranean Partnerships*, Conference Proceedings, Madrid, 5-6 October 1995, The Philip Morris Institute for Public Policy Research, 1996, s.38.

²⁴⁶ Kevin Dwyer, "The Uses and Misuses of Culture a Comment", (ed.) George Joffe, *Perspectives on Development-The Euro-Mediterranean Partnership*, Frank Cass Publishers, London, 1999, s. 133.

²⁴⁷ Anette Jünemann, "The Forum Civil Euromed: Critical Watchdog and Intercultural Mediator", 2000, <http://www.ajuenemann.de/downloads/stuttga.pdf>, (09.01.2003), s.2.

²⁴⁸ Ulrike Julia Reinhart, "Civil Society Cooperation in the EMP: from Declarations to Practice", *EuroMesco Papers*, No. 15, May 2002, <http://www.euromesco.org>, (12.01.2003), s. 4.

başlatılıp sorumluluklar üstlenilmesini, fikir ve deneyim alışverişinde bulunulmasını ve işbirliği yapılmasını teşvik etmektedir. Sosyal, kültürel ve insani boyutlarda ortaklığa ilişkin ilk bölgesel program olan Avrupa-Akdeniz Kültürel Miras programı, 1998 yılında başlatılmıştır. Görsel-İşitsel Bölgesel İşbirliği programı ve EUROMED Gençlik de bu kapsamda başlatılmış önemli bazı programlardır. Bu tür bölgesel programlar, gerçekleştirilen projeler kapsamında katılımcıların aralarındaki görüşmeler, tartışmalar, anlaşmalar sonucunda belli amaçlar etrafında diyalogda bulunmalarını gerektirdiği için ulusal ve kültürel sınırlar ötesinde etkileşime ve işbirliğine olanak sağlamaktadır. Bu açıdan programların değişik alanlardaki uzmanlar, profesyoneller ve gençler arasında “güven oluşturunca” bir etkisi bulunmaktadır²⁴⁹.

Bölgesel programların yanısıra, ilk kez Barselona Konferansı sırasında oluşturulan ve daha sonra hemen hemen tüm Avrupa-Akdeniz Dışişleri Bakanları Konferansları’nda toplanan Avrupa-Akdeniz Sivil Forumu, değişik sivil toplum üyelerinin biraraya gelmesi, görüş alışverişinde bulunması, sinerji oluşturma ve ortak ülke hükümetlerine yapılacak bazı öneriler üzerinde anlaşması için olanak sağlamaktadır. Tartışılan konular ve katılımcılar her Forumda değişmekte ve vatandaşlık, demokrasi, insan hakları, çevre, kalkınma, göç, kültür gibi çok çeşitli bir konular yelpazesinde diyalog kurulmaktadır²⁵⁰. Avrupa-Akdeniz Sivil Forumu Akdeniz’de kültürlerarası diyalog, anlaşmazlıkları olan toplumlar için uzlaşma zemini, Ortaklığın eleştirel biçimde değerlendirilmesi için ortam ve demokratikleşme yönünde teşvik sağlaması bakımından da büyük önem taşımaktadır²⁵¹.

Barselona Bildirgesi’nin sosyal, kültürel ve insani boyutlarda ortaklık başlığı altında üzerinde durulan bir diğer önemli konu ise göç olgusudur. Göç olgusu, AB ile AOÜ arasındaki ilişkilerde son derece önemli bir rol oynamaktadır. Akdeniz’in güneyinde hızla artan nüfus, ekonomik sorunlar ve işsizlik sebebiyle kuzeye doğru

²⁴⁹ Reinhart, y.a.g.e., s. 9.

²⁵⁰“Amending the Euromed Civil Forum, Strengthening EuroMed Civil Society Cooperation in the Barcelona Process”,
<http://www.euromedrights.net/english/barcelonaprocess/civilsociety/Hractivities/civilforum.htm>,
(17.04.2003).

²⁵¹ Jünemann, a.g.e., ss. 3-4.

yönelen yoğun göç hareketi, AB ülkeleri üzerinde baskı yaratmaktadır. Göç alan AB ülkelerinde göçle beslenen işsizlik artışı, yabancı düşmanlığı, ırkçılık gibi sorunlar göçmenlerin uyum sorunu ile birleşince ortak ülkeler arasındaki ilişkiler bakımından

ŞEKİL 2: AB-AOÜ İlişkileri Kapsamında Göç Olgusuna Yaklaşımlar

Gelişmişlik Farklılıkları	➡	Göç Baskısı	➡	Sorunlar
Yoksulluk		Bağlı etkiler:		İstikrarsızlık
İşsizlik		uluslararası suçlar		Güvensizlik
		uyuşturucu kaçakçılığı		Gerilimler
		aşırı eğilimler		
Diyalog	➡	Büyüme-yakınlaşma	➡	Sonuçlar
Ortaklık		Göç baskısında azalma		İstikrar
İşbirliği				Güven
				Barış

Kaynak: Hafeedh Zaafrane ve Azzem Mahjour., “The Euro-Mediterranean Free Trade Zone: Economic Challenges and Social Impacts on the Countries of South and East Mediterranean”, **The Barcelona Process Building a Euro-Mediterranean Regional Community**, Ed. Alvaro Vasconcelos ve George Joffe, Frank Cass Publishers, London, 2000, s.24.

da önemli bir gerilim ve baskı unsuru oluşturmaktadır. Bu noktada göçün, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı’nda sosyal ve kültürel ortaklık çerçevesinde ele alınmış olmasına rağmen, sosyal yönleri kadar ekonomik ve siyasi yönleri ve açılımları da olan bir olgu olduğu açıktır. Şekil 2’de AB-AOÜ ilişkileri kapsamında göç olgusuna nasıl yaklaşıldığını özetlemektedir²⁵².

Ortaklar arasındaki ilişkilerde oynadığı önemli rol nedeniyle göç konusu Barselona çerçevesindeki platformlarda üzerinde durulan bir konu olmuştur. Mart 1999’da Lahey’de “göç ve değişimler” konusunda gerçekleşen uzmanlar toplantısında, göçün ve kişilerin dolaşımının değişik şekillerinin birbirinden

²⁵² Zaafrane ve Mahjour, a.g.e.,s. 24.

kesinlikle ayırdedilmesi istenmiştir. Ortakların yasadışı göçe karşı birlikte mücadele ederken iş çevreleri arasındaki iletişime, turizme, eğitime yönelik dolaşımı teşvik etmesi gerektiği belirtilmiştir. Diğer taraftan Avrupa Sivil Forumu, yasal şekilde göç edenlerin göç ettikleri ülkeye entegrasyonu sorununa eğilmiştir. Bu doğrultuda, gerçekleşmesi oldukça zor olsa da, Forum'un ortak ülkelerde göçmenlere yönelik politikaların uyumlu hale getirilmesi ve bir "Akdeniz Göçmenler Şartı" hazırlanmasına yönelik önerisi oldukça ilgi çekicidir²⁵³.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın üçüncü temel unsuru olan "sosyal, insani ve kültürel boyutlarda ortaklık" kapsamında, AB çok çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetleri, demokrasiyi, insan haklarını, hoşgörüyü ve sivil toplumu geliştirmeye yönelik programları desteklemiştir. Bu unsur çerçevesinde başlatılan programların bir kısmı tamamlanmış, bir kısmı ise uzatılmıştır. Bununla birlikte, bu alandaki programların düzensiz ve elit kesim odaklı bir şekilde gerçekleştirildiği eleştirileri yapılmaktadır²⁵⁴.

Programların çoğunlukla, bakanlıklar veya devlet tarafından finanse edilen enstitü ve kurumlarda çalışan uzmanların katılımı ile sınırlı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca programlar kapsamındaki projelerin bütçeleri, 100 000 eurodan 4 milyon euroya kadar değişen oranlarda oldukça yüksek tutulduğundan, AB ile ortak finansmanın gerektiği projeler için toplum içindeki küçük gruplar tarafından teklifte bulunulması mümkün olmamaktadır. Dahası AB fonlarının genellikle bir yıldan fazla bir süreçte bölümler halinde ödenmesi de, küçük grupların projelere katılımını güçleştirmektedir²⁵⁵.

Barselona Süreci'nde Akdeniz'de karşılıklı anlayış ve hoşgörünün ne kadar geliştiğini belirlemeye yönelik kesin bir ölçüt olmadığı için Ortaklığın bu alanda kaydettiği ilerlemeyi tespit etmek oldukça zordur. Ancak Barselona Süreci'nin sosyal, kültürel ve insani konulara ilişkin boyutunun, Ortaklığın ilk iki boyutu

²⁵³ Kris Pollet, "The European Union and Migratory Pressure from the Mediterranean and Central and Eastern Europe", (ed.) Marc Maresceau ve Erwan Lannon, **The EU's Enlargement and Mediterranean Strategies A Comparative Analysis**, Palgrave Publishers, New York, 2001, s. 341.

²⁵⁴ Philippart, a.g.e., s. 216.

²⁵⁵ Reinhardt, a.g.e., s. 10.

açısından oldukça yoğun bir şekilde hissedilen ve işbirliğini karmaşık hale getiren bölgesel çatışmaların ve şüphelerin yarattığı etkiden büyük ölçüde muaf olduğu ifade edilmektedir²⁵⁶.

2.4 BARSELONA KONFERANSI'NDAN GÜNÜMÜZE AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI'NIN GELİŞİMİ

Barselona Konferansı ile 1995 yılında yirmiyedi ortak arasında başlatılan Barselona Süreci, sekiz yıldır devam etmektedir. Bu sekiz yıllık süreçte ortak ülkeler, Ortaklığın getirdiği mekanizmalar çerçevesinde diyalog kurmuşlardır. Yirmiyedi ülkenin dışişleri bakanlarının katıldığı Avrupa-Akdeniz Konferansları, sektörel düzeyde gerçekleştirilen konferanslar, Euro-Med Komitesi'nin toplantıları ve Ortaklığın üç temel unsuruna ilişkin olarak yürütülen bölgesel programlar ortak ülkelerin biraraya gelmesi için ortam oluşturmuştur.

Avrupa-Akdeniz Konferansları, ortak ülkelerin bakanlık düzeyinde düzenli olarak toplandığı bir diyalog mekanizması sağlaması açısından Barselona Süreci içinde büyük önem taşımaktadır. Bu mekanizma, Orta Doğu sorununun zor zamanlarında dahi Ortaklık kapsamındaki Arap ülkeleri ile İsrail'i, zaman zaman aynı masaya oturmada isteksiz olsalar da, biraraya getirme fırsatı sağlayan çok taraflı ve bölgesel tek forum olma özelliğini taşımakta ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na ivme kazandıran temel itici güç olarak nitelendirilmektedir²⁵⁷.

Kasım 1995 tarihli Barselona Konferansı'ndan sonra Nisan 1997'de Malta'da, Nisan 1999'da Stuttgart'da, Kasım 2000'de Marsilya'da, Kasım 2001'de Brüksel'de, 22-23 Nisan 2002'de Valensiya'da olmak üzere beş Avrupa-Akdeniz Konferansı gerçekleştirilmiştir. Bu konferanslar dışında Haziran 1998'de Palermo'da ve Mayıs 2000'de Lizbon'da, ortak ülkelerin dışişleri bakanları arasında gayriresmi

²⁵⁶ Mark A. Heller, "Reassessing the Barcelona Process", (ed.) Fred Tanner, *The European Union as a Security Actor in the Mediterranean*, Zürcher Beiträge, No. 61, Zürich, 2001, http://www.fsk.ethz.ch/documents/Beitraege/zu_61/, (16.07.2002).

²⁵⁷ European Commission, "Foreign Ministers' Meetings: The Driving Force of Barcelona", *Euromed Special Feature*, No. 37, 20 May 2003, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/publication/special_feature37_en.pdf, (23.05.2003), ss.1-2.

toplantılar yapılmıştır. Ayrıca son olarak da, 26-27 Mayıs 2003'te Girit Adası'nda Avrupa-Akdeniz Dışişleri Bakanları ara dönem toplantısı yapılmıştır.

15-16 Nisan 1997'de gerçekleşen Malta Konferansı sonucunda ortaya çıkan Malta Sonuç Bildirgesi, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın uygulanmasına ilişkin belirgin bir program geliştirmemiş, daha çok Barselona'da ortaya konulan genel çerçevenin ve ilkelerin onayı niteliğini taşımıştır. Bu doğrultuda Barselona Süreci'nin, Ortaklığın üç temel unsuru çerçevesinde devam ettirilmesi ve üçüncü Avrupa-Akdeniz Konferansı'nın 1999 yılında Stuttgart'ta yapılması kararlaştırılmıştır²⁵⁸. Malta Konferansı, Akdeniz'in iki yakası arasında siyasi ve ekonomik konulardaki ve sosyal, kültürel ve insani ilişkilerdeki görüş ayrılıklarını azaltmak için katedilmesi gereken uzun bir yol olduğunu göstermiştir²⁵⁹. Konferans, büyük ölçüde Orta Doğu sorununun ağırlaşan koşullarının gölgesinde kalmış ve Avrupa-Akdeniz bölgesindeki krizlerin ve çatışmaların barışçıl yollarla çözümü için temel oluşturması planlanan Barış ve İstikrar Şartı'nın geliştirilmesinin pek de kolay olmayacağını ortaya koymuştur²⁶⁰. Aslında bu durum, Ortaklığın kaderinin Orta Doğu Barış Sürecine ne kadar bağlı olduğu konusunda birtakım sinyaller vermiştir.

Malta Konferansı'ndan sonra, Avrupa-Akdeniz bölgesindeki mevcut koşullar altında bölgeye yönelik olarak askeri nitelikte güvenlik önlemlerinden ziyade, sivil kapsamlı önlemlerin benimsenmesi daha doğru bulunmuştur²⁶¹. Bu doğrultuda, 3-4 Haziran 1998 tarihlerinde Palermo'da gerçekleştirilen dışişleri bakanları gayriresmi toplantısında, Avrupa-Akdeniz bölgesinde geniş kapsamlı güven ilişkileri oluşturmaya yönelik olarak "Ortaklık Önlemleri" alınıp uygulanması konusu karara bağlanmıştır. Barselona Süreci çerçevesindeki Ortaklık Önlemleri, askeri değil sivil nitelikte olmaları dolayısıyla, daha çok askeri güvenliğe ilişkin olan "Güven ve Güvenlik Kurucu Önlemlerden" farklı niteliktedirler²⁶².

²⁵⁸ Whitman, "Five Years of the EU's Euro-Mediterranean Partnership: progress without partnership?", a.g.e.

²⁵⁹ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı-İkinci Avrupa-Akdeniz Bakanlar Konferansı", *Güncel Avrupa*, Sayı:3-4, Mart-Mayıs 1997, s. 23.

²⁶⁰ Calleya, a.g.e., s.4.

²⁶¹ "Security and Common Ground in the Euro-Med Partnership", a.g.e.

²⁶² Aliboni, "The Eastern Mediterranean in the Context of Euro-Mediterranean Cooperation", a.g.e.

Ortaklık Önlemleri, sosyal ve kültürel düzeyde de etkileri bulunan ekonomik, siyasi ve ekolojik konulara ilişkin önlemlerdir. Söz konusu önlemler, ortak sorunların tüm taraflara fayda sağlayacak şekilde çözüme kavuşturulması amacını taşımaktadır²⁶³. Ulusal sivil savunma hizmetlerinde işbirliği yapılması, Avrupa-Akdeniz diplomatları için Malta Seminerleri olarak adlandırılan Bilgilendirme ve Eğitim Seminerleri düzenlenmesi, EuroMesCo Dış Politika Enstitüleri Ağı kurulması gibi çalışmalar söz konusu Ortaklık Önlemleri kapsamında değerlendirilmektedir. Bu tür Ortaklık Önlemlerinin, AB ile AOÜ arasındaki ortaklık ilişkisini pekiştireceği ve bu şekilde Barış ve İstikrar Şartı'nın kabulü için gerekli koşulların oluşmasına katkıda bulunacağı belirtilmektedir²⁶⁴. Çünkü güvenlik meselelerine yönelik girişimlerin, ancak Barselona Bildirgesi'nde yer alan ekonomik, sosyal ve siyasi konulara ilişkin olarak ortaklar arasında güçlü bir güven ortamı yaratıldıktan sonra, daha gerçekçi bir anlam taşıyacağı düşünülmektedir²⁶⁵.

15-16 Nisan 1999 tarihlerinde Stuttgart'ta gerçekleştirilen Avrupa-Akdeniz Konferansı'nda, Ortaklık Önlemlerini destekleme konusundaki kararlık bir kez daha ifade edilmiş ve bir ileri adım daha atılarak, benimsenmesi planlanan Barış ve İstikrar Şartı'na yönelik "Stuttgart Yönlendirici İlkeleri" kabul edilmiştir. Yönlendirici İlkeler göre; Şart'ın Barselona Bildirgesi'nin barış ve istikrara ilişkin ilkelerinin uygulanmasında temel araç olmasına ve işbirliğine dayanan güvenlik anlayışını yansıtmaya karar verilmiştir. Bu doğrultuda Şart'ın temel işlevi; siyasi diyalogun, ortaklık önlemlerinin, iyi komşuluk ilişkilerinin, bölgesel işbirliğinin, önleyici diplomasinin, kriz yönetimi ile çatışma sonrası rehabilitasyon faaliyetlerinin ve ortak bir eylem mekanizmasının geliştirilmesini sağlayarak bölgedeki gerilimleri ve çatışmaları engellemek olarak belirlenmiştir²⁶⁶.

²⁶³ Hans Günter Brauch, "From Confidence to Partnership Building Measures in Europe and the Mediterranean: Conceptual and Political Efforts Revisited", (ed.) Hans Günter Brauch, Antonio Marquina, Abdelwahap Biad ve Peter H. Liotta, **Euro-Mediterranean Partnership for the 21st Century**, Macmillan Press, London, 2000, s. 55.

²⁶⁴ European Commission, "The Barcelona Process-Five Years On 1995-2000, a.g.e., s. 12.

²⁶⁵ Antonio Marquina, "Short Term Proposals for Partnership Building Measures and Conflict Prevention", (ed.) Hans Günter Brauch, Antonio Marquina, Abdelwahap Biad ve Peter H. Liotta, **Euro-Mediterranean Partnership for the 21st Century**, Macmillan Press, London, 2000, s. 249.

²⁶⁶ "Third Euro-Mediterranean Conference of Foreign Ministers", Stuttgart, 15-16 April 1999, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/conf/stutg/conc_en.htm, (15.08.2002).

Ayrıca siyasi yönden bağlayıcı bir belge olması öngörülen Şart'ın, mevcut yapıyı güçlendirici nitelikte bir mekanizma ile, ortak ülke bakanlarının ve üst düzey yetkililerinin özel amaçlı toplantılarını siyasi ve güvenlik konularına ilişkin olarak düzenli bir kurumsal foruma dönüştürmesi ve bu çerçevedeki tüm kararların konsensus yoluyla alınması kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda, bir sonraki Avrupa-Akdeniz Konferansına kadar Şart'ın oluşum aşamasının tamamlanmasına ve siyasi koşullar izin verdiği zaman da resmi olarak onaylanmasına karar verilmiştir²⁶⁷. Stuttgart Avrupa-Akdeniz Konferansı'nın belirlenen ilkelerden başka bir diğer önemli özelliği ise, Libya'nın ilk kez gözlemci statüsünde bir konferansa çağrılmış olmasıdır. Stuttgart'tan sonra gerçekleşen tüm Avrupa-Akdeniz Konferansları'na özel konuk olarak Libya da katılmıştır.

25-26 Mayıs 1999 tarihlerinde Lizbon'da, daha önceki Palermo toplantısına benzer gayriresmi bir toplantı yapılmıştır. Bir bildirge ile sonuçlanmayan bu toplantıda, dışişleri bakanları siyasi konularda görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Bir sonraki resmi Konferans'a kadar olan süreçte, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın işleyişinde birtakım aksaklıklar olduğu ve bu nedenle Ortaklığın yeniden canlandırılması gerektiğine ilişkin görüşler ağırlık kazanmıştır. Bu doğrultuda AB Komisyonu, Marsilya'da gerçekleşecek olan Avrupa-Akdeniz Konferansı'na sunulmak üzere, 6 Eylül 2000 tarihinde "Barselona Süreci'nin Yeniden Canlandırılması" isimli bir belge hazırlamıştır. Komisyon sürecin yeniden canlandırılmasına ilişkin olarak; AAOA'nın müzakere ve onaylama süreçlerinin hızlandırılarak AOÜ ile tüm AAOA'nın 2001 yılı ortasına kadar imzalanmaya çalışılması, AOÜ'nün kendi aralarındaki ticaretin arttırılabilmesi için alt bölgesel serbest ticaret bölgelerinin ve AB ile AAOA imzalayan her AOÜ'nün beş yıl içerisinde diğer bir AOÜ ile de serbest ticaret antlaşması imzalanmasının teşvik edilmesi, MEDA programının uygulanmasına yönelik daha stratejik ve basit bir yaklaşım geliştirilmesi gibi önerilerde bulunmuştur²⁶⁸.

Kasım 2000'de Marsilya'da gerçekleştirilen dördüncü Avrupa-Akdeniz Konferansı, Orta Doğu'da başarısızlıkla sonuçlanan barış görüşmelerinin ve

²⁶⁷ "Third Euro-Mediterranean Conference of Foreign Ministers", y.a.g.e.

²⁶⁸ European Commission, "Reinvigorating the Barcelona Process", a.g.e.

kötüleſen durumun etkisinde kalmıſtır. Bu nedenle, beklenildiği gibi Marsilya’da Barıſ ve İstikrar Ŗartı kabul edilememiſ ve Ŗart’ın kabulü siyasi koſulların iyileſtiđi belirsiz bir tarihe ertelenmiſtir. Marsilya’da ortak ŗlkelerin dıſıſleri bakanları, AAOA mŗzakere sŗrecinin hızlandırılması çağrısında bulunmuſlardır. Ayrıca Komisyon’un yayınladığı “Barselona Sŗreci’nin Yeniden Canlandırılması” isimli belgedeki önerileri doğrultusunda MEDA I programının devamı niteliğindeki MEDA II kapsamında Akdeniz bŗlgesine sağlanan yardımların 2000-2006 dŗneminde arttırılmasına karar verilmiſtir²⁶⁹.

5-6 Kasım 2001’de Brŗksel’de yapılan Avrupa-Akdeniz Konferansı’nın gŗndeminde, 11 Eylŗl 2001’de ABD’ye karſı gerekleſtirilen terŗrist saldırıların ŗnemli etkisi olmuſtur. Ortak ŗlkelerin dıſıſleri bakanları saldırıları kınamıſlar, Birleſmiſ Milletler’in himayesinde terŗrizme karſı eylemlerini koordine etme kararı almıſlardır. Ayrıca konferansta terŗrizm ile İslamiyet arasında herhangi bir bağ kurulmaması gerektiği vurgulanmıſtır²⁷⁰. Bŗlgesel iſbirliđi çerçevesinin gŗlendirilmesine yŗnelik ortaklık ŗnlemleri belirlenmesi için ağrı yapılmıſ ve Fas, Tunus, Mısır ve ŗrdŗn arasında serbest ticaret bŗlgesi kurulmasına iliſkin Mayıs 2001 tarihli Agadir Deklarasyonu²⁷¹, AOŗ arasındaki iſbirliđi bakımından ŗnemli bir adım olarak değerlendirilerek destekleyici ifadelerde bulunulmuſtur. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı’nın sosyal, kŗltŗrel ve insani unsuru açısından gençlik ve eğitime daha fazla eğilinmesi konusunda karara varılmıſtır²⁷².

Barselona Sŗreci kapsamındaki beſinci Avrupa-Akdeniz Konferansı ise, 22-23 Nisan 2002 tarihlerinde Valensiya’da gerekleſtirilmiſtir. Valensiya Konferansı’nda, Barselona Bildirgesi’nin ŗ temel unsuruna iliſkin uygulamaları gŗlendirmek amacıyla Valensiya Eylem Planı kabul edilmiſtir. Valensiya Eylem Planı kapsamında, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı’na siyasi ivme kazandırmaya ve Ortaklığın Barselona Bildirgesi’nin hedefleri doğrultusunda geliſimini sağlamaya

²⁶⁹ Calleya, a.g.e., s. 6.

²⁷⁰ European Commission, *General Report on the Activities of the European Union-2001*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2001, s. 309.

²⁷¹ Agadir Deklarasyonu doğrultusunda Fas, Tunus, Mısır ve ŗrdŗn arasında serbest ticaret bŗlgesi kurulmasına iliſkin antlaſma, 11 Ocak 2003’te Umman’da imzalanmıſtır.

²⁷² Calleya, a.g.e., s.7.

yönelik olarak kısa ve orta vadeli birtakım girişimler belirlenmiş ve Barselona Süreci'ne ilişkin sahiplenme duygusunun tüm ortak ülkeler bakımından güçlendirilmesi gereği kabul edilmiştir²⁷³.

Valensiya Eylem Planı, siyasi ve güvenlik alanındaki ortaklık bakımından; ortaklar arasında siyasi diyalogun güçlendirilerek güvenlik, insan hakları, demokratik kurumların güçlendirilmesi, kriz yönetimi gibi konulara odaklanması gerektiği, terörizme karşı savaşta işbirliğine yönelik olarak Avrupa-Akdeniz ağının hayata geçirilmesi, bölgesel ve alt bölgesel düzeyde iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi, varolan ortaklık önlemlerinin güçlendirilmesi ve yeni önlemlerin belirlenmesi üzerinde durmuştur.

Ekonomik ve mali ortaklığa ilişkin olarak Valensiya Planı'nda; Suriye ile olan AAOA müzakerelerinin ve diğer AAOA'nın onay sürecinin hızlandırılması, ortak ülkelerin ticaret bakanları tarafından AOÜ'nün pan-Avrupa menşe kumülasyon sistemine katılımı kararının onaylanması, tarımsal ticarete daha fazla karşılıklı serbestleşme için gerekli koşulların incelenmesi, serbest ticaretin hizmetler bakımından da gerçekleştirilmesi yönünde çalışılması, AYB'nin bölgeye yönelik yeni Avrupa-Akdeniz Yatırım ve Ortaklık Kuruluşunun (FEMIP) desteklenmesi ve girişimin performansına göre AOÜ'nün bölgede yatırımları destekleyici bir Avrupa-Akdeniz Bankası'nın kurulmasına ilişkin isteğinin değerlendirilmesi gibi konular yer almıştır. Sosyal, kültürel ve insani boyutlarda ortaklık bakımından ise; uyuşturucu, organize suçlar ve terörizm ile mücadele, göç, göçmenlerin sosyal entegrasyonu gibi konularda adli işbirliğinin yoğunlaştırılması gereği vurgulanmıştır. Ayrıca kültürler ve medeniyetler arasında diyalogu geliştirmek üzere bir Avrupa-Akdeniz Vakfı'nın kurulması kararlaştırılmıştır²⁷⁴.

²⁷³“Presidency Conclusions Fifth Euro-Mediterranean Conference of Foreign Ministers”, Valencia, 22-23 April 2002, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/conf/valencia/conclusions_en.pdf, (22.01.2003).

²⁷⁴“Fifth Euro-Mediterranean Conference of Ministers for Foreign Affairs- Valencia Action Plan”, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/conf/valencia/conclusions_en.pdf, (22.01.2003).

Son olarak ise, 26-27 Mayıs 2003 tarihlerinde Girit’de Avrupa-Akdeniz Dışışleri Bakanları ara dönem toplantısı gerçekleştirilmiştir. Girit’deki toplantı, katılım antlaşmalarını imzalamış olan ve 1 Mayıs 2004’te resmen AB üyesi olacak olan on ülkenin dışışleri bakanlarının da ilk kez bir Avrupa-Akdeniz Konferansı’na katılmış olması bakımından önem taşımaktadır. Genişleme, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı’ndaki ortak ülke sayısının, yirmiyediden otuzbeşe yükselmesi ve ayrıca 1 Mayıs 2004’te resmen AB üyesi olacak olan Malta ile Güney Kıbrıs’ın da, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında artık AOÜ olarak değil AB üye ülkesi olarak yer alacağı anlamına gelmektedir²⁷⁵.

Girit’deki Avrupa-Akdeniz Konferansı gerçekleşmeden önce toplantının iki temel amacının olduğu açıklanmıştır. Açıklanan bu amaçlar; Ortaklığın Valensiya Konferansı’ndan bu yana özellikle Valensiya Eylem Planı’nın uygulanması bakımından gösterdiği ilerlemenin değerlendirilmesi ve Ortaklığın geleceğinin AB’nin genişlemesinin yaratacağı etkiyi dikkate alacak şekilde tartışılmasıdır. Ortaklığın geleceğine ilişkin tartışmanın büyük oranda, AB Komisyonu tarafından 11 Mart 2003 tarihinde Bakanlar Konseyi’ne ve AP’ye sunulan “Daha Geniş bir Avrupa- Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkilerimiz için Yeni Çerçeve” adlı bildirisi etrafında gelişeceği de önceden belli olmuştur²⁷⁶.

AB Komisyonu’nun 11 Mart 2003 tarihli söz konusu Bildirisi, gelecek için AB üyeliği perspektifi taşımayan ancak genişlemenin de etkisiyle AB ile sınırdaş olan Rusya, batıda yer alan Yeni Bağımsız Devletler²⁷⁷ ve Güney Akdeniz ülkeleri²⁷⁸ ile Birliğin gelecek yıllardaki ilişkileri için yeni bir çerçeve oluşturma amacını taşımaktadır. Genişleme, bir taraftan, AB’yi 25 ülkeli ve 450 milyon nüfuslu bir güce dönüştürerek Avrupa kıtasındaki siyasi, coğrafi ve ekonomik ağırlığını arttıracaktır. Diğer taraftan ise, Birliğin sınırlarında değişikliğe yol açarak AB’nin dünyanın diğer kısımlarıyla olan ilişkilerini yeniden şekillendirecektir. Bu doğrultuda genişleme,

²⁷⁵“Euro-Mediterranean Foreign Ministers to Discuss Working Together in the Mediterranean and Middle East”, http://europa.eu.int/comm/external_relations/med_miseast/_news/ip03_725.htm, (25..05.2003).

²⁷⁶ “Euro-Mediterranean Mid-Term Meeting of Foreign Ministers”, Crete, 26-27 May 2003, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/conf/cret/index.htm, (02.06.2003).

²⁷⁷ Ukrayna, Moldova ve Belarus.

²⁷⁸ Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Filistin Yönetimi, Suriye, Tunus.

Komisyon tarafından AB'yi, genişleme sonucunda kendini Birliğin komşusu olarak bulacak ülkelerin vatandaşlarına yaklaştırma bakımından yeni bir ivme kaynağı olarak değerlendirilmektedir²⁷⁹.

Komisyon'a göre, genişlemeyle birlikte AB'nin değişen ve genişleyen sınırları, Birliğin üçüncü ülkelerle ilişkilerini insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü değerlerine dayalı olarak geliştirmesi açısından önemli bir fırsat sağlayacaktır. Bununla birlikte, ortaya çıkacak durum, Birliğin vatandaşlarına güvenlik ve istikrar sağlama kapasitesini de komşularıyla daha bağlantılı hale getirerek, diğer bir deyişle karşılıklı bağımlılık ilişkisini arttırarak, bir meydan okumaya sebep olacaktır. Bu nedenle AB, tüm politikalarını bu meydan okumaya cevap verecek şekilde hazırlamalıdır. Ancak bu noktada amaç, yeni bölünmeler değil, işbirliğine ve dostluğa dayalı yakın komşuluk ilişkileri oluşturmaya yönelik olmalıdır. Bunun için de Rusya, Ukrayna, Moldavya ve Güney Akdeniz ülkeleri ile ilişkiler reformları, sürdürülebilir kalkınmayı ve ticareti teşvik eden uzun vadeli bir yaklaşıma dayalı olarak geliştirilmelidir.

Bu doğrultuda Komisyon, "Daha Geniş bir Avrupa- Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkilerimiz için Yeni Çerçeve" adlı Bildirisinde Rusya, batıda yer alan Yeni Bağımsız Devletler ve Güney Akdeniz ülkeleri için bir "komşuluk politikası" geliştirilmesini önermiştir. Komşuluk politikasının temel amacı, üyelik perspektifi taşımayan komşu ülkeler ile ilişkilerin geliştirilmesi için genel bir çerçeve oluşturulmasıdır. Bu nedenle söz konusu politika, AB üyeliği için aday ülke konumunda olan Türkiye, Bulgaristan ve Romanya ve "İstikrar ve Ortaklık Süreci" kapsamında AB perspektifi bulunan Batı Balkan ülkeleri bakımından uygulanmayacaktır.

Komisyon'un önerdiği komşuluk politikası çerçevesinde, komşu ülkelere Birlik ile ilişkilerinin gelişimi için, orta ve uzun vadeye yayılmış açık bir vizyon sağlanması söz konusudur. Bu kapsamda; komşu ülkelerle daha derin ekonomik bütünleşmeye, siyasi ve kültürel ilişkilere, sınır kontrollerinde işbirliğine,

²⁷⁹European Commission, "Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours", a.g.e.

çatışmaların önlenmesi açısından ortak sorumluluğa dayalı bir ortak değerler ve zenginlik alanı yaratılması amaçları etrafında çalışılması öngörülmektedir. Ayrıca komşu ülkelere kendilerinden beklenen siyasi, ekonomik ve kurumsal reformları gerçekleştirmeleri halinde Birlik tarafından vaadedilen menfaatlerin neler olduğunun da somut bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

Komisyon, komşuluk politikası çerçevesinde somut olarak vaadedilebilecek menfaatlere ilişkin olarak da birtakım önerilerde bulunmaktadır. Bu konudaki temel öneriler; komşu ülkelere AB iç pazarı ile daha fazla bütünleşme ve kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımına dahil olabilme ihtimali tanınmasıdır. Bu şekilde komşu ülkeler, reformları tamamlamaları için desteklenecek ve teşvik edilecektir. Komisyon'a göre AB ile ilişkilerinde bu düzeye gelebilecek olan ülke, üye ülke olmaksızın Birlik ile kurulabilecek en yakın ilişkiyi kurmuş olacaktır.

Komşuluk politikası, ilgili ülkeler için mevcut politikaların ya da düzenlemelerin yerini almayacaktır. Aksine mevcut politikaları tamamlayıcı nitelikte olacaktır. Komşuluk politikasıyla ilgili olarak üzerinde durulan bir diğer konu ise, komşu ülkelerin AB ile ilişkileri bakımından politikaya aynı noktalardan dahil olmayacağıdır. Örneğin, Güney Akdeniz ülkelerinin birçoğunun Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde AB ile serbest ticaret antlaşması bulunurken Rusya'nın AB ile böyle bir antlaşması bulunmamaktadır. Bu açıdan komşuluk politikası, söz konusu üçüncü ülkelerle ilişkiler için genel bir çerçeve sunmakla beraber ülkelerin ve bölgelerin farklı durumlarını da dikkate alacaktır. Komşu ülkelere vaadedilecek somut menfaatler, kararlaştırılan reform hedeflerine ulaşılmasına bağlı olarak adım adım gerçekleşecektir.

Ayrıca komşuluk politikasının temel araçları olarak, bölgelere ve ülkelere ilişkin stratejik hedefleri ve bu hedeflere yönelik ilerlemenin değerlendirilebileceği kıyaslama noktalarını ortaya koyan eylem planları²⁸⁰ hazırlanması ve "Komşuluk Antlaşmaları" yapılması öngörülmektedir. Bildiride Komşuluk Antlaşmaları'nın

²⁸⁰ Eylem planlarının, AB'nin ODGP'sinin araçlarından birisi olan ortak stratejilerin yerini alması önerilmektedir.

mevcut antlaşmaları tamamlayacağı ve yeni haklar ve sorumluluklar getireceği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda, Komşuluk Antlaşmaları'nın AOÜ ile yapılan AAOA'nın ötesinde birtakım düzenlemeler getirmesi halinde benzer düzenlemelerin bu ülkeler için de gerçekleştirilmesi mümkün olacaktır²⁸¹.

Komisyon'un 11 Mart 2003 tarihli bu Bildirisi, güney Akdeniz ülkelerini de kapsamı dolayısıyla Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve AOÜ için de önem taşıyan bir belgedir. Belge içerisinde sık sık Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na atıfta bulunulmuş ve önerilen komşuluk politikasının mevcut politikaları tamamlayıcı nitelikte olacağı vurgulanmıştır. Komşuluk politikası kapsamında hazırlanması önerilen eylem planları da aslında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı için tamamen yabancı bir belge değildir. Valensiya Eylem Planı, tek tek AOÜ'ye ilişkin olmasa da genel olarak Ortaklığa ilişkin bölgesel bir belgedir.

Ancak Bildiride sözedilen komşu ülkelere reformları gerçekleştirmeleri karşılığında sağlanacak menfaatlerden özellikle kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımı ve ilerlemenin tespit edilmesine yönelik kıyaslama noktalarının belirlenmesi AOÜ için de yeni unsurlardır. Bununla birlikte AOÜ'den AB'ye yönelen göç baskısının taraflar arasındaki ilişkiler bakımından önemli bir sorun olarak değerlendirildiği dikkate alınırsa, AOÜ'ye kişilerin serbest dolaşımı menfaatinin vaadedilmesi pek de olası görünmemektedir. Ancak yine de, Komisyon tarafından önerilen komşuluk politikası, üyelik perspektifi taşımayan AOÜ'nün AB ile ilişkilerinin daha da derinleştirilebilmesi için bir açılım noktası sağlayabilir.

26-27 Mayıs 2003 tarihlerinde Girit Adası'nda yapılan Avrupa-Akdeniz ara dönem toplantısının Komisyon'un söz konusu bildirisine ilişkin değerlendirmeleri olumlu olmuştur. Toplantıda, AB'nin genişlemesinin işbirliğinin ve ortaklık ilişkilerinin gelişimi için önemli bir şans olduğu ve Komisyon tarafından önerilen komşuluk politikasının Barcelona Süreci'ni güçlendirmeye yönelik bir araç olarak kullanılabileceğinin altı çizilmiştir. Komisyon'un önerileri doğrultusundaki

²⁸¹European Commission, "Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours", y.a.g.e.

uygulamaların Akdeniz’de reformları teşvik edebileceği ve reformların da ekonomik büyümeyi ve rekabet gücünü önemli oranda arttıracakı kabul edilmiştir. Bu doğrultuda, AOÜ ile AB’nin yeni üye devletleri arasında ilişkilerin geliştirilmesi ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı’nın genişlemenin de etkisiyle güçlendirilmesi için tüm olanakların değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca dışişleri bakanları, Komisyon’u AOÜ’nün, MEDA programı çerçevesindeki programlara katılımının nasıl arttırılabileceğine ilişkin bir incelemede bulunmaya davet etmiştir²⁸².

Girit toplantısında bakanlar Cezayir’de yakın zamanda meydana gelen depremle ilgili olarak üzüntülerini belirtmişler ve Cezayir halkına her şekilde yardım etmeye hazır olduklarını bildirmişlerdir. Fas’a yönelik olarak 16 Mayıs 2003’te gerçekleştirilen terörist saldırıları kınamışlar ve terörizme karşı uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi gereğini vurgulamışlardır. Ayrıca Orta Doğu’da devam eden kanlı çatışmayla ilgili üzüntülerini ifade ettikten sonra bölgedeki çatışmanın barışçıl yollarla çözümüne olan desteklerini yinelemişlerdir. Uluslararası Dörtlü (AB, ABD, BM, Rusya) tarafından benimsenen “yol haritasının”²⁸³ Orta Doğu’da barış müzakerelerinin yeniden başlayabilmesini sağlayabilecek önemli bir şans olduğunu ve bu şansın kaçırılmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Yol haritası kapsamında, sorunlara aşamalı olarak 2005 yılına kadar nihai bir çözüm getirilmesi hedeflenmektedir²⁸⁴.

AAOA’nın onay süreçlerinin hızlandırılması, FEMIP’e ve FEMIP’in performansı doğrultusunda bir Akdeniz Yatırım Bankası kurulmasına verilen destek, MEDA programının ikinci dönemde gösterdiği ilerlemeler, kurulması planlanan Avrupa-Akdeniz Kültürler ve Medeniyetlerarası Diyalog Vakfının kuruluşuna ilişkin hazırlıklar, AOÜ arasındaki ticaret ve bütünleşmenin önemi Girit toplantısının diğer bazı önemli başlıklarıdır. Bakanlar, Akdeniz’de kültürler ve medeniyetler arasında sağlanacak diyalogun çatışmaların önlenmesi için en etkin yollardan biri olduğuna ve

²⁸² “The Euro-Mediterranean Mid-Term Meeting of Foreign Ministers, Crete, 26-27 May 2003, a.g.e.

²⁸³ Uluslararası Dörtlü tarafından 20 Aralık 2002 tarihinde Orta Doğu’ya ilişkin olarak belirlenen yol haritası, 1967 sınırları temelinde barış ve istikrar içerisinde iki ülke görüşünü desteklemektedir.

²⁸⁴ “A Performance Based Road Map to a Permanent Two-State Solution to the Israeli-Palestinian Conflict by the Quartet (European Union, United States, Russian Federation, United Nations), 30.04.2003, http://europa.eu.int/comm7external_relations/mepp/roadmap.htm, (10.05.2003).

söz konusu diyalogun gelişimine yönelik çabalara sivil toplumun katılımının gerekliliğine özellikle dikkat çekmişlerdir²⁸⁵.

Girit Adası'nda gerçekleştirilen Avrupa-Akdeniz ara dönem toplantısından sonra, AB Komisyonu'nun "Daha Geniş bir Avrupa- Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkilerimiz için Yeni Çerçeve" adlı Bildirisi çerçevesinde başlatılmasını önerdiği girişim ile ilgili olarak bir dizi önemli gelişmeler olmuştur. 19-20 Haziran 2003 tarihlerinde gerçekleştirilen Selanik Avrupa Konseyi'nde Birliğin komşuları ile daha derin bağlar ve işbirliği köprüleri kurmasının önemi belirtilmiş ve bu doğrultuda daha geniş bir Avrupa ve komşuluğa yönelik olarak yeni politikalar geliştirilmesine verilen destek ifade edilmiştir. Ayrıca Girit Adası'ndaki toplantının söz konusu yeni politikaların geliştirilmesi sürecine dinamizm kattığı da kabul edilmiştir²⁸⁶.

Selanik Avrupa Konseyi'nin AB Komisyonu tarafından genişleyen Birliğin komşularıyla ilişkilerini güçlendirmesine yönelik yaklaşımını onaylamasının ardından, Komisyon'un bu yöndeki çalışmalarını arttırdığı gözlenmektedir. Komisyon, genişleyen AB ve komşu ülkelerin katıldığı ortak projelerin finansmanına yönelik yeni bir "Komşuluk Mali Aracının" oluşturulmasını gündeme getirmiştir. Bu çerçevede 2004-2006 yılları arasında MEDA fonlarının 45 milyon euro tutarındaki bir bölümünün Komşuluk Programlarına ayrılması önerilmiştir²⁸⁷.

Ayrıca Komisyon, 9 Temmuz 2003 tarihinde "Daha Geniş bir Avrupa-Komşuluk" girişimine ilişkin olarak görevlendirilecek bir çalışma grubu oluşturulmasına karar vermiştir. "Daha Geniş bir Avrupa için Çalışma Grubu" şeklinde adlandırılan grubun temel görevi, AOÜ'yü de kapsayacak şekilde, Birliğin genişleme sürecine dahil olmayan komşularına ilişkin ülke temelli eylem planları

²⁸⁵ "Euromed Synopsis- Weekly Newsletter on the Euro-Mediterranean Partnership and the MEDA Programme", No.228, 28.05.2003, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/publication/synopsis228_en.pdf, (02.06.2003), s.1.

²⁸⁶ "Presidency Conclusions-Thessaloniki European Council", Thessaloniki, 19-20 June 2003, <http://europa.eu.int/geninfo/whatwasnew/062003.htm>, (01.07.2003).

²⁸⁷ "Euromed Synopsis-Weekly Newsletter on the Euro-Mediterranean Partnership and the MEDA Programme", No. 234, 10.07.2003, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/synopsis/synopsis234_en.pdf, (12.07.2003), s. 2.

hazırlanmasıdır. Çalışma Grubu'nun, yeni "Komşuluk Politikası'nın" siyasi bir kavram olarak gelişimine katkıda bulunacağı düşünülmektedir. AB Komisyonu'nun Dış İlişkiler ve Genişleme Genel Müdürlüklerinde çalışan görevlilerden oluşacak Çalışma Grubu'nun raporlarını Genişlemeden sorumlu Komisyoner Günter Verheugen'e sunmasına karar verilmiştir. Bununla birlikte Komisyoner Chris Patten'in dış ilişkiler kapsamında genel yetkiyi elinde bulundurmaya devam edeceği vurgulanmıştır²⁸⁸. Girit Adası'ndaki Avrupa-Akdeniz ara dönem toplantısından sonra gerçekleşen tüm bu gelişmeler, AB Komisyonu'nun Komşuluk Politikası'na ilişkin kararlılığını ortaya koymuştur. Diğer taraftan, Selanik Avrupa Konseyi'nde söz konusu politikayı onaylayıcı yönde karar alınması da AB'nin genel olarak Komisyon'un önerdiği politikaya olumlu yaklaştığı izlenimini vermektedir.

2.5 AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI'NIN GELİŞİMİNİ ZORLAŞTIRAN ETKENLER

Barselona Konferansı'ndan sonraki süreç, geniş kapsamı bakımından son derece hırslı bir program olarak nitelendirilen Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın gelişim potansiyelinin ve gelişimini zorlaştıran etkenlerin açıklık kazanmasını sağlamıştır. Ancak Ortaklığın sekiz yılının ardından varılan sonuçların ve yapılan değerlendirmelerin tutarlılık göstermediği söylenebilir. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı bir taraftan, Akdeniz bölgesine yönelik olarak başlatılan uzun vadeli en önemli girişim olarak değerlendirilmektedir²⁸⁹. Diğer taraftan ise, AB'nin dış ilişkileri kapsamında "beklenti-yeterlilik açığı"²⁹⁰ oluşturan bir girişim olarak nitelendirilmektedir²⁹¹. Bu farklı yorumlar arasında, konunun daha iyi bir şekilde değerlendirilebilmesi için Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın gelişimini zorlaştıran etkenlerin ortaya konulması yararlı olacaktır.

²⁸⁸"Euromed Synopsis-Weekly Newsletter on the Euro-Mediterranean Partnership and the MEDA Programme", y.a.g.e., s. 2.

²⁸⁹ Alvaro de Vasconcelos, "Seven Points on the Euro-Mediterranean Partnership", *The International Spectator*, Vol.2, 2002, s. 213.

²⁹⁰ Bir politikaya ilişkin beklentilerin söz konusu politika kapsamında gerçekleştirilebileceklerin ve gerçekleştirilenlerin çok üzerinde olması durumudur.

²⁹¹ Stelios Stavridis ve Justin Hutchence, "Mediterranean Challenges to the EU's Foreign Policy", *European Foreign Affairs Review*, Vol. 5, 2000, s. 62.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın gelişimini zorlaştıran en temel etkenlerden biri olarak Orta Doğu sorunu ve Orta Doğu Barış Süreci'nin bir türlü sonuçlandırılmaması gösterilmektedir. AB'nin yaklaşımına göre, Orta Doğu Barış Süreci Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'ndan ayrı olmakla birlikte tamamlayıcı bir unsurdur²⁹². Ancak Ortaklık, Orta Doğu sorununun çözümüne yönelik olumlu bir etki yapamamıştır. Diğer taraftan, Orta Doğu'da uzun zamandır sürmekte olan çatışma, bölgesel işbirliğinin gelişimini sınırlamakta ve Barselona Süreci'nde ilerlemeyi yavaşlatmaktadır. Bu noktada Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın başarısı büyük oranda Orta Doğu Barış Süreci'ne bağlı hale gelmişken, Ortaklığın sorunun çözümünü etkileyememesi zorluk yaratmaktadır²⁹³. İsrail ile Filistin Yönetimi arasındaki ve İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki sorunlar, AB ile AOÜ arasında ortak bir vizyon ve gündem oluşturulmasını güçleştirmektedir²⁹⁴.

Barselona Süreci çerçevesinde gelişimi zorlaştıran bir diğer etken olarak da, bölgenin heterojen yapısı gösterilmektedir. Bu noktada Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile gerçekleştirilmeye çalışılan bölgesel yapılanmanın ortak bir kimlik ve ortak değerler üzerine kurulu olmadığı, bu nedenle de diğer bölgesel organizasyonlar ile bir tutulamayacağı ifade edilmektedir²⁹⁵. Siyaset bilimi teorilerine göre; sosyal homojenlik ve siyasi uygulamalarda tutarlı benzerlikler, siyasi ve ekonomik alanlarda karşılıklı bağımlılık konusuna odaklanan bölgesel yapılar oluşturmada temel şartıdır²⁹⁶. Oysa Barselona Süreci kapsamındaki ortak ülkeler, ortak bir kültürel geleneği paylaşmadığı gibi siyasal sistemleri ve ekonomik yapıları bakımından da birbirinden çok farklı özellikler göstermektedirler. Bu nedenle Akdeniz'in kültürel, siyasi ve ekonomik açıdan homojen bir bölge oluşturmaktan çok uzak olduğu sık sık belirtilmektedir. Bu bağlamda, Akdeniz'in coğrafi bütünlüğü, gerçek bir olgudan çok anlaşmaya dayalı bir durum olarak nitelendirilmekte ve Akdeniz'in homojen bir birim yerine farklı ekonomik ve siyasi

²⁹²“Creating an Area of Dialogue, Cooperation and Exchange”, a.g.e.

²⁹³ Calleya, a.g.e., s. 5.

²⁹⁴ Claire Spencer, “The EU and Common Strategies: The Revealing Case of the Mediterranean”, *European Foreign Affairs Review*, Vol. 6, 2001, s. 50.

²⁹⁵ Heller, a.g.e., s. 78.

²⁹⁶ Fulvio Attina, “The Euro-Mediterranean Partnership Assessed: The Realist and Liberal Views”, *European Foreign Affairs Review*, Vol. 8, 2003, s. 182.

sistemleri, farklı kültürleri ve farklı kalkınma düzeyleri olan birimler arasında bir etkileşim alanı olarak değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir²⁹⁷.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'ndan ekonomik alandaki beklentilerin tam anlamıyla elde edilebilmesi için sadece AB ile AOÜ arasında serbest ticaret bölgesi kurulması yeterli değildir. Kurulacak olan serbest ticaret bölgesinin AOÜ'nün kendi içerisindeki bütünleşme ile desteklenmesi şarttır. Ancak AOÜ arasında ekonomik bütünleşme zayıftır. AOÜ'nün birbirleriyle olan ticari değişimleri sadece %5 civarındadır²⁹⁸. Bu durum, Ortaklığın beklenildiği şekilde gelişmesi açısından başka bir önemli zorluk yaratmaktadır. Çünkü Akdeniz'de ekonomik anlamda bir bölgesel grup oluşturulabilmesi için AOÜ'nün kendi içlerinde bütünleşerek ticari ilişkilerini geliştirmesi gerekmektedir. Ancak Barselona Süreci kapsamında bu yöndeki gelişmeler son derece kısıtlı olmuştur. Bununla birlikte Mısır, Ürdün, Fas ve Tunus arasında serbest ticaret bölgesi kurulmasına ilişkin Agadir Süreci umut verici bir gelişmedir. AB, Agadir Antlaşması'na olan desteğini açık bir şekilde ifade etmekte ve bu antlaşmanın Akdeniz'de bölgesel bütünleşme yönünde atılan önemli bir adım hatta bir yapı taşı olduğunu düşünmektedir²⁹⁹.

AOÜ'nün aralarında oluşturacakları serbest ticaret bölgesi düzenlemelerine sanayi malları yanında tarımsal malları da dahil etmesi durumunda, bu ülkeler için bölge içi ticaret potansiyelinin oldukça artacağı belirtilmektedir. Çünkü söz konusu ülkelerin büyük bir kısmı tarımsal malların üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. İlaveten bu kapsamda üretilen malların bazıları, uzak pazarlara ihracat için uygun olmayıp daha çok bölgesel ticarete yöneliktir. AOÜ'deki çiftçiler, Avrupalı meslektaşları gibi iyi organize olmadıkları için ve hükümetler tarım lobilerinin baskısından muaf olduğu için tarımsal malların AOÜ arasındaki ticari serbestleşme kapsamına alınması AB'ye nazaran daha kolaydır³⁰⁰.

²⁹⁷Gonzalo Escribano, "Euro-Mediterranean versus Arab Integration: Are They Compatible?", <http://www.uned.es/deahe/doctorado/gescribano/apiart.pdf> (02.02.2003), s.2.

²⁹⁸Salama, a.g.e.

²⁹⁹Pascal Lamy, "Pascal Lamy Welcomes Regional Integration in the Mediterranean Region", Brussels, 15.01.2003, <http://europa.eu.int/comm/trade/bilateral/euromed>, (25.01.2003).

³⁰⁰Alfred Tovas, "Regionalism and the Mediterranean", (ed.) George Joffe, **Perspectives on Development-The Euro-Mediterranean Partnership**, Frank Cass Publishers, London, 1999, s.87.

Barselona Süreci'nin beklenildiği şekilde gelişmesini zorlaştıran bir diğer önemli etkenin ise, AOÜ'nün Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na yönelik tam bir sahiplenme duygusu taşımamasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu durum, Ortaklığın başlangıçtan itibaren esasen AB tarafından yönlendirilmesine bağlanmaktadır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın AB ile AOÜ arasındaki müzakerelerden çok, AB'nin güneyli üye ülkelerinin girişimleri ve Birliğin kuzeyli üye ülkeleriyle olan pazarlıkları sonucunda doğduğu ileri sürülmektedir³⁰¹. Ayrıca Barselona Süreci "ortaklık" adıyla başlatılmasına ve altında AB ülkelerin yanı sıra AOÜ'nün de imzası bulunmasına rağmen, sürecin başlatılmasından bu yana sürücü koltuğunda her zaman Avrupa Birliği'nin olduğu belirtilmektedir³⁰².

Mısır Büyükelçisi Fathy El Shazly, BAB Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü'nün 13-14 Ocak 2000'de Paris'te düzenlediği "Avrupa-Akdeniz Güvenlik Diyalogunun Geleceği" adlı seminerde, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın Mısır için önemini vurgulamakla birlikte, Barselona Bildirgesi dahil Akdeniz'e yönelik tüm politika tasarımlarının "başkalarının, özellikle Avrupalıların girişimi" olduğunu ifade etmiştir³⁰³. Shazly'nin bu sözleri, AOÜ'nün Barselona Bildirgesi'ni Ortaklığın gerektirdiği şekilde benimsememelerinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde stratejik sorumluluk, ortak ülkelerin dışişleri bakanlarında ve üst düzey yetkililerinde olmasına rağmen, genel yönetimde etkin olan taraf AB'dir. AB Komisyonu'nun hazırladığı raporlar ve bulunduğu öneriler sürecin gelişimi üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Ayrıca Ortaklığın, özellikle mali yardımlar bakımından son derece bürokratik olduğu belirtilen olağan idaresi de AB Komisyonu tarafından gerçekleştirilmektedir. Söz konusu bürokratik yapı da AOÜ'nün Ortaklığa yönelik sahiplenme duygusunu olumsuz etkilemektedir.

³⁰¹ Richard Gillespie, "Spanish Protagonismo and the Euro-Med Partnership Initiative", (ed.) Ricahard Gillespie, *The Euro-Mediterranean Partnership: Political and Economic Perspectives*, Frank Cass Publishers, London, 1997, s. 46.

³⁰² Richard Gillespie, "The Euro-Mediterranean Partnership Initiative", (ed.) Ricahard Gillespie, *The Euro-Mediterranean Partnership: Political and Economic Perspectives*, Frank Cass Publishers, London, 1997, s. 2.

³⁰³ Fathy El Shazly, "The Development of the Euro-Mediterranean Charter for Peace and Stability", *The Future of the Euro-Mediterranean Security Dialogue*, <http://www.iss-eu.org/occasion/occ14.html>, (21.02.2003).

AOÜ'nün Ortaklığa sahiplenme duygusu olmadan yaklaşımı ise, Ortaklığın güven ve güvenlik oluşturmaya ilişkin çabalarına zarar vermektedir³⁰⁴.

AB'nin iç dinamikleri ile ilgili birtakım olaylar ve politikalar da Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın gelişimini doğrudan etkilemiştir. 1990'ların başlarından bu yana ekonomik ve parasal birlik, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası, genişleme ve bununla bağlantılı olarak aday ülkelerde gerçekleştirilen siyasi ve ekonomik reformlar, AB kurumlarının reforma tabi tutulması ihtiyacı gibi konular Birliğin gündeminde ağırlık kazanmış ve AB'nin Akdeniz'e yönelik ilgisinde zaman zaman azalmalara yol açmıştır. Ayrıca AB içinde güney Akdeniz'e yönelik politikalar bakımından henüz tamamıyla bütünleşmiş bir bakış açısı oluşmamıştır. AB'nin zengin kuzeyli ülkelerinin halen ulusal zenginliklerinin bir bölümünü Akdeniz'e aktarma konusunda birtakım şüphelerinin olduğu söylenmektedir. Dahası söz konusu üye ülkeler Akdeniz Havzası'nda hakim olan sorunların mali yardım ile kolay kolay çözülemeyeceği görüşündedirler. Diğer taraftan güney Akdeniz'deki sorunların yansımaları, özellikle göç baskısı yoluyla, kuzeyli ülkelere göre daha fazla hisseden AB'nin güneyli üye ülkeleri Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na daha fazla önem verilmesini istemektedirler³⁰⁵. AB'nin Akdeniz'e yönelik bölünmüş bakış açısının yanı sıra Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Avrupa kamuoyunda da fazla bilinen ve ilgi gösterilen bir konu değildir³⁰⁶.

Barselona Bildirgesi'nin geniş ve kapsamlı içeriği de, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın işleyişini ve gelişimini zorlaştıran bir etken olduğu gerekçesiyle zaman zaman eleştiri konusu olabilmektedir. Ayrıca Barselona Bildirgesi'nde ya da Çalışma Programı'nda yer verilen bazı konuların, ortaklar arasında anlaşmazlık yaratarak diğer noktaların gelişimine de engel olduğu ve bu tür konuların Ortaklığın kapsamından çıkarılmasının daha doğru olacağı ileri sürülmektedir. Diğer taraftan, sözedilen konuları Ortaklığın kapsamından tamamen çıkarmak yerine, seçici bir

³⁰⁴ George Joffe, "EMP Watch, Progress in the Barcelona Process-Report on Public and Private Attitudes Towards the Euro-Mediterranean Partnership (EMP) amongst the Twenty-Seven Members", September 2001, <http://www.euromesco.org>, (06.10.2002).

³⁰⁵ Canalioglu, a.g.e., s. 66.

³⁰⁶ Joffe, "EMP Watch, Progress in the Barcelona Process-Report on Public and Private Attitudes Towards the Euro-Mediterranean Partnership (EMP) amongst the Twenty-Seven Members", a.g.e.

yaklaşım ile Ortaklığa ilişkin öncelikli konuların belirlenmesi ve bu doğrultuda gerek insan kaynaklarının gerekse mali kaynakların öncelikle ortaklar arasında zorluk yaratmayan bu konulara yönlendirilmesi tavsiye edilmektedir³⁰⁷.

Mayıs 2004'ten itibaren AB'nin yeni üye ülkeleriyle beraber Barselona Süreci kapsamındaki ortak ülkelerin sayısı yirmiyediden otuzbeşe yükselecektir. Bu yeni durum, zaman zaman Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın geleceği için bir risk olarak zaman zaman da bir potansiyel olarak algılanmaktadır. Bir taraftan, AB'nin Güney Kıbrıs ve Malta dışındaki yeni üye ülkelerinin, AB'nin Akdeniz'e yönelik politikalarıyla pek ilgilenmeyeceği ve daha çok Rusya ve Ukrayna gibi kendilerinin komşuları ile ilişkilerin geliştirilmesine çalışacakları ve sonuçta da Barselona Süreci'nin ivme kaybedeceği endişesi bulunmaktadır³⁰⁸. Diğer taraftan ise, genişleme ortaklık ilişkilerinin gelişimi için önemli bir şans olarak değerlendirilmektedir³⁰⁹. Genişleme sayesinde AOÜ'yü de kapsayacak şekilde AB'nin ticari ortakları, daha büyük bir tek pazardan yararlanacağı üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, Malta ve Güney Kıbrıs'ın AB'ye üyeliği ile AB içindeki Akdenizli ülke grubunun sayısının artacağı, bu durumun Birlik içi dengeleri çok fazla değiştirmemekle birlikte yine de olumlu etki yapacağı belirtilmektedir³¹⁰.

³⁰⁷ Philippart, a.g.e., ss. 205-208.

³⁰⁸ Alfred Tovias, "On the External Relations of the EU 21: The Case of the Mediterranean Periphery", *European Foreign Affairs Review*, Vol. 6, 2001, s. 381

³⁰⁹ "The Euro-Mediterranean Mid-Term Meeting of Foreign Ministers, Crete, 26-27 May 2003, a.g.e.

³¹⁰ Roderick Pace, "The Accession of Cyprus and Malta in the European Union and its Effect on the Euro-Mediterranean Partnership", VECSA/2000, http://www.ecsanet.org/fifth_ecsaworld/index.htm, (23.04.2003).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI’NA YAKLAŞIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1 TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

3.1.1 Birinci Dönem (1963-1995)

Türkiye-AB ilişkileri kırk yıllık uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Atatürk’ün çizdiği çerçeve içerisinde, kuruluşundan bu yana çağdaş bir toplum yapısına ve ileri bir uygarlık seviyesine ulaşılması amacıyla Batı’ya açılma hedefine odaklanmıştır. Cumhuriyeti kuran Atatürk, Türk devletinin Batılı ülkelerin oluşturduğu uygarlığın dışında kalmasını hiçbir zaman arzu etmemiştir. Bu doğrultuda Avrupa uygarlığı ile bütünleşme, zaman içerisinde Türkiye’nin en önemli gayelerinden birisi haline gelmiştir. Atatürk’ün çizdiği yolda ilerleyen Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan otuzaltı yıl, AET’yi kuran Roma Antlaşması’nın yürürlüğe girmesinden ise ondokuz ay sonra Batı dünyasının en önemli ekonomik bütünleşme hareketi olan AET’ye ortak üye olmak için 31 Temmuz 1959 tarihinde başvuruda bulunmuştur³¹¹.

Türkiye, Yunanistan’dan sonra AET’ye ortak üye olmak için başvuran ikinci ülke olmuştur. Türkiye bir taraftan Batı Avrupa’da kurulabilecek siyasal bir birliğin dışında kalmayı diğer taraftan da Yunanistan’a verilecek ticari tavizlerden yoksun kalmayı istememekteydi. Bu nedenle Yunanistan’ın 15 Temmuz 1959 tarihli başvurusunun hemen ardından ortak üyelik başvurusunu AET’ye iletmiştir. Türkiye ile AET arasında dört yıl süren görüşmelerin ardından taraflar arasında ortaklık ilişkisi kuran Ankara Antlaşması, diğer bir adıyla Ortaklık Antlaşması, 12 Eylül 1963’te imzalanmış ve 1 Aralık 1964’te yürürlüğe girmiştir³¹².

³¹¹ S. Rıdvan Karluk ve Özgür Tonus, *Avrupa Birliği Kapısında Türkiye*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, ss. 1-3.

³¹² T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e., s. 310.

Ankara Antlaşması'nın giriş bölümünde Antlaşma'nın ilkeleri sıralanmıştır. Bu ilkeler:

- Hızlandırılmış bir ekonomik kalkınma ve uyumlu bir biçimde ticaretin arttırılması ile Türk ekonomisi ve Topluluk üyesi devletlerin ekonomileri arasındaki açığı kapatmak,
- Türk halkı ile AT üyesi vatandaşlar arasında sıkı bağlar kurmak,
- Türk halkının yaşam seviyesinin yükseltilmesi çabasına destek vermek suretiyle Türkiye'nin ileride Topluluğa tam üye olmasını kolaylaştırmak,
- Roma Antlaşması'nın esinlendiği ülküyü birlikte izleyerek barış ve özgürlük güvencesini pekiştirmek³¹³.

Ankara Antlaşması, Türkiye ile Topluluk arasında hazırlık, geçiş dönemi ve son dönem olarak adlandırılan ve birbirini izleyen üç aşamada tamamlanacak bir ortaklık ilişkisi kurmuştur. Hazırlık döneminde Türkiye'nin geçiş döneminde ve son dönemde kendisine düşecek yükümlülükleri üstlenebilmesi için Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirmesi öngörülmüştür. Bu bağlamda Topluluğun Türkiye'ye belli ürünlerde tarife kolaylıkları sağlaması ve mali yardımda bulunması karara bağlanmıştır. Bu dönemin en az beş, en çok on yıl sürmesi öngörülmüştür. Geçiş döneminde karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esası geçerlidir. Bu dönemde Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen bir şekilde yerleşmesini ve ortaklığın iyi işlemlerini sağlamak için Türkiye'nin ekonomi politikalarının AET'ninkilere yaklaştırılması söz konusudur. Geçiş döneminin en fazla oniki yıl sürmesi öngörülmüştür. Son dönemin ise taraflar arasında kurulacak gümrük birliğine dayanması kararlaştırılmıştır³¹⁴.

Ankara Antlaşması, 6. maddesinde ortaklık rejiminin uygulanmasını ve gelişmesini sağlamak üzere akit tarafların bir "Ortaklık Konseyi" oluşturmalarını öngörmüştür. Ortaklığın en önemli organı olan Ortaklık Konseyi'ne Antlaşma'da belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi için karar alma yetkisi verilmiştir. Ortaklık Konseyi, Türk hükümeti temsilcilerinden ve AB Konseyi ile Komisyonu ve üye ülke

³¹³ Türkiye'nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 192-193.

³¹⁴ Güran, a.g.e., ss. 170-171.

hükümetlerinin temsilcilerinden oluşmakta ve kararlarını oybirliği ile almaktadır. Türkiye'nin ve Topluluk tarafının birer oyları bulunmaktadır. Ankara Antlaşması ile Ortaklık Konseyi'ne, görevlerinde kendisine yardım edilebilecek ve Antlaşma'nın yürütülmesinde gerekli işbirliğini sağlayacak komiteleri kurma yetkisi tanınmıştır³¹⁵.

Ortaklık Konseyi 1964 yılında Ortaklık Komitesi'ni, 1965 yılında Karma Parlamento Komisyonu'nu (KPK), 1969 yılında ise Gümrük İşbirliği Komitesi'ni kurmuştur. Ortaklık Komitesi Ortaklıkla ilgili teknik sorunlara ilişkin incelemeler yapan ve Ortaklık Konseyi'nin gündemini hazırlayan teknik bir komitedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve AP temsilcilerinden oluşan ve Ortaklığın demokratik denetim organı olarak nitelendirilen KPK, Ortaklık Konseyi'nin yıllık faaliyet raporlarını incelemekte ve Ortaklığa ilişkin konularda görüş alışverişinde bulunmaktadır. Gümrük İşbirliği Komitesi ise Antlaşma'nın gümrükle ilgili hükümlerinin doğru ve yeknesak bir şekilde uygulanmasına yönelik işbirliği sağlamaktadır. Ortaklık Konseyi tarafından oluşturulan bu organların hiçbirisinin karar alma yetkisi bulunmamaktadır³¹⁶.

Ortak üyelik, kavramsal olarak, bir topluluk ile yoğun işbirliğine girme yükümlülüğü getiren bir üyelik olarak tanımlanmaktadır. Duruma göre sınırlı bir içeriği bulunabilecek olan bu işbirliğinin kapsamı yapılan antlaşma çerçevesinde belirlenmektedir³¹⁷. Ankara Antlaşması'nın 28. maddesinde Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliğinin nihai amaç olarak belirlenmiş olması, başlangıçtan itibaren hedefin taraflar arasındaki ortaklık ilişkisini işbirliği ile sınırlandırma yerine Türkiye'nin Topluluk ile bütünleşmesine yönelik olduğunu göstermektedir. Ayrıca nihai amaç, Türkiye'nin Topluluğa katılması olduğu için Antlaşma süresi ve feshi konusunda herhangi bir hükme yer verilmediği düşünülmektedir³¹⁸.

³¹⁵ Tunya Celasın, *Türkiye-Avrupa Birliği Kurumsal İşbirliği*, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No. 141, İstanbul, 1996, ss. 3-4.

³¹⁶ Celasın, y.a.g.e., ss. 5-7.

³¹⁷ Karluk, a.g.e., s. 366.

³¹⁸ Şeref Ünal, "Tarihi Süreçte Türkiye-AB İlişkileri ve AB'nin Hukuki Yapısı", *Yeni Türkiye Dergisi*, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Cilt: I, Yıl:6, Sayı:35, 2000, s. 693.

Ankara Antlaşması, Türkiye ile Topluluk arasındaki ortaklığın temel ilkelerini belirleyen bir çerçeve antlaşma olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle Ankara Antlaşması, Türkiye-AET arasında 23 Kasım 1970'de imzalanan ve 1 Ocak 1973'de yürürlüğe giren Katma Protokol ile desteklenmiş ve ortaklığın ayrıntıları bu şekilde belirlenmiştir. Katma Protokol, Ankara Antlaşması'nın oluşturduğu genel çerçeveyi dolduran bir uygulama antlaşmasıdır ve Ankara Antlaşması'nın ayrılmaz bir parçası olma özelliğini taşımaktadır. Geçiş döneminin esaslarını belirleyen Katma Protokol'ün taraflarca onay işlemlerinin gecikeceği anlaşıldığından Protokol'ün ticari hükümleri, 21 Temmuz 1971'de imzalanan ve 1 Eylül 1971'de yürürlüğe giren Geçici Antlaşma ile uygulanmaya başlanmıştır. Ancak geçiş döneminin resmi olarak başlaması Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesi ile olmuştur³¹⁹.

Topluluk, Türkiye çıkışlı sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergilerini ve eş etkili vergileri Katma Protokol'ün ticari hükümlerinin yürürlüğe girdiği 1 Eylül 1971 tarihinde sıfırlamıştır. Yalnız petrol ürünleri, pamuk ipliği, diğer işlenmiş pamuklu dokumalar, yün veya ince hayvan kılından yapılan makine dokuma halıları istisna olarak bu uygulamanın dışında tutulmuştur. Türkiye'nin ise Topluluk çıkışlı sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ile eş etkili vergileri oniki yıllık bir süreçte aşamalı olarak sıfırlaması öngörülmüştür. Rekabet gücü düşük olan ve bu nedenle hassas ürünler olarak tanımlanan bazı ürünler için ise gümrük vergilerinin yirmiiki yılda kaldırılması karara bağlanmıştır³²⁰.

1973 sonrasında Türkiye, AET ile ilişkilerinde bir durgunluk dönemi yaşamıştır. Bu durgunluğun temel nedenleri siyasi ve ekonomik nitelik taşımaktaydı. Söz konusu dönemde Türkiye'de yaşanan siyasi iç çalkantılar, AET konusunda devamlı ve tutarlı bir politika izlenilmesini zorlaştırmıştır. Diğer taraftan ise petrol şoku, AET'yi ekonomik anlamda sarsarak işsizliği önemli ölçüde arttırmıştı. Bu nedenle AET, işgücünün dolaşımı konusunda Türkiye'ye zorluklar çıkarmaya başlamıştı. Bu durum Türkiye'de, AET'nin Türkiye'yi bir türlü kabullenemediği yönündeki kuşkuları güçlendirmiştir. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden önce Türkiye, AET ile ilişkilerini yeniden canlandırma niyeti taşımaktaydı. Ancak 12

³¹⁹ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e., s. 312.

³²⁰ Karluk, a.g.e., s.387.

Eylül'den sonra Türkiye-AET ilişkileri daha da bozulmuş ve ilişkiler altı yıl süre ile dondurulmuştur³²¹. Türkiye-Topluluk ilişkilerinin en önemli organı olan Ortaklık Konseyi'nin faaliyetleri durdurulmuştur. Ayrıca AP, 1982 Ocak ayında aldığı bir karar ile Türkiye'de demokrasi ve insan hakları sağlanıncaya kadar Türkiye'ye mali yardımları dondurmıştır³²².

Topluluk ile ilişkilerde yaşanan bu kötü dönemin ardından Türkiye, 14 Aralık 1987'de Ankara Antlaşması'nda öngörülen dönemlerin tamamlanmasını beklemeden Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye başvurusu yaptığı anda dönemin Türkiye Cumhuriyeti başbakanı Turgut Özal, Türkiye'yi üyeliğe götürecektir süreci "uzun, ince bir yol" olarak nitelendirmiştir. 1987'den bu yana Türkiye-AB ilişkilerinde dönem dönem yaşanan iniş çıkışlar dikkate alındığında geçen sürenin bu nitelendirmeyi doğruladığı düşünülmektedir³²³.

Komisyon, Türkiye'nin başvurusuna 18 Aralık 1987 tarihli görüşü ile yanıt vermiştir. Komisyon, "Türkiye ile katılım müzakerelerinin hemen başlatılmasının faydalı olmayacağına" kanaat getirerek bu görüşünü hem ekonomik hem de siyasi nedenlere dayandırmıştır. Komisyon ayrıca Kıbrıs meselesinin ve Yunanistan ile Türkiye arasındaki ihtilafın olumsuz etkilerinden söz etmiştir. Bununla birlikte Komisyon görüşünde "Türkiye'nin genelde Avrupa'ya doğru olan dışı açılımını dikkate alarak, Topluluğun Türkiye ile olan ilişkileri derinleştirerek ülkenin siyasi ve ekonomik modernleşme sürecini en kısa sürede tamamlamasına yardımcı olmanın Topluluğun da menfaatine olacağını" belirtmiştir. Konsey, 5 Şubat 1990 tarihinde Komisyon'un görüşünü esas itibarıyla benimsemiştir³²⁴.

Türkiye, 9 Kasım 1992 tarihli Ortaklık Konseyi toplantısında Birlik ile ilişkilerini tam üyelik başvurusu doğrultusunda geliştirmek istediğini ve bu bağlamda

³²¹ Mehmet Gönübol ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, ss. 588 ve 605.

³²² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Alkım Yayınevi, Ankara, 1996, s. 969.

³²³ Nahit Töre, "Helsinki Zirvesi Sonrasında Türkiye-AB İlişkileri: Uzun, İnce Yol Gerçekten Kısaldı mı?", *Mercek- Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası Dergisi*, Yıl: 5, Sayı:19, Temmuz 2000, s. 64.

³²⁴ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "AB-Türkiye İlişkileri Tarihsel Gelişim", <http://www.deltur.cec.eu.int/ab-tarihce.html>, (1.06.2003).

AB ile gerçekleştirmeyi hedeflediği Gümrük Birliği'ne ilişkin yükümlülüklerini yerine getireceğini belirtmiştir. 8 Kasım 1993 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında ise taraflar, gümrük birliği konusundaki iradelerini beyan eden bir karar almışlar ve bu yönde alınması gereken önlemleri belirlemişlerdir. Bu gelişmeler doğrultusunda, Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı kabul edilmiştir. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği'nin tamamlanmasına ilişkin esasları, tamamlanmasından sonra işlerliğinin sağlanmasına yönelik önlemleri ve bunlarla ilgili takvimi içermektedir. Söz konusu karar ile koşulları Katma Protokol'de belirlenmiş olan geçiş dönemi sona ermiş ve "son dönem" başlamıştır³²⁵. 1995 yılı Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir gelişmeyi temsil eden Gümrük Birliği'nin yolunu açan kararın alınması bakımından önem taşımaktadır.

Türkiye, 27-28 Kasım 1995 tarihlerinde Barselona'da gerçekleştirilen Avrupa-Akdeniz Konferansı'na da katılmıştır. Bu Konferans'ta Türkiye Dışişleri Bakanlığı düzeyinde temsil edilmiş ve Konferans sonucunda benimsenen Barselona Bildirgesi ile AB üyesi devletler ve 11 AOÜ ile birlikte ortak ülke olarak Barselona Süreci'ne dahil olmuştur. Bu gelişme Türkiye'nin, Akdeniz'de yer alan ve konum itibarıyla büyük önem taşıyan bir ülke olarak, AB'nin değişik kapsamdaki girişimlerinin dışında kalmama yönündeki isteğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

3.1.2 İkinci Dönem (1996-1999)

Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı Kararı sonucunda, 1 Ocak 1996 tarihinde Türkiye-AB arasında Gümrük Birliği uygulaması yürürlüğe girmiştir. Uluslararası ekonomik bütünleşme türlerinden birisini oluşturan gümrük birliklerinde üye ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilmesi ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanması söz konusudur³²⁶. AB ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği, sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımını içermektedir. Bu çerçevede söz konusu ürünlerin ticaretinde taraflar gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve eş

³²⁵ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e., ss. 346-347.

³²⁶ Güran, a.g.e., s. 8.

etkili önlemler uygulamama yükümlülüğü altına girmişlerdir. Tarım ürünleri, Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin kapsamı dışında tutulmuştur. Tarım ürünlerinin de serbest dolaşıma tabi olabilmesi için Türkiye'nin Birliğin Ortak Tarım Politikasına uyum sağlaması gerektiği belirtilmiştir.

Gümrük Birliği, Türk sanayiinin rekabet gücünün sınanması açısından çok ciddi bir deneme olmuştur. Gümrük Birliği'nin tamamlanmasından bir yıl önce Türkiye'nin AB ülkelerinden ithal ettiği sanayi ürünleri bakımından uyguladığı koruma oranı %5.9 iken, bu oran Gümrük Birliği ile sıfırlanmıştır. Diğer taraftan Türkiye, AB'nin Ortak Gümrük Tarifesine uyumu çerçevesinde üçüncü ülkelere karşı sanayi ürünleri bakımından uyguladığı koruma oranını %10.8'den %6 oranına indirmek zorunda kalmıştır. Söz konusu oran, 2002 yılında %4.5 civarına çekilmiştir. Bu durum, Türk sanayii açısından önemli bir meydan okuma olarak değerlendirilmektedir³²⁷.

Tam üye olmaksızın AB ile gümrük birliğine giden tek ülke Türkiye'dir. Birlik ile gümrük birliği esasına dayanan Ortaklık Antlaşmaları yapan birçok ülke, tam üye olduktan sonra gümrük birliğini gerçekleştirmiştir. Bu ülkeler bakımından gümrük birliği, tam üyeliğin bir sonucu olmuştur. Bu çerçevede Türkiye'nin durumu, "sui generis" bir bütünleşme şekli olarak nitelendirilmektedir³²⁸. Ayrıca Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği'nin, standart bir gümrük birliğinden daha ileri bir adım olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü AB ile Türkiye arasında sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımını içeren Gümrük Birliği süreci, sadece gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılmasından ve Ortak Gümrük Tarifesi uygulanmasından ibaret olmayıp rekabet hukuku, kamu alımları, teknik mevzuat ve standartlar, tekeller ve fikri ve sınai mülkiyetin korunması gibi ek bazı konularda da uyumlaşma gerektirmektedir³²⁹.

³²⁷ Nejat Koçer, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", *İşveren*, Cilt:XL, Sayı: 9, Haziran 2002, s. 14.

³²⁸ Çınar Özen, "1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı Çerçevesinde Türkiye'nin Yükümlülükleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Yeni Türkiye Dergisi*, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Cilt: II, Yıl: 6, Sayı:36, 2000, s. 1143.

³²⁹ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *AB-Türkiye Gümrük Birliği-Refaah İçinde Birlikte Çalışma*, Ankara, 2000, s. 7.

Gümrük Birliği, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Türkiye’de çok tartışılan bir konu olmuştur. Bir taraftan tam üye olmaksızın AB ile Gümrük Birliği uygulamasına geçilmesi oldukça eleştirilmiştir. Gümrük Birliği’nin Türkiye’yi tek yanlı olarak AB’ye bağladığı ve tek yanlı bazı yükümlülükler getirdiği ileri sürülmüştür³³⁰. Türkiye’nin tam üye olmadan Gümrük Birliği’ne girerek “tam üyelerin ulusal çıkarları doğrultusunda yönlendirilen bir ticari uygulamalar sürecine, hiçbir yönlendirme etkisi olmaksızın uymak zorunda olan bir ülke” durumuna getirildiği ifade edilmiştir. Bu durumun temel sebebi olarak Türkiye’nin tam üye olmadığı için AB kurumlarında yer alamamasına rağmen AB’nin dış ticaret politikası, AB’nin diğer üçüncü ülkelerle imzaladığı ticari antlaşmalar ve benzeri uygulamalara uyum sağlaması gereği gösterilmiştir. Bu şekilde AB’nin tek yanlı bağlayıcı ekonomik yararlar elde ettiği belirtilmiştir³³¹. Hatta AB’nin Türkiye ile ilişkilerinde nihai amacına ulaştığı iddia edilmiştir³³². Diğer taraftan, Gümrük Birliği, AB ile üye olmayan bir devlet arasında mümkün olan en yakın ekonomik ve siyasi ilişkiyi kuran bir uygulama olarak değerlendirilmiştir³³³.

Türkiye, Gümrük Birliği’nin getirdiği yeni ekonomik koşullara uyum sağlamaya çalışırken AB, genişleme hedefini somutlaştırmaya yönelik önemli hedefler atmıştır. AB, 16 Temmuz 1997 tarihinde Birliğin genişleme stratejisini içeren Gündem 2000 belgesini açıklamıştır. Söz konusu Belge, Birliğin genişlemesini on Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi³³⁴ ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile sınırlandırmıştır³³⁵. 1997 yılının Aralık ayında gerçekleşen Lüksemburg Avrupa Konseyi Zirvesi, Gündem 2000 Belgesi’ne paralel bir yaklaşım sergilemiş ve Türkiye’nin AB üyeliği için ehil olduğunu ancak gerekli kriterleri karşılamadığını belirterek Türkiye’yi AB üyeliğine aday ülke olarak benimsememiştir. Lüksemburg

³³⁰ Erol Manisalı, 2000’li Yıllara Başlarken Dünya ve Türkiye, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000, s. 174.

³³¹ Tomris Çavdar, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Yeni Genişleme Dönemi Açısından Değerlendirilmesi”, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Bülteni, Yıl: 2, Sayı: 1, Kış 2002, ss. 6-7.

³³² Erol Manisalı, Türkiye Avrupa İlişkileri, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1998, s. 118.

³³³ Haluk A. Kabaalioglu, “The Customs Union: A Final Step Before Turkey’s Accession Step to the European Union?”, Marmara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt:6, Sayı: 1, 1998, s. 114.

³³⁴ Söz konusu ülkeler Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya, Litvanya, Letonya, Slovakya, Romanya ve Bulgaristan’dır.

³³⁵ Malta, aday ülkeler grubuna 1999 Helsinki Avrupa Konseyi sonucunda katılmıştır.

Zirvesi, Türkiye’de kendisine karşı ayrımcılık yapıldığı gerekçesiyle büyük hayal kırıklığı yaratmış ve AB ile ilişkileri gerileterek siyasi diyalogu dondurma noktasına getirmiştir³³⁶.

Lüksemburg Avrupa Konseyi’nden sonra 1999 Helsinki Avrupa Konseyi’ne kadar geçen dönemde Türkiye’nin durumunda bir değişiklik olmamıştır. 15-16 Haziran 1998 tarihli Cardiff Avrupa Konseyi’nde Türkiye ile ilişkiler konusuna genişleme başlığı altında yer verilmiş olmasına rağmen, Türkiye ile aday ülkeler arasında Lüksemburg Avrupa Konseyi’nde altı çizilen ayrım, Cardiff sonrasında da ortadan kaldırılmamıştır³³⁷. Ancak AB Komisyonu’nun Türkiye için hazırladığı 13 Ekim 1999 tarihli ikinci İlerleme Raporu, Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanacak olan yumuşamanın sinyallerini vermiştir. Çünkü raporda Türkiye’ye tam üyelik perspektifi verilmesi önerilmiştir. Bu doğrultuda 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Finlandiya Dönem Başkanlığı’nda gerçekleştirilen Helsinki Avrupa Konseyi Zirvesi Toplantısında Türkiye Cumhuriyeti, AB’ye tam üye adayı olarak kabul edilmiştir. Avrupa Konseyi, Türkiye’de yaşanan olumlu gelişmelerden ve Kopenhag kriterleri çerçevesinde Türkiye’nin reformlara devam etme kararlılığından duyduğu memnuniyeti belirterek Türkiye’yi AB üyeliğine aday ülke ilan etmiştir. Konsey, Türkiye’nin diğer aday ülkelerle eşit statüde olduğunu vurgulamıştır³³⁸.

Helsinki Avrupa Konseyi, Türkiye açısından tarihi bir dönüm noktası kabul edilebilecek bir dizi kararla sonuçlanmıştır³³⁹. AB, 1997 yılında Lüksemburg’ta yaptığı siyasi hatayı 1999 yılında Helsinki’de düzeltmiştir. AB’nin tutumundaki bu değişiklikte Türkiye’nin Lüksemburg Avrupa Konseyi sonrasında Birlik ile siyasi diyalogu kesmesi, dönemin T.C. Başbakanı’nın 1999 yılı ortalarında AB ülkeleri başbakanlarına gönderdiği ve Türkiye’nin aday ülke olması halinde Kopenhag kriterlerine uyacağına yönelik taahhüt içeren mektupları, uluslararası alanda

³³⁶ Kürşat Eser, “Helsinki Zirvesi Sonrasında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri” Konulu Toplantı, 17 Aralık 1999, *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi*, Sayı:145, Ocak-Nisan 2000, ss. 14-15.

³³⁷ Faruk Şen, Çiğdem Akaya ve Reyhan Güntürk, *2000 Yılında Eşiğinde Avrupa ve Türkiye*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 26-27.

³³⁸ Erhan Erçin, *Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye*, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No. 170, İstanbul, 2002, s. 108.

³³⁹ Aykut Çelebi, *Avrupa: Halkların Siyasal Birliği*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s. 148.

meydana gelen bazı olayların³⁴⁰ Türkiye'nin jeo-politik önemini arttırması, ABD'nin Türkiye'nin AB üyeliği adaylığına verdiği destek gibi etkenler rol oynamıştır³⁴¹. Ayrıca Helsinki'de AB'nin sergilediği yaklaşımın, genişleme alanında daha önce gösterdiği yaklaşımlardan farklı olarak, sınırlarının coğrafi ve dinsel-kültürel esaslara dayanılarak çizilmesine karşı çıkan ve daha kapsayıcı ve işbirliğine dayanan bir bakış açısını yansıttığı da düşünülmektedir³⁴².

Helsinki Avrupa Konseyi Sonuç Bildirgesi'nde Türkiye için, tüm diğer aday ülkeler için olduğu gibi, reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir katılım öncesi stratejisi oluşturulacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda müktesebatın izlenmesi ve benimsenmesi için ulusal bir program ile birlikte, siyasi ve ekonomik kriterler ve bir üye devletin yükümlülükleri ışığında üyelik hazırlıklarının yoğunlaşması gereken öncelikleri içeren bir katılım ortaklığının oluşturulacağı ortaya konulmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Topluluk programlarına, ajanslarına ve aday devletler ile Birlik arasındaki toplantılara katılma imkanına sahip olacağı da ifade edilmiştir³⁴³.

3.1.3 Üçüncü Dönem (2000-2003)

Helsinki Avrupa Konseyi, Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir dönemin kapısını açmıştır. Bu yeni dönemde Türkiye ile Birlik arasındaki ilişkiler adaylık perspektifi çerçevesinde gelişmiştir. AB Komisyonu, diğer aday ülkeler için yapıldığı gibi, Türkiye için de bir Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) hazırlamış ve KOB 8 Mart 2001 tarihinde AB Bakanlar Konseyi tarafından onaylanmıştır. Türkiye ise KOB'a cevaben Topluluk Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı'nı (UP) hazırlamış ve bu Program 19 Mart 2001 tarihinde kabul edilmiş ve 24 Mart 2001 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

³⁴⁰ Türkiye'nin Balkanlardaki çatışmalar bakımından siyasi ve askeri önemi, Bakü-Ceyhan boru hattının Türkiye'den geçme olasılığının bu dönemde artış göstermesi gibi olaylardır.

³⁴¹ Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, *Türkiye-AB ilişkileri- Profile 2001*, Ankara, 2001, ss. 63-64.

³⁴² Atila Eralp, "Helsinki Zirvesi Neler Getirdi?", *Yeni Türkiye Dergisi*, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Cilt:II, Yıl 6, Sayı 36, Kasım-Aralık 2000, s. 498.

³⁴³ Coşkun Can Aktan, *Türkiye, Avrupa Birliği'nin Neresinde?*, Ege Genç İşadamları Derneği, İzmir, 2000, s. 35.

Katılım Öcesi Strateji'nin en önemli aracı olan ve tam üyeliğe hazırlık için bir yol haritası olarak nitelendirilen KOB, üyeliğe hazırlık sürecinde aday ülke tarafından kısa ve orta vadede gerçekleştirilmesi gereken öncelikleri belirlemekte ve aday ülkenin uyum çalışmalarına verilecek mali desteğin çerçevesini çizmektedir. Bu doğrultuda AB Komisyonu, Katılım Ortaklığı kapsamında Türkiye'nin alacağı yardımların temelini oluşturan bir Yönetmelik taslağı hazırlayarak AB Konseyi'ne iletmiştir. Söz konusu Yönetmelik, AP'nin de olumlu görüş belirtmesinin ardından 8 Mart 2001'de yürürlüğe girmiştir³⁴⁴.

KOB'da aday ülke için belirlenen önceliklerin temelini Kopenhag Kriterleri oluşturmaktadır. Kopenhag Kriterleri:

- Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ile azınlık haklarını gözetecek ve koruyacak kurumların varlığı ve istikrarı,
- Pazar ekonomisinin varlığı, Birlik içi rekabet baskısına ve Pazar güçlerine dayanabilme yeterliliği,
- Siyasi, ekonomik ve parasal birlik hedefleri de dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini yerine getirebilme kapasitesidir.

UP ise tam üyelik hazırlıkları kapsamında siyasi, ekonomik kriterlere ve müktesebata uyum bakımından atılacak adımların ve diğer katılım önceliklerinin uygulamaya konulma sırasını, bu uygulamalar için öngörülen kurumsal ve mali gereksinimleri ve kısa ve orta vadede uyum takvimini gösteren bir belge niteliğindedir. UP'nin kabul edilmesi AB tam üyeliği yolunda açık bir siyasi irade beyanının göstergesi olarak değerlendirilmektedir³⁴⁵. UP, bir irade beyanı olmasının yanı sıra, Türkiye'nin Helsinki Avrupa Konseyi sonrasında işlemeye başlayan AB üyeliğine hazırlık sürecine tam olarak entegre olmasını da sağlayan bir araçtır. Ayrıca Cumhuriyet'in bugüne kadar birey ve topluma sunabildiği en kapsamlı reformların yolunu açması bakımından da büyük önem taşıdığı düşünülmektedir³⁴⁶.

³⁴⁴ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e., ss. 459-461.

³⁴⁵ Erçin, a.g.e., s. 110.

³⁴⁶ Cengiz Aktar, *Avrupa Yol Ayrımında Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 75.

Helsinki Avrupa Konseyi'nin Türkiye'yi AB üyeliğine aday ülke ilan eden kararı, KOB ve UP Türkiye'yi önemli alanlarda geniş kapsamlı bir dizi anayasal ve yasal reformlar gerçekleştirmeye teşvik etmiştir. Bu doğrultuda Türkiye siyasi kriterleri sağlamaya yönelik olarak önemli ilerlemeler sağlamıştır³⁴⁷. 2001 yılında gerçekleşen Laeken Avrupa Konseyi, 2002 yılında gerçekleşen Laeken Avrupa Konseyi, 2002 yılında gerçekleşen Sevilla, Brüksel ve Kopenhag Konseyleri Türkiye'nin bu yönde kaydettiği ilerlemeyi kabul etmişlerdir. Ayrıca Komisyon, 9 Ekim 2002 tarihli "Genişlemiş Birliğe Doğru" adlı Strateji Belgesi'nde AB'nin Türkiye'nin katılım öncesi hazırlıklarına verdiği desteği güçlendirmesini ve bu çerçevede KOB'un gözden geçirilmesini ve Türkiye'ye sağlanan mali yardımın arttırılmasını önermiştir³⁴⁸.

Türkiye, Kopenhag Avrupa Konseyi öncesinde reformlar yoluyla sağladığı ilerlemeleri gözönünde bulundurarak kendisine Birlik tarafından müzakere başlangıç tarihi verilmesini istemiştir. 12-13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleşen Kopenhag Avrupa Konseyi ise, Türkiye'ye kesin bir tarih vermek yerine Aralık 2004 Avrupa Konseyi'nin, AB Komisyonu'nun Ekim 2004'te Türkiye'ye ilişkin olarak hazırlayacağı İlerleme Raporu'nun olumlu olması halinde, Türkiye ile müzakerelerin başlaması kararı alacağını belirtmiştir. Kopenhag Avrupa Konseyi'nin bu kararı, aslında Türkiye'nin arzu ettiği bir karar değildir. Ancak Türkiye'nin adaylığının ve Helsinki sürecinin çok daha güçlü bir şekilde bir kez daha tescil edilmesi³⁴⁹ ve bağlayıcılığı tartışmalı olmakla birlikte yeni üyelerden taahhütname alınması bakımından karara çok da olumsuz yaklaşılmamıştır. Bu açıdan söz konusu karar, "istenilenden az, beklenilenden iyi, korkulandan uzak" olarak nitelendirilmiştir³⁵⁰.

Diğer taraftan, Kopenhag Avrupa Konseyi'nde AB Komisyonu'nun Türkiye için gözden geçirilmiş bir KOB hazırlamaya davet edilmiş olması ve Türkiye'ye

³⁴⁷Economic Development Foundation, "Views of the Economic Development Foundation on Turkey-EU Relations", <http://www.ikv.org.tr/ikv-eng/evaluation/>, (17.04.2003).

³⁴⁸ European Commission, "Strengthening the Accession Strategy for Turkey", COM(2003)yyy Final, Brussels, http://europa.eu.int/comm/enlargement/turkey/pdf/com_2003, (20.04.2003).

³⁴⁹Zeynel Lüle, "Üyelik Süreci Kopenhag'da Rayına Oturdu", *Görüş:Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayın Organı*, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Ocak-Şubat 2003, s. 17.

³⁵⁰Mensur Akgün, "İstenilenden Az, Beklenilenden İyi, Korkulandan Uzak", *Görüş:Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayın Organı*, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Ocak-Şubat 2003, s. 20.

sağlanan mali yardımların arttırılmasına ve 2004'ten itibaren sağlanan mali yardımların bütçenin katılım öncesi harcamaları başlığı altından karşılanmasına yönelik kararlar olumlu gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede 26 Mart 2003 tarihinde Komisyon tarafından üye ülkelere sunulan Avrupa Birliği-Türkiye Yenileştirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi, üye ülkelerce 14 Nisan 2003 tarihinde kabul edilmiş ve açıklanmıştır. Türkiye birinci KOB'daki birçok önceliği tamamladığı için Yenileştirilmiş KOB'un Türkiye için daha iyi bir rehber olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin de Ulusal Programı'nı gözden geçirmesi gerekliliği doğmuştur. Türkiye, 24 Temmuz 2003 tarihinde Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin yenileştirilmiş Ulusal Programı'nı açıklamıştır³⁵¹. Türkiye'nin uyum sürecinin bu şekilde yeni bir ivme kazanacağı söylenebilir³⁵².

Son olarak Selanik'te 19-20 Haziran 2003 tarihlerinde gerçekleştirilen Avrupa Konseyi'nde Türkçe olarak basılan Avrupa Anayasası taslak metni sunulmuştur. Bu durum, Türkiye'nin AB ile bütünleşmesi bakımından önemli bir işaret olarak değerlendirilebilir. Ayrıca AB'nin bu yöndeki olumlu tutumları Türkiye için motivasyon sağlaması bakımından da önemli görünmektedir. Çünkü sağlıklı bir bütünleşmenin gerçekleşmesinde toplumsal motivasyonun önemi çok büyüktür³⁵³. Diğer taraftan, Türkiye'nin de Birlik ile arzu edildiği şekilde bütünleşebilmesi ve Aralık 2004 Avrupa Konseyi'nden beklenildiği gibi olumlu bir cevap alabilmesi için çalışmalarını hızlandırması ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi gerekmektedir.

³⁵¹ Bkz. "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı", 24 Temmuz 2003 tarih ve 25178 Mükerrer sayılı Resmi Gazete, 24 Temmuz 2003, <http://www.abgs.gov.tr/up2003/up.htm> (24.07.2003).

³⁵² Economic Development Foundation, a.g.e.

³⁵³ Muharrem Kayhan, "Şimdi Soğukkanlı ve Hesaplı Olma Zamanı", **Görüş:Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayın Organı**, Avrupa Birliği Özel Sayısı, s. 10.

3.2 AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞI'NIN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.2.1 Türkiye'nin Akdeniz Bölgesine Yaklaşımı

Bir ülkenin dış politikası, söz konusu ülkenin jeo-stratejik ve jeo-politik konumu ile yakından ilgilidir. Türkiye, içinde bulunduğu bölgede çok önemli bir konuma sahiptir. Karadeniz bölgesinde ve Kafkaslarda dengeleyici bir rol oynamaktadır. Hazar Denizi ve Orta Asya enerji kaynaklarının taşınmasında merkezi bir köprü rolü üstlenmeye çalışmaktadır. Balkanlar, Körfez ve Orta Doğu'daki gelişmelerin etki alanı içerisindedir. Ayrıca ABD ve AB ile olan ilişkileri de konumunu destekler niteliktedir³⁵⁴.

Türkiye, bu konumunun doğal sonucu olarak, sınırsal ve etnik çatışmaların ve rekabetlerin şekillendirdiği son derece zorlu ve sorunlu bir alanın içinde, ulusal çıkarlarını doğrudan ilgilendiren çeşitli küresel, bölgesel ya da ulusal meselelerle uğraşmak zorunda kalmaktadır. Türkiye, söz konusu sorunların ya tarafı ya da etkisinin önemli oranda hissedildiği bir ülke olarak, böylesine zorlu bir alanda mevcudiyetini sürdürmeye ve ulusal sınırlarını, güvenliğini, bütünlüğünü korumaya çalışmaktadır³⁵⁵.

Bu doğrultuda, Türkiye'nin Akdeniz'e olan yaklaşımı da, jeo-stratejik ve jeo-politik konumu ile bağlantılı olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin yaklaşımında öncelikli olan alan doğu Akdeniz'dir. Bu durumun nedeni, doğu Akdeniz'in Türkiye'nin ulusal çıkarları açısından önemli konular olarak algılanan birtakım sorunların kaynağı olmasıdır. Yunanistan ve Suriye ile olan sorunlar, Kıbrıs meselesi, Arap-İsrail çatışması, Irak ve İran ile ilgili sorunlar ve Kafkaslardaki istikrarsızlık Türkiye'nin temel öncelikli konularını oluşturmaktadır. Diğer taraftan,

³⁵⁴ Hasan Köni, "The Security of the Eastern Mediterranean and Turkey", *International Conference on Security and Cooperation in the Eastern Mediterranean*, ARI Movement ve Friedrich Noumann Foundation, İstanbul, 9-10 Haziran 1999, s. 11.

³⁵⁵ M. Fatih Tayfur, "Turkish Perceptions of Mediterranean", *EuroMesCo Papers*, No. 8, Lisboa, 2000, s. 5.

Türkiye batı Akdeniz'den kendisine yönelik bir tehlike algılamamakta ve sonuç olarak da batı Akdeniz'e öncelikli bir alan olarak yaklaşmamaktadır³⁵⁶.

Türkiye'nin bu yaklaşımının sonucu olarak Akdeniz, Türk Dış Politikasında (TDP), bir bütün olarak kavramsallaştırılmamaktadır. Diğer bir ifade ile, Akdeniz'in bir bölge olarak bütüncül bir tanımı veya kavramsal bir değerlendirmesi yapılmamaktadır. Türkiye'nin bakış açısına göre Akdeniz Orta Doğu, Yunanistan, Kıbrıs, Balkanlar ve Avrupa'dan oluşmaktadır. Bu bakış açısının sonucu olarak da, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı kapsamında Akdeniz ile ilgili konular, farklı bölümlerin denetimi altında olup sadece Akdeniz bölgesi ile ya da Akdeniz ile ilgili konularla ilgilenen tek bir masa bulunmamaktadır³⁵⁷.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde "Dış Politika" kapsamında ikili ilişkiler başlığı altında "Türkiye-Balkan Ülkeleri İlişkileri", "Türkiye-Kafkasya Ülkeleri İlişkileri", "Türkiye-Orta Doğu Ülkeleri İlişkileri" gibi Türkiye'nin çeşitli ülke gruplarıyla ilişkileri incelenirken Türkiye'nin Akdeniz ülkeleri ile ilişkileri bütüncül bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmamaktadır. Sadece "Türkiye-Kuzey Afrika Ülkeleri" başlığı altında Türkiye'nin Tunus, Fas, Libya, Cezayir ve Mısır ile ilişkileri tek tek ortaya konulmaktadır³⁵⁸. Bu durum, Türkiye'nin Akdeniz'e yaklaşımını yansıtır niteliktedir.

3.2.2 Türkiye ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı

AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin temel eksenini genişleme çerçevesindeki ilişkiler oluşturmaktadır. Türkiye, herşeyden önce, AB üyeliği perspektifi taşıyan bir aday ülkedir. Bununla birlikte, Türkiye AB'ye aday ülke statüsünde olmasının yanı sıra, 1995 yılında Barselona Konferansı ile başlatılan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında da yer almaktadır. Ancak Türkiye'nin durumu Malta ve Güney Kıbrıs dışındaki AOÜ'den farklı bir nitelik taşımaktadır. Çünkü diğer AOÜ Malta, Güney Kıbrıs ve Türkiye'nin tersine hiçbir zaman AB üyeliği perspektifi taşımamışlardır.

³⁵⁶ M. Fatih Tayfur, "Security and Cooperation in the Mediterranean", *Perceptions-Journal of International Affairs*, Vol.V, No. 3, Eylül-Ekim 2000, ss. 138-139.

³⁵⁷ Tayfur, y.a.g.e., s. 138.

³⁵⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dış Politika", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/default.htm>, (7.06.2003).

Malta ve Güney Kıbrıs'ın 1 Mayıs 2004'te resmen AB üye ülkesi olması ile Türkiye, hem AB aday ülkesi hem de Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde ortak ülke olma özelliği taşıyan tek ülke konumunda olacaktır.

Türkiye, genel olarak, bölgesel işbirliği girişimlerini barış, istikrar ve ekonomik kalkınmaya hizmet eden araçlar olarak değerlendirmekte ve bu nedenle de bu tür girişimlere olumlu yaklaşmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye, Akdeniz'de barış ve güvenlik ortamıyla birlikte kalkınma ve ilerlemenin sağlanabilmesi için ekonomik ve mali işbirliğinin gerekli olduğu görüşünden hareketle Barselona Süreci'ni desteklemiştir. Barselona Konferansı'nda Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'ndan beklentilerini açıkça ifade etmiş ve ekonomik bütünleşmeye yönelik gittikçe artan eğilime paralel olarak ekonomik ve mali unsurların Ortaklığın belirleyici ana unsurları olması gerektiğine duyduğu inancı belirtmiştir. Ancak Barselona Konferansı'ndan sonraki gelişmeler doğrultusunda Türkiye, AB'nin ekonomik ve kültürel konular üzerinde durmak yerine, bir "Barış ve Güvenlik Şartı" oluşturmak gibi konulara yoğunlaştığı sonucuna varmıştır³⁵⁹.

1995 yılından bu yana Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na, Türkiye'deki çeşitli çevrelerden önemli eleştiriler yöneltilmiştir. Bu çerçevede, Ortaklığın fazla iyimser olup gerçekçilik taşımadığı ortaya konulan başlıca eleştirilerdendir³⁶⁰. Ortaklığın, AB üyeliği perspektifi taşıyan ülkeler ile böyle bir perspektif taşımayan ve henüz tarım ekonomisinden sanayi ve hizmet ekonomilerine geçiş yapamamış Kuzey Afrika ülkeleri arasında bir fark gözetmemesi de eleştiri konusu olmuştur. Bu doğrultuda Ortaklık ile ilgili temel sorunun birbirinden çok farklı ülkelerin aynı sepete konulması olduğu vurgulanmış ve bu sepette ağırlığın Kuzey Afrika ülkelerine verildiği ileri sürülmüştür³⁶¹.

³⁵⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Avrupa Akdeniz Süreci ve Türkiye", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/avrupaakden.htm> (14.02.2003).

³⁶⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, y.a.g.e.

³⁶¹ Seyfi Taşhan, "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye", *Dış Politika-Foreign Policy-A Quarterly of the Foreign Policy Institute*, Cilt:VII, Sayı:3-4, 1996, ss. 28-32.

Ayrıca Ortaklık, daha çok AB'nin Akdeniz ülkelerine yaklaşımı açısından bir zemin hazırlamaya yönelik bir girişim olarak nitelendirilmiştir³⁶². Hatta zaman zaman daha da ciddi bir eleştiri olarak, ortak ülkelerin heterojen yapısı, rejimlerin iç sorunları, devletler arasındaki sorunlar gibi gerçekçi koşullar dikkate alındığında, kağıt üzerinde oldukça etkileyici olan Ortaklık girişiminin, bir taraftan ütöpik diğer taraftan ise emperyal bir özellik taşıdığı iddia edilmiştir³⁶³. Barselona Süreci'nin özünün eski sömürgelerle AB arasında kurulan ve ekonomik olarak tek yanlı işleyen bir düzen kurmak olduğu ve bu doğrultuda Türkiye'nin de AB'nin eski sömürgelerinin statüsüne indirgenmek istendiği iddia edilmiştir³⁶⁴.

3.2.2.1 Siyasi Değerlendirmeler

Barselona Konferansı'ndan sonra, özellikle Türkiye'nin AB'ye aday ülke ilan edildiği 1999 tarihli Helsinki Avrupa Konseyi'ne kadar geçen sürede, Türkiye'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na yönelik olarak "kayıtsız" kaldığı, diğer bir deyişle Ortaklık kapsamında yer almakla birlikte sürece aktif olarak katılmaktan kaçındığı ifade edilmektedir. Türkiye'nin bu yaklaşımı esasen, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı içerisindeki statüsüne ilişkin birtakım siyasi değerlendirmelerden kaynaklanmıştır³⁶⁵. Türkiye'nin, AB tarafından, sadece ortaklık ilişkisi çerçevesinde ayrıcalıklı bir ortak ülke olarak ele alınması gerektiğine ilişkin olarak ortaya atılan birtakım görüşler³⁶⁶ endişe verici bulunmuştur. Çünkü bu tür görüşler, Türkiye'nin AB ile bütünleşme hedefini gölgelendirmeye yönelik girişimler olarak değerlendirilmiştir.

AB için jeo-stratejik bir anlam taşıyan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı içinde AB'ye tam üye bir Türkiye'nin değil, Gümrük Birliği içinde bir ortak üye olan Türkiye'nin Birliğin çıkarlarına daha uygun düştüğü ileri sürülmüştür³⁶⁷. Kimi

³⁶² T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Avrupa Akdeniz Süreci ve Türkiye", a.g.e.

³⁶³ Taşhan, a.g.e., s.28.

³⁶⁴ Erol Manisalı, *İçyüzü ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkmazı Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Otopsi Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 69.

³⁶⁵ Tayfur, "Security and Cooperation in the Mediterranean", a.g.e., s. 139.

³⁶⁶ Jean Raux, "Towards a Pan-Euro-Mediterranean Association of Proximity", (ed.) Marc Maresceau ve Erwan Lannon, *The EU's Enlargement and Mediterranean Strategies*, Palgrave Publishers, New York, 2001, s. 43.

³⁶⁷ İbrahim S. Canbolat, *Uluslararası Sistem Avrupa Birliği Bir Dönüşümün Analizi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s. 79.

çevreler Türkiye'nin Barselona Konferansı'na çağrılmasının, AB'nin Türkiye'yi tam üye yapmak istemeyişinin bir göstergesi olduğunu ve Birliğin Türkiye'yi Avrupa-Akdeniz Ortaklığı yoluyla avutmaya çalıştığını iddia etmişlerdir³⁶⁸. Bu doğrultuda, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde statüsünü sadece bir komşu ülkeye indirgeme amacı taşıdığı düşünülmüştür. Aralık 1997'de gerçekleşen Lüksemburg Avrupa Konseyi'nde Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmemesi, sadece adaylık için ehil olduğunun onaylanması da bu düşünceleri güçlendirmiştir. Ayrıca AB'nin Ankara Antlaşması ve Gümrük Birliği kapsamında taahhüt edip yerine getirmediği mali sorumluluklarını, doğrudan Birlik kanalı ile yerine getirmek yerine MEDA programına aktarmaya çalışması da Türkiye'yi siyasi yönden dışlamayı amaçlayan bir davranış olarak değerlendirilmiştir³⁶⁹.

Oysa, AB'nin sadece Akdeniz'de yer alan bir komşusu olarak kalmak, AB ile 1963 yılından bu yana süregelen ilişkilerinde her zaman Birlik ile bütünleşme hedefi taşıyan Türkiye için kabul edilemez bir durumdur. Türkiye'nin AB içinde üye ülke olmaya alternatif olarak farklı bir statüyü kabullenmesi hiçbir zaman söz konusu olmamıştır. Bu nedenle Ortaklığın, bazı çevrelerce, Türkiye'nin AB üyesi olma nihai amacına alternatif olarak değerlendirilmesinin, Türkiye'nin Barselona Süreci'ne yaklaşımı bakımından temel belirleyici unsur olduğu söylenebilir. Sonuç olarak Türkiye, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında isteksiz bir ortak ülke görünümü vermiştir³⁷⁰. AB ile ilişkilerinde kendisinin Akdeniz politikası içine hapsedilip sadece bu çerçevede değerlendirilen bir ortak ülke şeklinde görülmesine haklı olarak karşı çıkmıştır³⁷¹.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı bakımından Türkiye'yi rahatsız eden diğer bir önemli nokta ise, Türkiye'nin ilk kez bir yapılanmada Avrupa devletleri kapsamında değil de "diğer tarafta" yer almak zorunda kalması olmuştur. Türkiye, birçok uluslararası örgütte batı dünyası ve Avrupa ile aynı tarafta bulunmaktadır. Oysa Barselona Süreci kapsamında kendini AB üyeliği perspektifi taşımayan güney

³⁶⁸ Devrim Kasapoğlu, "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üni. Sos. Bil. Enstitüsü, Ankara, 2000, s. 95.

³⁶⁹ Tayfur, "Turkish Perceptions of the Mediterranean", a.g.e., s. 7.

³⁷⁰ Tayfur, "Security and Cooperation in the Mediterranean", s. 139.

³⁷¹ Tınar, "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Türkiye", a.g.e., s. 242.

Akdeniz ülkelerinin tarafında bulmuştur. Bu durum özellikle 1997 Lüksemburg Avrupa Konseyi'nden Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin olarak çıkan olumsuz karar ile Türkiye'de önemli ölçüde rahatsızlık yaratmıştır. Çünkü bu durum, Türkiye'yi Avrupalı bir ülke olarak kabul etmemeye yönelik bir eğilim olarak algılanmıştır³⁷². Ayrıca Türkiye, Barselona Süreci kapsamında ortak ülkelerin üst düzey memurlarının gerçekleştirdiği toplantıların Arap-İsrail söz düellosu şeklinde geçmesinden ve Avrupa-Akdeniz sürecinin bir çeşit Avrupa-Arap diyaloguna dönüşmesinden dolayı rahatsızlık duymuştur³⁷³.

Türkiye, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na ilişkin ve siyasi yönü ağır basan söz konusu endişeleri nedeniyle, Ortaklığa yönelik düşük profilli ve fazla katılımcı olmayan bir politika izlemeyi tercih etmiştir³⁷⁴. Ortaklık çerçevesinde siyasi anlamda ön planda yer almamış ancak çalışmaları yakından izlemeye çaba göstermiştir. Ayrıca Türkiye, bakanlık düzeyindeki çeşitli toplantılarda Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı tarafından temsil edilmiş ve bu şekilde duyduğu rahatsızlığı yansıtmaya çalışmıştır³⁷⁵. Türkiye'nin Barselona Süreci'ne bakış açısı, Aralık 1999'da AB adaylığının onaylanmasına kadar geçen süre içerisinde Gümrük Birliği ve ülkemizin , AB'nin Akdeniz Havzası'ndaki en önemli ticari ortağı olduğu gerçeği çerçevesinde şekillenmiştir. Bu doğrultuda, Avrupa-Akdeniz sürecinde ortaya çıkabilecek ekonomik işbirliği olanaklarını değerlendirmek temel amaç olmuştur³⁷⁶. Ancak bu dönemde Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde statüsünün açıklık kazanmamış olması, Türkiye'nin Ortaklığa şüphe ile yaklaşmasına ve aktif rol almaktan kaçınmasına yol açmıştır.

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde gerçekleşen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde ülkemizin AB üyeliği için aday ülke olarak ilan edilmesi, Türkiye'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde yaşadığı statü sıkıntısını bir

³⁷² Aliboni, "The Eastern Mediterranean in the Context of Euro-Mediterranean Partnership", a.g.e.

³⁷³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Avrupa-Akdeniz Süreci ve Türkiye'nin Sürece İlişkin Yaklaşımı Konularında Bilgi Notu", Şubat 2002, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/avr.akd.htm>, (12.08.2002).

³⁷⁴ Aliboni, "The Eastern Mediterranean in the Context of Euro-Mediterranean Partnership", a.g.e.

³⁷⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Avrupa-Akdeniz Süreci ve Türkiye", a.g.e.

³⁷⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Avrupa-Akdeniz Süreci ve Türkiye'nin Sürece İlişkin Yaklaşımı Konularında Bilgi Notu", a.g.e.

ölçüde rahatlatmıştır. Bu durum, Türkiye'nin Barselona Süreci çerçevesinde daha aktif bir rol oynamaya başlamasına zemin hazırlayabilecek bir gelişme olarak nitelendirilmiştir. Türkiye'nin 1999 yılından bu yana adaylık süreci çerçevesinde AB ile ilişkilerini devam ettirdiği dikkate alınır, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın getirdiği siyasi diyalog kapsamında daha etkin bir rol oynaması açısından da bir engel kalmadığı söylenebilir. Ancak süreç içinde şimdiye kadar, siyasi sorunların çoğu kez hedeflenen işbirliğinin önüne geçmesi, Türkiye'nin bu yeni adaylık döneminde de Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na iyimser bir bakış açısıyla yaklaşmasını engelleyen bir etken olmuştur³⁷⁷.

Bununla birlikte, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın gelişimini zorlaştıran tüm etkenlere rağmen, Türkiye'nin Barselona Süreci çerçevesindeki siyasi diyalog kapsamında önemli bir rol üstlenebileceği ve bu diyalogdan AOÜ ile ilişkilerinin gelişimi bakımından yarar sağlayabileceği düşünülmektedir. AB'ye aday bir ülke, İslami Konferans Örgütü'nün bir üyesi ve aynı zamanda İsrail ile iyi ilişkileri olan bir ülke olması dolayısıyla Türkiye'nin Akdeniz'e yönelik etkin politikalar geliştirebileceği ifade edilmektedir³⁷⁸. Bu doğrultuda AB aday ülkesi olan Türkiye'nin, aynı zamanda hem NATO ve AGİK gibi çeşitli batılı örgütlerin hem de İslami Konferans Örgütü gibi doğu kökenli örgütlerin bir üyesi olarak, Akdeniz'in Avrupa ve küresel sistem ile olan kurumsal bağlarının güçlendirilmesinde kilit bir rol oynayabileceği belirtilmektedir³⁷⁹.

Söz konusu kilit rol sayesinde, Türkiye'nin hem AOÜ ile olan ilişkilerini Ortaklık çerçevesinde geliştirme hem de AB perspektifi taşıyan bir aday ülke olarak konumunu güçlendirme olanağına sahip olduğu noktası üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, "köprü ülke" olma avantajına kavuşma şansının bulunduğu, ancak bu durumun gerçekleşebilmesi için öncelikle "kendine özgü bir Akdeniz politikası"

³⁷⁷“T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Avrupa-Akdeniz Süreci ve Türkiye'nin Sürece İlişkin Yaklaşımı Konularında Bilgi Notu”, y.a.g.e.

³⁷⁸ Joffe, “EMP Watch, Progress in the Barcelona Process”, a.g.e.

³⁷⁹ Atila Eralp, “Turkey's Role in Political Dialogue in the Mediterranean Region”, *Perceptions-Journal of International Affairs*, Mart-Mayıs 1997, Vol. II, No.1, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/>, (26.07.2002).

geliştirmesi gerektiği vurgulanmaktadır³⁸⁰. Türkiye'nin geliştireceği kendine özgü bir Akdeniz politikası çerçevesinde Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na daha etkin bir şekilde katılmasının ve ulusal çıkarlarını savunmasının kolaylaşacağı düşünülebilir.

3.2.2.2 Güvenlik Alanındaki Değerlendirmeler

Akdeniz, özellikle doğu Akdeniz, Türkiye'nin güvenliği bakımından büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın güvenlik boyutuna ilişkin değerlendirmelerinin Barselona Süreci'nin başlangıcından bu yana pek de olumlu olduğu söylenememektedir. 1999 tarihli Helsinki Avrupa Konseyi'nden sonra Türkiye'nin AB ile ilişkilerini adaylık statüsü temelinde yürütmesi sebebiyle, daha önce Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile bağlantılı olarak taşıdığı statü kaygıları büyük ölçüde aşılmıştır. Ancak Türkiye'nin Ortaklığın güvenlik unsuru ile ilgili tutumunda önemli bir değişiklik ortaya çıkmamıştır³⁸¹.

Türkiye'nin Barselona Süreci'nde güvenlik ile ilgili konulara yaklaşımını belirleyen temel unsur, Türkiye'nin henüz AB'ye üye olmamasıdır. Türkiye, NATO ve AGİK'in üyesidir ve bu örgütlerin, diğer konularda olduğu gibi, Akdeniz'e ilişkin girişimlerinde de karar mekanizmasına katılma hakkına sahiptir. Oysa AB üyeliğine aday bir ülke olarak, Birliğin güvenlikle ilgili yaklaşımlarına ve kararlarına doğrudan katkıda bulunabilme olanağına sahip değildir³⁸². Çünkü Türkiye, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası karar mekanizmasına katılamamaktadır. Bu açıdan, Türkiye'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın güvenlik boyutuna yaklaşımı, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası bağlamındaki konumu ile yakından ilgilidir³⁸³. Bu doğrultuda Türkiye, NATO şemsiyesi altında Akdeniz'de güvenliğe ilişkin çok taraflı girişimleri desteklerken, AB'nin güvenlikle ilgili girişimlerinde düşük profilli bir politika izleyerek iki taraflı çözümleri tercih etmektedir. Türkiye'nin söz konusu yaklaşımının AB'ye tam üye olmadan değişmesi olasılığı düşük görünmektedir³⁸⁴.

³⁸⁰ Tınar, "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Türkiye", a.g.e., s. 242.

³⁸¹ Tayfur, "Turkish Perceptions of the Mediterranean", a.g.e., s. 9.

³⁸² Tayfur, "Turkish Perceptions of the Mediterranean", y.a.g.e., ss. 9-10.

³⁸³ Suhanaz Yılmaz, "The Role of Turkey in Euro-Mediterranean Security", EuroMesCo Files, February 2003, <http://www.euromesco.org>, (12.04.2003), s. 4.

³⁸⁴ Tayfur, "Turkish Perceptions of the Mediterranean, a.g.e., s. 9.

Türkiye'nin Akdeniz'deki güvenlik kaygıları, AB gibi kuzey-güney ekseninde değil batı-doğu ekseninde şekillenmektedir. Bu çerçevede Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nda genel olarak Akdeniz'in kuzeyi ile güneyi arasındaki etkileşimlere odaklanılırken, Türkiye daha çok doğu Akdeniz'deki gelişmeler ile ilgilenmektedir³⁸⁵. Ayrıca Türkiye, Akdeniz Havzası'nı kendi güvenlik kaygıları çerçevesinde değerlendirdiğinde kendisi için askeri nitelik taşımayan güvenlik meseleleri kadar, askeri güvenlik meselelerinin de büyük önem taşıdığı sonucuna varmaktadır³⁸⁶. Ancak Akdeniz ülkeleri arasındaki belli başlı çatışmalar, son derece karmaşık ve köklü sorunlara dayandığından ve çoğu kez gerek AOÜ'nün gerekse AB üye ülkelerinin bu sorunlara bakışı birbirinden oldukça farklı olduğundan, söz konusu sorunların Barselona Süreci çerçevesinde kesin çözümlere kavuşturulabileceğine inanılmamaktadır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın, Akdeniz Havzası'nın karmaşık güvenlik sorunlarını çözmek bakımından etkin bir girişim olmadığı düşünülmektedir³⁸⁷. Barselona Süreci'nin güvenlik alanında ortaklık bakımından 1995 yılından bu yana kaydadeğer bir ilerleme gösterememiş olması Türkiye'nin bu görüşlerini doğrular nitelikte görünmektedir.

Türkiye, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın, Arap-İsrail çatışması devam ettiği sürece, askeri güvenlik meselelerine ilişkin olarak bir gelecek vadedemeyeceğini, bu nedenle de bu alanda işbirliği yapılabileceğinin varsayılmasının ütöpik bir yaklaşım olacağını düşünmektedir³⁸⁸. Ayrıca Orta Doğu sorununun çözülmesinin gerek kendi ulusal güvenliği gerekse bölgesel ve küresel barış ve güvenlik açısından büyük önem taşıdığını sık sık vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, Orta Doğu ülkelerine yönelik politikalarını barışçıl ve dengeli bir çerçevede yürütmeye çalışmaktadır. Bir taraftan Filistin halkının meşru haklarını savunurken diğer taraftan İsrail ile olan ilişkilerini işbirliği çerçevesinde devam ettirmektedir³⁸⁹.

³⁸⁵ Yılmaz, a.g.e., s. 2

³⁸⁶ İlter Turan, "Mediterranean Security in the Light of Turkish Concerns", *Perceptions-Journal of International Affairs*, Haziran-Ağustos 1998, Cilt: III, Sayı:2, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percet/>, (26.07.2002).

³⁸⁷ Oya Akgönenç, "E.U. Policies and Turkey's Security Concerns in the Eastern Mediterranean Region", *Dış Politika-Foreign Policy- A Quarterly of Foreign Policy Institute*, No. 1-2, 1998, ss. 40-41.

³⁸⁸ Tayfur, "Security and Cooperation in the Mediterranean", s. 141.

³⁸⁹ "Turkish Approach to Some Regional Problems", <http://www.msb.gov.tr/Birimler/GNPPD/pdf/p2c4.pdf>, (25.02.2003) .

Türkiye'ye göre bölgede kalıcı ve kapsamlı bir barış ortamının sağlanabilmesi için İsrail-Filistin uyuşmazlığının çözümü şarttır. Bu doğrultuda Orta Doğu sorununun çözümüne yönelik olarak geliştirilen yol haritası girişiminin, Türkiye tarafından aktif biçimde destekleneceği ifade edilmektedir. Türkiye'nin gerektiğinde ilgili taraflar arasındaki görüşmelere ev sahipliği yapmaya hazır olduğu da belirtilmektedir³⁹⁰.

Türkiye'de askeri ve dış politika çevrelerinde, Akdeniz'deki askeri sorunların çözümüne yönelik olarak tümüyle AB'ye dayalı bir politika izlenmesinin doğru olmadığına ilişkin genel bir kanı bulunmaktadır. Hatta zaman zaman AB'nin askeri sorunlara ilişkin konularda bölgeye yaklaşımının, kısa vadeli taktikler çerçevesinde şekillendiği ileri sürülmektedir. Dahası tek tek üye ülkelerin askeri güvenliğinin maliyetine Birlik kapsamında katlanılmasına sıcak bakmadığı ve bu nedenle bölgesel olaylarda Birliğin daha çok askeri olmayan güvenlik meselelerine odaklanmayı tercih ettiği ortaya konulmaktadır³⁹¹.

Türkiye, terörizme ve kaçakçılığa karşı uluslararası işbirliğini her zaman desteklemiştir. Bu nedenle Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde, askeri olmayan güvenlik meseleleri olarak ele alınan bu önemli konular bakımından ortak ülkeler arasında işbirliği yapılmasına olumlu yaklaşmaktadır³⁹². Türkiye Barselona Konferansı'nda özellikle terörizmle mücadele konusundaki hassasiyetini vurgulamış ve İslam, kökten dincilik ve terörün birbirine karıştırılmaması gerektiğini ifade etmiştir³⁹³. Akdeniz Havzası'nın güvenliğini etkileyen en önemli etkenlerden birisi olarak değerlendirilen terörizm, Türkiye için uzun yıllardır önemli bir sorun oluşturmaktadır. 1970'lerde Ermeni terör örgütü ASALA'nın düzenlediği suikastlar ile öldürülen Türk diplomatları, 1980'lerde başlayıp Türkiye'nin uzun süre mücadele etmek zorunda kaldığı ve özellikle doğu illerimizde otuzbinin üzerinde hayata

³⁹⁰ “Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Sayın Abdullah Gül'ün İktisadi Araştırmalar Vakfında Yaptıkları Konuşma”, İstanbul, 16 Haziran 2003, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupg/iktisadiarastirma.htm>, (29.06.2003).

³⁹¹ Turan, a.g.e.

³⁹² Yılmaz, a.g.e., s. 8.

³⁹³ Kasapoğlu, a.g.e., s. 98.

malolan PKK terörü, terörizm ile mücadelenin Türkiye için önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır³⁹⁴.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana terörizm, dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Akdeniz'de de gerek ülkelerin kendi içlerinde gerekse ülkeler arasında bir savaş aracı olarak kullanılmaktadır³⁹⁵. Özellikle günümüzde terörizm giderek uluslararası bir nitelik kazanmakta ve bu nedenle de uluslararası mücadele gerektirmektedir. ABD'ye karşı 11 Eylül 2001 tarihinde düzenlenen terörist saldırılar, mümkün olan her platformda terörizm ile uluslararası bir şekilde mücadele edilmesi gerektiğini bir kez daha ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın ortak ülkelerin uluslararası terörizme karşı ortak mücadelesini şekillendirecek bir araç olarak etkin bir biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir.

3.2.2.3 Ekonomik Değerlendirmeler

Son yıllarda dünya ticaretinin gelişimi kapsamında bölgesel ticaret antlaşmalarının sayısında büyük bir artış gözlenmektedir. Bu bağlamda DTÖ'ye her ay ortalama bir bölgesel ticaret antlaşmasının bildiriminin yapıldığı ve halen DTÖ'ye bildirimi yapılmayanlar da dahil olmak üzere, 170 bölgesel ticaret antlaşmasının yürürlükte olduğu ifade edilmektedir. Bu rakamın, 2005 yılında, 250'ye ulaşacağı tahmin edilmektedir. 2000 yılı Temmuz ayı itibarıyla yürürlükte bulunan ve DTÖ'ye bildirilmiş, 113 bölgesel ticaret antlaşması kapsamında gerçekleştirilen ticaretin, dünya ticareti içerisindeki payının % 43 olduğu tahmin edilmektedir. Bu pay, 2005 yılında yürürlüğe girmesi öngörülen 68 anlaşmayla beraber % 51'e ulaşacaktır³⁹⁶.

Ülkelerin birbirleriyle bölgesel ticaret antlaşmaları gerçekleştirmeleri ve varolan antlaşmaları genişletmeleri, çeşitli siyasi ve ekonomik nedenlerle açıklanmaktadır. Daha büyük bir pazar için üretiyor olmanın yarattığı maliyetleri düşürücü etki, yerli üreticilerin yabancı rekabete sınırlı ölçüde maruz kalmaları ve

³⁹⁴Seyfi Taşhan, "Turkish Strategic Perspectives on Mediterranean Security", 18 Mart 2003, http://www.foreignpolicy.org.tr/eng/articles/stashan_180303.htm, (04.04.2003).

³⁹⁵Taşhan, y.a.g.e.

³⁹⁶T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, "Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve Dünya Ticaret Örgütü", <http://www.dtm.gov.tr/ab/>, (14.02.2003).

böylelikle daha büyük ölçekte rekabete hazırlıklı hale gelmeleri, yabancı sermaye için elverişli bir ortam yaratılması gibi nedenler bu doğrultudaki hareketlere hız kazandırmaktadır. Son dönemde tamamlanan bölgesel ticaret antlaşmalarının kompozisyonu incelendiğinde, coğrafi yakınlık, kültürel benzerlikler ve yine benzer ekonomik gelişmişlik düzeyi gibi faktörlerin önemini giderek yitirdiği göze çarpmaktadır. Aynı kıtalardan, gelişmiş ve gelişme yolundaki ülkeleri bir araya getiren antlaşmaların sayısı artarken, gümrük birliğinden ziyade serbest ticaret antlaşması yapma eğiliminin yaygın olduğu görülmektedir³⁹⁷.

AB ile AOÜ arasında, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde, 2010 yılına kadar bir serbest ticaret bölgesi kurulması hedefi, dünyada bölgesel ticaretin gelişimi yönünde görülen eğilimi destekler bir şekilde, ekonomik ortaklık unsurunun en önemli ayağını oluşturmaktadır. AB ile AOÜ arasında bu hedefin gerçekleştirilmesine yönelik temaslar, Barselona Süreci'nin başlangıcından bu yana sürdürülmektedir. Türkiye, Malta ve Güney Kıbrıs ise, AB'ye aday ülkeler olarak AOÜ içindeki farklı konumlarından dolayı, bu kapsamdaki ilişkilerini Birlik ile önceden gerçekleştirdikleri Ortaklık Antlaşmaları temelinde yürütmeye devam etmişlerdir. Türkiye ile AB arasında 1 Ocak 1996 tarihinden bu yana uygulanmakta olan gümrük birliği, Türkiye'nin Birlik ile olan ticari ilişkilerinin düzenlenmesinde temel alınmaktadır.

Türkiye'nin üçüncü ülkelerle gerçekleştirdiği serbest ticaret antlaşmalarının temelleri esasen 1980 yılında başlayan ihracata dayalı büyüme stratejisi ile atılmıştır. Bu stratejinin dış ticaret politikasına ilişkin en önemli hedefleri, yeni pazarlar bulmak ve ihracatı ürün temelinde çeşitlendirmektir. Ayrıca 1996 yılında AB ile gerçekleştirilen Gümrük Birliği'nin de, Türkiye'nin Birliğin ortak ticaret politikasına uyumunu zorunlu kılması, Türkiye'yi AB'nin tercihli antlaşmalarını ve serbest ticaret antlaşmalarını, ilgili üçüncü ülkelerle yapılacak müzakereler sonucunda üstlenme yükümlülüğünde bırakmıştır³⁹⁸. Bu durumun Türkiye'ye AB'nin AOÜ ile akdettiği serbest ticaret antlaşmaları bakımından da sorumluluk yüklediği

³⁹⁷ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, y.a.g.e.

³⁹⁸ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları", <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/STA/sta.htm>, (05.05.2003).

düşünülebilir. Bu nedenle Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin AOÜ ile ilişkilerine doğrudan etkisi olduğu ifade edilmektedir³⁹⁹. Diğer taraftan, AB ile AOÜ arasında kurulacak olan serbest ticaret bölgesinin beklenildiği gibi başarılı olabilmesi için, AOÜ'nün kendi aralarında da serbest ticaret koşullarını gerçekleştirmesi gerektiği düşünülmekte ve bu doğrultuda AB tarafından AOÜ'nün kendi içlerindeki serbest ticaret antlaşmaları desteklenmektedir.

Türkiye'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın ekonomik boyutuna bakışının genel olarak olumlu olduğu söylenebilir. Türkiye, Ortaklığın Akdeniz'de bir serbest ticaret bölgesi kurulmasına yönelik hedefini desteklemektedir. Özellikle AB'ye aday ülke ilan edildiği Helsinki Avrupa Konseyi'nden sonra Türkiye, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın ekonomik alanında daha aktif olmak ve bu çerçevedeki toplantılara katılımını arttırmak istediğini sık sık ifade etmeye başlamıştır. Bu durumun Helsinki'den sonra Türkiye'nin kendini Avrupa'ya daha yakın hissetmesi ve aday ülke olmadan önce Avrupa-Akdeniz Ortaklığı içerisindeki konumuna ilişkin olarak taşıdığı şüphelerden bir ölçüde kurtulması ile ilgili olduğu düşünülebilir⁴⁰⁰.

Türkiye ile AOÜ arasındaki ticari ilişkiler incelendiğinde, söz konusu ilişkilerin Türkiye'nin bölge ülkelerinin çoğuyla sahip olduğu tarihi ve kültürel bağlara rağmen, taşıdığı potansiyelin oldukça gerisinde kaldığı görülmektedir. Türkiye'nin Akdeniz bölgesinden yaptığı ithalatı gösteren Tablo 16 ve Türkiye'nin bölgeye ihracatını gösteren Tablo 17 bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

³⁹⁹ Cem Duna, "Turkish -EU Relations in the Context of EuroMed", **International Conference on Security and Cooperation in the Eastern Mediterranean**, ARI Movement ve Friedrich Nounmann Foundation, İstanbul, 9-10 Haziran 1999, s. 15.

⁴⁰⁰ Tayfur, "Security and Cooperation in the Mediterranean", a.g.e., ss. 140-141.

TABLO 15: Türkiye'nin Akdeniz Bölgesinden Yaptığı İthalat
(Milyon Dolar Olarak)

	1999		2000		2001		
	DEĞER	PAY	DEĞER	PAY	DEĞER	PAY	DEĞİŞİM
DÜNYA	40.671.3		54.502.8		41.399.1		%-24
TÜM BÖLGE	2.049.9	%5.0	3.397.3	%6.20	3.150	%7.60	%-9.5
FAS	44.5	%0.11	73.0	%0.13	38.2	%0.09	%-48
CEZAYİR	681.9	%1.68	1.192.4	%2.19	1.064.0	%2.57	%-11
TUNUS	66.6	%0.16	64.8	%0.12	72.9	%0.18	%12
LİBYA	502.1	%1.23	786.2	%1.44	847.8	%2.05	%8
MISIR	109.0	%0.27	140.7	%0.26	91.7	%0.22	%-35
LÜBNAN	11.1	%0.03	22.2	%0.04	26.0	%0.06	%17
SURİYE	307.0	%0.75	545.2	%1.00	463.5	%1.12	%-15
FİLİSTİN	0.0	%0.00	0.2	%0.00	0.1	%0.00	%-36
ÜRDÜN	16.6	%0.04	27.3	%0.05	13.5	%0.03	%-50
MALTA	13.0	%0.03	39.9	%0.07	9.1	%0.02	%-77
İSRAİL	298.2	%0.7	505.5	%0.92	524.8	%1.2	%3.7

Kaynak: The Republic of Turkey Prime Minister's Office Undersecretariat for Foreign Trade General Directorate of EU Affairs, "The Euro-Mediterranean Free Trade Area", <http://www.foreigntrade.gov.tr/Ab/ingilizce/EUROMED1.pdf>, (17.02.2003).

Tablo 15'den de görülebildiği gibi Türkiye'nin toplam ithalatı içerisinde Akdeniz ülkelerinin payı %5-7 civarında seyretmektedir. Bu oran değerlendirilirken dikkate alınması gereken önemli bir nokta, Akdeniz ülkelerinden yapılan ithalatın büyük oranını petrol ve doğal gaz ithalatının oluşturması ve sanayi ürünlerinin ithalat içerisindeki payının oldukça düşük olmasıdır. Diğer taraftan, Türkiye'nin Akdeniz ülkelerine ihracat oranları, %8-9 civarında seyretmekte ve ithalat oranları gibi düşük miktarlarda gerçekleşmektedir⁴⁰¹.

⁴⁰¹ The Republic of Turkey Prime Minister's Office Undersecretariat for Foreign Trade General Directorate of EU Affairs, "The Euro-Mediterranean Free Trade Area", <http://www.foreigntrade.gov.tr/Ab/ingilizce/EUROMED1.pdf>, (17.02.2003).

TABLO 16: Türkiye'nin Akdeniz Bölgesine İhracatı
(Milyon Dolar Olarak)

	1999		2000		2001		
	DEĞER	PAY	DEĞER	PAY	DEĞER	PAY	DEĞİŞİM
DÜNYA	26.587.2		27.774.9		31.342.0		%12.8
TÜM BÖLGE	2.474.5	%9,3	2.228.0	%8.0	2.598	%8.2	%16.6
FAS	90.4	%0.34	70.4	%0.25	98.1	%0.31	%39.4
CEZAYİR	407.6	%1.53	383.5	%1.38	422.0	%1.33	%10.0
TUNUS	238.4	%0.90	162.3	%0.58	140.6	%0.48	%-13.4
LİBYA	139.6	%0.53	95.5	%0.34	67.5	%0.21	%-29.4
MISIR	467.4	%1.76	375.7	%1.35	421.5	%1.39	%12.2
LÜBNAN	161.7	%0.61	129.3	%0.47	183.9	%0.56	%42.3
SURİYE	232.2	%0.87	184.3	%0.66	281.1	%0.82	%52.6
FİLİSTİN	1.8	%0.01	5.6	%0.02	6.0	%0.01	%6.7
ÜRDÜN	88.2	%0.33	99.5	%0.36	118.9	%0.36	%19.5
MALTA	61.6	%0.23	71.9	%0.26	62.9	%0.23	%-12.4
İSRAİL	585.2	%2.2	650.1	%2.34	796.3	%2.5	%22

Kaynak: The Republic of Turkey Prime Minister's Office Undersecretariat for Foreign Trade General Directorate of EU Affairs, "The Euro-Mediterranean Free Trade Area", <http://www.foreigntrade.gov.tr/Ab/ingilizce/EUROMED1.pdf>, (17.02.2003).

Türkiye ile AOÜ arasında imzalanacak serbest ticaret antlaşmaları, taraflar arasındaki zayıf ticari ilişkilerin geliştirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Ancak Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin genel olarak serbest ticaret antlaşmaları imzalamak konusunda isteksiz oldukları dikkati çekmektedir. AOÜ'nün bu tutumunun, Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Bölgesinin kurulması için temel oluşturan Barselona Bildirgesi'ni hukuki olarak bağlayıcı bir belgeden çok, niyet belirten bir belge olarak değerlendirmesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Türkiye, söz konusu ülkeler için ithal ikamesi politikalarından serbest ticarete geçmenin ne kadar zorlu bir süreç olduğu kabul etmektedir. Bununla birlikte, Avrupa-Akdeniz bölgesinde serbest ticaret ortamı sağlanmaksızın, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın hedeflediği ekonomik ve siyasi işbirliğinin tam olarak gerçekleştirilmesinin mümkün

olmadığını düşünmekte ve bu açıdan AOÜ'ye biran önce gerekli girişimleri başlatma çağrısında bulunmaktadır⁴⁰².

Bu doğrultuda Türkiye, AOÜ ile serbest ticaret antlaşmaları gerçekleştirmeye yönelik faaliyetlerini devam ettirmektedir. Türkiye ile İsrail arasında 1992 yılında başlatılan görüşmeler, 14 Mart 1996 tarihinde Tel-Aviv'de imzalanan serbest ticaret antlaşması ile sonuçlanmıştır. Söz konusu antlaşma, İsrail'in ABD ile de serbest ticaret antlaşması bulunması nedeniyle sadece İsrail pazarına değil, ABD pazarına giriş açısından da büyük önem taşımaktadır. Ayrıca 1 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe girmiş olan bu antlaşma, AOÜ ile AB arasında 2010 yılına kadar kurulması öngörülen serbest ticaret bölgesi ile bütünleşme bakımından Türkiye tarafından atılan ilk adım olarak da değerlendirilebilir⁴⁰³.

Türkiye Mısır, Tunus, Fas ve Filistin Yönetimi ile serbest ticaret antlaşmaları imzalanmasına yönelik müzakereleri devam ettirmektedir. Ayrıca Ürdün ile görüşmelerin başlatılması için de çalışmalara başlanmış ve Ürdün'e taslak antlaşma metni gönderilmiştir⁴⁰⁴. Türkiye ile Mısır arasındaki serbest ticaret antlaşması müzakereleri 1998 yılında başlatılmış ve ana antlaşma metni üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Temmuz 1999'da dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Mısır ziyareti sonucunda, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti arasında serbest ticaret antlaşması gerçekleştirilmesine yönelik bir deklarasyon yayınlanmıştır⁴⁰⁵. Türkiye bu deklarasyonun ardından karşılıklı tarımsal tavizlere ilişkin bir öneri listesini Mısır'a iletmıştır. Fas ile yapılan müzakereler sonucunda da ortak bir antlaşma metni üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Tunus ile müzakereler Ekim 1998'te başlatılırken Filistin Yönetimi ile ilk oturumu Şubat

⁴⁰² The Republic of Turkey Prime Minister's Office Undersecretariat for Foreign Trade General Directorate of EU Affairs, y.a.g.e.

⁴⁰³ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları", a.g.e.

⁴⁰⁴ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Topluluğun Ticaret Politikasına Uyum", <http://www.dtm.gov.tr/ab/ticuyumu.htm>, (05.05.2003).

⁴⁰⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Mısır İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/misir.htm>, (02.05.2003).

1999’da tamamlanan müzakerelerin ardından hassas sanayi ürünleri ticaretine ilişkin bir taslak oluşturulmuştur⁴⁰⁶.

AOÜ arasında Türkiye ile ilişkileri bakımından son dönemlerde ön plana çıkan ülke İsrail olmuştur. Türkiye ile İsrail arasında serbest ticaret antlaşmasının imzalanmasından sonra, İsrail ile çeşitli ortak işbirliği girişimlerinin gerçekleştirilmesinin kolaylaştığı görülmüştür. Diğer taraftan Türkiye’nin İsrail ile ilişkilerinin gelişmesi, Arap ülkelerinin doğrudan veya dolaylı tepkilerine yol açmıştır. Bununla beraber, bölge ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesinde serbest ticaret antlaşmaları akdedilmesinin ne kadar önemli olduğunu ortaya koyması bakımından İsrail ile olan ilişkilerden elde edilen tecrübeler, önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı’nın en can alıcı bölümü olarak nitelendirilen bu antlaşmaların, diğer AOÜ ile de bir an önce imzalanmasının, Türkiye’nin bölgeye açılımını önemli ölçüde arttıracığı düşünülmektedir⁴⁰⁷. Bu nedenle Türkiye’nin AOÜ ile imzalanacak serbest ticaret antlaşmalarına yönelik çalışmalarına ağırlık vermesi yerinde olacaktır.

Türkiye’nin, hem AB’ye aday bir ülke hem de AB ile arasında Gümrük Birliği uygulaması bulunan bir ülke olarak, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde ekonomik işbirliğinin gelişimi bakımından önemli bir rol üstlenebilecek bir konumda olduğu söylenebilir. Türkiye’nin AB ile olan ekonomik bağları uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Ayrıca Gümrük Birliği sonucunda Türkiye’nin ekonomik yapısı AB’ye daha da yaklaşmıştır. Bu açıdan Türkiye’nin Gümrük Birliği sürecinde edindiği tecrübelerin AB ile serbest ticaret bölgesi kurma sürecinde olan AOÜ’ye aktarılmasının, söz konusu ülkeler açısından son derece faydalı olacağı ve ortak ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğine katkıda bulunacağı düşünülebilir. Bölge ülkeleri arasında ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi ise, siyasi diyalog için gerekli olan koşulların oluşumu için uygun ortamı hazırlayacaktır⁴⁰⁸.

⁴⁰⁶ The Republic of Turkey Prime Minister’s Office Undersecretariat for Foreign Trade General Directorate of EU Affairs, a.g.e.

⁴⁰⁷ Tınar, “Friedrich Ebert Vakfı Ekonomi Forumu Toplantısı Sonuç Raporu”, **Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası ve Türkiye**, a.g.e., ss. 48-49.

⁴⁰⁸ Eralp, “Turkey’s Role in Political Dialogue in the Mediterranean Region”, a.g.e.

AOÜ'nün, Türkiye'nin AB ile ilişkileri çerçevesinde edindiği tecrübelerden faydalanarak AB'yi daha iyi anlamalarının mümkün olacağı belirtilmektedir. Diğer taraftan, Türkiye'nin ortak ülkeler içerisindeki farklı konumunu iyi bir şekilde değerlendirmesinin, daha fazla dışa açılım sağlaması ve AOÜ ile ticari ilişkilerini geliştirmesi bakımından büyük önem taşıdığı da vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Avrupa-Akdeniz serbest ticaret bölgesinin ve merkezi Türkiye'de olacak bir bölgesel kalkınma bankasının kurulmasına öncülük edebileceği düşünülmektedir. Ancak bunun için Türkiye'nin öncelikle AB'nin Akdeniz politikası çerçevesinde, Akdeniz Havzası'na yönelik kendine özgü bir ulusal bakış açısı geliştirmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin geliştireceği bakış açısının vurgu noktalarını, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda şekillendirmesinin ve önceliği Doğu Akdeniz'e vermesinin mümkün olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu şekilde Türkiye'nin Akdeniz'de "örnek ülke" rolü üstlenebileceği de düşünülmektedir⁴⁰⁹.

3.2.3 Türkiye ve MEDA

Türkiye, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde bulunan bir ülke olarak, Barselona Süreci'nin başlangıcından bu yana MEDA programının kapsamı içerisinde yer almaktadır. Türkiye-AB mali işbirliğinin önemli bir parçasını oluşturan MEDA'nın Türkiye bakımından uygulanması, gerek programın ikinci aşamasına geçmiş olmasına gerekse Türkiye'nin Aralık 1999 tarihli Helsinki Avrupa Konseyi tarafından AB üyeliğine aday bir ülke olarak ilan edilmesine bağlı gelişmeler doğrultusunda değişikliklere uğramıştır. MEDA programının Türkiye açısından işleyişinin ve zaman içerisinde gösterdiği değişimlerin doğru bir şekilde değerlendirilebilmesi için öncelikle Türkiye-AB mali işbirliğinin gelişimini kısaca gözden geçirmek yerinde olacaktır.

1964-1996 yılları arasında geçen sürede, diğer bir deyişle Gümrük Birliği öncesindeki dönemde, Birliğin Türkiye'ye yönelik mali yardımları esasen Mali Protokoller ile düzenlenmiştir. 1964-1981 yılları arasında Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişiminin teşvik edilmesi amacıyla, üç ayrı mali protokol ve bir

⁴⁰⁹ Tınar, "Friedrich Ebert Vakfı Ekonomi Forumu Toplantısı Sonuç Raporu", Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye a.g.e., ss. 51-56.

Tamamlayıcı Protokol imzalanmıştır. I. Mali Protokol (1964-1969) çerçevesinde 175 milyon ECU, II. Mali Protokol çerçevesinde (1971-1977) 220 milyon ECU, III. Mali Protokol (1979-1982) çerçevesinde ise 310 milyon ECU tutarında yardım sağlanmıştır. 1979-1982 dönemini kapsayan ve 600 milyon ECU tutarında yardım öngören IV. Mali Protokol ise Yunanistan'ın vetosu nedeniyle Konsey'de mali yardımlar için gerekli oybirliği sağlanamamasından dolayı uygulanamamıştır. Türkiye bu dönemde Mali Protokoller dışında Özel İşbirliği Fonu, İdari İşbirliği Fonu ve Tamamlayıcı Protokol kapsamında 128 milyon ECU tutarında yardım almıştır⁴¹⁰.

1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği sonrasındaki dönemde, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile, Türkiye'ye AB bütçe kaynaklarından ve MEDA programından kredi ve hibe yardımları yapılması öngörülmüştür. Söz konusu yardımlar, Birliğin tek taraflı bir deklarasyonu ile Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisi üzerindeki olası olumsuz etkilerinin bertaraf edilmesi amacıyla taahhüt edilmiş ancak yetersiz olmaları nedeniyle eleştirilere konu olmuşlardır. Diğer taraftan yetersiz bulunan bu yardımların dahi gerçekleştirilememiş olması⁴¹¹, 1979'dan bu yana Türkiye ile AB arasında sorunlu bir şekilde gelişen mali işbirliği ilişkilerinin bir uzantısı olarak değerlendirilebilir.

Helsinki Avrupa Konseyi sonrasındaki dönemde ise Türkiye'nin Birlik üyeliğine adaylığı ile bağlantılı olarak Türkiye'ye sağlanan mali yardımlara katılım öncesi yönlendirme unsuru dahil edilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'ye, uluslararası mali kurumlarla işbirliği içerisinde, yapısal uyarlanma için sağlanan yardımlara devam edilmiş, ancak kurumlaşma, yatırım ve Türkiye'nin Topluluk programları ve ajanslarına katılımını desteklemeye yönelik de yardım sağlanmaya başlanmıştır. 17 Aralık 2001'de Konsey tarafından Türkiye'ye sağlanacak katılım öncesi mali yardım hakkında Tek Çerçeve Yönetmeliği olarak bilinen bir yönetmelik kabul edilmiştir. Bu

⁴¹⁰T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, "AB-Türkiye Mali İşbirliği-Helsinki Öncesi Dönem (1963-1999)", <http://www.euturkey.org.tr/abportal/>, (10.05.2003).

⁴¹¹ T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, "AB-Türkiye Mali İşbirliği-Helsinki Öncesi Dönem (1963-1999)", y.a.g.e.

Yönetmelik ile Türkiye'ye yılda ortalama 177 milyon € tutarında yardım sağlanması öngörülmüştür⁴¹².

2002 Strateji Belgesi'nde Komisyon, Türkiye'nin ihtiyaçlarını ve kullanma kapasitesini gözönünde bulundurarak, Türkiye'ye toplam yardımın büyük ölçüde arttırılmasını öngörmüştür. Bu doğrultuda Aralık 2002 tarihli Kopenhag Avrupa Konseyi'nde yardımın arttırılması ve 2004'ten itibaren bu yardımın 2000-2006 mali perspektiflerinin "katılım öncesi harcama" başlığı altında finanse edilmesi karara bağlanmıştır. 2004-2006 döneminde toplam olarak 1050 € tutarında olması öngörülen mali yardım, Türkiye'nin Kopenhag ölçütlerini yerine getirme çabalarının desteklenmesine odaklanacaktır⁴¹³.

Türkiye ile AB arasındaki mali işbirliğinin gelişimi kapsamında MEDA programının ilk aşaması olan MEDA I 1995-1999 yılları arasında, diğer bir deyişle Helsinki öncesi dönemde uygulanmıştır. Bu dönemde Türkiye'ye, 376 milyon Euro tutarında hibe olarak ve 544.5 milyon Euro tutarında ise AYB kredisi olarak mali yardım taahhüdünde bulunulmuştur. Türkiye'ye ayrılan MEDA fonlarının, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi sonucunda vaadedilen yardımları kullanacağı gerekçesi ile diğer ülkelere nazaran düşük miktarlarda tutulduğu ileri sürülmüştür⁴¹⁴.

MEDA taahhütlerinin büyük bir bölümü, ekonomik geçişin desteklenmesine, sosyo-ekonomik kalkınma ile demokratikleşme ve sivil toplumun güçlendirilmesine yönelik ikili projelere ayrılmıştır. Ayrıca Türkiye Avrupa-Akdeniz Kültürel Miras Programı, Görsel İşitsel İşbirliği Programı MEDEA, Avrupa-Akdeniz Bilgi Toplumu EUMEDIS, Kısa ve Orta Vadeli Öncelikli Çevre Eylem Programı SMAP ve Euro-Med Gençlik Programı gibi bölgesel programlara da katılabilmektedir⁴¹⁵.

⁴¹² Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Mali Yardım- Türkiye için Katılım Öncesi Strateji", <http://www.deltur.cec.eu.int>, (15.04.2003).

⁴¹³ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Mali Yardım- Türkiye için Katılım Öncesi Strateji", y.a.g.e.

⁴¹⁴ Recep Önal, "Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Ekonomik İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış ve Günümüzdeki Gelişmeler", *Yeni Türkiye Dergisi*, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Cilt:I, Yıl:6, Sayı:35, 2000, s. 244.

⁴¹⁵ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Financial Cooperation Review (1964-2006)", <http://www.deltur.cec.eu.int/english/ei-prehelsinki.html>, (8.04.2003).

MEDA I kapsamında uygulamaya konulan iki taraflı ve büyük ölçekli başlıca projeler; iş geliştirme ağı, otomatik yan sanayii organize küçük sanayi bölgesi, AB online bilgi ağı, ayakkabıcılık sektörü mesleki eğitim merkezi, konfeksiyon sektörü mesleki eğitim merkezi, tekstil sektöründe çevre standartları, AB-Türkiye iş merkezlerinin desteklenmesi, İstanbul'un Balat ve Fener semtlerinin rehabilitasyonu, mesleki eğitim ve çıraklık projesi, sivil toplumu destekleme programı, kadının siyasi katılımını arttırma, kadın girişimcilerin desteklenmesi, gece kondu semtlerinde aile planlaması, Diyarbakır atık su işletmesi, Tarsus atık su işletmesi, Adana atık su işletmesi gibi projelerdir. Kentsel toplumun güçlendirilmesi, kentte kadın, tüketici koruma bilinci oluşturma, sokak çocuklarına yönelik umut evi, çocukları koruma merkezi gibi bazı projeler ise küçük ölçekli sivil toplum projeleri kapsamında değerlendirilmektedir⁴¹⁶.

MEDA I çerçevesinde Türkiye'de ellibeş proje yürütülmüştür. Projeler özellikle özel sektörün ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, kamu sağlığı, temel ve mesleki eğitim, çevre, insan haklarının korunması ve iyileştirilmesi ve sivil topluma yönelik konulara odaklanmıştır⁴¹⁷. Ancak söz konusu projeler için 376 milyon Euro tutarında kaynak tahsisatı sağlanmış olmasına rağmen fiili para kullanımı sadece 15 milyon Euro düzeyinde kalmıştır. Diğer bir ifade ile projeler kapsamında kullanılan kaynaklar, taahhüt edilen miktarın oldukça gerisinde kalmıştır⁴¹⁸.

Esasen MEDA I kapsamında Türkiye tarafından AB Komisyonu'na 300 civarında proje sunulmuştur. Ancak Komisyon'un proje kabul sistemine ilişkin olarak farklı yönetimler altında sürekli değişiklikler yapması projelerin onaylanmasında güçlüklerle yol açmıştır. Onaylanan projeler için Finansman Anlaşmaları imzalanmıştır. Bununla birlikte MEDA I programının uygulamaya konulmasından yaklaşık iki yıl sonra AB Komisyonu'nun projelerin uygulanması

⁴¹⁶Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Meda Programı", <http://www.deltur.cec.eu.int/mali-ikili-hibeler.html>, (10.06.2003).

⁴¹⁷European Commission, "Annual Report of the MEDA Programme 1999", COM (2000) 472 final, Brussels, 20.12.2000, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/meda/reports.htm, (24.05.2003), s.49.

⁴¹⁸Şebnem Karauçak Oğuz, *Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye yönelik Mali Yardımları*, İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Sayı:147, Eylül-Aralık 2000, s. 38.

için öncelikle her ülkenin bir Çerçeve Antlaşması imzalamasını şart koşması, müzakereleri 1998’de başlayan söz konusu Antlaşmanın imzalanmasının gecikmesi ve hibelerin kullanımı için gerekli olan Çerçeve Kanunu’nun Türkiye tarafından Eylül 2000’de onaylanması sonucunda kabul edilen projelerin uygulanmasında da sorun çıkmıştır⁴¹⁹.

Diğer taraftan AB’nin Türkiye’ye yönelik siyasi tavrı da MEDA I çerçevesindeki projelerin onaylanmasında ve uygulanmasında sorunlara yol açmıştır. Yunanistan’ın vetoları, AB’nin Türkiye’ye sağlanan kaynakların özellikle Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde ve insan hakları projelerinde kullanılmasına yönelik talepleri⁴²⁰ ve AOÜ içerisinde sadece Türkiye’ye ait projelerin AP onayına sunulması aksaklıklara sebep olmuştur⁴²¹. Türkiye, bu dönemde AB’nin MEDA konusundaki tutumundan duyduğu rahatsızlığı ifade etmiştir. Çünkü MEDA programının herhangi bir ülkeye karşı ayrımcı muamele yapılmasını öngörmemesine rağmen, Türkiye’nin programın uygulanması bakımından ayrımcı bir muameleye tabi tutulduğu düşünülmüştür. AB’nin taahhüt ettiği ve esasen sembolik bir değer taşıdığı düşünülen mali yardımlar konusunda Türkiye’ye zorluk çıkarmasının Avrupa-Akdeniz Ortaklığı bağlamındaki inandırıcılığına zarar verdiği ve Türkiye’nin Ortaklığa yönelik olarak taşıdığı şevki kırdığı belirtilmiştir⁴²².

Türkiye-AB mali ilişkilerinde sorunlu bir dönem olarak nitelendirilebilecek MEDA I döneminin ardından 2000-2006 yılları arasını kapsaya MEDA II programı başlatılmıştır. MEDA II programı Türkiye’nin AB üyeliğine aday ilan edildiği Helsinki Avrupa Konseyi sonrasındaki döneme denk gelmiştir. Adaylık sürecinde Türkiye’ye yedi yıllık dönemde MEDA II kapsamında hibe olarak 889 milyon Euro (yılda ortalama 127 milyon Euro) ve AYB kredisi olarak da 1 milyar 470 milyon Euro (yılda ortalama 210 milyon Euro) mali yardımda bulunulması öngörülmüştür. Bu doğrultuda 2000 yılı için toplam 176 milyon Euro tutarında, 2001 yılı için toplam

⁴¹⁹T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Türkiye-AB Mali İlişkileri”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/mali/malison1.htm> (7.05.2003).

⁴²⁰Tayfur, “Turkish Perceptions of the Mediterranean”, a.g.e., s. 8.

⁴²¹Arakon, a.g.e., s. 25.

⁴²²T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Avrupa-Akdeniz Süreci ve Türkiye”, a.g.e.

167 milyon Euro tutarında, 2002 yılı için toplam 126 milyon Euro tutarında proje taahhüde bağlanmıştır. 2003 yılı için ise 145 milyon Euro tutarında projenin taahhüt edilmesi söz konusudur⁴²³.

17 Aralık 2001 tarihinde Konsey tarafından onaylanan ve 1 Ocak 2002 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren Tek Çerçeve Yönetmeliği ile Türkiye'nin AB'den hibe yardımı aldığı üç kaynak olan MEDA II, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınması ile Gümrük Birliği'nin güçlendirilmesine ilişkin yardımlar standart prosedürlere dayanan tek bir program çerçevesinde yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile Türkiye'ye sağlanacak yardımın mutlaka Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program çerçevesindeki öncelikler için kullanılmasının sağlanması amaçlanmıştır. Tek Çerçeve, başlangıcından bu yana, MEDA yönetmeliği kapsamında karmaşık ve uzun bürokratik işlemlere tabi olan Türkiye için mali yardımların taahhüt ve tahsis sürecini diğer adaylarla aynı prosedüre bağlaması bakımından da önem taşımaktadır. Bu doğrultuda AB'nin hibe yardımlarının artık sadece AB Komisyonu ile birlikte dönemsel olarak hazırlanan Finansman Programlarında yer alan program ve projeler için tahsis edilmesi söz konusudur. Ayrıca yardımlar Türkiye'nin adaylık ve uyum süreci ile doğrudan bağlantılı alanlarda kullanılmalıdır⁴²⁴.

Diğer taraftan Birlik, Türkiye'den AB-Türkiye mali işbirliğine yönelik olarak Merkezi Olmayan Yapılanmaya (Decentralized Organization) gitmesini istemektedir. Bu durum, Türkiye ile birlikte tüm aday ülkeler için geçerlidir. Bu yapılanmada mali işbirliğinin değişik aşamalarının farklı kişi ve birimlerce uygulanması ve denetlenmesi gerekmektedir. Merkezi Olmayan Yapılanmada, program hazırlama, izleme ve değerlendirme ile proje uygulama birimlerinin farklılaştırılması söz konusudur. Bu yapılanma çerçevesinde mali işbirliğinin program temelindeki genel onayının AB tarafından verilmesinin ardından her türlü uygulama ve denetimin Türkiye tarafından yürütülmesi ve Birliğe yılda iki kez rapor sunulması

⁴²³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-AB Mali İşbirliği (Bilgi Notu)", Ocak 2003, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/genel>, (22.04.2003).

⁴²⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-AB Mali İşbirliği (Bilgi Notu)", y.a.g.e.

istenmektedir. 18 Temmuz 2001 tarih ve 2001/41 sayılı Başbakanlık Genelgesi gerekli düzenlemeyi yapmak üzere yayımlanmıştır⁴²⁵.

MEDA II çerçevesinde 2000-2006 dönemi için Türkiye'ye ayrılan pay arttırılmıştır. Ancak Türkiye'nin yıllık ortalama dış borç kullanımının 3-5 milyar Dolar civarında olduğu dikkate alınırsa, mali işbirliği kapsamında taahhüt edilen miktarların düşük seviyede kaldığı sonucuna varılabilir. Ayrıca Ulusal Program'ın gereklerinin yerine getirilebilmesi için yaklaşık 18 milyar Dolar gibi bir tutarın gerekli olduğu da gözönünde bulundurulursa Türkiye'ye verilmesi öngörülen yardımların yetersizliği ortaya çıkmaktadır⁴²⁶. Bununla birlikte, 2002 Kopenhag Avrupa Konseyi'nde Türkiye'ye yönelik mali yardımların ihtiyaçlar ve kullanma kapasitesi doğrultusunda arttırılması son derece olumlu bir gelişmedir.

1999 Helsinki Avrupa Konseyi'nde Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesiyle beraber Türkiye'nin gerek AB ile ilişkileri gerekse Avrupa-Akdeniz Ortaklığı içindeki konumu farklı bir nitelik kazanmıştır. Adaylık sürecinde AB'ye gerekli uyumun sağlanabilmesi için Türkiye'nin kendisine sunulan her türlü imkanı en iyi şekilde kullanması gerekmektedir. Ayrıca dünyada dengelerin hızla değişikliğe uğradığı çağımızda Türkiye'nin ekonomik istikrarı bakımından da Türk girişimcilerinin her türlü mali imkanı üretim ve kalkınma seviyesini arttıracak bir araca dönüştürebilmesi önemli bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan MEDA programının sunduğu olanaklardan en iyi şekilde faydalanılması ve gerekli projelerin üretilerek uyum sürecine katkıda bulunulması büyük önem taşımaktadır⁴²⁷.

⁴²⁵ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Merkezi Olmayan Yapılanma", <http://www.deltur.cec.eu.int/mali-merkez.html>, (29.04.2003).

⁴²⁶ Arakon, a.g.e., ss. 36-37.

⁴²⁷ Arakon, y.a.g.e., s.39.

SONUÇ

Avrupa Birliği'nin onbeş üye devleti ile oniki Akdeniz ülkesi arasında, 27-28 Kasım 1995 tarihlerinde gerçekleştirilen Barselona Konferansı ile başlatılan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Avrupa Birliği'nin Akdeniz'e yönelik politikalarının temel dayanağını oluşturmaktadır. Birliğin bölgeye yönelik önceki politikalarından farklı olarak taraflar arasındaki ilişkilere, "ortaklık" ruhu çerçevesinde bütüncül bir yaklaşım getirmeyi amaçlayan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, başlangıcından bu yana son derece hırslı bir girişim olarak nitelendirilmektedir. Akdeniz Havzası'nı barış, istikrar ve refahı güvence altına alacak bir diyalog ve işbirliği alanına dönüştürme ana hedefine odaklanan Ortaklık, "siyasi diyalog ve güvenlik alanlarında ortaklık", "ekonomik ve mali ortaklık" ve "sosyal, kültürel ve insani boyutlarda ortaklık" unsurları etrafında şekillendirilmiştir.

Sekiz yıldır devam etmekte olan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Süreci'nin, diğer bir ifade ile Barselona Süreci'nin, büyük umutlarla başlatılmış olmasına rağmen kendisinden beklenen ilerlemeyi ve başarıyı gösterememiş olduğu gözlenmektedir. Sekiz yılın sonunda Ortaklığa ilişkin olarak yapılan değerlendirmeler, birbirinden oldukça farklı niteliktedir. Bazı çevreler, Ortaklığın sonuçlarını abartılı bir şekilde yansıtarak sorunları adeta görmezden gelmekte, diğer bazı çevreler ise artık Ortaklığın gelişim göstermesini olanak dahilinde görmeyen bir yaklaşımı benimsemektedirler. Farklı iki uçtaki görüşü temsil eden bu bakış açılarından birisinin tamamıyla doğru olduğunu söylemek güç görünmektedir.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın, Barselona Konferansı'nda kabul edilen ve Barselona Bildirgesi'nde ve Çalışma Programı'nda somutlaştırılan hedefleri ve beklentileri karşılayacak şekilde ve seviyede geliştiği söylenememektedir. Birtakım etkenler, Barselona Süreci'nin işleyişinde aksaklıklara neden olmaktadır. Orta Doğu sorunu, Akdeniz bölgesinin heterojen yapısı, Akdenizli Ortak Ülkeler arasında ekonomik bütünleşmenin zayıflığı, Akdenizli Ortak Ülkelerin Ortaklığa tam bir sahiplenme duygusu ile yaklaşmaması, Avrupa Birliği'nin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan bazı durumlar Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nı doğrudan etkilemektedir.

Söz konusu etkenler, Barselona Süreci'nin gelişimini önemli ölçüde zorlaştırmaktadır. Ancak Ortaklığın geleceği ile ilgili olarak yorumda bulunurken sözedilen etkenlerle beraber Ortaklığın gelişim potansiyelinin de gözönünde bulundurulması yerinde olacaktır.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın gelişimini zorlaştıran etkenler arasında özellikle Orta Doğu sorunu üzerinde durulmaktadır. Orta Doğu sorunu çözülmeksizin Ortaklığın, siyasi ve güvenliğe ilişkin alanlarda ilerleme kaydetmesinin oldukça güç olduğu ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda Uluslararası Dörtlü olarak adlandırılan Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler ve Rusya tarafından şekillendirilen ve İsrail- Filistin arasındaki çatışmaya sürekli ve iki devlet temeline dayalı bir çözüm getirilmesini öngören “yol haritası” önemli bir şans oluşturmaktadır. Eğer bu şans iyi değerlendirilebilirse ve Orta Doğu’da barış sağlanabilirse, bu durum Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın gelişimini de doğrudan etkileyecektir. Bu noktada Avrupa Birliği'nin yol haritasının uygulanması sürecinde etkin ve yapıcı bir rol üstlenmesinin, Akdenizli Ortak Ülkelerin Birliğe olan güvenini arttıracakı düşünülebilir. Sonuçta oluşacak olan barış ve güven ortamının ise Ortaklık için önemli bir gelişim potansiyeli yaratacağı söylenebilir.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın gelişim potansiyelinin yüksek olduğu başlıca alanın, ekonomik alan olduğu düşünülmektedir. Avrupa Birliği ve Akdenizli Ortak Ülkeler arasında kurulması hedeflenen serbest ticaret bölgesi, ekonomik anlamda büyük bir atılım ve meydan okuma niteliği taşımaktadır. Kurulacak serbest ticaret bölgesinin temelini oluşturan ve Avrupa Birliği ile Akdenizli Ortak Ülkeler arasında gerçekleştirilen Avrupa Akdeniz Ortaklık Antlaşmaları'nın imzalanma ve yürürlüğe girme süreçleri beklenilenden daha uzun olmuştur. Ancak Suriye dışındaki sekiz ortak ülke ile söz konusu antlaşmalar imzalanmıştır. Türkiye, Malta ve Güney Kıbrıs ise Birliğe aday ülkeler olarak zaten başlangıçtan itibaren Avrupa Akdeniz Ortaklık Antlaşmaları'nın kapsamı dışında tutulmuştur.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde 2010 yılında kurulması hedeflenen serbest ticaret bölgesi, Avrupa Akdeniz Ortaklık Antlaşmaları'nın imzalanmasının ve

onaylanmasının umulandan daha uzun süre alması nedeniyle gecikmeli olarak gerçekleşecektir. Diğer taraftan, ticari serbestleşme sürecinde Akdenizli Ortak Ülkelerin yaşayacağı muhtemel uyum sorunlarının aşılmasında Avrupa Birliği'ne önemli sorumluluklar düştüğü unutulmamalıdır. Birliğin özellikle MEDA programı kapsamında Akdenizli ortaklarını vaadettiği şekilde ve oranda desteklemesi büyük önem taşımaktadır. Akdenizli Ortak Ülkelerin ticari serbestleşmenin kısa dönemde ortaya çıkan maliyetleri ile Birliğin yardımı olmaksızın tek başına mücadele etmek zorunda bırakılmasının, Akdenizli ülkelerin ekonomik ortaklığa ilişkin inancını sarsabileceği ve bu durumun da Ortaklığın ekonomik alandaki gelişme potansiyelini yok edebileceği dikkate alınmalıdır.

Barselona Süreci'nde alt-bölgeselliğe yapılan vurgunun da Ortaklık bakımından bir gelişim potansiyeli taşıdığı düşünülebilir. Akdeniz bölgesinin heterojen yapısı ve Akdenizli Ortak Ülkeler arasında ekonomik bütünleşmenin zayıflığı, Ortaklığın gelişimini zorlaştıran önemli etkenlerdir. Ancak Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın alt-bölgesel girişimlere olanak tanıyan yapısı iyi bir şekilde değerlendirilebilirse, söz konusu zorlaştırmacı etkenlerin üstesinden gelinmesi mümkün görünmektedir.

Ortaklık çerçevesinde bölgesellik yanında alt-bölgeselliğe daha fazla önem verilmesi ve bölgesel düzeyde gerçekleştirilemeyen girişimlerin alt-bölgesel düzeyde gerçekleştirilmeye çalışılması yerinde olacaktır. Ancak ilk başta sınırlı sayıda ortak ülke arasında başlatılan alt-bölgesel girişimlerin, diğer ortakların katılımına açık tutulması ve gerekli koşullar oluştuğunda bölgesel nitelik kazanmasına imkan tanınması büyük önem taşımaktadır. Bu anlayış çerçevesinde Akdenizli Ortak Ülkeler arasında Agadir Antlaşması gibi alt-bölgesel girişimlerde bulunulmasının Avrupa-Akdeniz Ortaklığı için bir gelişim potansiyeli yarattığı söylenebilir.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın sosyal, kültürel ve insani boyutlarda ortaklık kurulmasına ilişkin unsurunun, Ortaklığın diğer unsurları bakımından yoğun bir şekilde hissedilen ve işbirliğini zorlaştıran anlaşmazlıkların ve şüphelerin yarattığı etkinin önemli ölçüde dışında tutulabileceği düşünülmektedir. Bu durumun

Ortaklığın gelişimi bakımından önemli bir şans yarattığı açıktır. Söz konusu şansın etkin bir biçimde değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü Akdeniz'in her iki yakasında varolan sosyal ve kültürel önyargılar aşılmaksızın gerçek anlamda bir ortaklığın gerçekleştirilmesi güç görünmektedir. Ancak söz konusu şansın en iyi şekilde değerlendirilebilmesi için Avrupa Birliği'nin Ortaklığın sosyal, kültürel ve insani konulara ilişkin unsuru çerçevesinde geliştirilen programlarda görülen aksaklıkları bir an önce gidermesi gerekmektedir.

Avrupa Birliği, 1 Mayıs 2004'te resmen gerçekleşecek olan genişlemenin ardından yirmibeş üyeli bir Birliğe dönüşecektir. Bu durumun Avrupa Birliği'nin dış ilişkileri ve bu çerçevede Avrupa-Akdeniz Ortaklığı üzerinde çeşitli etkilerinin olması kaçınılmaz görünmektedir. Genişlemenin Ortaklık bakımından oluşturacağı etkilere ilişkin olarak olumlu ve olumsuz yönde olmak üzere farklı öngörülerde bulunmaktadır. Ancak bu öngörülerden hangisinin gerçekleşeceğini, yirmibeş üyeli Birliğin yaklaşımının belirleyeceği açıktır.

Avrupa Birliği Komisyonu, hazırladığı 11 Mart 2003 tarihli ve "Daha Geniş bir Avrupa-Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkilerimiz için Yeni Çerçeve" isimli Bildirisi ile Rusya, batıda yer alan Yeni Bağımsız Devletler ve güney Akdeniz ülkeleri için bir "komşuluk politikası" oluşturulmasını önermiş ve bu kapsamda genişlemiş Birliğin Akdenizli ortaklarına önem vermeye devam edeceğini göstermeye çalışmıştır. Girit Adası'nda gerçekleştirilen ve Birliğin yeni üye ülkelerinin dışişleri bakanlarının da katıldığı Avrupa-Akdeniz ara dönem toplantısından çıkan sonuçlar da olumlu işaretler vermiştir. 19-20 Haziran 2003 tarihlerinde gerçekleştirilen Selanik Avrupa Konseyi'nde AB Komisyonu'nun komşuluk politikasına ilişkin yaklaşımının onaylanması ve bu doğrultuda Komisyon'un bir çalışma grubu oluşturması Komisyonu'nun önerdiği komşuluk politikasının gerçekleşme yolunda olduğu izlenimini vermektedir. Söz konusu politikanın genişlemenin ardından, Avrupa Birliği ile Akdenizli ortakları arasındaki ilişkilerin gelişimi bakımından yeni bir potansiyel unsuru yaratabileceği düşünülebilir.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çeşitli açılardan halen gelişim potansiyeli taşıyor olsa dahi, Akdenizli Ortak Ülkelerin Ortaklığa tam bir sahiplenme duygusu ile yaklaşmaması önemli bir sorun oluşturmaktadır. Çünkü Ortaklık, tüm taraflarca gerektiği gibi benimsenmeden Barselona Süreci'nin işleyişini zorlaştıran diğer etkenlerin üstesinden gelinmesi güç görünmektedir. Bu nedenle bu konunun ortaklar tarafından bir an önce ele alınması yerinde olacaktır. Bu doğrultuda Avrupa Birliği ve Akdenizli ortakları arasında sadece bu konuya odaklanan bir konferans düzenlenebilir. Böyle bir konferans, ortak ülkelerce Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın sorunlarının doğru bir şekilde ve karşılıklı olarak tespit edilmesi ve çözüm önerilerinin müzakere edilmesi bakımından da fırsat sağlayacaktır. Söz konusu konferansta varılan sonuçlar doğrultusunda Süreç gözden geçirilebilir. Bu şekilde Akdenizli Ortak Ülkelerin kendilerini Barselona Süreci'nin gerçekten bir parçası gibi hissetmeleri ve Sürecin sadece Avrupalıların girişimi olarak değil de ortak bir girişim olarak değerlendirilmesi mümkün kılınabilir.

Avrupa Birliği üyeliğine aday ülke olan Türkiye, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde bir ortak ülke olma özelliği de taşımaktadır. Bu nedenle Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile ilgili gelişmeler, Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Malta ve Güney Kıbrıs'ın Avrupa Birliği üyesi olmasıyla beraber Türkiye, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı içerisinde farklı konuma sahip tek Akdenizli Ortak olacaktır. Çünkü Türkiye dışındaki hiçbir Akdenizli Ortak Ülke gelecekte Birlik ile bütünleşme perspektifi taşımamaktadır. Türkiye'nin bu farklı durumu nedeniyle Ortaklık içerisindeki konumunun iyi değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'nin Barselona Süreci'nin başladığı 1995 yılından, Avrupa Birliği üyeliğine aday ülke ilan edildiği 1999 Helsinki Avrupa Konseyi Zirvesi'ne kadar geçen dönemde Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na aktif olarak katılmaktan kaçındığı gözlenmiştir. Türkiye'nin bu tutumunun temel nedeninin Avrupa Birliği ile ilişkileri bakımından yaşadığı statü kaygısı ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde Birliğe komşu bir ülke statüsüne indirgemek istediğinden endişe edilmiştir. Oysa Türkiye, Birlik ile ilişkilerinin başlangıcından bu yana Avrupa bütünleşmesine dahil olmayı hedeflemiş

ve bunun dışında bir alternatif konumu asla düşünmemiştir. Avrupa Birliği üyeliği için aday ülke olarak kabul edildiği Helsinki Zirvesi'nden sonra Türkiye'nin Ortaklık ile ilgili olarak yaşadığı söz konusu kaygıların önemli ölçüde azaldığı söylenebilir.

Türkiye, herşeyden önce gerekli kriterleri yerine getirerek Avrupa Birliği üyesi olmayı hedefleyen bir aday ülkedir. Bu doğrultuda Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkiler, Birliğin genişleme hareketi çerçevesinde yürütülmektedir. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile ilgili olarak genel anlamda Avrupa Birliği'nin Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü sorumlu kılınmışken Ortaklık içerisinde yer almakla beraber Türkiye, Malta ve Güney Kıbrıs gibi Birliğe aday ülkeler ile olan ilişkiler Avrupa Birliği Komisyonu Genişleme Genel Müdürlüğü tarafından ele alınmaktadır. Bu nedenle Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ikili ilişkiler bakımından bir çerçeve olarak değerlendirilmesi doğru görünmemektedir.

Türkiye, Aralık 2004'te gerçekleşecek olan Avrupa Konseyi Zirvesi'ne kadar Kopenhag siyasi kriterlerini karşılayarak bu Zirve'den müzakere tarihi almayı hedeflemektedir. Bu açıdan Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki bütünleşme çerçevesindeki ilişkilerin geri döndürülemez bir noktaya geldiği düşünülebilir. Bu aşamadan sonra Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinde Avrupa Birliği üyeliği hedefi dışında bir konuma indirgenmeye çalışılması mümkün olmayıp Türkiye'nin bu yöndeki bir tutumu kabul etmesi de söz konusu değildir. Avrupa Birliği Komisyonu'nun 11 Mart 2003 tarihli ve "Daha Geniş bir Avrupa-Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkilerimiz için Yeni Çerçeve" isimli Bildirisi'nde önermiş olduğu komşuluk politikasına Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği için aday ülke konumunda olması nedeniyle dahil edilmemiş olması, Avrupa Birliği'nin bu durumu doğrulayan bir hareketi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Komisyon tarafından oluşturulmasına karar verilen "Daha Geniş bir Avrupa için Çalışma Grubu'nun" hazırlayacağı ülke temelli eylem planlarının genişleme sürecine dahil olmayan komşu ülkeler için öngörülmüş olmasının da Türkiye açısından olumlu bir durum olduğu söylenebilir.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri bakımından bir çerçeve olmamakla beraber, Akdenizli Ortak Ülkeler ile ilişkilerin geliştirilmesi açısından önemli bir fırsat olarak ele alınabilir. Söz konusu fırsatın değerlendirilebilmesi için Türkiye'nin Akdeniz Havzası'na yönelik olarak, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile bağlantılı ama kendi çıkarları doğrultusunda ve kendine özgü bir ulusal bakış açısı geliştirmesi önerileri üzerinde durulmalıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin özellikle Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın ekonomik anlamda yaratacağı olanaklardan faydalanabilmek için Ortaklığın ekonomik boyutuna yönelik faaliyetlerini hızlandırması yerinde olacaktır.

Barselona Süreci'nin temel noktalarından birisini oluşturan serbest ticaret bölgesi hedefi, Türkiye'nin dışında kalmak istemeyeceği türden bir girişim olarak görülmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin kurulacak olan serbest ticaret bölgesinin yaratacağı ticaret yaratıcı etkiden mümkün olan en üst düzeyde fayda sağlayabilmek için Akdenizli Ortak Ülkelerin çoğu ile başlattığı serbest ticaret antlaşması müzakerelerini sonuçlandırması ve söz konusu antlaşmaları bir an önce imzalaması gerekmektedir. Türkiye'nin bu hedefe yönelik olarak çalışmalarını ve üst düzey temaslarını yoğunlaştırması yararlı olacaktır.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Gümrük Birliği uygulaması bulunmaktadır. Gümrük Birliği, serbest ticaret bölgesi uygulamasına göre daha ileri aşamalı bir uluslararası ekonomik bütünleşme türüdür. Çünkü gümrük birliğinde, serbest ticaret bölgesi bakımından gerekli olmayan bir durum olan üçüncü ülkelere karşı ortak tarife uygulaması vardır. Bununla birlikte her iki uygulama bakımından yaşanacak sorunların bir noktaya kadar benzerlik taşıyacağı düşünüldüğünde, Türkiye'nin Gümrük Birliği sürecinde edindiği deneyimleri Akdenizli ortakları ile paylaşmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan Türkiye, Akdenizli Ortak Ülkelerin çoğu için bir örnek teşkil edebilir.

Diğer taraftan özellikle son dönemlerde, Akdenizli Ortak Ülkelerin bölgede yatırımları destekleyici bir Avrupa-Akdeniz Bankası'nın kurulmasına ilişkin isteğinin, Avrupa Yatırım Bankası'nın bölgeye yönelik olarak oluşturduğu Avrupa-

Akdeniz Yatırım ve Ortaklık Kuruluşu'nun (FEMIP) gösterdiği başarıya göre değerlendirilmesi konusunun ön plana çıktığı görülmektedir. Merkezi Türkiye'de olacak bir bölgesel kalkınma bankasının, Türkiye'ye gerek ekonomik gerekse siyasi prestij açısından önemli faydaları olabileceği düşünülmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin söz konusu girişimin gerçekleştirilmesine ve bankanın merkezinin Türkiye'ye çekilmesine yönelik olarak Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamındaki etkinliğini arttırması büyük önem taşımaktadır.

Ortaklığın temel diyalog mekanizması olan Avrupa-Akdeniz Konferansları, Türkiye için Akdenizli Ortak Ülkeler ile ilişkilerini ilerletmesi için önemli bir olanak sağlamaktadır. Çünkü Konferanslar, üst düzeyde görüş alışverişinde bulunulabilmesi için siyasi bir platform oluşturmaktadır. Bu açıdan Türkiye'nin düzenli olarak gerçekleştirilen Avrupa-Akdeniz Konferansları kapsamındaki etkinliğini arttırması ve Konferansları, söz konusu ortak ülkeler ile ikili ilişkileri için de temel oluşturacak şekilde olumlu bir ortam yaratmak amacıyla değerlendirmesi yerinde olacaktır. Türkiye'nin Konferanslarda Ortaklık çerçevesindeki amaçlarını, konumunu ve iyi niyetli yaklaşımını doğru ve etkili bir şekilde ifade edebilmesinin Akdenizli ortaklarıyla daha olumlu koşullar altında diyalog kurulabilmesi ve ilişkilerde ortaya çıkabilecek birtakım anlaşmazlıkların çözülebilmesi bakımından da katkı sağlayacağı söylenebilir.

Türkiye, Avrupa Birliği ile gerek siyasi gerekse ekonomik ilişkileri bakımından birçok Akdenizli Ortak Ülkeye göre çok daha deneyimlidir. Türkiye'nin 1999 yılından bu yana Avrupa Birliği üyeliğine aday ülke olması nedeniyle Birlik ile ilişkileri Malta ve Güney Kıbrıs dışındaki Akdenizli Ortak Ülkelere göre farklı bir seyrinde gelişmektedir. Ancak Türkiye'nin bu aşamaya gelinceye kadar Birlik ile ilişkilerinde edindiği deneyimlerin Akdenizli Ortak Ülkelere aktarılmasının, söz konusu ortak ülkeler bakımından fayda sağlayacağı düşünülebilir. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında Türkiye'nin bu çerçevede önemli bir rol üstlenmesi mümkün kılınabilir. Elbette Türkiye'nin böyle bir rol üstlenebilmesi için öncelikle Akdenizli Ortak Ülkeler ile ilişkilerinde gerekli güven ortamının oluşturulması gerekmektedir. Bu ortamın yaratılmasına yönelik olarak Türkiye'nin Akdenizli Ortak Ülkelerle ikili ilişkilerini, Ortaklık çerçevesindeki ilişkileri ile desteklemesi uygun görünmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKTAN, Coşkun Can., **Türkiye, Avrupa Birliği'nin Neresinde?**, Ege Genç İşadamları Derneği, İzmir, 2000.

AKTAR, Cengiz., **Avrupa Yol Ayrımında Türkiye**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ARAKON, Maya., **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Mali Aracı MEDA ve Türkiye**, İKV Yayınları, No. 169, İstanbul, 2002.

ARMAOĞLU, Fahir., **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınevi, Ankara, 1996.

AVRUPA EKONOMİK DANIŞMA MERKEZİ., **Türkiye-AB İlişkileri- Profile 2001**, Ankara, 2001.

AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ., **AB-Türkiye Gümrük Birliği-Refah İçinde Birlikte Yaşama**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayınları, Ankara, 2000.

CANBOLAT, İbrahim S., **Uluslararası Sistem Avrupa Birliği Bir Dönüşümün Analizi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998.

CELASIN, Tunya., **Türkiye-Avrupa Birliği Kurumsal İşbirliği**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No. 141, İstanbul, 1996.

COLLINSON, Sarah., **Share to Share The Politics of Migration in Euro-Maghreb Relations**, The Royal Institute of International Affairs, London, 1996.

ÇELEBİ, Aykut., **Avrupa: Halkların Siyasal Birliği**, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.

DELPUECH, Bernard., **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayınları, Ankara, 1997.

DESSUS, Sebastien ve Akiko Suwa., **Regional Integration and Internal Reforms in the Mediterranean Area**, OECD, Paris, 2000.

ERÇİN, Erhan., **Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye**, İktisadi Kalınma Vakfı Yayınları, No. 170, İstanbul, 2002.

EUROPEAN COMMISSION., **Euro-Mediterranean Partnership-Private Sector Development**, European Commission Directorate General 1B External Relations, Brussels, 1997.

EUROPEAN COMMISSION., **The Barcelona Process- The Euro-Mediterranean Partnership 2001 Review**, Office for Official Publications of the European Communities Luxembourg, 2001.

EUROPEAN COMMISSION., **The European Union and the World**, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2001.

EUROPEAN COMMISSION., **General Report on the Activities of the European Union-2001**, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2001.

EUROPEAN COMMISSION., **Strengthening the Mediterranean Policy of the European Union: Establishing a Euro-Mediterranean Partnership-Bulletin of the European Union Supplement 2/95**, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1995.

GÖNLÜBOL, Mehmet ve diğerleri., **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

GÜRAN, Nevzat., **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1999.

Is the Barcelona Process Working? EU Policy in the Eastern Mediterranean, Conference Proceedings, Athens, 2-3 April 1998, The Philip Morris Institute for Public Policy Research, 1999.

KARAUÇAK OĞUZ, Şebnem., **Avrupa Topluluğu'nun Akdeniz Politikası**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No.100, İstanbul, 1991.

KARLUK, S. Rıdvan., **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 1998.

KARLUK, S. Rıdvan ve Özgür Tonus., **Avrupa Birliği Kapısında Türkiye**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

KÖSTEPEN, Can., **Avrupa Yatırım Bankası ve Türkiye'ye Sağlanan Kredi İmkanları**, İKV Yayınları, No.166, İstanbul, 2001.

KUTLU, Melahat., **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı**, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara, 1997.

MANİSALI, Erol., **İçyüzü ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkmazı Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Otopsi Yayınevi, İstanbul, 2001.

MANİSALI, Erol., **2000'li Yıllara Başlarken Dünya ve Türkiye**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000.

MANİSALI, Erol., **Türkiye Avrupa İlişkileri**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1998.

Mediterranean Partnerships, Conference Proceedings, Madrid, 5-6 October 1995,
The Philip Morris Institute for Public Policy Research, 1996.

NUGENT, Neill., **The Government and Politics of the European Union**,
Macmillian Press, London, 1995.

PAYDAK, Selda., **Akdeniz’de Barış ve İstikrara Yatırım: Avrupa-Akdeniz
Ortaklığı**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayınları, Ankara, 1999.

PIERROS, Filippas, Jacob Meunier ve Stan Abrams., **Bridges and Barriers The
European Union’s Mediterranean Policy**, Ashgate Publishing Company,
Aldershot, 1999.

PETERSON, John ve Elizabeth Bomberg., **Decision-Making in the European
Union**, Macmillian Press, London, 1999.

ROSAMOND, Ben., **Theories of European Integration**, Macmillian Press,
London, 2000.

ŞEN, Faruk, Çiğdem Akkaya ve Reyhan Güntürk., **2000Yılıının Eşiğinde Avrupa ve
Türkiye**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999.

TEKİNALP, Ünal., **Avrupa Birliği Hukuku**, 2.b., Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

T.C. BAŞBAKANLIK DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI, **Avrupa Birliği ve
Türkiye**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Türkiye’nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri, Harp Akademileri
Yayınları, İstanbul, 2001.

ÜLGER, İrfan Kaya., **Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme (Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının Oluşumu)**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002.

MAKALELER

AKDER, Halis., “Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası: Nedenleri, Hedefleri, Araçları ve Türkiye’nin AB’nin Akdeniz Politikasındaki Yeri-Friedrich Ebert Vakfı Ekonomi Forumu Toplantısına Sunulan Tebliğ”, **Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası ve Türkiye**, İstanbul, 15 Kasım 1997, Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul, 1998.

AKGÖNENÇ, Oya., “E.U. Policies and Turkey’s Security Concerns in the Eastern Mediterranean Region”, **Dış Politika-Foreign Policy- A Quarterly of Foreign Policy Institute**, No. 1-2, 1998.

AKGÜN, Mensur., “İstenilenden Az, Beklenilenden İyi, Korkulandan Uzak”, **Görüş:Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayın Organı**, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Ocak-Şubat 2003.

ALIBONI, Roberto., “Upgrading Political Responses in the Mediterranean”, **The International Spectator**, Vol. 2, 2002.

ATTİNA, Fulvio., “The Euro-Mediterranean Partnership Assessed: The Realist and Liberal Views”, **European Foreign Affairs Review**, Vol. 8, 2003.

AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ., “Avrupa-Akdeniz Ortaklığı-İkinci Avrupa-Akdeniz Bakanlar Konferansı”, **Güncel Avrupa**, Sayı:3-4, Mart-Mayıs 1997.

BIAD, Abdelwahap., “Security and Cooperation in the Mediterranean: A Southern Viewpoint”, (ed.) Roberto Aliboni, George Joffe ve Tim Niblock, **Security**

Challenges in the Mediterranean Region, Frank Cass Publishers, London, 1996.

BIAD, Abdelwahap., “Code of Conduct for Good-Neighbourly Relations in the Euro-Mediterranean Partnership”, **Euro-Mediterranean Partnership for the 21st Century**, Ed. Hans Günter Brauch, Antonio Marquina, Abdelwahap Biad ve Peter H. Liotta, Macmillan Press, London, 2000.

BONIFACE, Pascal., “Arms Control in the Mediterranean Area: A European Perspective”, **Mediterranean Politics**, Vol. 5, No. 1, 2000.

BRAUCH, Hans Günter, Antonio Marquina ve Abdelwahap Biad., “Euro-Mediterranean Partnership for the 21st Century”, (ed.) Hans Günter Brauch, Antonio Marquina, Abdelwahap Biad ve Peter H. Liotta, **Euro-Mediterranean Partnership for the 21st Century**, Macmillan Press, London, 2000.

BRAUCH, Hans Günter., “From Confidence to Partnership Building Measures in Europe and the Mediterranean: Conceptual and Political Efforts Revisited”, (ed.) Hans Günter Brauch, Antonio Marquina, Abdelwahap Biad ve Peter H. Liotta, **Euro-Mediterranean Partnership for the 21st Century**, Macmillan Press, London, 2000.

BRAUCH, Hans Günter., “Partnership Building Measures for Long-Term Non-Military Challenges Affecting North-South Relations”, (ed.) Hans Günter Brauch, Antonio Marquina, Abdelwahap Biad ve Peter H. Liotta, **Euro-Mediterranean Partnership for the 21st Century**, Macmillan Press, London, 2000.

CANALIOĞLU, Eser., “The Euro-Mediterranean Partnership: Analysis of Past, Present, Future Relations”, **Dış Politika-Foreign Policy- A Quarterly of Foreign Policy Institute**, No. 3-4, 2001.

ÇAVDAR, Tomris., “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Yeni Genişleme Dönemi Açısından Değerlendirilmesi”, **Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Bülteni**, Yıl: 2, Sayı: 1, Kış 2002.

DUNA, Cem., “Turkish –EU Relations in the Context of EuroMed”, **International Conference on Security and Cooperation in the Eastern Mediterranean**, ARI Movement ve Friedrich Noumann Foundation, İstanbul, 9-10 Haziran 1999.

DWYER, Kevin., “The Uses and Misuses of Culture a Comment”, (ed.)George Joffe, **Perspectives on Development-The Euro-Mediterranean Partnership**, Frank Cass Publishers, London, 1999.

ERALP, Atila., “Helsinki Zirvesi Neler Getirdi?”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Cilt:II, Yıl: 6, Sayı:36, Kasım-Aralık 2000.

ESER, Kürşat., “Helsinki Zirvesi Sonrasında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri” Konulu Toplantı, 17 Aralık 1999, **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Sayı:145, Ocak-Nisan 2000.

FENECH, Dominic., “The Relevance of European Security Structures to the Mediterranean and Vice Versa”, (ed.) Richard Gillespie, **The Euro-Mediterranean Partnership: Political and Economic Perspectives**, Frank Cass Publishers, London, 1997.

GILLESPIE, Richard., “The Euro-Mediterranean Partnership Initiative”, (ed.) Richard Gillespie, **The Euro-Mediterranean Partnership: Political and Economic Perspectives**, Frank Cass Publishers, London, 1997.

GILLESPIE, Richard., "Spanish Protagonismo and the Euro-Med Partnership Initiative", (ed.) Ricahard Gillespie, **The Euro-Mediterranean Partnership: Political and Economic Perspectives**, Frank Cass Publishers, London, 1997.

HUNT, Diana., "Development Economics, the Washington Consensus and the Euro-Mediterranean Partnership Initiative", (ed.) George Joffe, **Perspectives on Development-The Euro-Mediterranean Partnership**, Frank Cass Publications, London, 1999.

HUNTINGTON, Samuel P., "The Clash of Civilizations", **Foreign Affairs**, Summer 1993.

GAUTRON, Jean Claude., "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Siyasi Dengeleri", (çev.) Durmuş Tezcan, **Marmara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1-2, 1997.

GUGGENBUHL, Alain ve Margareta Theelen., "The Financial Assistance of the European Union to its Eastern and Southern Neighbours: a Comparative Analysis", (ed.) Marc Maresceau ve Erwan Lannon, **The EU's Enlargement and Mediterranean Startegies A Comparative Analysis**, Palgrave Publishers, New York, 2001.

JOFFE, George., "Southern Attitudes towards an Integrated Mediterranean Region", (ed.) Richard Gillespie, **The Euro-Mediterranean Partnership: Political and Economic Perspectives**, Frank Cass Publishers, London, 1997.

JOFFE, George., "Foreign Investment and the Rule of Law", (ed.) Alvaro Vasconcelos ve George Joffe, **The Barcelona Process Building a Euro-Mediterranean Regional Community**, Frank Cass Publishers, London, 2000.

KABAALIOĞLU, Haluk A., “The Customs Union: A Final Step Before Turkey’s Accession Step to the European Union?”, **Marmara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt:6, Sayı: 1, 1998.

KARAUÇAK OĞUZ, Şebnem., “Avrupa Birliği’nin Türkiye’ye yönelik Mali Yardımları”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Sayı:147, Eylül-Aralık 2000.

KAYHAN, Muharrem., “Şimdi Soğukkanlı ve Hesaplı Olma Zamanı”, **Görüş:Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayın Organı**, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Ocak-Şubat 2003.

KOÇER, Nejat., “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **İşveren**, Cilt:XL, Sayı: 9, Haziran 2002.

KÖNİ, Hasan., “The Security of the Eastern Mediterranean and Turkey”, **International Conference on Security and Cooperation in the Eastern Mediterranean**, ARI Movement ve Friedrich Noumann Foundation, İstanbul, 9-10 Haziran 1999.

LANNON, Erwan, Kirstyn M. Inglis ve Tom Haenebalcke., “The Many Faces of EU Conditionality in Pan-Euro-Mediterranean Relations”, (ed.) Marc Maresceau ve Erwan Lannon, **The EU’s Enlargement and Mediterranean Strategies A Comparative Analysis**, Palgrave Publishers, New York, 2001.

LÜLE, Zeynel., “Üyelik Süreci Kopenhag’da Rayına Oturdu”, **Görüş:Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayın Organı**, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Ocak-Şubat 2003.

MARKS, Jon., “The European Challenge to North African Economies: The Downside to the Euro-Med Policy”, (ed.) George Joffe, **Perspectives on**

Development-The Euro-Mediterranean Partnership, Frank Cass Publications, London, 1999.

MARQUINA, Antonio., “Short Term Proposals for Partnership Building Measures and Conflict Prevention”, (ed.) Hans Günter Brauch, Antonio Marquina, Abdelwahap Biad ve Peter H. Liotta, **Euro-Mediterranean Partnership for the 21st Century**, Macmillan Press, London, 2000.

MIGNOLLI Alessandra., “The EU’s Powers of External Relations”, **International Spectator**, Vol.3, 2002.

ÖNAL, Recep., “Türkiye’nin Avrupa Birliği ile Ekonomik İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış ve Günümüzdeki Gelişmeler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Cilt:I, Yıl:6, Sayı:35, 2000.

ÖZEN, Çınar., “1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı Çerçevesinde Türkiye’nin Yükümlülükleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Cilt: II, Yıl: 6, Sayı:36, 2000.

PHILIPPART, Eric., “The Euro-Mediterranean Partnership: A Critical Evaluation of an Ambitious Scheme”, **European Foreign Affairs Review**, Vol. 8, 2003.

POLLET, Kris., “The European Union and Migratory Pressure from the Mediterranean and Central and Eastern Europe”, (ed.) Marc Maresceau ve Erwan Lannon, **The EU’s Enlargement and Mediterranean Strategies A Comparative Analysis**, Palgrave Publishers, New York, 2001.

RAMSAY, Allan., “The European Union and North Africa”, **Contemporary Review**, Vol. 278, No. 1624, 2001.

RAUX, Jean., "Towards a Pan-Euro-Mediterranean Association of Proximity", (ed.) Marc Maresceau ve Erwan Lannon, **The EU's Enlargement and Mediterranean Startegies**, Palgrave Publishers, New York, 2001.

RHEIN, Eberhard., "Euro-Med Free Trade Area For 2010: Whom Will It Benefit?", (ed.) George Joffe, **Perspectives on Development-The Euro-Mediterranean Partnership**, Frank Cass Publications, London, 1999.

SELİM, Mohammed El-Sayed., "Towards a New WMD Agenda in the Euro-Mediterranean Partnership: An Arab Perspective", (ed.) Alvaro Vasconcelos ve George Joffe, **The Barcelona Process Building a Euro-Mediterranean Regional Community**, Frank Cass Publications, London, 2000.

SPENCER, Claire., "The EU and Common Strategies: The Revealing Case of the Mediterranean", **European Foreign Affairs Review**, Vol. 6, 2001.

SPENCER, Claire., "The Euro-Mediterranean Partnership: Changing Context in 2000", **Mediterranean Politics**, Vol. 6, No. 1, Spring 2001.

STAVRIDIS, Stelios ve Justin Hutchence., "Mediterranean Challenges to the EU's Foreign Policy", **European Foreign Affairs Review**, Vol. 5, 2000.

TANNER, Fred., "The Euro-Mediterranean Security Partnership: Prospects for Arms Limitation and Confidence-Building", **Mediterranean Politics**, Vol. 5, No. 1, 2000.

TAŞHAN, Seyfi., "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye", **Dış Politika-Foreign Policy-A Quarterly of the Foreign Policy Institute**, Cilt:VII, Sayı:3-4, 1996.

TAYFUR, M. Fatih., "Security and Cooperation in the Mediterranean", **Perceptions-Journal of International Affairs**, Vol. 5, No. 3, Eylül-Ekim 2000.

TAYFUR, M. Fatih., “Turkish Perceptions of Mediterranean”, **EuroMesCo Papers**, No. 8, Lisboa, 2000.

TINAR, Mustafa Yaşar., “Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Türkiye”, **Marmara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt:7, Sayı:6, 1999.

TINAR, Mustafa Yaşar (haz.), “Friedrich Ebert Vakfı Ekonomi Forumu Toplantısı Sonuç Raporu”, **Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası ve Türkiye**, İstanbul, 15 Kasım 1997, Friedrich Ebert Stiftung, İstanbul, 1998.

TOVIAS, Alfred., “Regionalism and the Mediterranean”, (ed.) George Joffe, **Perspectives on Development-The Euro-Mediterranean Partnership**, Frank Cass Publications, London, 1999.

TOVIAS, Alfred., “On the External Relations of the EU 21:The Case of the Mediterranean Periphery”, **European Foreign Affairs Review**, Vol. 6, 2001.

TÖRE, Nahit., “Helsinki Zirvesi Sonrasında Türkiye-AB İlişkileri: Uzun, İnce Yol Gerçekten Kısalıp Genişledi mi?”, **Mercek- Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası Dergisi**, Yıl: 5, Sayı:19, Temmuz 2000.

ÜNAL, Şeref., “Tarihi Süreçte Türkiye-AB İlişkileri ve AB’nin Hukuki Yapısı”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Cilt: I, Yıl:6, Sayı:35, 2000.

VASCONCELOS, Alvaro de., “Seven Points on the Euro-Mediterranean Partnership”, **The International Spectator**, Vol. 2, 2002.

WILLIS, Michael., “The Islamist Movements of North Africa”, (ed.) Roberto Aliboni, George Joffe ve Tim Niblock, **Security Challenges in the Mediterranean Region**, Frank Cass Publishers, London, 1996.

ZAAFRANE, Hafedh ve Azzem Mahjour., “The Euro-Mediterranean Free Trade Zone: Economic Challenges and Social Impacts on the Countries of South and East Mediterranean”, **The Barcelona Process Building a Euro-Mediterranean Regional Community**, (ed.) Alvaro Vasconcelos ve George Joffe, Frank Cass Publishers, London, 2000.

TEZLER

DİNÇ, Siret., “An Analysis of the Security Aspect of Euro-Mediterranean Relations in the Barcelona Process”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üni. Sos. Bil. Enstitüsü, Ankara, 1999.

KASAPOĞLU, Devrim., “Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası ve Türkiye”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üni. Sos. Bil. Enstitüsü, Ankara, 2000.

İNTERNET BELGELERİ

“A Performance Based Road Map to a Permanent Two-State Solution to the Israeli-Palestinian Conflict by the Quartet (European Union, United States, Russian Federation, United Nations)”, 30.04.2003, http://europa.eu.int/comm7external_relations/mepp/roadmap.htm, (10.05.2003).

“AB’nin Yeni Akdeniz Politikasında KOBİ’ler ve Türkiye”, KOSGEB Avrupa Birliği Bülteni, No. 1, Kasım 1995, <http://www.kobinet.org.tr/kosgebabm/hizmetler/dokumantasyon/AB1.html>, (01.09.2002).

ABED, George., “The European Union Agreement and Tax Reform in the Middle East and Mediterranean Region”, <http://www.worldbank.org>, (01.05.2003).

ALIBONİ, Roberto., “The Eastern Mediterranean in the Context of Euro-Mediterranean Cooperation” <http://www.euromesco.org>, (03.03.2003).

“Amending the Euromed Civil Forum, Strengthening EuroMed Civil Society Cooperation in the Barcelona Process”, <http://www.euromedrights.net/english/barcelonaprocess/civilsociety/Hractivities/civilforum.htm>, (17.04.2003).

AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ., “AB-Türkiye İlişkileri Tarihsel Gelişim”, <http://www.deltur.cec.eu.int/ab-tarihce.html>, (1.06.2003).

AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ., “Akdeniz’de Desantralize İşbirliği Programlarının Yeniden Başlatılması”, **Güncel Avrupa**, Mayıs - Haziran 1998, <http://www.deltur.cec.eu.int/guncel/ga106.html>, (14.10.2002).

AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ., “Mali Yardım- Türkiye için Katılım Öncesi Strateji”, <http://www.deltur.cec.eu.int>, (15.04.2003).

AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ., “MED Programları El Kitabı-Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Rehberi, <http://www.deltur.cec.eu.int/kitap/kmeda.rtf>, (17.09.2002).

AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ., “Meda Programı”, <http://www.deltur.cec.eu.int/mali-ikili-hibeler.html>, (10.06.2003).

AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ., “Merkezi Olmayan Yapılanma”, <http://www.deltur.cec.eu.int/mali-merkez.html>, (29.04.2003).

BARBE, Esther., "Balancing Europe's Eastern and Southern Dimensions", (ed.) Jan Zielonka, **Paradoxes of European Foreign Policy**, Kluwer Law, La Haye 1998, <http://ieie.itam.mx/docs/zielonka.doc>, (02.03.2003).

"Başbakan Yardımcısı ve Dışışleri Bakanı Sayın Abdullah Gül'ün İktisadi Araştırmalar Vakfında Yaptıkları Konuşma", İstanbul, 16 Haziran 2003, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupg/iktisadiarastirma.htm>, (29.06.2003).

CALLEYA, Stephen., "The Euro-Mediterranean Partnership Process An Evaluation", Mediterranean Academy of Diplomatic Studies, 2001, <http://www.euromed-seminars.org/mt/seminar11/papers/emppap31.pdf>, (27.11.2002).

DIRECTORATE GENERAL TRADE, "Mediterranean Countries", Brussels, March 2002, http://europa.eu.int/comm/trade/pdf/bilsta/econo_med12.xls, (25.03.2003).

ECONOMIC DEVELOPMENT FOUNDATION., "Views of the Economic Development Foundation on Turkey-EU Relations", <http://www.ikv.org.tr/ikv-eng/evaluation/>, (17.04.2003).

ERALP, Atila., "Turkey's Role in Political Dialogue in the Mediterranean Region", **Perceptions-Journal of International Affairs**, Vol. 2, No. 1, Mart- Mayıs 1997, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/>, (26.07.2002).

ESCRIBANO, Gonzalo., "Euro-Mediterranean versus Arab Integration: Are They Compatible?", <http://www.uned.es/deahe/doctorado/gescribano/apiart.pdf>, (02.02.2003).

"Euro-Mediterranean Foreign Ministers to Discuss Working Together in the Mediterranean and Middle East",

http://europa.eu.int/comm/external_relations/med_miseast/news/ip03_725.htm, (25.05.2003).

“Euromed Synopsis- Weekly Newsletter On The Euro-Mediterranean Partnership and the MEDA Programme”, No. 228, 28.05.2003, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/publication/synopsis228_en.pdf (02.06.2003).

“Euromed Synopsis-Weekly Newsletter on the Euro-Mediterranean Partnership and the MEDA Programme”, No. 234, 10.07.2003, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/synopsis/synopsis234_en.pdf, (12.07.2003).

“EU Trade Relations with the 12 Mediterranean Partner Countries”, Eurostat News Release, No. 78/2003, 4 July 2003, <http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/dashop>, (10.07.2003).

EUROPEAN COMMISSION., “About EU External Relations”, http://www.europa.eu.int/comm/world/dgs_en.htm, (22.11.2002).

EUROPEAN COMMISSION., “Annual Report on the Implementation of the European Commission’s External Assistance”, <http://europa.eu.int/comm/europeaid/reports/aidco2000annualreportmedaen.pdf>, (10.03.2003).

EUROPEAN COMMISSION, “Commission Communication COM (95)216 of 23 May 1995 on the Inclusion of Respect for Democratic Principles and Human Rights in the Agreements between the Community and Third Countries”, http://europa.eu.int/comm/external_relations/human_rights/doc/com95_216_en.pdf, (05.02.2003).

EUROPEAN COMMISSION., “Creating an Area of Dialogue, Cooperation and Exchange”,http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/med_mideast/intro/index.htm, (10.09.2002).

EUROPEAN COMMISSION., “Cooperation With Mediterranean Countries”,
<http://europa.eu.int/comm/environment/med/index.htm>, (16.01.2003).

EUROPEAN COMMISSION., “Engagements et paiements par pays et par année (1995-2002)-Ratio paiements/engagements sur la période (MIO €)”,
http://europa.eu.int/comm/europeaid/projects/med/financial/1995_2002.pdf,
(02.04.2002).

EUROPEAN COMMISSION., “Euromed Glossary Documents, Committees, Terms and Concepts”,
http://europa.eu.int/comm/europeaid/projects/med/glossary_en.htm,
(07.04.2003).

EUROPEAN COMMISSION., “Euro-Med Partnership Regional Strategy Paper 2002-2006 & Regional Indicative Programme 2002-2004”,
http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/rsp/index.htm,
(15.07.2002).

EUROPEAN COMMISSION., “Euro-Mediterranean Partnership and MEDA Regional Activities”, **Euromed Information Notes**, June 2002,
http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/brochures/infonotes_en.pdf, (01.05.2003).

EUROPEAN COMMISSION., “From MEDA I to MEDA II: What’s New?”, **Euromed Special Feature**, No. 21, 3 May 2001,
http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/publication/special_feature21_en.pdf, (06.03.2003).

EUROPEAN COMMISSION., “A First Assessment of MEDA Economic Cooperation”, **Euromed Special Feature**, No. 36, 23.04.2003, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/publication/special_feature36_en.pdf, (02.05.2003).

EUROPEAN COMMISSION, “Bilan De L’Execution Budgetaire 2002 Pour La Mediterranée”,http://europa.eu.int/comm/europeaid/projects/med/financial/bilan_2002.pdf, (02.04.2003).

EUROPEAN COMMISSION, “Foreign Ministers’ Meetings: The Driving Force of Barcelona”, **Euromed Special Feature**, No. 37, 20 May 2003, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/publication/special_feature37_en.pdf, (23.05.2003).

EUROPEAN COMMISSION, “The Barcelona Process, Five Years On: 1995-2000”, Luxembourg,2000,http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/brochures/barcelona-5yrs_en.pdf, (07.08.2002).

EUROPEAN COMMISSION, “Reinvigorating the Barcelona Process”, COM(2000),497Final,Brussels,6.09.2000,http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/conf/Marseilles/, (08.03.2003).

EUROPEAN COMMISSION, “Annual Report of the MEDA Programme 2000”, COM(2001),Brussels,http://europa.eu.int/comm/europeaid/reports/meda_2000_en.pdf, (09.04.2003).

EUROPEAN COMMISSION, “Annual Report of the MEDA Programme 1999”, COM (2000), 472 final, Brussels, 20.12.2000, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/meda/reports.htm, (24.05.2003).

EUROPEAN COMMISSION., “MEDA”,<http://europa.eu.int/comm/externalrelations/euromed/meda.htm>, (06.02.2003).

EUROPEAN COMMISSION, “Strengthening the Accession Strategy for Turkey”, COM(2003) yyy Final, Brussels, http://europa.eu.int/comm/enlargement/turkey/pdf/com_2003, (20.04.2003).

EUROPEAN COMMISSION, “Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours”, COM (2003), Brussels, 11.03.2003, http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2003/com2003_0104en01.pdf., (02.04.2003).

EUROPEAN INVESTMENT BANK, “The Economic Situation of the Mediterranean Countries”, http://www.eib.org/Attachments/femip_paper_en.pdf., (27.01.2003).

EUROPEAN PARLIAMENT., “European Parliament Factsheets, <http://www.europarl.eu.int/factsheets/636en.htm>, (10.02.2003).

FERNANDEZ, Jose Javier., “The Mediterranean Policy of the European Union From the Point of View of the European Parliament”, Brussels, 2000, http://www.medac.diplomacy.edu/itchair/THE_MEDITERRANEAN_POLICY_OF_THE_EU-PE-MALTA-2000.htm, (25.09.2002).

GALAL, Ahmed., “The World Trade Organization, The European Mediterranean Agreements and the Arab Common Markets: Complements or Substitutes?”, <http://www.worldbank.org/mdf/mdfl/euromed.htm>, (01.05.2003).

HELLER, Mark A., “Reassessing the Barcelona Process”, (ed.) Fred Tanner, Zürcher Beitrage, **The European Union as a Security Actor in the Mediterranean**, No. 61, Zürich, 2001, http://www.fsk.ethz.ch/documents/Beitraege/zu_61/, (16.07.2002).

HINDLEY, Michael., "The MEDA Programme- A Strategic Evaluation",
<http://www.poptel.org.uk/michael.hindley/medaupdate.htm>, (05.02.2003).

HOLM, Ulla., "The EU and the Mediterranean", **Paper for Danish Society for European Studies**, Copenhagen Peace Reserach Institute, 21 September 2000, <http://www.dse.ruc.dk/forskningbos/holm.pdf>. (05.10.2002).

JOFFE, George., "EMP Watch, Progress in the Barcelona Process-Report on Public and Private Attitudes Towards the Euro-Mediterranean Partnership (EMP) amongst the Twenty-Seven Members", September 2001, <http://www.euromesco.org>. (06.10.2002).

JUNEMANN, Anette., "The Forum Civil Euromed: Critical Watchdog and Intercultural Mediator", 2000, <http://www.ajuenemann.de/downloads/stuttga.pdf>, (09.01.2003).

LAMY, Pascal., "Pascal Lamy Welcomes Regional Integration in the Mediterranean Region", Brussels, 15.01.2003, <http://europa.eu.int/comm/trade/bilateral/euromed>, (25.01.2003).

"Le Pen to take France out of EU", 23.04.2002, <http://www.cnn.com/2002/WORLD/europe/04/22/france.election/>, (05.01.2003).

MINASI, Nicola., "The Euro-Mediterranean Free Trade Area and its Impact on the Economies Involved", 1998, <http://www.fscpo.unict.it/EuroMed/jmwp16.htm>, (18.09.2002).

NASHASHIBI, Karim., "Fiscal Revenues in South Mediterranean Arab Countries: Vulnerabilities and Growth Potential", **IMF Working Paper**, April 2002, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002>, (28.04.2003).

NSOULI, Saleh, M. Amer Bisat ve Oussama Kanan., "The European Union's New Mediterranean Strategy", <http://www.worldbank.org/fandd/englis/pdfs/>, (18.07.2002).

PACE, Roderick., "The Accession of Cyprus and Malta in the European Union and its Effect on the Euro-Mediterranean Partnership", VECSEA/2000, http://www.ecsanet.org/fifth_ecsaworld/index.htm, (23.04.2003).

PAGE, John., "Costs and Benefits of the European-Mediterranean Agreements", <http://www.worldbank.org/mdf/mdf1/costs.htm>, (01.05.2003).

PATTEN, Rt Hon Chris., "The European Union's External Policy and the Mediterranean", Egypt, 1 April 2000", http://europa.eu.int/comm/external_relations/News/patten/speech, (18.03.2003).

PERCIVAL, Debra., "Mediterranean Europe: a New Era", **The Courier ACP-EU**, No. 156, March-April 1996, http://www.euforic.org/courier/156e_n3.htm, (09.01.2003).

QUEFELEC, Stephane., "Active Population and Labour Market in the Mediterranean Countries", Eurostat, Theme 3-24/2002, 2002, http://www.eu-datashop.de/download/EN/sta_kurz/thema3/nk_02_24.pdf, (12.01.2003).

QUEFELEC, Stephane., "The GDP of the Mediterranean Partner Countries", Eurostat, Theme1-4/2003, 2003, <http://europa.eu.int/comm/eurostat>, (30.04.2003).

QUEFELEC, Stephane., "The Mediterranean countries in 2001: selected indicators", Eurostat, Theme 1-5/2002, 2002, http://www.eu-datashop.de/download/EN/sta_kurz/thema1/dn_02_05.pdf, (13.04.2003).

QUEFELEC, Stephane., “European Direct Investment in the Mediterranean Countries”, Eurostat, Theme 1-4/2003, 2003, <http://www.europa.eu.int/comm/eurostat>, (30.04.2003).

REINHART, Ulrike Julia., “Civil Society Cooperation in the EMP: from Declarations to Practice”, **EuroMesco Papers**, No. 15, May 2002, <http://www.euromesco.org>, (12.01.2003).

REPRESENTATION OF THE EUROPEAN COMMISSION TO TURKEY.,
“Financial Cooperation Review (1964-2006)”,
<http://www.deltur.cec.eu.int/english/ei-prehelsinki.html>, (8.04.2003).

SALAMA, Clara Mira., “The Political and Economic Aspects of the Euro-Mediterranean Partnership”, <http://www.edpsg.org/dp23f.htm>, (19.07.2002).

“Security and Common Ground in the Euro-Med Partnership”, **EuroMesCo First Working Group Report**, No. 17, June 2002, <http://www.euromesco.org>, (03.09.2002).

SHAZLY, Fathy El., “The Development of the Euro-Mediterranean Charter for Peace and Stability”, **The Future of the Euro-Mediterranean Security Dialogue**, <http://www.iss-eu.org/occasion/occ14.html>, (21.02.2003).

TAŞHAN, Seyfi., “Turkish Strategic Perspectives on Mediterranean Security”, 18 Mart 2003, http://www.foreignpolicy.org.tr/eng/articles/stashan_180303.htm, (04.04.2003).

T.C. BAŞBAKANLIK AVRUPA BİRLİĞİ GENEL SEKRETERLİĞİ., “AB-Türkiye Mali İşbirliği-Helsinki Öncesi Dönem (1963-1999)”, <http://www.euturkey.org.tr/abportal/>, (10.05.2003).

- T.C. BAŞBAKANLIK DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI., “Topluluğun Ticaret Politikasına Uyum”, <http://www.dtm.gov.tr/ab/ticuyumu.htm>, (05.05.2003).
- T.C. BAŞBAKANLIK DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI., “Türkiye-AB Mali İlişkileri”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/mali/malison1.htm> (7.05.2003).
- T.C. BAŞBAKANLIK DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI., “Türkiye’nin SerbestTicaretAnlaşmaları”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/STA/sta.htm>, (05.05.2003).
- T.C. BAŞBAKANLIK DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI AVRUPA BİRLİĞİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ., “Bölgesel Ticaret Anlaşmaları ve Dünya Ticaret Örgütü”, Mart 2002, <http://www.dtm.gov.tr/ab/>, (14.02.2003).
- T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI., “Avrupa-Akdeniz Süreci ve Türkiye’nin Sürece İlişkin Yaklaşımı Konularında Bilgi Notu”, Şubat 2002, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/avr.akd.htm>, (12.08.2002).
- T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI., “Avrupa Akdeniz Süreci ve Türkiye”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/avrupaakden.htm>, (14.02.2003).
- T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI., “Dış Politika”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/default.htm>, (7.06.2003).
- T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI., “Türkiye-AB Mali İşbirliği (Bilgi Notu)”, Ocak 2003, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/genel>, (22.04.2003).
- T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI., “Türkiye-Mısır İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/Turkce/grupa/misir.htm>, (02.05.2003).
- “The Barcelona Process”, http://www.euromesco.org/euromesco/publi_artigo.asp, (14.03.2003).

THE REPUBLIC OF TURKEY PRIME MINISTER'S OFFICE
UNDERSECRETARIAT FOR FOREIGN TRADE GENERAL
DIRECTORATE OF EU AFFAIRS., "The Euro-Mediterranean Free Trade
Area", <http://www.foreigntrade.gov.tr/Ab/ingilizce/EUROMED1.pdf>,
(17.02.2003).

TURAN, İlter., "Mediterranean Security in the Light of Turkish Concerns",
Perceptions-Journal of International Affairs, Cilt:3, Sayı:2, Haziran-Ağustos
1998, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percet/>, (26.07.2002).

"Turkish Approach to Some Regional Problems", [http://www.msb.gov.tr/Birimler/
GNPPD/pdf/p2c4.pdf](http://www.msb.gov.tr/Birimler/GNPPD/pdf/p2c4.pdf), (25.02.2003).

WHITMAN, G. Richard., "Five Years of the EU's Euro-Mediterranean Partnership:
Progress without Partnership?", **Panel TC18: The European Union's
Mediterranean Enlargement**, ISA , Chicago, 20-24 February 2001,
<http://www.isanet.org/archive/whitman.html>, (07.08.2002).

WHITMAN, G. Richard., The European Union's Southern Flank: Euro-
Mediterranean Partnership or new-found pacifier?", **The European Union in
International Perspective**, <http://www.psa.ac.uk/cps/1996/rhwi.pdf>.1996,
(23.01.2003).

WHITMAN, G. Richard., "Sub-Regional Cooperation Across the Mediterranean",
**Paper prepared for the EuroMesCo Working Group on Sub-Regional
Cooperation within the EMP**, January 2002, <http://www.euromesco.org>,
(19.12.2002).

WORLD BANK., "Progress of Negotiations on Euro-Mediterranean Association
Agreements", <http://wb/n0018.worldbank.org/eurup/web.nsf>, (20.04.2003).

VELO, Dario., “Europe’s Mediterranean Policy Between Variable Geometry and Single Market”, <http://www.ecsanet.org/conferences/velo.htm>, (16.07.2002).

YILMAZ, Suhnaz., “The Role of Turkey in Euro-Mediterranean Security”, **EuroMesCo Files**, February 2003, <http://www.euromesco.org>, (12.04.2003).

ZARROUK, Jamel ve Franco Zallio., “Integrating Free Trade Agreements”, World Bank, 2000, <http://wb/n0018.worldbank.org/eurup/web/nsf>, (11.11.2002).

BELGELER

“Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı”, 24 Temmuz 2003 tarih ve 25178 Mükerrer sayılı Resmi Gazete, 24 Temmuz 2003, <http://www.abgs.gov.tr/up2003/up.htm>, (24.07.2003).

Barselona Bildirgesi ve Çalışma Programı, Barselona Konferansı, 27-28 Kasım 1995, <http://www.deltur.cec.eu.int/i-barselona.html>, (25.03.2003).

“Euro-Mediterranean Mid-Term Meeting of Foreign Ministers”, Crete, 26-27 May 2003, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/conf/cret/index.htm, (25.05.2003).

“Presidency Conclusions Fifth Euro-Mediterranean Conference of Foreign Ministers”, Valencia, 22-23 April 2002, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/conf/valencia/conclusions_en.pdf, (22.01.2003).

“Presidency Conclusions-Thessaloniki European Council”, Thessaloniki, 19-20 June 2003, <http://europa.eu.int/geninfo/whatwasnew/062003.htm>, (01.07.2003).

“The Euro-Mediterranean Mid-Term Meeting of Foreign Ministers”, Crete, 26-27 May 2003”, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/conf/cret/concl.htm, (02.06.2003).

“Third Euro-Mediterranean Conference of Foreign Ministers”, Stuttgart, 15-16 April 1999, http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/conf/stutg/conc_en.htm, (15.08.2002).

EK 1

BARCELONA BİLDİRGESİ

AVRUPA-AKDENİZ KONFERANSI'NDA KABUL EDİLMİŞTİR

(27-28 Kasım 1995)

Barselona'da yapılan Avrupa-Akdeniz Konferansı'nda bir araya gelen:

- Konsey Başkanı ve İspanya Dışışleri Bakanı Bay Javier SOLANA tarafından temsil edilen : Avrupa Birliği Konseyi,
- Başkan Yardımcısı Bay Manuel MARIN tarafından temsil edilen Avrupa Komisyonu,
- Başbakan Yardımcısı ve Dışışleri Bakanı Bay Klaus KINKEL tarafından temsil edilen: Almanya,
- Dışışleri Bakanı Mohamed Salah DEMBRI tarafından temsil edilen Cezayir,
- Dışışleri Bakanlığından sorumlu Devlet Bakanı Bayan Benita FERRERO-WALDNER tarafından : temsil edilen Avusturya,
- Dışışleri Bakanı Bay Erik DERYCKE tarafından temsil edilen Belçika,
- Dışışleri Bakanı Bay Alecos MICHAELIDES tarafından temsil edilen Kıbrıs Rum Kesimi,
- Dışışleri Bakanlığından sorumlu Devlet Bakanı Bay Ole Loensmann POULSEN tarafından : temsil edilen Danimarka,
- Dışışleri Bakanı Bay Amr MOUSSA tarafından temsil edilen Mısır,
- Avrupa Birliği ile ilişkilerden sorumlu Devlet Bakanı Bay Carlos WESTENDORP tarafından : temsil edilen İspanya,
- Dışışleri Bakanı Bayan Tarja HALONEN tarafından temsil edilen Finlandiya,
- Dışışleri Bakanı Bay Herve de CHARETTE tarafından temsil edilen Fransa, Dışışleri Bakanı Bay Kârolos PAPOULIAS tarafından temsil edilen Yunanistan,
- Başbakan Yardımcısı ve Dışışleri Bakanı Bay Dick SPRING tarafından temsil edilen İrlanda,
- Dışışleri Bakanı Bay Ehud BARAK tarafından temsil edilen İsrail,

- Dışışleri Bakanı Bayan Susanna AGNELLI tarafından temsil edilen İtalya,
- Dışışleri Bakanı Bay Abdel-Karim KABARITI tarafından temsil edilen Ürdün,
- Dışışleri Bakanı Bay Fares BOUEZ tarafından temsil edilen Lübnan,
- Başbakan Yardımcısı ve Dışışleri, Dış Ticaret ve İşbirliği Bakanı Bay Jacques F. POOS : tarafından temsil edilen Lüksemburg,
- Başbakan Yardımcısı ve Dışışleri Bakanı Prof. Guido DE MARCO tarafından temsil edilen : Malta,
- Başbakan ve Dışışleri Bakanı Bay Abdellatif FILALI tarafından temsil edilen Fas,
- Başbakan Yardımcısı ve Dışışleri Bakanı Bay Hans van MIERLO tarafından temsil edilen · Hollanda,
- Dışışleri Bakanı Bay Jaime GAMA tarafından temsil edilen Portekiz,
- Kraliçenin Danışmanı, Parlamento Üyesi ve Dışışleri ve Uluslar Topluluğu İşleri Bakanı Bay : Malcolm RIFKIND tarafından temsil edilen Birleşik Krallık,
- Dışışleri Bakanı Bay Farouk AL-SHARAA tarafından temsil edilen Suriye,
- Dışışleri Bakanı Bayan Lena HJELM-WALLEN tarafından temsil edilen İsveç,
- Dışışleri Bakanı Bay Habib Ben YAHIA tarafından temsil edilen Tunus,
- Başbakan Yardımcısı ve Dışışleri Bakanı Bay Deniz BAYKAL tarafından temsil edilen : Türkiye,
- Filistin Yönetimi Başkanı Bay Yassir ARAFAT tarafından temsil edilen Filistin Yönetimi
 - kapsamlı işbirliği ve dayanışma temelinde ve komşuluk ve tarihin biçimlendirdiği bağların ayrıcalıklı niteliği doğrultusunda, Akdeniz'in stratejik önemini vurgulayarak ve gelecekteki ilişkilerine yeni bir boyut katma arzusuyla hareket ederek;
 - Akdeniz'in her iki tarafındaki yeni siyasi, ekonomik ve toplumsal meselelerin, koordine edilmiş ve bütüncül bir biçimde karşılanması gereken ortak meydan okumalar oluşturduğunun bilincinde olarak;

- o bu amaçla, ortaklık ruhuna dayanan ve her katılımcının kendine özgü niteliklerine, değerlerine ve ayırt edici özelliklerine gereğince saygı gösteren, çok taraflı ve kalıcı bir ilişkiler çerçevesi kurma kararıyla;
- o bu çok taraflı çerçeveyi, korunması önemli olan ve özgül nitelikleri vurgulanması gereken ikili ilişkilerin tamamlayıcı unsuru sayarak;
- o söz konusu Avrupa-Akdeniz inisiyatifinin bölgede barış, istikrar ve gelişmeye yönelik diğer inisiyatiflerin yerine konulmasının amaçlanmadığını, tersine bunların başarısına katkıda bulunacağını vurgulayarak; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararları ve içerdikleri bütün anlamla birlikte barış karşılığı toprak ilkesi de dahil olmak üzere Madrid'de toplanan Orta Doğu Barış Konferansı için yapılan çağrıda belirtilen ilkeler temelinde Orta Doğu'da adil, kapsamlı ve kalıcı bir barış çözümünün gerçekleşmesini desteklediklerini ifade ederek;

Akdeniz havzasını, barış, istikrar ve refahı güvenceye alacak bir diyalog, mübadele ve işbirliği alanına dönüştürmek şeklindeki genel hedefin demokrasi ve insan haklarına saygının güçlendirilmesini, sürdürülebilir ve dengeli bir ekonomik ve sosyal gelişmeyi, yoksullukla mücadele önlemlerini ve kültürler arasındaki karşılıklı anlayışın artmasını gerekli kıldığı ve bunların tümünün ortaklığın vazgeçilmez unsurları olduğu inancıyla, düzenli bir esasa güçlendirilmiş bir siyasi diyalog, ekonomik ve mali işbirliğinin geliştirilmesi ve ortaklığın üç unsuru olan sosyal, kültürel ve insani boyutlara daha fazla önem verilmesi yoluyla katılımcılar arasında kapsamlı bir ortaklık - Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kurmak konusunda anlaşmaya varmışlardır.

SİYASİ ORTAKLIK VE GÜVENLİK KONULARINDA ORTAKLIK: ORTAK BİR BARIŞ VE İSTİKRAR ALANININ KURULMASI

Katılımcılar, Akdeniz bölgesinde barış, istikrar ve güvenliğin ellerindeki bütün olanaklarla desteklemeyi ve güçlendirmeyi taahhüt ettikleri ortak bir değer olduğu yolundaki inançlarını ifade ederler. Bu amaçla, uluslararası hukukun temel ilkelerine saygı esasıyla düzenli aralıklarla yapılacak

güçlendirilmiş bir siyasi diyaloga girmeyi kabul ederler ve iç ve dış istikrar konularında , bir dizi ortak hedefi teyid ederler.

Bu ruhla hareket eden katılımcılar ilkeler bildirgesinde aşağıdaki taahhütlerde bulunurlar:

- o Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yanı sıra başta taraf oldukları bölgesel ve uluslararası belgelerde yer alan yükümlülükler olmak üzere uluslararası hukuk çerçevesindeki diğer yükümlülüklerine uygun biçimde hareket edeceklerdir.
- o Katılımcıların her birinin kendi siyasi, sosyo-kültürel, ekonomik ve adli sistemini serbestçe seçme ve geliştirme hakkını tanıyarak kendi siyasi sistemlerinde hukuk devletini ve demokrasiyi geliştireceklerdir
- o Irk, milliyet, dil, din ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin, gerek bireysel olarak gerek aynı grubun diğer üyeleriyle birlikte, anlatım özgürlüğü, barışçıl amaçlarla örgütlenme özgürlüğü, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü dahil olmak üzere insan hakları ve temel özgürlüklere saygılıdırlar ve bu hak ve özgürlüklerin meşru yollarla etkili biçimde kullanımını garanti ederler.
- o Taraflar arasında diyalog yoluyla, insan hakları, temel özgürlükler, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı konusundaki bilgi alışverişine olumlu yaklaşacaklardır.
- o Toplumlarındaki çoğulculuk ve çeşitliliğe saygı gösterecek ve güvenceye alacak, toplumdaki farklı gruplar arasında hoşgörüyü geliştirecek ve hoşgörüsüzlük, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı tezahürleriyle mücadele edeceklerdir. Katılımcılar, insan hakları ve temel özgürlükler konusundaki eğitimin önemini vurgularlar.
- o Birbirlerinin eşit hükümlanlığına ve hükümlanlığın içerdiği bütün haklara saygı gösterecek ve uluslararası hukuk çerçevesinde üstlendikleri yükümlülükleri iyi niyetle yerine getireceklerdir.
- o Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin amaçları ve ilkeleri ile Devletler'in toprak bütünlüğüne ilişkin olarak taraflar arasındaki anlaşmalarda

ifadesini bulan normlar da dahil olmak üzere uluslararası hukukun ilgili normlarına her zaman uygun hareket ederek halkların eşit haklarına ve kendi geleceklerini belirleme haklarına saygı göstereceklerdir.

- Uluslararası hukuk kuralları uyarınca, başka bir ortağın içişlerine dolaysız veya dolaylı biçimde müdahale etmekten kaçınacaklardır.
- Diğer ortakların her birinin toprak bütünlüğüne ve birliğine saygı göstereceklerdir
- Aralarındaki ihtilafları barışçıl yollarla çözeceklerdir; bütün katılımcılara kuvvet yoluyla toprak elde edilmesi de dahil olmak üzere bir başka katılımcının toprak bütünlüğüne karşı kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaktan ve kuvvete başvurmaktan kaçınma çağrısında bulunurlar ve BM Sözleşmesi ve uluslararası hukuk uyarınca hükümlerinin meşru yollarla eksiksiz uygulanması hakkını yeniden teyid ederler.
- Özellikle imzaladıkları uluslararası belgeleri onaylayarak ve uygulayarak, bu tür belgelere katılarak ve başka uygun önlemleri alarak terörizmin önlenmesi ve terörizmle mücadele alanında aralarındaki işbirliğini güçlendireceklerdir.
- Örgütlü suçların yayılması ve çeşitlenmesine karşı birlikte savaşıacaklar ve uyuşturucu sorununun bütün yönleriyle mücadele edeceklerdir.
- Gerek NPT, CWC, BWC, CTBT (1) gibi silahların kontrolü ve silahsızlanma anlaşmaları ve/ veya denetim rejimleri de dahil silahtan arındırılmış alanlar gibi bölgesel düzenlemeleri içeren, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasını önlemeye yönelik uluslararası ve bölgesel rejimler manzumesine riayet etmek ve bağlı kalmak gerekse silah kontrolü, silahsızlanma ve silahların yayılmasını önlemeye yönelik sözleşmeler çerçevesindeki taahhütlerini iyi niyetle yerine getirmek suretiyle nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasını önleme doğrultusunda hareket ederek bölgesel güvenliği geliştireceklerdir.

Taraflar, kitle imha silahlarından, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlardan ve bunların sevk sistemlerinden arındırılmış, karşılıklı olarak ve etkili biçimde denetlenebilir bir Orta Doğu Bölgesi doğrultusunda çaba göstereceklerdir.

- Taraflar, ayrıca, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasını ve konvansiyonel silahların aşırı birikimini önlemeye yönelik pratik adımları dikkate alacaklardır.
- Mümkün olan en az asker ve silahla ve CCW'ye (2) riayet ederek aynı düzeyde güvenlik ve karşılıklı güveni koruma yönündeki kararlılıklarını teyid eden taraflar meşru savunma ihtiyaçları ötesinde askeri kapasite geliştirmekten kaçınacaklardır.
- Aralarında iyi komşuluk ilişkilerini geliştirebilecek koşulları teşvik edecek ve istikrar, güvenlik, refah ve bölgesel ve alt-bölgesel işbirliğine yönelik süreçleri destekleyeceklerdir.
- Uzun dönemde bu amaçla bir Avrupa-Akdeniz paktının kurulması olasılığı da dahil olmak üzere "Akdeniz'de bir barış ve istikrar alanı"nın oluşturulmasına yönelik olarak taraflar arasında alınabilecek güven ve istikrar artırıcı önlemleri dikkate alacaklardır.

EKONOMİK VE MALİ ORTAKLIK: ORTAK BİR REFAH ALANIN KURULMASI

Katılımcılar, ortak bir refah alanı kurulması hedeflerine erişilmesi doğrultusunda sürdürülebilir ve dengeli bir ekonomik ve sosyal gelişmeye verdikleri önemi vurgularlar.

Ortaklar, borç sorunun Akdeniz bölgesindeki ülkelerin ekonomik gelişmesi açısından doğurabileceği güçlüklerin farkındadır. İlişkilerinin önemini dikkate alarak yetkili forumlarda ilerleme sağlamak amacıyla aralarındaki diyalogu sürdürmeyi kabul ederler.

Katılımcılar, farklı ölçülerde bile olsa ortak zorlukları göğüslemek zorunda olduklarının bilinciyle aşağıdaki uzun dönemli hedefleri belirler:

- Sürdürülebilir sosyo-ekonomik gelişmenin hızlandırılması;
- Halklarının yaşama koşullarının iyileştirilmesi, istihdam düzeyinin yükseltilmesi ve Avrupa Akdeniz bölgesindeki gelişmişlik farkının azaltılması;
- Bölgesel işbirliği ve bütünleşmenin teşviki.

Bu hedefler doğrultusunda, katılımcılar, farklı gelişmişlik düzeyleri hesaba katılarak aşağıdaki unsurlara dayanacak olan bir ekonomik ve mali ortaklık kurmayı kararlaştırırlar:

- Bir serbest ticaret bölgesinin kademeli olarak kurulması;
- Uygun ekonomik işbirliğinin ve ilgili alanlarda koordine eylemin uygulanması;
- Avrupa Birliği'nin ortaklarına sağladığı mali yardımda önemli bir artış.

A. SERBEST TİCARET BÖLGESİ

Serbest ticaret bölgesi yeni Avrupa-Akdeniz Anlaşmaları ve Avrupa Birliği'nin ortakları arasındaki serbest ticaret anlaşmaları yoluyla kurulacaktır. Taraflar, DTÖ'den kaynaklanan yükümlüklerin gereğince yerine getirilmesi sonucu ticaretin büyük bölümünü kapsayacak olan bu bölgenin tedricen kuruluşu için hedef tarih olarak 2010 yılını belirlemişlerdir.

Bu bölgede serbest ticaretin tedricen geliştirilmesi amacıyla: mamul ürünlerin ticaretindeki tarife engelleri ve tarife-dışı engeller taraflar arasında müzakere edilecek takvimlere uygun olarak kademeli biçimde kaldırılacaktır; geleneksel ticaret akışlarından yola çıkılarak, çeşitli tarım politikalarının imkan verdiği ölçüde ve GATT müzakerelerinde elde edilen sonuçlara gereğince riayet edilerek tarım ürünleri ticareti taraflar arasında karşılıklı tercihli giriş yoluyla kademeli olarak serbestleştirilecektir; iş kurma hakkı da dahil hizmet ticareti, GATS anlaşmasına gereğince riayet edilerek kademeli olarak serbestleştirilecektir.

- Katılımcılar, bu serbest ticaret bölgesinin kademeli olarak kuruluşunu aşağıdaki yollarla kolaylaştırmaya karar vermişlerdir:
- Menşe kuralları, belgelendirme, fikri ve sınai mülkiyet haklarının ve rekabetin korunmasına ilişkin uygun önlemlerin kabulü;
- Piyasa ekonomisi ilkelerine dayalı politikaların izlenmesi ve geliştirilmesi ve ihtiyaçları ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri göz önünde tutularak ekonomilerinin bütünleştirilmesi;
- Özel sektörün teşvikine ve gelişimine, üretici sektörün düzeyinin yükseltilmesine ve piyasa ekonomisi için elverişli kurumsal ve düzenleyici çerçevenin kurulmasına öncelik tanınarak ekonomik ve sosyal yapıların uyarlanması ve modernizasyonu;
- Teknoloji transferlerini artıracak mekanizmaların teşviki.

B. EKONOMİK İŞBİRLİĞİ VE KOORDİNE EYLEM

İşbirliği, özellikle aşağıda sayılan alanlarda geliştirilecektir. Bu bakımdan, katılımcılar:

- Ekonomik gelişmenin, yatırımların temeli olan iç tasarrufların yanı sıra doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla desteklenmesi gereğini kabul ederler. Özellikle, teknoloji transferi ve üretimin ve ihracatın artması sonucunu verebilecek bu tür yatırımların önündeki engellerin kademeli olarak kaldırılması yoluyla yatırımlara elverişli bir ortamın oluşturulmasının önemini vurgularlar,
- Gönüllü esasa dayanan ve özellikle ortakların kendi aralarındaki ticareti geliştirme amacıyla yapılan bölgesel işbirliğinin bir serbest ticaret bölgesinin oluşturulmasında temel önem taşıyan bir etmen olduğunu teyid ederler.
- İşletmeleri kendi aralarında anlaşmalar yapmaya teşvik ederler ve olumlu bir ortam ve düzenleyici çerçeve oluşturarak bu işbirliğini ve sanayide modernizasyonu desteklemeyi taahhüt ederler. KOBİ'ler için bir teknik destek programının kabul edilmesi ve uygulanması gereğini kabul ederler;

- o Bölgesel bir yaklaşım ve daha fazla işbirliğinin yanı sıra mevcut çok taraflı programların daha iyi koordine edilmesini gerekli kılan çevre konusundaki karşılıklı bağımlılıklarını vurgularlar ve Barselona Sözleşmesi ile Akdeniz Eylem Planı'na bağlılıklarını teyid ederler. Ekonomik gelişmenin çevrenin korunmasıyla bağdaştırılmasının, çevre boyutunun ekonomik politikanın ilgili unsurlarına dahil edilmesinin ve çevreyi olumsuz etkileyebilecek sonuçların azaltılmasının önemini kabul ederler. Çölleşmeyle mücadele de dahil olmak üzere kısa ve orta dönemli bir öncelikli eylem programı hazırlamayı ve uygun teknik ve mali destekleri bu eylemler üzerinde yoğunlaştırmayı taahhüt ederler;
- o Kadınların gelişmedeki temel rolünü kabul ederler ve onların ekonomik ve sosyal hayata ve istihdam yaratılmasına aktif katılımını desteklemeyi taahhüt ederler;
- o Balık stoklarının korunmasının ve rasyonel yönetiminin ve kültür balıkçılığı da dahil olmak üzere stoklara ilişkin araştırmalarda işbirliğinin geliştirilmesinin önemini vurgularlar ve bilimsel eğitim ve araştırmaları kolaylaştırmayı ve ortak araçların oluşturulmasını göz önünde bulundurmayı taahhüt ederler;
- o Avrupa-Akdeniz ekonomik ortaklığında enerji sektörünün sahip olduğu merkezi önemi kabul ederler ve enerji politikaları alanında işbirliğini güçlendirmeyi ve diyalogu yoğunlaştırmayı kararlaştırırlar. Ayrıca, enerji sektörü şirketlerinin enerji şebekelerini genişletmesine ve bağlantıları artırmasına imkan verecek koşulların oluşturulmasında işbirliğine girerek bu şirketlerin yatırımları ve faaliyetleri için elverişli çerçeve koşulları oluşturmayı kararlaştırırlar;
- o Su arzının, kaynakların uygun biçimde yönetimi ve geliştirilmesi ile birlikte bütün Akdenizli ortaklar için öncelikli konular olduğunu ve bu alanlarda işbirliğinin geliştirilmesinin gerekli olduğunu kabul ederler;
- o Tarımın modernizasyonu ve yeniden yapılandırılmasında ve entegre kırsal gelişmenin desteklenmesinde işbirliği yapmayı kararlaştırırlar. Bu işbirliği özellikle teknik yardım ve eğitim, ortaklar tarafından

üretimi çeşitlendirmek üzere uygulanan politikaların desteklenmesi, gıda konusunda bağımlılığın azaltılması ve çevre dostu tarım uygulamalarının teşviki üzerinde yoğunlaşacaktır. Katılımcılar, ayrıca yasadışı bitkilerin ekiminin önlenmesinde ve etkilenen bölgelerin geliştirilmesinde işbirliği yapmayı kabul ederler. Katılımcılar başka alanlarda da işbirliğine girmeyi kabul ederler ve bu amaçla

- Verimli bir taşımacılık sisteminin kurulması da dahil olmak üzere altyapıların geliştirilmesinin ve düzeyinin yükseltilmesinin, bilgi teknolojilerinin gelişiminin ve telekomünikasyonda modernizasyonun önemini vurgularlar. Katılımcılar, bu amaçla bir öncelikler programı hazırlamayı kararlaştırırlar;
- Özellikle uluslararası taşımacılık hizmetleri sağlama serbestisi ve uluslararası yüklere serbest erişim olmak üzere uluslararası deniz ticaret hukukunun ilkelerine uymayı taahhüt ederler.DTÖ çerçevesinde sürdürülmekte olan deniz yolu taşımacılığı hizmetlerine ilişkin çok taraflı ticaret görüşmelerinin sonuçları, bu konuda anlaşmaya varıldığında dikkate alınacaktır;
- Yerel yönetimler arasındaki ve bölgesel planlamanın desteklenmesine yönelik işbirliğini teşvik etmeyi taahhüt ederler;
- Bilim ve teknolojinin sosyo-ekonomik gelişme üzerinde önemli bir etkisi olduğu gerçeğinden hareketle bilimsel araştırma kapasitesi ve geliştirme çalışmalarını güçlendirmeyi, bilimsel ve teknik personelin eğitime katkıda bulunmayı ve bilimsel ağların oluşturulması temelinde ortak araştırma projelerine katılımı teşvik etmeyi kabul ederler;
- Yöntemleri uyumlaştırmak ve veri alışverişi yapmak amacıyla istatistik alanında işbirliğini desteklemeyi kabul ederler.

C. MALİ İŞBİRLİĞİ

Katılımcılar, bir serbest ticaret bölgesinin kurulmasının ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın başarısının mali yardımlarda önemli bir artışı gerekli kıldığı, bu yardımın her şeyden önce sürdürülebilir içsel gelişmeyi ve yerli ekonomik

aktörlerin harekete geçmesini teşvik etmesi gerektiği görüşündedirler. Bu bağlamda aşağıdaki hususlara işaret ederler:

- o Avrupa Doruğu, Cannes'da yaptığı toplantıda bu mali yardım için 1995-1999 döneminde kullanılabilir Topluluk bütçesi fonları biçiminde 4.685.000.000 ECU tahsis etmeyi kabul etmiştir. Bu, ilave krediler biçimindeki AYB fonları ve Üye Devletler'in iki taraflı mali katkılarıyla desteklenecektir;
- o Ortakların her birinin özel niteliklerinin hesaba katıldığı, birkaç yılı kapsayan bir program çerçevesinde yönetilen etkili mali işbirliği gereklidir;
- o Ortaklığın başarısını teminde sağlam makro-ekonomik yönetim temel önem taşımaktadır. Bu amaçla, katılımcılar ekonomik politikaları ve mali işbirliğinin optimize edilmesinin yöntemine ilişkin diyalogu desteklemeyi kararlaştırırlar.

SOSYAL, KÜLTÜREL VE BEŞERİ ALANLARDA ORTAKLIK: İNSAN KAYNAKLARININ GELİŞTİRİLMESİ, KÜLTÜRLER ARASINDA KARŞILIKLI ANLAYIŞIN VE SİVİL TOPLUMLAR ARASINDAKİ MÜBADELENİN TEŞVİKİ

Katılımcılar, Akdeniz bölgesinin her yerindeki kültür ve uygarlık geleneklerinin, bu kültürler arasındaki diyalogun ve beşeri, bilimsel ve teknolojik düzeydeki alışverişlerin halklarının birbirine yaklaşmasında, karşılıklı anlayışın geliştirilmesinde ve birbirlerini daha iyi algılamalarının sağlanmasında vazgeçilmez önem taşıyan bir etmen olduğunu kabul ederler.

Katılımcılar bu ruhla sosyal, kültürel ve beşeri konularda bir ortaklık kurmayı kararlaştırırlar Bu amaçla:

- o Kùltürler ve dinler arasında diyalog ve saygının halkların yaklaşmasının zorunlu bir ön koşulu olduğunu yeniden teyid ederler. Bu bağlamda kitle iletişim araçlarının, karşılıklı bir

zenginleşme kaynağı olarak kültürlerin birbirini kabul etmesi ve anlamasında oynayabileceği rolün önemini vurgularlar;

- o İnsan kaynaklarının geliştirilmesinin, özellikle gençlerin eğitimi ve öğretimi bakımından ve aynı zamanda kültür alanında taşıdığı vazgeçilmez niteliği vurgularlar. Her ortağın kültürel kimliğine saygı göstererek kültürler arası alışverişleri ve farklı dillerin öğrenilmesini destekleme ve kalıcı bir eğitim ve kültürel programlar politikası uygulama niyetlerini ifade ederler; bu bağlamda, taraflar özellikle idari usullerin iyileştirilmesi yoluyla beşeri mübadeleleri kolaylaştıracak önlemler almayı taahhüt ederler;
- o Sağlık sektörünün sürdürülebilir gelişmedeki önemini kabul ederler ve toplumun sağlık ve refahı geliştirmeye yönelik faaliyetlere etkili katılımını destekleme niyetlerini ifade ederler;
- o Ekonomik gelişmeyle el ele gitmesi gerektiğini düşündükleri sosyal gelişmenin önemini kabul ederler. Gelişme hakkı dahil temel sosyal haklara özel bir önem verirler;
- o Sivil toplumun Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na vazgeçilmez bir katkı yapabileceğini kabul ederler ve bunu halklar arasında karşılıklı anlayışın ve yakınlaşmanın artması için vazgeçilmez bir etmen olarak görürler;
- o Dolayısıyla, ülke hukukları çerçevesinde, gelişmede aktif rol oynayan siyasi ve sivil toplum önderleri, kültürel ve dinsel çevreler, üniversiteler, araştırma çevreleri, medya, örgütler, sendikalar, kamu işletmeleri ve özel işletmeler arasındaki mübadeleleri teşvik etmek üzere gerekli ademi merkeziyetçi işbirliği araçlarını güçlendirmeyi ve/veya uygulamaya koymayı kararlaştırırlar;
- o Bu temelde, ademi merkeziyetçi işbirliği programları bağlamında gençler arasındaki temasların ve mübadelelerin teşvik edilmesinin önemini kabul ederler;
- o Demokratik kurumları desteklemeye ve hukuk devleti ile sivil toplumu güçlendirmeye yönelik eylemleri teşvik edeceklerdir;

- o Mevcut nüfus eğilimlerinin, ekonomik hamleyi hızlandıracak uygun politikalarla dengelenmesi zorunlu olan öncelikli bir mesele olduğunu kabul ederler;
- o Göç olgusunun ilişkilerinde oynadığı önemli, rolün farkındadırlar. Başka şeylerin yanı sıra, mesleki eğitim programları ve istihdam yaratılmasına yardımcı olacak programlar yoluyla göç baskısını azaltmaya yönelik işbirliğini güçlendirmeyi kararlaştırırlar. Kendi ülkelerinde yasal olarak ikamet eden göçmenlerin yürürlükteki mevzuat çerçevesinde tanınan bütün haklarının korunmasını garanti etmeyi taahhüt ederler;
- o Yasadışı göç konusunda daha yakın işbirliği tesis etmeyi kararlaştırırlar. Bu bağlamda ortaklar uyruklarını kabul etme sorumluluklarının bilincinde olarak, yasadışı statüde bulunan uyruklarının ülkelere kabulü için ilgili hükümleri ve önlemleri kabul etmeyi kararlaştırırlar. Bu amaçla, Avrupa Birliği'nin Üye Devletleri, yurttaşlar kavramının Topluluk amaçları bakımından tanımlandığı biçimiyle Üye Devletler'in uyrukları anlamına geldiğini ifade ederler;
- o Terörizmi önleme konusundaki işbirliğini çeşitli önlemlerle güçlendirmeyi ve terörizme karşı birlikte daha etkili bir mücadele sürdürmeyi kararlaştırırlar.
- o Aynı şekilde, uyuşturucu kaçakçılığı, uluslararası suçlar ve yolsuzluklarla ortaklaşa ve etkili bir biçimde mücadele etmeyi gerekli görürler.
- o Irkçılık, yabancı düşmanlığı ve hoşgörüsüzlüğe karşı kararlı bir kampanya açılmasının öneminin altını çizerler ve bu amaçla işbirliğine girmeyi kararlaştırırlar.

KONFERANS SONRASINDA YAPILACAK ÇALIŞMALAR

Katılımcılar:

- o Barselona Konferansı'nın açık ve gelişmesi gereken bir sürecin temelini oluşturduğunu dikkate alarak;

- o Bu Bildirge'de tanımlanan ilkeler ve hedefler temelinde bir ortaklık kurma yolundaki iradelerini yeniden teyid ederek;
- o Bu Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nı hayata geçirme kararlılığıyla;
- o Bu hedefe erişmek için başlatılan kapsamlı diyalogun sürdürülmesi ve bir dizi özel eylem gerçekleştirilmesi gereğine inanarak

ilişikteki çalışma programını kabul ederler.

Dışişleri Bakanları, bu Bildirge'nin uygulanmasını izlemek ve ortaklığın hedeflerine erişilmesini mümkün kılacak eylemleri tanımlamak amacıyla düzenli aralıklarla toplanacaklardır.

Bakanların, üst düzey yetkililerin ve uzmanların belirli konular üzerinde yapacağı özel toplantılar, deneyim ve bilgi alışverişi, sivil toplumda aktif olanlar arasındaki temaslar ve diğer her türlü uygun araç kullanılarak çeşitli faaliyetler sürdürülecektir.

Parlamenteler, bölge yönetimleri, yerel yönetimler ve sosyal ortaklar arasındaki temaslar teşvik edilecektir.

Avrupa Birliği Troikası ile Akdenizli ortakların birer temsilcisinin katılımıyla üst düzey yetkililerden oluşacak olan "Barselona Süreci İçin Avrupa-Akdeniz Komitesi" Dışişleri Bakanları'nın toplantılarına hazırlık yapmak, Barselona süreci ve bütün bileşenlerinin izleme çalışmalarının envanterini çıkarıp bunları değerlendirmek ve çalışma programını güncellemek amacıyla düzenli aralıklarla toplanacaktır.

Barselona çalışma programından ve "Barselona Süreci İçin Avrupa-Akdeniz Komitesi"nin vardığı sonuçlardan kaynaklanan toplantılar için uygun hazırlık ve izleme çalışmaları Komisyon'un bölümleri tarafından üstlenilecektir.

Dışişleri Bakanları'nın müteakip toplantısı daha sonra yapılacak danışmalar temelinde belirlenecek olan Avrupa Birliği'nin On İki Akdenizli Ortağı'ndan birinin ülkesinde 1997 yılının ilk yarısı içinde yapılacaktır.

(1) Sırasıyla Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması; Kimyasal Silahlar Sözleşmesi; Biyolojik Silahlar Sözleşmesi; Kapsamlı Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması. (2) Aşırı Derecede Yaralayıcı ve Ayrım Gözetmeyen Etkileri Bulunan Bazı Konvansiyonel Silahların Kullanımının Yasaklanması veya Kısıtlanması Sözleşmesi.

ÇALIŞMA PROGRAMI

I. GİRİŞ

Bu programın amacı, bölgesel ve çok taraflı eylemler yoluyla Barselona Programı'nın hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve ilkelerine uyulmasıdır. Program özellikle AB ile Akdenizli ortakları arasındaki anlaşmalar çerçevesinde uygulanan iki taraflı işbirliğinin yanı sıra diğer çok taraflı forumlarda halen mevcut olan işbirliğini tamamlayıcı niteliktedir.

Çeşitli eylemlerin hazırlanması ve sürdürülmesi Barselona Bildirgesi'nde öngörülen ilkeler ve mekanizmalar, doğrultusunda gerçekleştirilecektir.

Daha fazla işbirliğini gerektiren öncelikli eylemler aşağıda sıralanmıştır. Bu, ortakların kabul etmesi durumunda Avrupa-Akdeniz İşbirliği'nin kapsamının diğer eylemleri de içerecek biçimde genişletilmesine engel oluşturmaz.

Eylemler Devletler ile bunların yerel ve bölgesel yönetimlerinin yanı sıra sivil toplum aktörleri ile de ilgili olabilir

Katılımcıların mutabakatıyla, diğer ülkeler ve kuruluşlar da bu çalışma programında öngörülen eylemlere iştirak edebilirler. Uygulama esnek ve saydam bir biçimde gerçekleştirilmelidir.

Katılımcıların mutabakatıyla, gelecekteki Avrupa-Akdeniz işbirliğinde, bölgede çeşitli düzeylerde yapılan ilgili görüşmelerden kaynaklanan fikirler ve tavsiyeler uygun biçimde ve mümkün olduğu ölçüde hesaba katılacaktır.

Barselona Konferansı'ndan sonra mümkün olan en kısa süre içinde programın uygulanmasına başlanmalıdır. Uygulama, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanacak bir rapor temelinde, özellikle de aşağıda sözü edilen çeşitli toplantıların ve Gruplar'ın raporları temelinde bir sonraki Avrupa Akdeniz Konferansı'nda gözden geçirilecek ve Barselona Bildirgesi ile kurulan "Barselona süreci için Avrupa-Akdeniz Komitesi" tarafından onaylanacaktır.

II. SIYASİ ORTAKLIK VE GÜVENLİK KONULARINDA ORTAKLIK ORTAK BİR BARIŞ VE İSTİKRAR ALANININ KURULMASI

Akdeniz'de tedricen bir barış, istikrar ve güvenlik alanı kurulması amacına katkıda bulunmak üzere, üst düzey yetkililer 1996'nın ilk üç aylık dönemi içinde başlamak üzere düzenli aralıklarla toplanacaklardır. Üst düzey yetkililer:

- Barselona Bildirgesi'yle kabul edilen ilkelerin uygulanması için en uygun araçları ve yöntemleri incelemek üzere siyasi diyaloga girecekler; ve
- Bir sonraki Avrupa-Akdeniz Dışişleri Bakanları Konferansı için yeterince önceden pratik öneriler sunacaklardır.

Avrupa-Akdeniz bölgesindeki dış politika enstitüleri, daha yoğun işbirliği amacıyla 1996'dan itibaren faaliyete geçebilecek bir iletişim ağı kurmaya özendirilecektir.

III. EKONOMİK VE MALİ ORTAKLIK: ORTAK BİR REFAH ALANININ KURULMASI

Aşağıdaki alanlardaki işbirliğini teşvik etmek üzere, uygun olduğu biçimde, Bakanlar, görevliler ve uzmanlar arasında düzenli aralıklarla toplantılar yapılacaktır. Bu toplantılar, uygun durumlarda, özel sektörün de katıldığı konferanslar veya seminerlerle desteklenebilir.

Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Bölgesi'nin Kurulması

Barselona Bildirgesi'nde öngörülen ilkeler doğrultusunda bir serbest ticaret bölgesinin kurulması Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın vazgeçilmez bir unsurudur.

İşbirliği, serbest ticaretin tesisini kolaylaştıracak pratik önlemler ve bunun sonuçları üzerinde, aşağıdaki konular dahil olmak üzere yoğunlaştırılacaktır:

- o Özellikle menşe birikimi uygulamasının kademeli olarak başlatılması amacıyla gümrük alanında kuralların ve usullerin uyumlaştırılması; bu arada, uygun durumlarda, özel durumlara özel çözümler bulunmasına olumlu yaklaşılacaktır;
- o Avrupa Standartlar Kuruluşları tarafından düzenlenen toplantılar dahil olmak üzere standartların uyumlaştırılması;
- o Tarım ürünleri ticareti karşısındaki mesnetsiz engellerin ortadan kaldırılması ve bitki ve hayvan sağlığı kurallarının yanı sıra diğer gıda mevzuatı alanında ilgili önlemlerin kabul edilmesi;
- o Uyumlaştırılmış esasla güvenilir veri sağlamak amacıyla istatistik kuruluşları arasında işbirliği;
- o (Mevcut forumlarda başlatılan inisiyatifler saklı kalmak kaydıyla) bölgesel ve alt-bölgesel işbirliği olanakları.

YATIRIMLAR

İşbirliğinin amacı, yatırımların önündeki engellerin tanımlanması ve bankacılık sektöründeki araçlar dahil olmak üzere yatırımları teşvik edecek araçların daha ağırlıklı olarak göz önünde tutulması suretiyle bu engellerin kaldırılması için olumlu bir ortamın yaratılması olacaktır.

SANAYİ

Sanayide modernizasyon ve rekabet gücünün yükselmesi, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın başarısının kilit unsurlarıdır. Bu bağlamda, özel sektör bölgenin

ekonomik gelişmesinde ve istihdam yaratılmasında daha önemli bir rol oynayacaktır. İşbirliği aşağıdaki konular üzerinde yoğunlaşacaktır:

- o Sınai dokunun değişen uluslararası ortama, özellikle de bilgi toplumunun oluşumuna uyarlanması;
- o Özelleştirme de dahil olmak üzere mevcut işletmelerin, özellikle kamu sektörü işletmelerinin modernizasyonunun ve yeniden yapılanmasının çerçevesi ve bu doğrultudaki hazırlıklar;
- o Uluslararası standartların veya Avrupa standartlarının kullanımı ve uygunluk testlerinin, belgelemenin, akreditasyonun ve kalite standartlarının düzeyinin yükseltilmesi;

MED-INVEST çerçevesinde ve Avrupa Birliği'nde kazanılan deneyim göz önünde bulundurularak ve küçük çalışma gruplarının düzenlenmesi olasılığı da dahil olmak üzere KOBİ'ler arasında işbirliğini teşvik edecek ve gelişmeleri için gerekli koşulları yaratacak yöntemlere özel bir önem verilecektir.

TARIM

Bu konuların esas olarak ikili ilişkilerin kapsamında olduğuna işaret edilmekle birlikte, bu alandaki işbirliği aşağıdaki konular üzerinde yoğunlaşacaktır:

- o Üretimi çeşitlendirmek üzere uygulanan politikalara destek;
- o Gıda konusunda bağımlılığın azaltılması;
- o Çevre dostu tarım uygulamalarının teşviki;
- o Katılımcı Devletler'deki iş ve meslekleri temsil eden işletmeler, gruplar ve kuruluşlar arasında gönüllü esasla daha yakın işbirliği;
- o Özelleştirmenin desteklenmesi;
- o Teknik yardım ve eğitim;
- o Bitki ve hayvan sağlığı standartlarının uyumlaştırılması;
- o Temel hizmetlerin düzeyinin yükseltilmesi ve bağlantılı ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi dahil entegre kırsal gelişme;

- o Kırsal bölgeler arasında işbirliği ve kırsal gelişmeyle ilgili deneyim ve know-how alışverişi;
- o Yasadışı bitkilerin ekimine son verilmesinden etkilenen bölgelerin geliştirilmesi.

ULAŞTIRMA

Gerek AB ile Akdenizli ortakları arasında gerek ortakların kendi arasında verimli ve karşılıklı işletilebilir ulaştırma ağları ve uluslararası deniz taşımacılığı hizmetleri piyasasına giriş serbestisi, ticaret akışlarının gelişmesi ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın aksamadan işlemesi açısından vazgeçilmez önem taşır.

Batı Akdeniz Ülkeleri Ulaştırma Bakanları 1995'te iki toplantıda bir araya gelmişler ve Akdeniz'de Deniz Taşımacılığının Geliştirilmesi İçin Bölgesel Konferans sonrasında Akdeniz Su Yolları Taşımacılığı Çalışma Grubu birkaç yılı kapsayan bir programı kabul etmiştir.

İşbirliği aşağıdaki konular üzerinde yoğunlaşacaktır:

- o Limanların ve hava limanlarının geliştirilmesi, mesnetsiz kısıtlamaların kaldırılması, usullerin basitleştirilmesi, denizlerde ve havada güvenliğin artırılması, deniz taşımacılığında kaynaklanan kirliliğin daha etkili biçimde izlenmesi de dahil çevre standartlarının yüksek düzeyde uyumlaştırılması ve uyumlaştırılmış trafik yönetimi sistemlerinin geliştirilmesi yoluyla Akdeniz'de etkili, farklı biçimleri içeren ve kombine bir deniz ve hava taşımacılığı sisteminin geliştirilmesi;
- o Akdeniz'in güney ve doğu kıyılarında doğu-batı kara bağlantılarının geliştirilmesi;
- o Karşılıklı işletilebilirliği sağlamak üzere Akdeniz ulaştırma ağlarının Trans-Avrupa Ağı'na bağlanması.

ENERJİ

1995'te Tunus'ta yüksek düzeyli bir Konferans düzenlenmiş, bunun izleme toplantısı Atina'da yapılmış ve 20 Kasım 1995'te Madrid'de Enerji Konferansı toplanmıştır.

Enerji şirketlerine yapılacak yatırımlar ve bu şirketlerin faaliyetleri için olumlu koşulların yaratılması amacıyla, gelecekteki işbirliği, başka şeylerin yanı sıra aşağıdaki konular üzerinde yoğunlaşacaktır:

- o Akdeniz ülkelerinin Avrupa Enerji Şartı Antlaşması ile bağlantı kurmasının özendirilmesi;
- o Enerji planlaması;
- o Üreticiler ile tüketiciler arasındaki diyalogun teşvik edilmesi;
- o Petrol ve doğal gaz sektöründe arama, rafinasyon, taşımacılık, dağıtım ve bölgesel ve bölgeler-arası ticaret;
- o Kömür üretimi ve taşımacılığı;
- o Enerji üretimi ve iletimi ve şebekelerin birbirine bağlanması ve geliştirilmesi;
- o Enerji verimliliği;
- o Yeni ve yenilebilir enerji kaynakları;
- o Enerji ile ilgili çevre konuları;
- o Ortak araştırma programlarının geliştirilmesi;
- o Enerji sektöründe eğitim ve bilgilendirme çalışmaları.
- o Enerji sektöründe eğitim ve bilgilendirme.

TELEKOMÜNİKASYON VE BİLGİ TEKNOLOJİSİ

Modern ve verimli bir telekomünikasyon ağı geliştirilmesi amacıyla işbirliği aşağıdaki konular üzerinde yoğunlaşacaktır:

- o Bilgi ve telekomünikasyon altyapıları (asgari düzenleyici çerçeve, standartlar, uygunluk testleri, ağların karşılıklı çalıştırılabilirliği, vb.);
- o Avrupa ağları ile bağlantıları içeren bölgesel altyapılar;

- o Hizmetlere erişim; ve
- o Öncelikli uygulama alanlarında yeni hizmetler.

Avrupa ile Akdeniz arasındaki mübadelelerin yoğunlaştırılması ve doğmakta olan bilgi ve iletişim altyapıları ile kolaylaştıracaktır.

Bilgi toplumunun somut yararlarını gösterecek pilot projeler için zemin hazırlamak üzere 1996'da bölgesel bir konferans düzenlenmesi planlanmaktadır.

BÖLGESEL PLANLAMA

İşbirliği aşağıdaki konular üzerinde yoğunlaşacaktır:

- o Avrupa-Akdeniz alanı için ülkelerin gereksinimlerine ve özelliklerine uygun bir bölgesel planlama stratejisinin tanımlanması;
- o Karşılıklı ilgi alanlarında sınır-ötesi işbirliğinin teşviki.

TURİZM

Turizm Bakanları 1995'te Kazablanka'da yaptıkları toplantıda Avrupa Turizm Şartı'nı çalışmalarını kabul etmişlerdir. Başlatılacak işbirliği çalışmaları özellikle bilgilendirme, tanıtım ve eğitimle ilgili olacaktır.

ÇEVRE

İşbirliği aşağıdaki konular üzerinde yoğunlaşacaktır:

- o Akdeniz bölgesindeki çevre sorunlarının saptanması ve uygun durumlarda başlatılacak inisiyatiflerin tanımlanması;
- o Avrupa Komisyonu tarafından koordine edilen ve uzun dönemli eylemlerle desteklenen müdahale için kısa ve orta dönemli bir öncelikli çevre eylemi programı hazırlanmasına ve daha sonra bunun güncellenmesine yönelik önerilerde bulunulması; başlıca eylem alanları olarak aşağıdakiler kapsamalıdır: su, toprak ve kıyı hizmetleri; bölgelerinin entegre yönetimi; atık yönetimi; Akdeniz'de

hava ve deniz kirliliğinin önlenmesi ve kirlilikle mücadele; doğal güzelliklerin ve sitlerin muhafazası ve yönetimi; özellikle erozyonun, toprak kalitesinin bozulmasının, orman yangınlarının ve çölleşmenin önlenmesi ve bunlarla mücadele edilmesi yoluyla Akdeniz ormanlarının korunması, muhafazası ve restorasyonu; Topluluğun finansman teknikleri, mevzuat ve çevre yönetimi alanındaki: deneyiminin aktarılması; çevre boyutunun bütün politikalara dahil edilmesi

- o Eylem programının uygulanmasını izlemek üzere düzenli bir diyalogun tesisi;
- o Bölgesel ve alt-bölgesel işbirliğinin pekiştirilmesi ve Akdeniz Eylem Planı ile koordinasyonun güçlendirilmesi;
- o Çeşitli kaynaklarca yapılan yatırımların teşviki ve ilgili uluslararası sözleşmelerin uygulanması;
- o Başta önleyici önlemler ve uygun yüksek standartlar olmak üzere gereğinde mevzuatın ve düzenleyici önlemlerin kabulünün ve uygulanmasının teşviki.

BİLİM VE TEKNOLOJİ

İşbirliği aşağıdaki konular üzerinde yoğunlaşacaktır:

- o Karşılıklı yarar ilkesi göz önünde tutularak araştırma ve geliştirmenin teşviki ve bilimsel başarılarda aradaki mesafenin açılması konusunun ele alınması;
- o Akdenizli ortakların kendileri ile Avrupalı komşuları arasındaki mesafeyi kapatmalarına en iyi biçimde imkan verecek bilim sektörleri ve politikalarında deneyim alışverişlerinin artırılması;
- o Ortak araştırma projelerine katılımın artırılması yoluyla bilimsel ve teknik personelin eğitilmesi.

Mart 1995'te Sophia Antipolis'te yapılan Bakanlar toplantısından sonra bir İzleme Komitesi kuruldu; bu komite ilk toplantısını Barselona Konferansı'nın akabinde yapacaktır. Komite, Bakanlıklar düzeyinde mutabık kalınan politika

önceliklerinin ortaklaşa uygulanmasına yönelik tavsiyeler üzerinde duracaktır.

SU

Akdeniz Su Şartı 1992'de Roma'da kabul edildi.

Su, bütün Akdenizli ortaklar için öncelikli bir konudur ve su kıtlığı gittikçe daha fazla hissedildiğinden önemi daha da artacaktır. Bu alandaki işbirliği aşağıdaki amaçlara yönelik olacaktır:

- o Mevcut ve gelecekteki ihtiyaçlar hesaba katılarak durum envanterinin çıkarılması;
- o Bölgesel işbirliğini pekiştirme yollarının saptanması;
- o Su kaynaklarının, uygun durumlarda ortak esasla olmak üzere, planlanması ve yönetimini rasyonelleştirmek için önerilerde bulunulması;
- o Yeni su kaynaklarının oluşturulmasına katkıda bulunulması.

BALIKÇILIK

Akdeniz balık stoklarının muhafazasının ve rasyonel yönetiminin önemi göz önünde tutularak, Akdeniz Genel Balıkçılık Konseyi çerçevesindeki işbirliği pekiştirilecektir.

1994'te Heraklion'da Bakanlar düzeyinde yapılan Balıkçılık Konferansı doğrultusunda, 1996'da yapılacak toplantılar yoluyla hukuki alanda uygun izleme eylemleri bu Komite ilk toplantısını gerçekleştirilecektir.

Kültür balıkçılığı dahil balık stoklarına ilişkin ortaklaşa uygulanmasına yönelik tavsiyeler araştırmaların yanı sıra eğitim ve bilimsel araştırmalardaki işbirliği geliştirilecektir.

IV. SOSYAL, KÜLTÜREL VE BEŞERİ ALANLARDA ORTAKLIK: İNSAN KAYNAKLARININ GELİŞTİRİLMESİ, KÜLTÜRLER ARASINDA KARŞILIKLI ANLAYIŞIN VE SİVİL TOPLUMLAR ARASINDAKİ MÜBADELELERİN TEŞVİKİ

İNSAN KAYNAKLARININ GELİŞTİRİLMESİ

Avrupa-Akdeniz ortaklığı, Akdenizli ortaklara özel önem verilerek bölgenin her yerinde eğitim düzeylerinin yükseltilmesine katkıda bulunmalıdır. Bu amaçla, başlangıçta mesleki eğitim, eğitim teknolojisi, üniversiteler, diğer yüksek öğretim kurumları ve araştırmalar üzerinde yoğunlaşarak eğitim politikaları üzerinde düzenli bir diyalog gerçekleştirilecektir. Gerek bu bağlamda gerek diğer alanlarda, kadınların rolüne özel bir önem verilecektir. Gırnata'daki Avrupa Arap Ticaret Okulu ve Torino'daki Avrupa Vakfı bu işbirliğine katkıda bulunacaklardır.

Modern yönetim yaklaşımlarını paylaşmak amacıyla mesleki eğitim sektörünün temsilcilerini (politika kararlarını verenler, öğretim üyeleri, eğitimciler, vb.) bir araya getirecek bir toplantı düzenlenecektir.

Üniversite ve yüksek öğrenim kurumlarının temsilcilerini bir araya getirecek bir toplantı düzenlenecektir. Avrupa Komisyonu sürdürmekte olduğu MED-Campus programını güçlendirecektir.

Eğitimde teknoloji konusunda da bir toplantı gerçekleştirilecektir.

BELEDİYELER VE BÖLGELER

Belediyelerin ve bölge yetkililerinin Avrupa: Akdeniz Ortaklığı'na yakından katılması gereklidir. Kent ve bölge temsilcileri, aralarında toplantılar düzenleyerek görüşmeleri gereken ortak güçlükleri saptamak ve deneyim alışverişinde bulunmak üzere her yıl kendi aralarında toplantı düzenlemeye

teşvik edilecektir. Bu, önceki deneyimler dikkate alınarak Avrupa Komisyonu tarafından organize edilecektir

KÜLTÜRLER VE UYGARLIKLAR ARASINDA DİYALOG

Kültürler arası alışverişler ve yabancı dil öğrenilmesinin teşviki yoluyla karşılıklı anlayışın geliştirilmesinin önemi göz önünde tutularak, yetkililer ve uzmanlar, başka şeylerin yanı sıra aşağıdaki konularda somut eylem önerileri yapmak üzere toplantılar gerçekleştirileceklerdir: kültürel ve yaratıcı miras, kültürel ve sanatsal etkinlikler, ortak yapımlar (tiyatro ve sinema), çeviriler ve kültürü yaymanın diğer araçları, eğitim.

Avrupa-Akdeniz bölgesindeki başlıca dinler arasındaki karşılıklı anlayışın gelişmesi karşılıklı hoşgörü ve işbirliğinin güçlenmesini getirecektir. Önyargıları, cehaleti ve bağnazlığı kırmak ve tabandaki işbirliğini geliştirmek amacıyla dinlerin ve dinsel kurumların temsilcileri ile ilahiyatçılar, akademisyenler ve diğerleri arasında düzenli aralıklarla yapılacak toplantılara destek verilecektir. Stockholm'de (15/17.6.1995) ve Toledo'da (4/7.11.1995) yapılan konferanslar bu bağlamda örnek alınabilir.

MEDYA

Medya organları arasında yakın etkileşim etmekte olan MED-Media programı yoluyla bu etkileşimi aktif biçimde destekleyecektir. Bu bağlamda, medya temsilcileri arasında her yıl bir toplantı düzenlenecektir. **GENÇLİK**

Gençler arasında mübadele, gelecek kuşakları Avrupa-Akdeniz ortakları arasında daha yakın bir işbirliğine hazırlamanın bir yolu sayılmalıdır. Bu nedenle, Avrupa'da kazanılan deneyim temelinde ve ortakların ihtiyaçları göz önünde tutularak bir Avrupa-Akdeniz Gençlik Mübadele Programı tesis edilmelidir; bu programda, özellikle mesleki nitelikleri olmayanlar için mesleki eğitimin ve gençlik alanındaki organizatörler ile sosyal çalışma uzmanlarının eğitilmesinin önemi dikkate alınmalıdır. Avrupa Komisyonu,

Avrupa Akdeniz Dışışleri Bakanları'nın müteakip toplantısından önce gerekli önerileri yapacaktır.

SİVİL TOPLUMLAR ARASINDA MÜBADELE

Üst düzey yetkililer, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'ndan kaynaklanan beşeri mübadeleleri, özellikle de resmi görevliler, bilim adamları, öğretim üyeleri, işadamları, öğrenciler ve sporcular arasındaki mübadeleleri, özellikle gereksiz idari engellerin mevcut olabileceği alanlarda idari usullerin basitleştirilmesi de dahil olmak üzere kolaylaştırmak amacıyla düzenli aralıklarla toplanacaklardır.

SOSYAL GELİŞME

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, başta kadınlar ve toplumun en muhtaç kesimleri olmak üzere Akdenizli ortak Devletler'deki nüfusun yaşama ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine ve istihdam düzeyinin artırılmasına katkıda bulunmalıdır. Bu bağlamda, ortaklar temel sosyal haklara saygıya ve bu hakların geliştirilmesine özel bir önem atfederler. Bu amaçla, sosyal politikalarda rol oynayanlar düzenli aralıklarla uygun düzeyde toplanacaklardır.

SAĞLIK

Ortaklar, bu alandaki işbirliğini aşağıdaki alanlar üzerinde yoğunlaştırmayı kabul ederler:

- Bilinç, bilgi ve önleme çabalarını artırmaya yönelik eylem;
- Özellikle tıbbi bakım, birincil sağlık merkezleri, ana ve çocuk sağlığı merkezleri, aile planlaması, epidemiyolojik gözetim sistemleri ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele önlemleri olmak üzere halk sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi;
- Sağlık ve sağlık idaresi personelinin eğitimi;

- o Doğal afetlerde tıbbi işbirliği.

GÖÇ

Avrupa-Akdeniz ilişkilerinde göç konusunun önemi göz önünde tutularak göç akımlarına ve baskılarına ilişkin önerilerin yapılacağı toplantılar teşvik edilecektir. Bu toplantılarda, başka hususların yanı sıra özellikle Birlik'te yasal olarak ikamet eden göçmenlerin yaşama koşullarıyla ilgili olmak üzere MED-Migration programı çerçevesinde kazanılan deneyim dikkate alınacaktır.

TERÖRİZM, UYUŞTURUCU KAÇAKÇILIĞI VE ÖRGÜTLÜ SUÇLAR

Terörizmle mücadele bütün taraflar için öncelikli bir konu olmak zorundadır. Bu doğrultuda, polis ve adalet yetkilileri ve diğer yetkililer arasındaki işbirliğini güçlendirmek amacıyla yetkililer arasında düzenli aralıklarla toplantılar gerçekleştirilecektir. Bu bağlamda, özellikle bilgi alışverişinin artırılması ve suçluların iadesi usullerinin iyileştirilmesi konuları ele alınacaktır.

Yetkililer, düzenli aralıklarla toplanarak özellikle kaçakçılık dahil örgütlü suçlar ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele etmek amacıyla polis, adalet, gümrük ve idare yetkilileri ve diğer yetkililer arasındaki işbirliğini geliştirmek üzere alınabilecek pratik önlemleri tartışacaklardır.

Bütün bu toplantılar her ülkedeki durumun özelliğinin hesaba katıldığı farklılaştırılmış bir yaklaşım ihtiyacı gereğince dikkate alınarak düzenlenecektir.

YASADIŞI GÖÇ

Yetkililer, düzenli aralıklarla toplanarak yasadışı göçle mücadele etmek amacıyla polis, adalet, gümrük ve idare yetkilileri ve diğer yetkililer

arasındaki işbirliğini geliştirmek üzere alınabilecek pratik önlemleri tartışacaklardır.

Bütün bu toplantılar her ülkedeki durumun özelliğinin hesaba katıldığı farklılaştırılmış bir yaklaşım ihtiyacı gereğince dikkate alınarak düzenlenecektir.

V. KURUMSAL TEMASLAR

AVRUPA-AKDENİZ PARLAMENTERLERİ ARASINDA DİYALOG

1-4 Kasım 1995 tarihleri arasında Akdeniz'de Güvenlik ve İşbirliği Parlamentolar-Arası Konferansı düzenlenmişti. Avrupa Parlamentosu'na ortakların seçilmiş temsilcilerinin çok çeşitli konularda görüş alışverişine girmelerini sağlayabilecek mustakbel Avrupa-Akdeniz Parlamenterler Arası Diyalogu için diğer parlamentolarla birlikte girişimde bulunması çağrısında bulunulur.

DİĞER KURUMSAL TEMASLAR

Özellikle Avrupa Topluluğu Ekonomik ve Sosyal Komitesi olmak üzere diğer Avrupa organları ile Akdeniz ülkelerindeki mukabil kurumlar arasında düzenli temaslar Avrupa Akdeniz Ortaklığı'yla ilgili temel hususların daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Bu doğrultuda, Ekonomik ve Sosyal Komite Akdeniz ülkelerindeki mukabil kurumlarla ve eşdeğer birimlerle ilişki kurma konusunda girişimde bulunmaya çağrılır. Bu bağlamda, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komiteler ve eşdeğer kurumlar Akdeniz toplantısı 12 - 13 Aralık tarihlerinde Madrid'de gerçekleştirilecektir.

Dr. Yılmaz KUTLU
AKDENİZ PARLAMENTARİ
KURULU